

Latvijas Universitāte
Juridiskā fakultāte
Valststiesību zinātņu katedra

Promocijas darbs

Valsts prezidenta atlaišanas institūts

Doktorantūras nodaļas
Pilna laika klātienes studente
Annija Kārklīņa
Dokt 030272

Zinātniskais vadītājs
Dr.iur., asoc.prof. R. Balodis

2008.gada 2.janvāris

Rīga 2008

Satura rādītājs

Ievads	4
I NODAĻA	
1. Valsts prezidenta institūts	11
1.1. Valsts prezidenta institūta jēdziens un galvenās iezīmes	13
1.2. Valsts prezidenta vieta valsts institūciju sistēmā	15
1.3. Valsts prezidenta amata iegūšanas veidi	17
1.4. Valsts prezidenta statuss atkarībā no republikas modeļa	21
1.5. Valsts prezidenta pilnvaru termiņa regulējums	29
II NODAĻA	
2. Valsts prezidenta pilnvaru pirmstermiņa izbeigšanās	35
2.1. Valsts prezidenta pilnvaru pirmstermiņa izbeigšanās no prezidenta gribas un rīcības neatkarīgu apstākļu dēļ	35
2.1.1. Valsts prezidenta nāves gadījumā	35
2.1.2. Valsts prezidenta atbrīvošana no amata veselības stāvokļa dēļ	37
2.1.3. Valsts prezidenta atlaišana valsts iekārtas vai politiskā režīma maiņas gadījumā	46
2.2. Pilnvaru pirmstermiņa izbeigšanās Valsts prezidenta subjektīvo darbību rezultātā	47
2.2.1. Labprātīga atteikšanās no Valsts prezidenta amata	47
2.2.2. Amata zaudēšana, iestājoties Valsts prezidenta atbildībai	52
2.2.2.1. Automātiska amata zaudēšana atsevišķu konstitūcijas normu neievērošanas gadījumā	56
2.2.2.2. Valsts prezidenta atlaišana no amata	57
2.2.2.2.1. Amata zaudēšana tautas nobalsošanas rezultātā	57
2.2.2.2.2. Amata zaudēšana impīčmenta procedūras rezultātā	62
2.2.2.2.3. Prezidenta atlaišana pamatojoties uz parlamenta balsojumu	63
2.3. Latvijas Valsts prezidenta atlaišana	64
III NODAĻA	
3. Valsts prezidenta atlaišana impīčmenta procedūras rezultātā	70
3.1. Impīčmenta jēdziens un subjekti	70
3.2. Impīčmenta institūta vēsturiskā attīstība	74
3.2.1. Viduslaiku Anglija	75
3.2.2. Amerikas Savienotās Valstis	80
3.2.3. Impīčmenta institūts mūsdienās	85
3.3. Valsts prezidenta impīčmenta institūta saistība ar valsts valdīšanas formu un prezidenta ievēlēšanas veidu	89

3.3.1. Valsts prezidenta impīčmenta institūta saistība ar valsts valdīšanas formu	89
3.3.2. Impīčmenta saistība ar Valsts prezidenta ievēlēšanas veidu	91
3.4. Impīčmenta modeļi.....	92
3.4.1. Parlamenta impīčmenta modelis	92
3.4.2. Parlamenta - tiesas impīčmenta modelis.....	94
3.4.3. Parlamenta - plebiscīta impīčmenta modelis.....	97
3.5. Impīčmenta procedūras uzsākšanas pamatojums.....	100
3.5.1. Konstitūcijas pārkāpšana.....	101
3.5.2. Prezidenta svinīgā solījuma (zvēresta) laušana	102
3.5.3. Valsts nodevība	104
3.5.4. Likuma pārkāpumi	106
3.5.5. Noziedzīga nodarījuma izdarīšana.....	108
3.5.6. Ētikas normu pārkāpums	110
3.5.7. Citi pamatojumi	113
3.6. Valsts prezidenta izdarīto pārkāpumu kvalifikācijas specifika.....	115

IV NODAĻA

4. Valsts prezidenta impīčmenta procedūras norise un tās pamatprincipi.....	122
4.1. Valsts prezidenta impīčmenta procedūras norise.....	122
4.1.1. Impīčmenta iniciatīvas izvirzīšana un iepriekšējas parlamentārās izmeklēšanas uzsākšana.....	123
4.1.2. Lēmuma pieņemšana par apsūdzības uzsākšanu un lietas nodošanu izskatīšanai.....	125
4.1.3. Impīčmenta apsūdzības izskatīšana un galīgā lēmuma pieņemšana.....	126
4.1.3.1. Apsūdzības izskatīšana valstīs, kur pastāv parlamenta impīčmenta modelis	126
4.1.3.2. Apsūdzības izskatīšana valstīs, kur pastāv parlamenta - tiesas impīčmenta modelis	143
4.1.3.3. Apsūdzības izskatīšana valstīs, kur pastāv parlamenta-plebiscīta impīčmenta modelis.....	149
4.2. Impīčmenta procedūras pamatprincipi.....	151
4.3. Impīčmenta institūta konstitucionālā nozīme	161

V NODAĻA

5. Valsts prezidenta atlaišanas tiesiskās sekas un prezidenta pēctecība.....	164
5.1. Tiesiskās sekas attiecībā uz atlaisto Valsts prezidentu	164
5.1.1. Kandidēšanas aizliegums (diskvalifikācija)	168
5.1.2. Cita veida tiesiskās sankcijas.....	174
5.2. Valsts prezidenta atlaišanas sekas attiecībā uz valsts institūciju darbību	176
5.2.1. Atlaistā Valsts prezidenta aizvietošana.....	176

5.2.1.1. Prezidenta aizvietošanas kārtība valstīs, kur pastāv viceprezidenta institūts.....	177
5.2.1.2. Prezidenta aizvietošana valstīs, kur nepastāv viceprezidenta institūts.....	179
5.2.1.3. Valsts prezidenta aizvietošanas secība	180
5.2.1.4. Valsts prezidenta vietas izpildītāja kompetence.....	181
5.2.1.5. Valsts prezidenta vietas izpildītāja amata savienojamība.....	183
5.3. Jauna Valsts prezidenta ievēlēšanas juridiskie aspekti.....	184

VI NODAĻA

6. Latvijas Valsts prezidenta atlaišanas regulējuma pilnveidošanas virzieni.....	189
---	------------

Kopsavilkums.....	198
Anotācija.....	206
<i>Abstract</i>	208
Avotu bibliogrāfiskais saraksts.....	210

Ievads

Valsts prezidenta institūts mūsdienās pastāv aptuveni 140 valstīs.¹ Pirmoreiz pasaules vēsturē Valsts prezidenta institūtu izveidoja ASV, nostiprinot to 1787.gada Konstitūcijā, tādējādi ieviešot citādu valsts galvas formu līdzās citur pastāvošajam monarha institūtam.²

Latvijā Valsts prezidenta institūts pirmo reizi tika izveidots 1922.gada 14.novembrī, kad 92 Saeimas deputātiem balsojot „par”, tika ievēlēts pirmais Latvijas Republikas Valsts prezidents J.Čakste.³

Topošais Valsts prezidenta institūta regulējums izraisīja visvairāk diskusiju Satversmes izstrādātāju vidū. Arī pēc Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) pieņemšanas jautājumi, kas saistīti ar Valsts prezidenta institūtu ir bijuši plašas polemikas objekts.

Debatējot par Satversmes projektu, Satversmes Sapulcē asas diskusijas izraisīja gan jautājums par Valsts prezidenta institūcijas nepieciešamību vispār, gan par prezidenta ievēlēšanas kārtību un pilnvarām. Satversmes Sapulcē pārstāvētās labējās partijas iestājās par tautas vēlēta Valsts prezidenta institūciju, bet sociāldemokrāti (LSDSP) iebilda, norādot, ka no Saeimas neatkarīgs, tautas ievēlēts prezidents būs bīstams pretsvars demokrātiskai, koleģiālai tautas pārstāvības institūcijai. Rezultātā Valsts prezidenta institūts tika saglabāts, bet prezidenta ievēlēšana tika uzticēta Saeimai.⁴

Arī pēc Satversmes spēkā stāšanās ir tikuši iniciēti un izskatīti dažādi priekšlikumi par izmaiņām Valsts prezidenta institūta regulējumā, piemēram, 1933.gadā Saeimā tika izskatīts Zemnieku savienības izstrādātais Satversmes grozījumu projekts, kurā bija ietverti 19 pantu grozījumi, no tiem 13 panti attiecās uz Valsts prezidenta institūtu.⁵ Cita starpā,

¹ Mikainis Z. Valsts prezidents. Juridisko terminu vārdnīca. Rīga: Nordik, 1998, 288.lpp.,sal. skat. arī <http://en.wikipedia.org/wiki/President> (skatīts 12.08.2007.)

² Сахаров А.Н. Институт президентства в современном мире. Москва: Юридическая литература, 1994, с.6.

³ Latvijas Republikas I Saeimas stenogrammas. 34.sl. Citēts pēc Blūzma V. Latvijas Republikas Valsts prezidenta institūcija Eiropas konstitucionālisma kultūras kontekstā. Likums un Tiesības, 2002., 4.sēj., nr.39, 322.lpp.

⁴ Plašāk par Latvijas Valsts prezidenta institūta tapšanu skat. Lazdiņš J. Valsts prezidenta institūta tapšana Latvijā. Likums un Tiesības, 2001., 3.sēj., Nr.22, 170.lpp.; Blūzma V. Latvijas Republikas Valsts prezidenta institūcija polemikas krustugunīs. Likums un Tiesības. 2002., 3.sēj., Nr.20, 100.lpp.

⁵ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. 293.sl. Citēts pēc: Šilde Ā. Latvijas vēsture 1914-1940. Valsts tapšana un suverēnā valsts. Stokholma: Daugava, 1976, 732.-733.lpp.

grozījumu projekts paredzēja ieviest visas tautas vēlētu Valsts prezidentu un grozīt prezidenta atlaišanas kārtību.⁶

Mūsdienās joprojām sabiedrībā un ekspertu vidū ik pa laikam aktualizējas diskusijas par nepieciešamajām reformām attiecībā uz Satversmes 3. nodaļu „Valsts prezidents”, galveno polemiku veltot tieši jautājumam par prezidenta ievēlēšanas kārtību.

Patlaban viens no aktuālajiem jautājumiem Valsts prezidenta institūta kontekstā ir par prezidenta atlaišanas kārtības precizēšanu.

Jau 2002.gadā Valsts prezidente V.Vīķe-Freiberga konferencē “Prezidenta loma demokrātiskas sabiedrības veidošanā” norādīja uz nepieciešamību nostiprināt Satversmē impīčmenta procedūru.⁷ Būtisks solis šī jautājuma aktualizēšanā tika sperts 2006.gadā, kad Valsts prezidente V.Vīķe-Freiberga vērsās Saeimā ar likumdošanas iniciatīvu, rosinot precizēt gan prezidenta ievēlēšanas, gan atlaišanas kārtību, norādot: “Uzskatu, ka Satversmē būtu jānorāda tie iemesli, kuru dēļ Saeimas locekļi var ierosināt Valsts prezidenta atlaišanu, un jādod iespēja izvērtēt šo iemeslu pamatotību tiesiskā ceļā”.⁸

Šī priekšlikuma izvērtēšanai tika izveidota Saeimas Juridiskās komisijas apakškomisija Valsts prezidentes ierosinātajā jautājumā par Valsts prezidenta institūciju.⁹ Rezultātā 2007.gada 3.maijā tika pieņemts jauns likums „Valsts prezidenta ievēlēšanas likums”¹⁰, savukārt otra iniciatīvas daļa – attiecībā uz Valsts prezidenta atlaišanas kārtību vēl nav nonākusi līdz konkrētam normatīvajam regulējumam.

2007.gada 7.decembrī Valsts prezidents V.Zatlers izveidoja Konstitucionālo tiesību komisiju, kura sastāv no atzītiem tiesību ekspertiem, un, kuras uzdevums būs sniegt

⁶ Piemēram, Satversmes grozījumu projektā bija paredzēts, ka Valsts prezidents varētu atlaist Saeimu bez papildu noteikumiem (48.pants), ka prezidentu varētu atlaist no amata tautas nobalsošanā, ja par atcelšanu balsotu ne mazāk kā puse no balstiesīgajiem Valsts prezidenta vēlētājiem. Valsts prezidenta atcelšanu varētu ierosināt viena desmitā daļa vēlētāju (51.pants). Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. VII sesija. 292.-293.sl.; Lazdiņš J. Valsts prezidenta institūta tapšana Latvijā. Likums un Tiesības, 2001, 3.sēj., Nr.22, 172.lpp.

⁷ Valsts prezidentes Vairas Vīķes – Freibergas runa konferencē „Prezidenta loma demokrātiskas sabiedrības veidošanā”, LU Mazajā aulā 28.11.2002. V.V.-F.4 plus 4. Runas 1999-2007. Rīga: Pētergailis, 210.lpp. Juristu vidū šo jautājumu aktualizēja arī 2002.gadā politiskās partijas LSDSP izstrādātais Satversmes grozījumu projekts, kurā, cita starpā, bija ietvertas vairākas normas par prezidenta atlaišanas kārtību un citiem pilnvaru pirmstermiņa izbeigšanās veidiem un kārtību. Satversmes grozījumu projektu skat. www.politika.lv/index.php?id=13669 (skatīts 12.04.2007.). Par nepieciešamību paredzēt impīčmenta institūtu saistībā ar tautas vēlēta prezidenta ieviešanu un pilnvaru apjomu paplašināšanu skat. arī. Balodis R. Kā izpaužas Valsts prezidenta kreatīvā funkcija. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds. 07.01.2003. Nr.1 (259).

⁸ Egle I. Vaira Vīķe-Freiberga piedāvās precizēt prezidenta ievēlēšanas kārtību. Diena, 22.01.2007.; Lai nodrošinātu varu līdzsvaru. Latvijas Avīze, 24.01.2007.

⁹ www.saeima.lv (skatīts 20.04.2007.)

¹⁰ Valsts prezidenta ievēlēšanas likums:LR likums. 03.05.2007. Latvijas Vēstnesis, 17.05.2007. Nr.79

viedokļus par Satversmes normu pilnveidošanu un interpretāciju, kā arī veicināt zinātniskus pētījumus un kvalificētu diskusiju par aktuāliem tiesību jautājumiem.¹¹ Paredzams, ka viens no šādiem jautājumiem būs attiecībā uz nepieciešamību pilnveidot esošo Valsts prezidenta atlaišanas regulējumu.

Valsts prezidenta atlaišana no amata ir cieši saistīta ar demokrātiskas un tiesiskas valsts būtību. Valsts varas īstenošana norisinās ar īpašu, demokrātiski leģitimētu valsts institūciju palīdzību. Valsts prezidenta darbības ir likumīgas, ja tas savu kompetenci īsteno atbilstoši Konstitūcijas un citu tiesību aktu regulējumam. Gadījumā, ja Valsts prezidents veic pretlikumīgas darbības, tas kaitē valsts autoritātei un sabiedrības uzticībai valsts institūcijām. Lai valsts un sabiedrība neciestu no Valsts prezidenta iespējamām prettiesiskām darbībām, normatīvajos aktos ir paredzēta kārtība, kādā prezidentu atlaist no amata un saukt pie atbildības.

Visu demokrātisko republiku konstitūcijas paredz mehānismu kā atlaist no amata Valsts prezidentu, kurš ir izdarījis normatīvo aktu pārkāpumu, zaudējis sabiedrības uzticību vai nespēj pilnvērtīgi veikt prezidenta pienākumus.

Pastāv vispāratzīts viedoklis, ka Valsts prezidenta atlaišanas mehānismam jābūt tādām, kas nodrošina Valsts prezidenta atlaišanu gadījumā, ja viņš ir pārkāpis normatīvo aktu regulējumu vai rīkojies pretēji sabiedrības interesēm,¹² bet tai pašā laikā nepieļauj nepamatotu prezidenta atlaišanu bez normatīvajos aktos noteiktā juridiskā pamatojuma. Lielākā daļa pasaules valstu konstitūciju kā optimālāko līdzekli šī mērķa sasniegšanai ir ieviesušas impīčmenta institūtu.

Sākotnēji Valsts prezidenta impīčmenta institūts tika asociēts galvenokārt ar prezidentālām republikām un kā Amerikas kontinenta valstīm raksturīgs institūts, tomēr it īpaši pēdējo gadu desmitu prakse pierāda, ka šāds uzskats ir maldīgs. Uz to skaidri norāda arī 2004.gadā notikusī Lietuvas Republikas prezidenta R.Paksa (*R.Paksas*) impīčmenta procedūra, kas noslēdzās ar prezidenta atlaišanu, un Lietuva kļuva par pirmo Eiropas valsti, kuras prezidents zaudējis amatu impīčmenta procedūras rezultātā.

Mūsdienās impīčmenta institūts kā īpašs Valsts prezidenta atlaišanas mehānisms ir nostiprināts daudzu valstu konstitūcijās un tiek atzīts par vienu no ietekmīgākajiem prezidenta kontroles mehānismiem.¹³ Lai arī sākotnēji impīčmenta institūts tika veidots

¹¹ Valsts prezidenta paziņojums Nr.13. Par Konstitucionālo tiesību komisijas izveidošanu. Latvijas Vēstnesis, 14.12.2007. Nr. 201 (3777).

¹² Marshall P. *The Impeachment of Warren Hastings*. Oxford University Press, GB, 1965, p. 22.

¹³ Berger R. *Impeachment: The Constitutional problems*. USA: Harvard University Press, 1974., p.2.

vairāk kā preventīvs mehānisms, tomēr pēdējā laikā prezidentu atcelšana impīčmenta kārtībā vai vismaz to mēģinājumi praksē notiek aizvien biežāk.¹⁴

Ņemot vērā impīčmenta būtisko lomu daudzu valstu konstitucionālajā sistēmā, kā arī apstākli, ka Saeimā ir aktualizēts jautājums par Valsts prezidenta atlaišanas mehānisma regulējuma pilnveidošanu, darba mērķis ir padziļināti analizēt impīčmenta institūta juridisko dabu, pielietojamas mehānismus, formas un tiesiskās sekas, lai sniegtu atbildes uz jautājumiem:

- 1) kādi ir Valsts prezidenta atlaišanas mehānismi;
- 2) vai impīčmenta institūta pastāvēšanai ir saistība ar valsts valdīšanas formu un prezidenta ievēlēšanas veidu;
- 3) kādi ir impīčmenta institūta pamatprincipi un impīčmenta modeļi;
- 4) vai Latvijā nepieciešams ieviest impīčmenta institūtu, un kāds modelis būtu piemērotākais Latvijas konstitucionālajai sistēmai.

Ņemot vērā, ka vairums konstitūciju ir lakoniskas, bet impīčments ir atsevišķa tiesiska procedūra, par kuras norises veidu un formu konstitūcijās nav izklāstīts sīkāk, svarīgi arī konstatēt:

- 1) par kādiem pārkāpumiem Valsts prezidentu var atlaist;
- 2) kāda ir impīčmenta procedūras norise;
- 3) kādas ir impīčmenta tiesiskās sekas un Valsts prezidenta pēctecība.

Darba mērķis ir, analizējot citu valstu normatīvo regulējumu, atlaišanas institūta teoriju un praksi, sniegt ierosinājumus Latvijas normatīvā regulējuma Valsts prezidenta atlaišanas institūta kontekstā pilnveidošanai. Noteiktā mērķa sasniegšanai darbā ir izvirzīti vairāki uzdevumi. Pirmkārt, lai pilnīgi izprastu prezidenta impīčmenta institūtu, sākotnēji ir nepieciešams atklāt šī institūta teorētiskos pamatus. Analizējot plašu materiālu klāstu, tiek pētīta prezidenta impīčmenta institūta būtība, modeļi, principi, kā arī tiesiskās sekas dažādās pasaules valstīs, un, ņemot vērā to, ka Latvijā nepastāv impīčmenta institūts, veiktais pētnieciskais darbs dos teorētisku pamatu iespējamam konstitucionālajam regulējumam nākotnē.

¹⁴ Piemēram, 2007.g. aprīlī Ukrainas premjerministrs draudēja sākt impīčmenta procedūru pret Ukrainas Valsts prezidentu V.Juščenko, kaut gan parlaments šo procedūru neuzsāka, ņemot vērā, ka premjerministram trūka atbalsts šī lēmuma īstenošanā. Savukārt aprīlī tika uzsākta impīčmenta procedūra pret ASV viceprezidentu R.Čeiniju. Skat. Ukrainas premjerministrs draud sākt impīčmenta procedūru pret Juščenko. www.leta.lv, publicēts 16.04.2007.(skatīts 16.04.2007.); Ukrainas parlaments izslēdz iespēju uzsākt impīčmenta procesu pret Juščenko. www.delfi.lv, publicēts 21.04.2007. (skatīts 22.04.2007.); Klimovičs A. Krīzes atrisinājumu meklēs tiesā. Diena, 04.04.2007.; ASV tiks sākta impīčmenta procedūra pret viceprezidentu Čeiniju. www.delfi.lv, publicēts 24.04.2007. (skatīts 24.04.2007.)

Darba uzdevums ir ne tikai atklāt Valsts prezidenta atlaišanas institūta būtību, dažādos modeļus un pamatprincipus, bet arī konstatēt nepilnības gan normatīvajā regulējumā, gan atlaišanas praksē.

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, darbā tiek pielietotas vairākas zinātniskās pētniecības metodes: 1) salīdzinošā metode; 2) analītiskā metode; 3) vēsturiskā metode; 4) induktīvā metode un 5) deduktīvā metode.

Viena no galvenajām šī darba pētniecības metodēm ir salīdzinošā metode.¹⁵ Viens no 20.gadsimta ievērojamākajiem vācu rakstniekiem – T.Manns (*T.Mann*) savulaik rakstījis: “Tikai ar salīdzināšanu mēs varam atšķirt sevi no citiem un atklāt, kas mēs esam, lai kļūtu par to, kam mums jābūt”.¹⁶ Arī Eiropas Kopienų tiesas tiesnesis E.Levits norādījis, ka Latvijas tiesību zinātniekiem un praktiķiem būtu jāmēģina nevis no jauna konstruēt tiesību pamatprincipus, bet gan rast tālākattīstības ierosmes un atbildes, kas jau aprobētas citā, salīdzināmā tiesību sistēmā.¹⁷ Analizējot dažādu valstu impīčmenta institūta konstitucionālo regulējumu un praksi, ar salīdzinošās metodes palīdzību šī darba ietvaros tiek sniegti priekšlikumi iespējamam impīčmenta procedūras regulējumam Latvijā. Ar salīdzinošās metodes palīdzību tiek salīdzināts Valsts prezidenta atlaišanas regulējums atkarībā no valsts valdīšanas formas un prezidenta ievēlēšanas veida. Šī metode izmantota arī vērtējot dažādu autoru viedokļus temata kontekstā.

Salīdzinošā metode darbā ir būtiska gan tādēļ, lai izpētītu Satversmes kā senāka normatīvā dokumenta tiesiskā regulējuma atbilstību mūsdienu konstitucionālo tiesību principiem, gan arī tādēļ, lai secinātu, kuru valstu prezidenta atlaišanas regulējums būtu vispiemērotākais Latvijai kā parlamentārai republikai. Īpaši nozīmīga salīdzinošās metodes pielietošana temata kontekstā ir pētīt jautājumu par impīčmenta institūtu.

Darbā plaši izmantota arī analītiskā pētniecības metode, kura tiek pielietota pētīt gan normatīvos aktus, gan arī citus tiesību avotus prezidenta atlaišanas jomā.

Lai izprastu Valsts prezidenta atlaišanas regulējuma veidošanās aspektus, nepieciešams zināt tos vēsturiskos un politiskos apstākļus, kas pastāvējuši attiecīgā regulējuma tapšanas laikā. To palīdz atklāt vēsturiskās pētniecības metode.

¹⁵ Par salīdzinošās metodes nozīmi un pielietošanu konstitucionālajās tiesībās skat. Venter F. *Constitutional Comparision*. Kluwer Law International. 2000, p. 19.

¹⁶ Citēts pēc Currie D.P. *The Constitution of the Federal Republic of Germany*. The University of Chicago Press, 1994, p.1.

¹⁷ Levits E. Nopietns darbs konstitucionālajās tiesībās. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds. 29.05.2002. Nr.209.

Promocijas darbā ir pielietota arī induktīvā un deduktīvā pētniecības metode. Induktīvā metode dod iespēju no atsevišķu gadījumu analīzes praksē atvasināt vispārinātus secinājumus un kopējus principus, savukārt ar deduktīvās metodes palīdzību no teorētiskām atziņām un vispārinājumiem analītiski tiek izdarīts slēdziens par individuālajiem aspektiem.

Darbā tiek analizētas dažādu valstu konstitūcijas, normatīvie akti, tiesību zinātnieku atziņas un vēsturē notikušās impīčmenta procedūras, tādējādi radot kopēju ainu par impīčmenta institūta būtību, nozīmi un galvenajām problēmām, vienlaikus palīdzot rast atbildi uz to, vai šāds institūts būtu lietderīgs Latvijas konstitucionālajā sistēmā, un kādus principus būtu jāņem vērā, nosakot Latvijas Valsts prezidenta impīčmenta procedūras tiesisko regulējumu. Ņemot vērā to, ka Latvija ir parlamentāra republika, galvenais uzsvars darba ietvaros tiks likts tieši uz parlamentāru republiku konstitucionālā regulējuma analīzi.

Valsts prezidenta atlaišanas teorētiskie aspekti Latvijas konstitucionālajās tiesībās ir maz pētīti, tādēļ ir visai ierobežotas iespējas polemizēt ar vietējiem autoriem prezidenta atlaišanas kontekstā, tomēr jautājuma pētniecībā iespēju robežās izmantoti profesora K.Dišlera,¹⁸ profesora J.Lazdiņa,¹⁹ asociētā profesora R.Baloža²⁰ un citu autoru²¹ raksti un pētījumi, kuros aplūkoti atsevišķi Latvijas Valsts prezidenta institūtam vēltīti konstitucionālo tiesību jautājumi.

Lai sniegtu papildu teorētisko pamatojumu, darbā tiek izmantoti arī pasaulē atzītu konstitucionālo tiesību zinātnieku, piemēram, R.Bergera (*R.Berger*),²² R.Poznera (*R.Posner*),²³ J.R.Labovica (*J.R.Labovitz*),²⁴ B.Čirkina (*В.Чиркин*),²⁵ M.Statkjavičus

¹⁸ Dišlers K. Latvijas Republikas prezidenta politiskā atbildība. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1922., Nr.2.; Dišlers K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīga, 1925.; Dišlers K. Demokrātiskas valsts iekārtas pamati. 2.izd. Rīga, A.Gulbis, 1931.; Dišlers K. Francijas prezidenta Miljerana atkāpšanās valststiesiskā nozīme. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1924, Nr.6/7.

¹⁹ Lazdiņš J. Valsts prezidenta institūta tapšana Latvijā. Likums un Tiesības. 2001., 3.sēj., nr.22

²⁰ Balodis R. Kā izpaužas valsts prezidenta kreatīvā funkcija. Latvijas Vēstnesis. Jurista Vārds. 07.01.2003. Nr.1 (259); Balodis R. Pasaules konstitucionālās attīstības galvenie posmi. Likums un Tiesības. 1, 2004.

²¹ Piemēram, Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004.; Kukule S. Valsts prezidenta vēlēšanas: tiesiskais regulējums. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 17.10.2006. Nr. 41 (444); Zemrībo G. Valsts Prezidenta institūcijas loma un nozīme Satversmē. Administratīvā un Kriminālā justīcija. Nr.1 (18) 2002.; Zemrībo G. Vai Latvijai vajadzīga jauna Satversme? Latvijas Vēstnesis. 22.05.2001.

²² Berger R. Impeachment: The Constitutional Problems. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts. 1974.

²³ Posner R. An Affair of state. The Investigation, impeachment and Trial of President Clinton. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts. London, England, 1999.

²⁴ Labovitz J.R. Presidential Impeachment. New Haven and London. Yale University Press, USA, 1978.

²⁵ Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран.Третье издание.Москва. Юрист, 2003.; Чиркин В.Е Конституционное право: Россия и зарубежный опыт. Москва: Зерцало, 1998.

(*M.Stakjavičius*)²⁶ darbi. Vienlaikus gan jāatzīst, ka attiecībā uz prezidenta atļaišanas institūta izpēti tiesību doktrīnā ir konstatējams viens būtisks trūkums, uz ko pamatoti norāda arī Dž.Baumgartners (*J.Baumgartner*), proti, vairums darbu, kas veltīti Valsts prezidenta atļaišanas tematikai, aprobežojas galvenokārt tikai ar ASV normatīvo regulējumu un praksi,²⁷ kas līdz ar to sarežģī gūt ieskatu par šī institūta priekšrocībām un trūkumiem citās pasaules valstīs. Viens no darba uzdevumiem, cita starpā, būs novērst šo tiesību zinātnē konstatēto trūkumu.

Lai arī juridiskajā zinātnē ar vienādu nozīmi tiek lietoti dažādi jēdzieni attiecībā uz prezidenta pilnvaru pirmstermiņa iebeigšanas, kā, piemēram, atstādināšana, atcelšana, atbrīvošana no amata un atsaukšana, tomēr šī darba ietvaros, lai pēc iespējas ievērotu vienotu terminoloģiju ar Satversmē nostiprināto, tiks lietots termins „atļaišana”, jo arī Satversmes esošajā redakcijā, konkrēti, 50. un 51.pantā, tiek lietots jēdziens „atļai Valsts prezidentu”.²⁸ Papildus tam darbā tiek lietots arī jēdziens „impīčments”, kas ir šaurāks jēdziens kā atļaišana un apzīmē īpašu valsts augstāko amatpersonu, t.sk., Valsts prezidenta, atļaišanas procedūru, kādu nepazīst Latvijas normatīvais regulējums. Kā norādīts Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas Starpnozaru terminoloģijas saskaņošanas komisijas atzinumā, latviešu valodā jēdziena „impīčments” lietošana nav uzskatāma par nevēlamu, un šo vārdu var atzīt par internacionālismu.²⁹

²⁶ Statkjavichjus M. Перспективы развития института импичмента в современном демократическом государстве. Известия вузов. Правоведение. 2004, No.5.; Statkjavichjus M. Импичмент и его последствия. Закон и право. 2004, No.10.

²⁷ Baumgartner J. Introduction: Comparative Presidential Impeachment. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Ed. by J.C.Baumgartner and N.Kada. Praeger, 2003.

²⁸ Satversmes 52.pantā gan tiek lietota termins „atsaukt prezidentu”.

²⁹ LZA Terminoloģijas komisijas starpnozaru terminoloģijas saskaņošanas komisijas 12.02.2007. atzinums. Nepublicēts.

I NODAĻA

Valsts prezidenta institūts

Ņemot vērā, ka promocijas darba mērķis ir pētīt jautājumus, kas attiecas uz Valsts prezidenta atļaušanu, vispirms secīgi ir jānoskaidro Valsts prezidenta institūta jēdziens, jāaplūko prezidenta ievēlēšanas kārtība, pilnvaru termiņu regulējums, kā arī Valsts prezidenta institūta loma valsts varu sistēmā.

Atkarībā no personu skaita, kuras pilda valsts galvas funkcijas, konstitucionālo tiesību teorijā tiek izdalīti divi prezidentūras veidi:

1) *vienpersoniska prezidentūra, t.i.*, prezidenta funkcijas īsteno viena valsts augstākā amatpersona. Vienpersoniska prezidenta institūts ir daudz plašāk izplatīts un pastāv lielākajā daļā pasaules republiku.

2) *koleģiāla prezidentūra, t.i.*, prezidenta funkcijas pilda kolektīvas institūcijas.³⁰ Koleģiālas prezidentūras parasti ir pastāvīgi darbojošs parlamenta vai tā ievēlēts orgāns.

Par koleģiāla Valsts prezidenta institūcijas dzimteni uzskata Franciju, jo 1793.gada Francijas Konstitūcija noteica, ka valsts galvas pienākumus Francijā īsteno kolēģija, kas sastāv no 24 locekļiem, un tās uzdevums ir „revolucionāra valdīšana un republikas radīšana”.³¹

Mūsdienās koleģiālas prezidentūras institūts ir sastopams visai reti. No Eiropas republikām koleģiāla valsts galva ir Šveices izpildvaras institūcija - Federālā padome (*Schweizerischer Bundesrat* - vācu val., *Conseil fédéral suisse* - franču val., *Consiglio federale svizzero* - itāļu val.), kura sastāv no septiņiem locekļiem, kurus ievēlē katrs jaunievlētais parlamenta apakšpalātas – Pārstāvju palātas sasaukums. Katrs no padomes locekļiem ir kāda Federālās padomes departamenta vadītājs. Šveices parlaments katru gadu no Federālās padomes locekļu vidus uz 1 gadu termiņu (bez tiesībām tikt ievēlētam atkārtoti), ievēlē Federālās padomes priekšsēdētāju, kurš vienlaikus kļūst par Šveices Konfederācijas prezidentu. Konfederācijas prezidents vada Federālās padomes sēdes un veic reprezentatīvo funkciju. Federālā padome, t.sk., tās priekšsēdētājs jeb Konfederācijas prezidents lēmumus pieņem koleģiāli ar balsu vairākumu.³² Kā ierasts, Prezidenta pienākumus vispirms uzņemas vecākuma kārtībā un par prezidentu kļūst persona, kura

³⁰ Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.305.

³¹ Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 242.lpp.

³² Constitution of Swiss Confederation (1999). <http://www.admin.ch/org/polit> (skatīts 12.05.2007.)

iepriekšējā gadā veikusi viceprezidenta pienākumus.³³ Lai arī Šveices Konfederācijas prezidents nav valsts galva, jo valsts galvas pienākumus izpilda visa Federālā padome *in corpore*, t.i., pilnā sastāvā,³⁴ saskaņā ar Šveices amata pakāpju secību, Konfederācijas prezidents ir augstākā Šveices amatpersona. Steidzamās situācijās, kad Federālā padome nevar pieņemt lēmumu, Konfederācijas prezidents ir pilnvarots vienpersoniski visas Federālās padomes vārdā pieņemt lēmumu.³⁵

Šveices koleģiālā prezidentūra aizsākās 1798.gadā, kad Napoleona iekarojuma rezultātā Šveicei tika dota konstitūcija pēc Francijas Konstitūcijas parauga. Neilgi pēc tam Šveicē tika pieņemta jauna konstitūcija, un arī tajā tika saglabāts no Francijas aizgūtais koleģiālas valsts galvas institūts.³⁶ Arī vēlākajās Šveices konstitūcijās tiek saglabāts koleģiāls valsts galvas institūts.

Jāatzīmē, ka koleģiālu valsts galvas institūciju kā pozitīvu un vērā ņemamu piemēru Latvijas starpkaru³⁷ konstitucionālajās tiesībās savos darbos akcentēja profesors K.Dišlers.³⁸ Šveices paraugs bija atstājis iespaidu arī uz citām valstīm un tās, sekojot Šveices paraugam, ieviesa koleģiālas valsts galvas institūcijas, piemēram, Igaunija (1920.gada Konstitūcija), Gruzija (1921.gada Konstitūcija). Arī Padomju Savienībā valsts galvas funkcijas pildīja koleģiālas institūcijas.³⁹

Mūsdienās koleģiāls valsts galva ir arī Bosnijā un Hercegovinā. Šajā valstī kopš 1995.gada Konstitūcijas pieņemšanas valsts galvas funkcijas īsteno t.s. *prezidentūra*, kuras sastāvā ir 3 locekļi: bosnietis, horvāts (šos pārstāvjus tiešās vēlēšanās ievēl no federācijas teritorijas) un serbs, kurš tiek ievēlēts no Serbijas teritorijas.⁴⁰ Saskaņā ar Bosnijas un Hercegovinas Konstitūcijas 5.pantu prezidentūra tiek ievēlēta uz 4 gadu termiņu un ik pēc 8 mēnešiem tiek pārvēlēts prezidentūras prezidents.⁴¹

³³ http://en.wikipedia.org/wiki/President_of_Switzerland (skatīts 25.05.2007)

³⁴ <http://www.admin.ch/br/org/index.html?lang=en> (skatīts 12.04.2007.)

³⁵ Ibid.

³⁶ Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 242.lpp.

³⁷ Starpkaru perioda apzīmēšanai tiek lietoti arī citi termini. Piem. Pirmā Republika, Pirmskara republika, Pirmskara Latvija, brīvvalsts, starpkara gadi un Pirmā brīvvalsts. Skat. Balodis R. Valsts tiesību attīstība Latvijā: otrais neatkarības laiks. Nerepublicēts.

³⁸ Dišlers K. Demokrātiskas valsts iekārtas pamati. 2.izd. Rīga: A.Gulbis, 1931, 163.lpp.

³⁹ Jau pirmā Padomju konstitūcija, kuru pieņēma 1918.gadā ieviesa koleģiālu valsts galvas institūtu. Tāds valsts galvas institūts saglabājās arī vēlāk pēc PSRS nodibināšanās pieņemtajās konstitūcijās, t.i., 1924., 1936. un 1977.gada Konstitūcijās, kur valsts galvas funkcijas veica Augstākās Padomes prezidijs.

⁴⁰ Šeit jāatzīmē, ka Bosnijas un Hercegovinas Republika sastāv no divām vienībām: Bosnijas un Hercegovinas federācijas un Serbijas Republikas. Article 1. Constitution of Bosnia and Herzegovina. www.predsjudnistvobih.ba (skatīts 26.05.2006.); Yee Sienho. The New constitution of Bosnia and Herzegovina. European Journal of International rights. Vol.7., No.2, p.25.

⁴¹ Rules of Procedure of the Presidency of Bosnia and Herzegovina. www.predsjudnistvobih.ba (skatīts 26.05.2005.)

Dažkārt konstitucionālo tiesību doktrīnā kā koleģiālas valsts galvas institūts tiek norādīts Ķīnas Tautas Republikas prezidents (priekšsēdētājs).⁴² Saskaņā ar Ķīnas 1982.gada Konstitūciju, šīs sociālistiskās republikas valsts galva ir parlamenta izraudzītais prezidents,⁴³ taču ņemot vērā, ka daudzas valsts galvas funkcijas viņš īsteno kopīgi ar parlamenta - Visķīnas Tautas pārstāvju sapulces Pastāvīgo komiteju, juridiskajā doktrīnā ir sastopama nostāja, ka šajā valstī ir koleģiāls valsts galva.⁴⁴

Ir zināmi gadījumi, kad koleģiāls valsts galvas institūts dažkārt tiek izveidots uz noteiktu laiku, kā tas bija arī Libērijā, kur saskaņā ar 1995.gada līgumu "Par strīdu noregulēšanu starp karojošajām pusēm" valsts galvas funkcijas līdz demokrātisku vēlēšanu sarīkošanai tika uzticētas Libērijas Valsts Padomei.⁴⁵

1.1. Valsts prezidenta institūta jēdziens un galvenās iezīmes

Juridiskajā literatūrā ir sastopami dažādi Valsts prezidenta institūcijas jēdziena skaidrojumi, taču par šī jēdziena vēsturisko izcelsmi zinātnieku uzskati ir vienoti, jo dažādu autoru darbos tiek norādīts, ka termins „prezidents” cēlies no latīņu valodas vārda *praesidens*, kas burtiski nozīmē „priekšā sēdošais”.⁴⁶

Antīkajos laikos par prezidentiem sauca dažādu sapulču priekšsēdētājus, taču jēdziena „prezidents” kā valsts galvas izpratne pirmo reizi radās ASV, kad 1787. gadā tika pieņemta šīs valsts konstitūcija, kurā atšķirībā no citām tā laika valstīm, tika noteikts, ka valsts galva ir prezidents, kuru ievēl vispārējās vēlēšanās.⁴⁷ Pēc tam ASV paraugam sekoja Latīņamerikas valstis un jau 19.gs. pirmajā pusē daudzās Dienvidamerikas valstīs tika izveidots prezidenta institūts.

Eiropā Valsts prezidenta institūts izplatījās vēlāk, un par pirmajām Eiropas valstīm, kur tika izveidots prezidenta kā valsts galvas institūts, uzskata Franciju un Šveici, kur Valsts prezidenta amats tika nostiprināts 1848.gadā.⁴⁸ Tas gan jāuzskata par izņēmumu no vispārējās kārtības, jo pārējās Eiropas valstīs līdz 19.gs. beigām palika monarhiju statusā.

⁴² Чиркин В. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.306.

⁴³ Krievu valodā izdotajos literatūras avotos šīs valsts galva tiek dēvēts par Ķīnas Tautas Republikas priekšsēdētāju.

⁴⁴ Constitution of the People's Republic of China (1982). <http://english.people.com.cn/constitution/constitution.html> (skatīts 20.03.2007.); Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.300.

⁴⁵ Мишин А. Конституционное право зарубежных стран. Москва: Белые альвы. 1999, с. 179.

⁴⁶ Сахаров А.Н. Институт президентства в современном мире. Москва: Юридическая литература. 1994, с.5.; Juridisko terminu vārdnīca. Sast. Autoru kolektīvs. Rīga: Nordik, 1998, 214., 288.lpp.

⁴⁷ Сахаров А.Н. Институт президентства в современном мире. Москва. Юридическая литература. 1994, с.6

⁴⁸ Ibid, с.6

20.gs. notikušās revolūcijas, kari un koloniālo impēriju sabrukums sekmēja daudzu jaunu valstu veidošanos un daudzas no tām kļuva par republikām, kuru valsts galvas bija prezidenti.⁴⁹ Mūsdienās Valsts prezidenta institūts pastāv lielākajā daļā valstu - apmēram 140 valstīs.⁵⁰

Kā galveno Valsts prezidenta institūta pamatiezīmi norāda to, ka prezidents ir ievēlēts, vienpersonisks valsts galva zemēs ar republikānisku valsts iekārtu.⁵¹

Raksturīgākais tiesību zinātnē minētais Valsts prezidenta jēdziena skaidrojums ir, ka Valsts prezidents ir viens no valsts konstitucionālajiem orgāniem,⁵² persona, kas vienlaikus juridiski ieņem augstāko vietu valsts institūciju amatu hierarhijā.⁵³ Pildot amata pienākumus, prezidentam kā valsts galvas institūtam ir raksturīgs, ka tas īsteno augstāko valsts pārstāvniecību gan iekšpolitikā, gan ārpolitikā, un ir attiecīgās valsts simbols.⁵⁴

Tiesību zinātnē un literatūrā nereti prezidenta jēdzienu aizstāj ar valsts galvas jēdzienu. Bez tam arī vairāku pasaules valstu konstitūcijas tieši nosaka, ka Valsts prezidents ir valsts galva. Tas noteikts, piemēram, Lietuvas Konstitūcijas 77.pantā, kur Lietuvas prezidents tiek definēts kā „valsts galva, kas pārstāv Lietuvas valsti”, līdzīgi tas noteikts arī Krievijas Federācijas Konstitūcijas 80.pantā, Ukrainas Konstitūcijas 102.pantā. Savukārt ASV un Meksikas konstitūcijas nosaka, ka Valsts prezidents ir izpildvaras vadītājs, tieši nenosakot, ka prezidents vienlaikus ir arī valsts galva.⁵⁵

Apkopojot dažādos jēdziena skaidrojumos minētās pazīmes, var secināt, ka Valsts prezidenta institūtam ir raksturīgs, ka prezidents kā augstākā valsts amatpersona parasti tiek ievēlēts, izņemot gadījumus, ja prezidents šo amatu ieņem apvērsuma rezultātā.

Lai arī lielākoties Valsts prezidenta pilnvaru termiņi ir ierobežoti, vēsturē ir bijuši arī t.s. mūža prezidenti, piemēram, Dienvidslāvijā mūža prezidents bija J.B.Tito (*J.B. Tito*),⁵⁶ par mūža prezidentu 2002.gadā svinīgos apstākļos tika pasludināts arī bijušais

⁴⁹ Pēc Pirmā pasaules kara valsts prezidenta institūts tika nostiprināts tādās Eiropas valstīs kā Austrijā, Vēimāras Republikā, Polijā, Latvijā, Lietuvā, savukārt pēc Otrā Pasaules kara par republikām kļuva Itālija, Grieķija, Portugāle, Īslande, Malta. Skat. Ibid.

⁵⁰ Juridisko terminu vārdnīca. Sast. Autoru kolektīvs. Rīga: Nordik, 1998, 214., 288.lpp.

⁵¹ Juridisko terminu vārdnīca. Sast. Autoru kolektīvs. Nordik, R., 1998., 214., 288.lpp.

⁵² Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.300.

⁵³ Kā pamatoti norādījis krievu tiesību zinātnieks A.Mišins, juridiski valsts galva ieņem augstāko vietu varas sistēmā, taču viņa faktiskā loma daudzos gadījumos neatbilst šādam stāvoklim. Skat. Мишин А.А. Конституционное право зарубежных стран. Москва: Белые альвы. 1999, с.303.

⁵⁴ Конституционное право зарубежных стран. Москва: Издательство Норма, 2003, с.210.

⁵⁵ Сахаров Н.А. Институт президенства в современном мире. Москва: Юридическая литература. 1994, с.8.-9.

⁵⁶ Dienvidslāvijas Sociālistiskās Federatīvās Republikas 1963.gada Konstitūcijā bija noteikts 5 gadu prezidenta pilnvaru termiņš un ietverts ierobežojums, ka prezidentu var pārvēlēt tikai uz vēl vienu termiņu (220.pants), taču tālāk šajā pantā tika noteikts, ka šāds ierobežojums neattiecas uz J.B.Tito. Vēlāk, 1974.gada konstitūcijā J.B.Tito privilēģija tika vēl vairāk nostiprināta, jo šīs konstitūcijas 333.pantā tika pasludināts, ka J.B.Tito var ievēlēt uz mūžu. Šādu lēmumu likumdevējs skaidroja ar prezidenta „nopelniem pretošanās karā

Turkmenistānas prezidents S.Nijazovs (*S.Nyýazow*), kurš pildīja Valsts prezidenta pienākumus kopš 1990.gada līdz pat savam nāves brīdim 2006.gadā.⁵⁷ Minētais statuss drīzāk gan uzskatāms par izņēmumu no vispārējās kārtības.

Par mūža prezidentu var uzskatīt arī Tunisijas Valsts prezidentu, kurš neraugoties uz Konstitūcijā noteikto 5 gadu pilnvaru termiņu faktiski veic šīs republikas valsts galvas pienākumus jau kopš 1987.gada. Līdzīgi arī Ekvatoriālā Gvinejā Valsts prezidents šo amatu ieņem jau kopš 1979.gada.⁵⁸

Raugoties uz mūža prezidenta institūtu Latvijas kontekstā, jāatzīmē, ka arī Satversmes Sapulces deputāts E.Trasuns (Latgales kristīgo zemnieku savienība) puda viedokli, ka Latvijai vislabākais būtu mūža prezidents, jo tad viņam būtu autoritāte.⁵⁹

Apkopojot valstu konstitūcijās noteiktos valsts prezidenta regulējumus, jāsecina, ka valsts galvas institūts ir sastopams visās politiskajās sistēmās, un šis institūts piešķir attiecīgajai sistēmai leģitimitāti.⁶⁰

Lai arī prezidenta institūts dažādās valstīs ir atšķirīgs, tomēr apkopojot šim institūtam raksturīgāko, var sniegt šādu Valsts prezidenta jēdziena definīciju: Valsts prezidents ir vienpersonisks valsts galva valstīs ar republikānisku valsts iekārtu, kurš parasti amatu iegūst vēlēšanu rezultātā uz noteiktu termiņu, un ir valsts augstākā amatpersona, kura statuss un vieta valsts institūciju sistēmā ir individuāli noteikta valsts normatīvajos aktos.

1.2. Valsts prezidenta vieta valsts institūciju sistēmā

Visās demokrātiskajās valstīs valsts varas īstenošana balstās uz varas dalīšanas principu, t.i., nošķirot likumdevēja varu, izpildvaru un tiesu varu, kur katram šim varas atzaram ir zināma patstāvība, tajā pašā laikā tie atrodas savstarpējā mijiedarbībā.⁶¹

pret fašistisko Vāciju". Златопольский Д.Л. Государственное право зарубежных стран: Восточной Европы и Азии. Москва: Зерцало. 1999, с.288.; Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.309.

⁵⁷ Prezidents bija pieņēmis arī titulu *turkmenbaši* (Visu Turkmēņu Tēvs). Sadlenieks A. Turkmenistāna pēc „tēva” nāves. Nedēļa. 08.01.2007. Nr.2, 32.-34.lpp. Būris R. Turkmenistānā jauns līderis. Latvijas Avīze. 15.02.2007. Nr.45 (2948); Širovs P. Turkmēņi vēlēs Turkmenbaši pēcteci. Diena. 10.02.2007.

⁵⁸ Constitution of the Republic of Equatorial Guinea (1996). www.ceiba-guinea-ecuatorial.org/guineeangl/nvelle_const.htm (skatīts 12.05.2007.)

⁵⁹ Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920-1922). Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana. Rīga: TNA, 2006, 783.lpp.

⁶⁰ The Blackwell encyclopaedia of political science. Basil Blackwell Ltd., 1991, p. 270.

⁶¹ Arī Satversmes tiesa vairākkārt savos spriedumos analizējusi un uzsvērusi varas dalīšanas principa nozīmi. Piemēram, Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.03-05 (99); Nr.2004-04-01; Nr.04-03 (98); Nr. 04-07 (99). Par varas dalīšanas principu skat. arī Levits E. Normatīvo tiesību aktu demokrātiskā leģitimitācija un deleģētā likumdošana: teorētiskie pamati. Likums un Tiesības. 2002, 4.sēj., Nr.37, 262.-263. lpp.

Valsts prezidenta reālā vieta un loma valsts varas īstenošanā ir atkarīga no katras valsts pārvaldes formas un politiskā režīma. Tā, piemēram, prezidents var būt likumdevēja varas sastāvdaļa, ņemot vērā, ka bez viņa paraksta likums nav spēkā (piemēram, Indijas prezidents); prezidents var būt pieskaitāms izpildvarai un vienlaikus būt arī tās vadītājs (piemēram, ASV, Ēģipte), gan arī būt tāds, kas nav pieskaitāms nevienai varai (piemēram, Latvija, Itālija, Vācija).⁶²

Valstīs, kurās prezidents ietilpst izpildu varas sastāvā, viņš nosaka un veido valsts politisko kursu un reāli vada valsts lietas (piemēram, ASV, Meksika, Filipīnas). Tomēr, kā norādīts juridiskajā literatūrā,⁶³ vairumā valstu prezidenti šādas funkcijas neveic.

Satversme kā konkrēta un lakoniska konstitūcija, atšķirībā no daudzu citu valstu konstitūcijām nedefinē šī jēdziena saturu un nesatur formulējumus par Valsts prezidenta piederību kādai no varām vai attiecībām ar tām.

Valsts prezidenta statuss un politiskā loma ir atkarīga no valsts valdīšanas formas⁶⁴ un politiskā režīma specifikas. Prezidentālās republikās prezidentam ir lielāka ietekme un loma nekā parlamentārās republikās, bet daudzās jaunattīstības valstīs ar vienpartijas sistēmu prezidentam, kurš vienlaikus ir arī valdošās partijas līderis, praksē ir pilnvaras, kas ievērojami pārsniedz konstitūcijā nostiprinātās prezidenta pilnvaras.⁶⁵

Kā pamatoti norādīts juridiskajā literatūrā,⁶⁶ pielūgsmes (piemēram, Kirgīzijā) un pilnvaru ziņā (ASV) prezidenti dažkārt ļoti līdzinās vēlētam monarham. Ļoti daudzu sabiedrības locekļu uztverē Valsts prezidents ir nācijas vienotības un stabilas tiesiskas kārtības simbols, kurš nodrošina valsts stabilitāti un pēctecību, valsts varas atzaru savstarpēju mijiedarbību.

Apkopojot tiesību zinātnē paustos viedokļus un dažādu valstu konstitucionālo regulējumu, jāsecina, ka jautājums par valsts galvas tiesisko statusu ir jāskata individuāli, atkarībā no konkrētās konstitucionālās iekārtas īpatnībām, valsts galvas stāvokļa regulējuma konstitūcijā, nacionālajos likumos un valsts institūtu funkcionēšanas praksē;

⁶² Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.300.

⁶³ Конституционное право зарубежных стран. Москва: Издательство Норма, 2003, с.210.

⁶⁴ Par valsts valdīšanas formām jeb modeļiem skat. Par valdīšanas formu veidiem skat. Mikainis Z. Valsts prezidents. Juridisko terminu vārdnīca. Rīga: Nordik. 1998, 288.lpp.

⁶⁵ Par parlamentārismu un prezidentālismu sīkāk skat. Lijphart A. Parliamentary versus presidential government. Ed.by Arend Lijphart. Oxford University Press, 1998, p.111.; Strupišs A. Parlamentārisma un prezidentālisma dilemmas. Satversmes reforma Latvijā: par un pret. Rīga: Sociāli ekonomisko pētījumu institūts „Latvija”, 1995, 45.lpp.

⁶⁶ Balodis R. Kā izpaužas Valsts prezidenta kreatīvā funkcija. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds. 07.01.2003. Nr.1 (259)

valsts galvas pieskaitīšana kādam varas atzaram nav attaisnojama. Tomēr visās valstīs Valsts prezidenta amata būtība ir kalpot valsts un sabiedrības interesēm.⁶⁷

1.3. Valsts prezidenta amata iegūšanas veidi

Lai arī vēsturiski vairāku valstu prezidenti ir ieguvuši savus amatus un varu uzurpācijas ceļā,⁶⁸ tomēr ievēlēšana ir vienīgais likumīgais Valsts prezidenta varas iegūšanas veids.⁶⁹

Valsts prezidentu ievēlēšanai pastāv šādas galvenās vēlēšanu formas:⁷⁰

1) tiešās vēlēšanās vēlēts prezidents (Lietuva, Polija, Somija, Īslande, Francija, Austrija, Īrija, Portugāle, Kipra, Somija, Rumānija, Krievija u.c.).

Tiešās vispārējās vēlēšanās ievēlētais prezidents savu mandātu iegūst no tautas, neatkarīgi no parlamenta, un kā galveno šāda prezidenta amata iegūšanas veida priekšrocību juridiskajā doktrīnā norāda tautas vēlēta prezidenta neatkarību no parlamenta.⁷¹

Vairumā valstu tiešas prezidenta vēlēšanās notiek saskaņā ar mažoritārās vēlēšanu sistēmas absolūto balsu vairākumu divās vēlēšanu kārtās.⁷² Savukārt dažās valstīs, piemēram, Ēģiptē un Sīrijā prezidenta vēlēšanas faktiski izpaužas kā vēlētāju balsojums tikai par vienu parlamenta izvirzīto kandidātu, un tādēļ šādās valstīs prezidenta ievēlēšanas procedūru dēvē par plebiscītu vai referendumu. Vienīgā kandidāta ievēlēšanai parasti nepieciešams, lai par to nobalsotu vairāk nekā 50% vēlētāju un tas vienmēr tiek sasniegts.⁷³

Lai arī tiešās vēlēšanās vēlēta prezidenta regulējums ir visizplatītākais pasaulē, tomēr arī šis prezidenta ievēlēšanas veids ir izpelnījies kritiku dažādu juridisku un politisku

⁶⁷ To apstiprina arī dažādu valstu konstitūcijās ietverta Valsts prezidenta zvērestu jeb svinīgo solījumu teksts, piemēram, Satversmes 40.pants nosaka, ka Valsts prezidents, uzņemoties amata pienākumus, dod šādu svinīgo solījumu: „Es zvēru, ka viss mans darbs būs veltīts Latvijas tautas labumam. Es darīšu visu, kas stāvēs manos spēkos, lai sekmētu Latvijas valsts un tās iedzīvotāju labklājību. Es turēšu svētus un ievērošu Latvijas Satversmi un valsts likumus. Pret visiem es izturēšos taisni un savus pienākumus izpildīšu pēc labākās apziņas.”

⁶⁸ Arī Latvijas Republikas vēsturē Valsts prezidents ir ieguvis varu un prezidenta amatu nevis leģitīmu vēlēšanu ceļā, bet gan uzurpācijas ceļā, t.i., 1936.gada aprīlī, kad beidzās Valsts prezidenta A.Kvieša pilnvaru termiņš, K.Ulmanis uzurpēja šo amatu. Skat. Blūzma V. Latvijas Republikas Valsts prezidenta institūcija Eiropas konstitucionālisma kultūras kontekstā. Likums un Tiesības, 2002., 4.sēj., Nr.39, 322.lpp.

⁶⁹ Šeit varētu rasties iebildes par to, ka ASV par Valsts prezidentu (prezidenta vakances gadījumā) var kļūt viceprezidents bez speciālu prezidenta vēlēšanu rīkošanas, taču jānorāda, ka arī ASV Viceprezidents šo amatu sākotnēji ir ieguvis vēlēšanu rezultātā.

⁷⁰ Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран.Третье издание.Москва: Юрист, 2003, с.308.

⁷¹ Мишин А.А. Конституционное право зарубежных стран. Москва: Белые альвы, 1999, с.184.

⁷² Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран.Третье издание.Москва: Юрист, 2003, с.308.

⁷³ Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран.Третье издание.Москва: Юрист, 2003, с.308.

aspektu dēļ. Arī izstrādājot Satversmi, Satversmes Sapulcē pārstāvētā Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija pauda nostāju, ka „no Saeimas neatkarīgs, tautas ievēlēts Valsts prezidents būs bīstams pretsvars demokrātiskai, koleģiālai tautas pārstāvniecības institūcijai”, un, ka „šādu divu valsts augstāko instanču radīšana, kuras saņem kompetences no viena un tā paša avota, /./ var radīt rīvēšanās un pretešķības, kas var traucēt valsts normālo gaitu”.⁷⁴ Arī mūsdienās dažkārt sastopama noraidoša attieksme pret tiešās vēlēšanās vēlētu prezidentu, argumentējot ar to, ka „varas dalīšanas principa izpratne demokrātiskās valstīs prasa, lai no valsts augstākajiem orgāniem tikai parlaments tiktu ievēlēts nepastarpināti no tautas”.⁷⁵ Tomēr nevar piekrist šādai kategoriskai nostājai, ņemot vērā, ka tautai piemīt augstākā suverēnā vara, un tas, ka tauta pauž savu gribu ne tikai parlamenta vēlēšanās un tautas nobalsošanās, bet arī Valsts prezidenta vēlēšanās, nenozīmē, ka šajā valstī ir problēmas ar varas dalīšanas principa īstenošanu.

Rezumējot, jānorāda, ka tiešās vispārējās vēlēšanās vēlētiem prezidentiem parasti ir lielāka ietekme valsts varas institūciju vidū, tomēr tas nav viennozīmīgi apgalvojams, jo daudzās Āfrikas valstīs, kur ir parlamenta vēlēti prezidenti, viņiem ir vēl plašākas pilnvaras. Līdzīgi arī Austrijā, kurā ir tautas vēlēts Valsts prezidents, viņa pilnvaras un statuss īpaši neatšķiras no Latvijas Valsts prezidenta statusa.⁷⁶

2) parlamenta vēlēts prezidents (Latvija, Grieķija, Čehija, Ungārija, Turcija u.c.)

Kā jau iepriekš minēts, izstrādājot Satversmi, Latvijā Valsts prezidenta ievēlēšanas modelis bija viens no visvairāk diskutētajiem jautājumiem. Pēc ilgām debatēm Satversmes Sapulce izvēlējās modeli, ka Valsts prezidentu ievēlē Saeima uz 3 gadiem. Satversmes Sapulces locekļi uzskatīja, ka Valsts prezidenta ievēlēšana parlamentā nodrošinās demokrātiski noskaņota līdera ievēlēšanu prezidenta amatā un dziļāku saskaņu valsts varas institūciju starpā.⁷⁷ Tāpat kā arguments par labu parlamenta vēlētam prezidentam vairākās valstīs ir bijusi piesardzība no tautas vēlēta prezidenta iespējamās diktatūras, taču jāatzīmē, ka prezidenta ievēlēšanas modelis ne vienmēr spēj pasargāt valsti no satricinājumiem un varas uzurpācijas, jo daudz būtiskāka nozīme ir attiecīgās valsts konstitucionālajām paražām un konstitucionālisma principu izpratnei.

⁷⁴ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammu izvilks (1920-1922). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 330.-352.lpp.; Blūzma V. Latvijas Republikas Valsts prezidenta institūcija Eiropas konstitucionālisma kultūras kontekstā. Likums un Tiesības, 2002, 4.sēj., Nr.39., 324.lpp.

⁷⁵ Институты конституционного права иностранных государств. Авторский коллектив. Ответственный редактор Д.А.Ковачев. Москва: Городец-издат, 2002, с.24.

⁷⁶ Par prezidenta pilnvarām salīdzinošā aspektā skat. Lucky C. A comparative chart of presidential powers in Eastern Europe. East European Constitutional Review. 1993/1994, Vol.2., Nr.2; Vol.3., Nr.1., p.81-94

⁷⁷ Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 271.lpp.

Valstīs, kur ir divpalātu parlamenti, prezidenta ievēlēšanas kārtība tiek regulēta atšķirīgi. Piemēram, Čehijā, kur ir divpalātu parlaments, prezidentu ievēlē abu palātu kopsēdē un par prezidentu ievēlēts tiek tas kandidāts, par kuru nobalsojusi vairāk nekā puse no visiem apakšpalātas deputātiem un vairāk nekā puse no visu senatoru skaita.⁷⁸ Savukārt Dienvidāfrikas Republikā Valsts prezidenta ievēlēšana ir tikai parlamenta apakšpalātas kompetencē.⁷⁹

Dažās valstīs konstitūcijas parlamenta izvēles izdarīšanai nosaka zināmus termiņus. Piemēram, Grieķijā, lai nepadarītu prezidenta vēlēšanas par ilglaicīgu procedūru, kas kavē normālu valsts institūciju darbību, ir noteikts, ka parlaments automātiski tiek atlaists, gadījumā, ja tam nav izdevies ievēlēt Valsts prezidentu trijās balsošanas kārtās. Parasti parlamenta vairākums beigās tomēr vienojas par kompromisa kandidatūru un šī norma praksē ir tikusi piemērota visai reti.⁸⁰

Parlamenta ievēlētus prezidentus juridiskajā doktrīnā nereti mēdz raksturot kā „vājus” prezidentus, ņemot vērā, ka viņi iegūst savas pilnvaras nevis no vēlētājiem, bet gan no pārstāvniecības institūcijas, un tādēļ nevar sevi pretnostatīt tai,⁸¹ tomēr, kā jau iepriekš minēts, šāds apgalvojums ir pārlietu kategorisks un ne vienmēr atbilst reālajai situācijai.

3) elektoru kolēģijas vēlēts prezidents

Valstīs, kur prezidentu ievēlē elektoru kolēģijas, tās tiek formētas un darbojas atšķirīgi.

Klasisks piemērs, kur prezidentu ievēl elektoru kolēģija, ir ASV. Saskaņā ar ASV Konstitūcijā noteikto kārtību, vispirms katra ASV štata iedzīvotāji Kongresa noteiktā dienā, atbilstoši savā štatā noteiktajai kārtībai ievēlē elektorus. Pēc tam, kad elektori ir ievēlēti, viņi pulcējas savu štatu galvaspilsētās un balso par ASV prezidenta un viceprezidenta kandidātiem.⁸² Formāli elektoram ir tiesības balsot par jebkuru kandidātu, taču reāli viņa izvēli nosaka paša elektora politiskā piederība. Pēc štatu galvaspilsētās notikušajām vēlēšanām, katrs štats vēlēšanu rezultātus nosūta uz Vašingtonu Senāta priekšsēdētājam, kur abu parlamenta palātu locekļu klātbūtnē notiek balsu skaitīšana. Par ievēlētu pasludināms tas prezidenta kandidāts, kurš saņēmis absolūto elektoru balsu vairākumu, t.i.,

⁷⁸ Constitution of the Czech Republic (1992). http://www.hrad.cz/en/ustava_cr/index.shtml (skatīts 22.02.2005).

⁷⁹ Constitution of the Republic of South Africa (1996). <http://www.info.gov.za/documents> (skatīts 12.07.2007.)

⁸⁰ Calogeropoulos A. The Hellenic Republic. Constitutional Law of 15 EU Member states. Ed. Lucas Prakke C.Kortmann. Kluwer Legal Publishers, 2004, p.387.

⁸¹ Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.307.

⁸² Constitution of the United States (1787). www.usconstitution.net/const.html - 75k (skatīts 14.06.2007.)

vismaz 270 balsis. Gadījumā, ja neviens kandidāts nesaņem nepieciešamās 270 balsis vai, ja diviem kandidātiem ir vienāds balsu skaits, tad seko nākamais posms - ASV parlamenta apakšpalāta (Pārstāvju Palāta) ievēl prezidentu no tiem trim kandidātiem, kuriem bija vislielākais elektorāta atbalsts.⁸³

4) speciālas institūcijas vēlēts prezidents (Vācija, Itālija, Indija u.c.)⁸⁴

Speciālas institūcijas vēlēts prezidents ir Vācijas Federālais prezidents, kuru ievēl Federālā sapulce. Federālā sapulce ir speciāli šim mērķim izveidota institūcija,⁸⁵ kuras sastāvā ietilpst viss Bundestāgs un vienāds skaits zemju delegātu.⁸⁶ Federālās sapulces locekļi nav saistīti ne ar kādiem priekšrakstiem un katrs pārstāvis balso tikai pēc saviem ieskatiem.⁸⁷

Speciālu institūciju vēlēts prezidents ir raksturīgs federālajām valstīm, kur tādējādi saplūst kā nacionālais (unitārais) tā federālais elements,⁸⁸ tomēr šāds prezidenta ievēlēšanas veids ir sastopams arī unitārās valstīs. Līdzīga prezidenta ievēlēšanas kārtība kā Vācijā pastāv arī Itālijā. Neraugoties uz to, ka Itālija ir unitāra valsts, prezidenta ievēlēšanas procedūrā tiek nodrošināta valsts reģionu pārstāvība. Valsts prezidentu ievēlē parlaments abu palātu kopsēdē, kurā ar balsstiesībām piedalās arī 3 pārstāvji no katra Itālijas reģiona (izņemot vienu reģionu – *Aosta Valley*, kuru pārstāv tikai 1 pārstāvis). Tomēr jānorāda, ka apgabalu delegātu loma Itālijas prezidenta ievēlēšanā nav liela, jo, parlamentā bez t.s. mūža senatoriem ir 945 deputāti, bet apgabalī Valsts prezidenta ievēlēšanai nosūta tikai 58 delegātus.⁸⁹ Taču var piekrist tiesību zinātnē norādītajam, ka šādi vēlētam Valsts prezidentam ir lielāks politiskais svars nekā gadījumā, ja viņu ievēlētu tikai parlaments.⁹⁰ Itālijā, lai sasniegtu maksimālu vienprātību, pirmajās 3 vēlēšanu kārtās prezidenta kandidāta ievēlēšanai nepieciešams iegūt 2/3 balsu, taču, ja trijās kārtās vēlētāju kolēģijai

⁸³ Constitution of the United States (1787.) www.usconstitution.net/const.html - 75k (skatīts 14.06.2007.); ASV Konstitūcija ar paskaidrojumiem. Embassy of the United States of America, United States Information Service; Regional Program Office, Vienna, 1986, World book, Inc. 15.lpp.

⁸⁴ B.Čirkins šīs speciālās vēlēšanu institūcijas dēvē par „speciālām vēlēšanu kolēģijām”. Skat. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.307.

⁸⁵ Burkens M. The Federal Republic of Germany. Constitutional Law of 15 EU Member States. Kluwer Legal Publishers, 2004, p.324.-325.

⁸⁶ Hesse K. Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Heidelberg: Müller Verl.1999, S.275; Deutsches Staatsrecht. Ein studienbuch von Dr.Theodor Maunz und Dr.Reinhold Zippelius. 29.Auflage, C.H.Besksche Verlagsbuchhandlung München, 1994, S.277.

⁸⁷ Шлайх К. Федеральный президент. Изензее Й. Киркоф П. Государственное право Германии. Т.1. Москва :[b.i], 1994. с. 216-218.

⁸⁸ Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 273.lpp.

⁸⁹ Ballin E.H. The Italian Republic. Constitutional Law of 15 EU Member States. Kluwer Legal Publishers, 2004, p. 507.; Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Том 3. Особенная часть. Страны Европы. Москва: Издательство БЕК, 1998, с.309.

⁹⁰ Ibid.

neizdodas panākt šādu vienprātību, nākamajās kārtās ir pietiekams absolūtais balsu vairākums.⁹¹

Savdabīga Valsts prezidenta ievēlēšanas procedūra ir Igaunijā. Saskaņā ar Igaunijas Konstitūciju,⁹² sākotnēji prezidenta ievēlēšanas tiesības ir piešķirtas parlamentam – Valsts sapulcei, taču gadījumā, ja parlaments trijās vēlēšanu kārtās aizklātā balsošanā ar 2/3 balsu vairākumu nespēj ievēlēt prezidentu, tad parlamenta priekšsēdētājam ir jāsasauca vēlētāju kolēģija, kas ievēlēs prezidentu. Vēlētāju kolēģija sastāv no visiem parlamenta locekļiem un pašvaldību padomju izvirzītiem pārstāvjiem (konkrētu pašvaldību pārstāvju skaitu nosaka Centrālā vēlēšanu komisija, ņemot vērā reģistrēto iedzīvotāju skaitu attiecīgajā pašvaldībā). Par ievēlētu uzskatāms tas kandidāts, kurš ieguvis absolūto vēlētāju kolēģijas balsu vairākumu. Ņemot vērā, ka 2/3 parlamentāriešu atbalsts prezidenta amata kandidātam prasa lielu parlamentāriešu vienprātību, parasti Igaunijas Valsts prezidentu nākas ievēlēt vēlētāju kolēģijai.⁹³ Tādējādi atšķirībā no citām valstīm Igaunijā speciālā vēlētāju kolēģija Valsts prezidenta vēlēšanās ir kā pretsvars parlamentam.

Analizējot daudzu valstu konstitucionālo regulējumu, jāsecina, ka vairumā valstu prezidents kā valsts galva ir tautas vai parlamenta vēlēta amatpersona. Lai arī dažādu valstu konstitūcijās un normatīvajos aktos prezidenta institūta regulējums ir visai individuāls un grūti iezīmēt noteiktas konsekvences, tomēr visumā var piekrist tiesību zinātnē⁹⁴ paustajai atziņai, ka parlamentārās republikās, kurās prezidents tiek ievēlēts tiešās vēlēšanās, tam tiek piešķirtas plašākas pilnvaras nekā tajās valstīs, kurās prezidentu ievēlē parlaments.

1.4.Valsts prezidenta statuss atkarībā no valsts valdīšanas formas

Vadoties no varas dalīšanas principa īstenošanas un Valsts prezidenta vietas valsts institūciju sistēmā, vēsturiski ir izveidojušies un mūsdienās pastāv vairāki republiku modeļi jeb valdīšanas formas. Tiesību zinātnē republikas tiek klasificētas parlamentārās, prezidentālās, pusprezidentālās un arī superprezidentālās republikās.⁹⁵

⁹¹ Article 83. The Constitution of the Italian Republic (1947). <http://www.cortecostituzionale.it/eng> (skatīts 21.06.2007.)

⁹² The Constitution of Estonia (1992). <http://www.president.ee/en/estonia/constitution> (skatīts 10.01.2007.); Taube C. Constitutionalism in Estonia, Latvia and Lithuania. A study in comparative constitutional law. Iustus Förlag AB, 2001, p. 82.-83.

⁹³ Arī pēdējās 2006.g. septembrī notikušajās Valsts prezidenta vēlēšanās vēlētāju kolēģija par Igaunijas Republikas prezidentu ievēlēja T.H.Ilvesu. Par Igaunijas prezidentu ievēlēts Tomass Hendriks Ilvess. www.leta.lv, publicēts 23.09.2006. (skatīts 23.09.2006.)

⁹⁴ Blūzma V. Latvijas Republikas Valsts prezidenta institūcija Eiropas konstitucionālisma kultūras kontekstā. Likums un Tiesības, 2002, 4.sēj., Nr.39., 324.lpp.

⁹⁵ Лейбо Ю.И., Баглай М.В., Энтин Л.М. Конституционное право зарубежных стран. Москва: Норма-Инфа, 2000, с.121.

Ņemot vērā, ka turpmākās darba nodaļās Valsts prezidenta atļaušanas regulējums tiks salīdzināts, par pamatu ņemot dažādas pazīmes, t.sk., to, vai valsts ir parlamentāra, prezidentāla vai pusprezidentāla, šajā apakšnodaļā koncentrēti tiks norādīti būtiskākie kritēriji, kuri nosaka republikas modeli un Valsts prezidenta vietu tajā.

Jautājums par noteiktas valsts piederību kādam no šiem modeļiem nereti izraisa plašu polemiku zinātnieku vidū, un ir atsevišķa pētījuma vērts objekts, tādēļ šajā apakšnodaļā netiks sniegta detalizēta dažādu republiku modeļu analīze, bet gan īsi norādīts uz to galvenajām atšķirībām.

1) Prezidentālas republikas

Par prezidentālas republikas dzimteni uzskata ASV un šī valsts juridiskajā literatūrā tiek minēta kā klasiska prezidentāla valsts, ņemot vērā šajā valstī konstitucionāli nostiprināto un praksē nodrošināto stingro varas dalīšanas modeli.

Pie prezidentālām republikām pieskaitāmas arī daudzas Latīņamerikas valstis: Brazīlija, Meksika, Argentīna, Peru, no ES dalībvalstīm prezidentāla republika ir Kipra.⁹⁶ Krievijas konstitucionālo tiesību zinātnieks A.Saharovs (*A.Сахаров*) norāda, ka lielākā daļa pasaules valstu ir prezidentālas republikas.⁹⁷

Prezidentālās republikās prezidents - valsts galva, kurš vienlaikus ir arī izpildvaras galva, tiek ievēlēts bez parlamenta iesaistīšanas, t.i., prezidentu ievēl tiešās vēlēšanās balsstiesīgo pilsoņu kopums vai arī elektorū jeb vēlētāju kolēģijas.⁹⁸

Prezidentālu valstu pamatpazīme ir tā, ka salīdzinājumā ar cita modeļa republikām, prezidenta funkcijas šeit ir visai plašas, jo prezidents vienlaikus ir arī izpildvaras galva, kurš savu leģitimitāti saņem no tautas; prezidents ir politiski un administratīvi patstāvīga amatpersona, kurai ir piešķirtas tiesības patstāvīgi noteikt visas valsts mērķus un uzdevumus. Šeit prezidents ir politiski un administratīvi patstāvīga persona, kuras autoritāte nāk no tautas mandāta.⁹⁹

Prezidentālās valstīs valdību neapstiprina parlaments, bet izraugās Valsts prezidents.¹⁰⁰ Prezidents arī nosaka valdības politiku un ieceļ ministrus. ASV un Brazīlijā nav no prezidenta atsevišķas valdības, bet ir prezidenta kabinets, kur ministriem jeb t.s.

⁹⁶ Skat. Jackson V.C., Tushnet M. *Comparative Constitutional Law*. New York Foundation Press, 1999.

⁹⁷ Сахаров Н.А. Институт президентства в современном мире. Москва: Юридическая литература, 1994, с. 23; Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.160.

⁹⁸ Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.160.

⁹⁹ Коркунав Н. Лекции по общей теории права. Санкт-Петербург, 1890, с.258. Citēts pēc: Мишин А.А. Конституционное право зарубежных стран. Москва: Белые альвы, 1999.

¹⁰⁰ Ikstens J. . Vai Satversmes reforma var veicināt atbildīgu politiku. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds. 26.02.2002. 4 (237)

departamentu vadītājiem ir tikai padomdevējtiesības. Savukārt citās prezidentālās valstīs kā, piemēram, Ēģiptē un Sīrijā prezidents ieceļ arī ministru prezidentu, un šādos gadījumos, lai arī valstī ir valdība ar ministru prezidentu priekšgalā, tomēr faktiskais valdības vadītājs tik un tā ir Valsts prezidents. Prezidentālās valstīs valdība nav politiski atbildīga parlamentam, t.sk., parlamentam nav tiesību atlaist valdību un parasti ministri par savu darbību ir atbildīgi tikai prezidenta priekšā. Tomēr mūsdienās ir sastopamas arī dažas prezidentālas republikas,¹⁰¹ kurām ir raksturīgas atsevišķas parlamentārisma iezīmes, piemēram, dažās prezidentālās republikās ir paredzēta parlamenta iespēja izteikt neuzticību valdībai un ministriem, tādējādi šajās valstīs valdība ir atbildīga gan prezidentam, gan arī parlamentam. Valdības atbildību prezidenta priekšā juridiskajā doktrīnā mēdz norādīt arī kā galveno prezidentālas republikas pazīmi.¹⁰² Parasti Valsts prezidentam prezidentālās republikās ir pilnīga rīcības brīvība attiecībā uz ministru izraudzīšanos, savukārt ASV un vēl dažās valstīs ministru iecelšanai ir nepieciešamas saņemt parlamenta augšpalātas piekrišanu.

Kā prezidentālai valstij raksturīgu pamatpazīmi norāda arī to, ka prezidentālā republikā Valsts prezidentam nav tiesību atlaist parlamentu.¹⁰³

Prezidentālu republiku galvenā priekšrocība ir izpildvaras stabilitāte. Daļēji var piekrist atziņai,¹⁰⁴ ka prezidentāla valdīšanas forma ir sevi pilnībā attaisnojusi tikai ASV, turpretim šīs formas iedzīvināšana Latīņamerikā, kā arī citās jaunattīstības valstīs nereti beidzas ar valsts apvērsumiem, un ņemot vērā lielu pilnvaru koncentrāciju prezidenta rokās, un prezidenta tiešu balstīšanos uz bruņotajiem spēkiem, dažās Latīņamerikas valstīs prezidentālas valstis mēdz dēvēt arī par superprezidentālām republikām.¹⁰⁵

2) Pusprezidentālas republikas

Kā pusprezidentālas republikas paraugs ir Francija, kur šo modeli ieviesa pieņemot t.s. Francijas Piektais Republikas Konstitūciju 1958.gadā.¹⁰⁶ Tomēr uzskati par to, kur meklējami pusprezidentālas valsts modeļa pirmsākumi mūsdienu tiesību zinātnē atšķiras.

¹⁰¹ Piemēram, Peru un Ekvadora. Jāatzīmē gan, ka bieži parlamentam, lai pieņemtu lēmumu par neuzticības izteikšanu ministriem, ir nepieciešams kvalificēts balsu vairākums. Turklāt, noteiktos gadījumos pat pēc tam, kad parlaments izteicis neuzticību ministriem, pēc šāda balsojuma gala vārds par ministra atbrīvošanu tik un tā pieder pašam Valsts prezidentam.

¹⁰² Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.160

¹⁰³ Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 139., 271.lpp.

Praksē gan dažkārt tas mēdz notikt, piemēram, Peru Republikā 1993.gadā Valsts prezidents apturēja Konstitūcijas darbību un izsludināja jaunas parlamenta vēlēšanas: http://en.wikipedia.org/wiki/Constitution_of_Peru (skatīts 22.04.2007.)

¹⁰⁴ Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 139., 271.lpp.

¹⁰⁵ Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.162.

¹⁰⁶ Jackson V.C., Tushnet M. Comparative Constitutional Law. New York Foundation Press, 1999.

Piemēram, vācu tiesību zinātnieks R.Cipeliuss (*R.Zippelius*) kā pirmo šāda modeļa iedibinātāju min 1919.gada Veimāras Konstitūciju,¹⁰⁷ tomēr vairums pētnieku¹⁰⁸ šo modeli saista ar Franciju.

Pamatots ir secinājums, ka pusprezidentālisms ir ļoti sarežģīts un komplekss jēdziens,¹⁰⁹ tomēr nevar piekrist apgalvojumam, ka pusprezidentālisms pastāv tikai Francijā,¹¹⁰ jo, autoresprāt, pie pusprezidentāla modeļa republikām ir pieskaitāma arī vairākas citas valstis, kā, piemēram, Krievija, Ukraina u.c.

Atšķirībā no prezidentālām un parlamentārām republikām, pusprezidentālās republikās prezidenta statuss ir komplicētāks. Pusprezidentālās republikās prezidentam ir plašākas funkcijas nekā parlamentāru republiku prezidentiem, taču tās tomēr nav tik plašas kā prezidentālās republikās.¹¹¹

Kā galveno pusprezidentālas republikas modeļa pamatpazīmi konstitucionālajās tiesībās akcentē to, ka pusprezidentālās republikās prezidenti ir faktiskie izpildvaras vadītāji. Pusprezidentālā republikā prezidents ir valsts galva, bet ne valdības galva, un prezidents neieņem valdības vadītāja amatu, kaut gan prezidentam ir virkne svarīgu pilnvaru, kuras ļauj iedarboties uz valdības politiku.¹¹² Piemēram, prezidents var vadīt ministru kabineta sēdes, pēc prezidenta iniciatīvas tiek sasaukta kabineta sēde tādu jautājumu izlemšanai, kurus prezidents uzskata par īpaši svarīgiem. Prezidentam piemīt arī pilnvaras apstiprināt valdības pieņemtos dekrētus un lēmumus, turklāt, ir tiesības arī atgriezt tos otrreizējai caurlūkošanai valdībai.¹¹³

Pusprezidentālās valstīs prezidentam ir arī veto tiesības par parlamenta pieņemtajiem un valdības atbalstītajiem likumiem, tādējādi prezidents darbojas kā arbitrs

¹⁰⁷ Cipeliuss R. Vispārēja mācība par valsti. Rīga: Izdevniecība AGB, 1998, 334.-338.lpp.

¹⁰⁸ Jackson V.C., Tushnet M. Comparative Constitutional Law. New York Foundation Press, 1999; Balodis R. Francijas Republikas savdabīgā konstitūcija. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 02.11.2004. Nr. 42 (347); Ikstens J. Vai Satversmes reforma var veicināt atbildīgu politiku. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds. 26.02.2002. 4 (237); Чиркин В.Е. Государствоведение: Учебник. Москва: Юрист, 1999, с.400.

¹⁰⁹ Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 139.lpp.

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Lai arī Krievijas Federācija ir pieskaitāma pusprezidentālā modeļa republikām, interesants ir fakts, ka Krievijas Federācijas prezidentam tomēr ir faktiski neierobežota vara, kas dažkārt pat ļauj tam ignorēt Konstitūciju. Skačkovs D. Kā tautas vēlētam prezidentam pārstāvēt tautu. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds. 27.03.2001.; Skach C. The „newest” separation of powers: semipresidentialism. International Journal of Constitutional Law. 2007, Vol.5, Nr.1, p.93.-121.

¹¹² Сахаров Н.А. Институт президентства в современном мире. Москва: Юридическая литература, 1994, с. 25.

¹¹³ Duverger M. A new political system model: Semi-presidential government. European Journal of Political Research. Vol.8.1980; Skach C. The „newest” separation of powers: semipresidentialism. International Journal of Constitutional Law. 2007, Vol.5, Nr.1, p.93.

attiecībās starp galvenajām politiskajām institūcijām.¹¹⁴ Noteiktos gadījumos prezidents ir tiesīgs atlaist parlamentu un izsludināt pirmstermiņa parlamenta vēlēšanas, rēķinoties ar to, ka vēlēšanu rezultāts var novest pie valdības maiņas. Pusprezidentālās republikās Valsts prezidents ir bruņoto spēku augstākais vadonis, un viņam piemīt arī izšķirošā loma ārpolitikas noteikšanā; noteiktos gadījumos prezidents var izsludināt ārkārtas stāvokli un pēc savas iniciatīvas izsludināt referendumus. Tādējādi jāsecina, ka prezidents pusprezidentālā republikā ir ietekmīgs un aktīvs spēks, kuram ir nozīmīga loma valsts politikā.

Pusprezidentālā modeļa republikās, atšķirībā no prezidentālām republikām, prezidentam nepiemīt visas izpildvaras pilnība, jo Valsts prezidents nav valdības vadītājs, un valdības sastāvs faktiski ir atkarīgs no partiju frakciju attiecībām parlamentā.¹¹⁵ Neraugoties uz to, ka daudzu Eiropas valstu konstitūcijās tiek noteikts, ka valdības vadītāju izraugās prezidents, tomēr faktiski prezidentam, izraugoties valdības vadītāju, ir jāņem vērā, ka viņa izraudzītajam valdības vadītājam būs jāsaņem parlamenta uzticības balsojums. Tādējādi prezidentam bieži neatliek īpašas izvēles iespējas kā vien par valdības vadītāju (premjerministru) izraudzīties parlamentā vairākumā esošās partijas vadītāju. Pusprezidentālā valstī prezidenta varu zināmā mērā ierobežo arī tas, ka valdība ir atbildīga nevis prezidentam, bet parlamentam.

Prezidenta ietekme pusprezidentālismā ir atkarīga no tā, vai prezidents un parlamenta vairākums ir no vienas partijas, jo tādā gadījumā ministru kabinets tiek veidots no šīs partijas pārstāvjiem, un prezidentam ir daudz lielāka ietekme uz valdības darbu, t.sk., uz premjerministra un valdības locekļu nomaiņu pēc paša prezidenta ieskatiem. Savukārt, ja parlamenta vairākums ir prezidenta opozīcijai, kura tādējādi neiegūst iespēju veidot valdības sastāvu, tad prezidentam nav tiesību pēc paša ieskatiem atlaist premjerministru vai kādu no kabineta locekļiem. Parlamentam jebkurā gadījumā saglabājas iespēja atlaist valdību neatkarīgi no tā, vai parlamenta vairākums ir prezidenta partijai vai opozīcijai. Katrā ziņā, valdība pusprezidentālā valstī bauda lielu neatkarību no prezidenta, ņemot vērā, ka tā balstās uz parlamenta vairākumu.

Pusprezidentālismā iespējams konflikts starp prezidentu un valdības vadītāju par dominējošo lomu valdības politikas noteikšanā, turklāt šādi konflikti var pāraugt nopietnākās nesaskaņās gadījumā, ja prezidents un premjerministrs ir no atšķirīgām politiskajām partijām.

¹¹⁴ Skach C. The „newest” separation of powers: semipresidentialism. *International Journal of Constitutional Law*. 2007, Vol.5, Nr.1, p.93-121; Сахаров Н.А. Институт президенства в современном мире. Москва: Юридическая литература, 1994, с. 25.

¹¹⁵ Сахаров Н.А. Институт президенства в современном мире. Москва: Юридическая литература, 1994, с. 26.

Ņemot vērā prezidenta un valdības (premjierministra) lomu, pusprezidentālas republikas dažkārt mēdz dēvēt arī par prezidentāli parlamentārām republikām vai premjerprezidentālām.¹¹⁶

Dažkārt ir izteiktas arī šaubas par pusprezidentālisma dzīvotspēju. Piemēram, franču politologs Ž.Vedēls (*G.Vedel*) norāda, ka pusprezidentālisms ir kā starpposms, kas agri vai vēlu noved vai nu pie prezidentālisma, vai parlamentārisma.¹¹⁷ Francijā Valsts prezidenta statuss un viņa vieta valsts institūciju sistēmā ir cieši atkarīga no prezidenta un parlamenta vairākuma partijiskās piederības; – ja prezidentam ir parlamenta vairākuma atbalsts, tad parasti kabinets rīkojas saskaņā ar prezidenta norādījumiem, savukārt, ja parlamenta vairākums ir prezidentam opozīcijai, un tas ir izveidojis savu politiku īstenojošu kabinetu, tad prezidenta loma valsts iekārtā mazinās un līdz ar to valstī nostiprinās parlamentāra sistēma,¹¹⁸ līdz ar to Francijas prezidenta vieta šīs valsts sistēmā ir atkarīga arī no politisko partiju ietekmes un konstitucionālajām tradīcijām. Piemēram, Francijas Piektās Republikas Konstitūcijas ideju autors Š.de Gollā (*C. de Gaulle*) savas prezidentūras laikā nostiprinājās kā vienpersonisks līderis, uzsverot, ka Valsts prezidents ir vienīgais, kurš tieši nosaka nacionālās politikas virzienus, izraugās premjeru un ir tiesīgs arī viņu nomainīt. Š. de Gollā īstenojāmā politika vairāk nosliecās uz prezidentālas valsts formu, turpretim vēlākie Francijas prezidenti jau vairāk nosliecās uz parlamentāras sistēmas pusi. It īpaši Francijas prezidentam F.Miterānam (*F.Mitterrand*), kuram nebija parlamenta vairākuma atbalsts, nācās respektēt labējās opozīcijas – premjera un parlamenta viedokļus, un viņam nebija iepriekš raksturīgās ietekmes pār premjerministru.¹¹⁹ Arī krievu konstitucionālo tiesību zinātnieks B.Čirkins (*В.Чиркин*) savos darbos norādījis, ka „Francijā, nākot prezidentiem ar citādām personības īpašībām kā Š.de Gollam, šī valsts

¹¹⁶ Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.163.

¹¹⁷ Vedel G. Synthèse ou paranthèse. Le monde. 19-20. 1978. Citēts pēc: Четверник В.А. Конституций РФ. Проблемный комментарий. Москва:1997, с.381.

¹¹⁸ Duverger M. A new political system model: Semi-presidential government. European Journal of Political Research. Vol.8, 1980, p.186.

¹¹⁹ Jautājums par Francijas iespējamu tuvināšanos parlamentāras republikas modelim ir radies vairākkārt. Savulaik F.Miterāns savas priekšvēlēšanu kampaņas laikā popularizēja idejas par nepieciešamību veikt konstitūcijas pārskatīšanu jautājumā par prezidenta pilnvaru ierobežošanu par labu parlamentam. F.Miterāns pirms savas ievēlēšanas puda skaidru viedokli par nepieciešamību palielināt parlamenta varu, vienlaikus samazinot Valsts prezidenta rokās atrodošos varas koncentrāciju. Kā būtisku priekšnosacījumu šādā sistēmas maiņā F.Miterāns norādīja uz nepieciešamību palielināt tiesu varas neatkarību no prezidenta. Tomēr prasības par prezidenta institūcijas ierobežošanu tā arī palika priekšvēlēšanu lozungu līmenī un īstentotas netika. Balodis R. Francijas Republikas savdabīgā konstitūcija. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds. 02.11.2004. Nr. 42 (347)

arvien mazāk saglabā pusprezidentālas republikas vaibstu un arvien vairāk kļūst par parlamentāru republiku”.¹²⁰

Tomēr, raksturojot Francijas prezidenta statusu, tiek norādīts, ka šis valsts prezidents ir īpaši ietekmīga valsts institūcija.¹²¹ Galvenā Francijas pusprezidentālisma specifika slēpjas apstākļī, ka izpildvara šajā valstī ir dominējošais varas atzars un parlaments pat zināmā mērā ir pakļauts valdības kontrolei. Valsts prezidents, kuru ievēl tiešās vēlēšanās, ieceļ premjerministru, var iecelt kabineta locekļus (kuru iecelšanai nav nepieciešams premjerministra apstiprinājums), prezidentam ir būtiskas pilnvaras ar valdības starpniecību izdot dekrētus ar juridisku spēku, un valdībai ir pilnvaras kontrolēt parlamenta darba kārtību. Valdība un tiesu vara saskaņā ar Š.de Golla ieceri atrodas lielā Valsts prezidenta ietekmē.¹²² Francijas sistēmu mēdz raksturot arī kā „republikānisku monarhiju”, ņemot vērā, ka tieši prezidents, nevis valdība, ir tas, kurš nosaka valsts īstenojamo politiku.¹²³

Austrumeiropā daudzas pusprezidentālas valstis radās pēc komunistisko režīmu sabrukuma, piemēram, Krievija,¹²⁴ Baltkrievija, Gruzija, Mongolija.¹²⁵

3) *Parlamentāras republikas*

Parlamentāra modeļa republikas pasaules valstu vidū skaitliski ir vismazāk izplatītas,¹²⁶ taču šis modelis ir dominējošais Rietumeiropā.¹²⁷ Kā parlamentāras valstis

¹²⁰ Autors galvenokārt šo tendenci saista ar to, ka jauno valdību Francijā veido parlamenta vairākuma partija vai partiju bloks. Prezidentam un parlamenta vairākumam jau vairākkārt Francijas vēsturē ir bijusi cita partijiskā piederība. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран.Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.163.

¹²¹ Jackson V.C. Tushnet M. Comparative Constitutional Law. New York Foundation Press, 1999.

¹²² Balodis R. Francijas Republikas savdabīgā konstitūcija. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 02.11.2004. Nr. 42 (347); Constitution of the French Republic (1958). <http://www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp> (skatīts 12.03.2007.)

¹²³ Kortmann C. Constitutional Law of 15 EU Member states. Ed.Prakke L., Kortmann L.C. Kluwer Legal Publishers, 2004, p.249.

¹²⁴ Balodis R. Francijas Republikas savdabīgā konstitūcija. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 02.11.2004. Nr.42 (347). Jānorāda, ka tiesību zinātnē bieži tiek diskutēts par to, vai Krievija ir pusprezidentāla vai prezidentāla republika. Autoresprāt, Krieviju nevar uzskatīt par prezidentālu republiku, jo prezidentam ir tiesības atlaist parlamentu un Krievijas Federācijas valdībai jāsaņem parlamenta uzticība; arī saskaņā ar Konstitūcijas 80.pantā noteikto, nav prezidentu pieļaujams vienlaikus uzskatīt par valsts galvu. Savukārt kā pretargumentus tam, ka tā ir pusprezidentāla, ir tas, ka šeit nav kontrasiņnācijas institūts, un tas, ka valdība ir atbildīga prezidentam un parlamenta nenozīmīgā loma vadības veidošanā.

¹²⁵ Сахаров Н.А. Институт президентства в современном мире. Москва: Юридическая литература, 1994, с. 23; Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран.Третье издание.Москва: Юрист, 2003, с.160.

¹²⁶ Сахаров А.Н. Институт президентства в современном мире. Москва: Юридическая литература, 1994, с. 23; Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.165.

klasificējamās, piemēram, Latvija, Lietuva, Igaunija, Vācija, Austrija, Šveice, Īrija, Ungārija, Grieķija, Čehija, Slovākija, Slovēnija u.c. Parlamentāru republiku tikpat kā nav Latīņamerikā, un līdz pagājušā gadsimta deviņdesmitajiem gadiem neviena no Āfrikas valstīm nebija parlamentāras republikas statusā.

Kā būtiskākā parlamentāras republikas pamatiezīme ir tā, ka valdību izveido parlaments un tā ir atbildīga parlamentam. Parlamentārās republikās Valsts prezidents pilda galvenokārt tikai valsts galvas funkcijas un tam ir mazāka ietekme uz izpildvaru. Prezidents šādās republikās parasti ir valsts ceremoniālais un reprezentējošais elements, tautas vienotības simbols,¹²⁸ taču prezidentu aktivitāte un loma būtiski var pieaugt valsts krīzes vai ārkārtas situācijās.¹²⁹ Visos gadījumos, kad prezidentam parlamentārā republikā ir ar likumu noteiktas vairāk vai mazāk plašas pilnvaras, to īstenošanu praksē nosaka valdība.¹³⁰ Parlamentārās republikās valdība par savu darbu ir atbildīga nevis prezidentam, bet gan parlamentam. Valdības vadītājs parlamentārās valstīs ir premjerministrs (Vācijā un Austrijā dēvēti par kancleru), kuram piemīt nepieciešamās pilnvaras valdības politikas īstenošanā. Premjers un viņa kabinets ir atbildīgi augstākajai tautas priekšstāvēniecības institūcijai-parlamentam un parlaments var pieprasīt valdības vai atsevišķu tās locekļu atkāpšanos, izsakot tiem neuzticību. Parlamentārās valstīs prezidenta aktiem, lai tiem būtu juridisks spēks, ir nepieciešama arī premjerministra vai kāda ministra līdzparakstīšana (kontrasignācija).

Parlamentārās valstīs Valsts prezidents nav atbildīgs par valdības darbu un parasti ir virs partijām stāvoša politiska figūra, tiesiskās kārtības garants, kurš personificē konstitucionālās iekārtas nesatricināmību.¹³¹ Prezidenta amata būtisks stabilizējošais spēks gan pusprezidentālās, gan parlamentārās valstīs ir tajā, ka premjerministri un viņu kabineti mainās, bet prezidenti paliek savos amatos līdz pilnvaru termiņa beigām.

Parlamentārās republikās Valsts prezidentu bieži ievēl netiešās vēlēšanās, ar mērķi, lai prezidents nevarētu sevi pretnostatīt tiešās vēlēšanās ievēlētajam parlamentam. Tomēr

¹²⁷ Skat. Jackson V.C., Tushnet M. Comparative Constitutional Law. New York Foundation Press, 1999.; Currie D.P. The Constitution of the Federal Republic of Germany. The University of Chicago Press, 1994, p.135.

¹²⁸ Balodis R. Kā izpaužas Valsts prezidenta kreatīvā funkcija. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds. 07.01.2003. Nr.1 (259)

¹²⁹ Linz J.J. Presidential or Parliamentary Democracy. The failure of Presidential Democracy. Comparative perspective. The John Hopkins University Press Ltd., London, 1994, p.5; Currie D.P. The Constitution of the Federal Republic of Germany. The University of Chicago Press, 1994, p.139; Конституционное право зарубежных стран. Учебник для вузов. Москва: Норма, 2003, с.211.

¹³⁰ Currie D.P. The Constitution of the Federal Republic of Germany. The University of Chicago Press, Chicago, 1994, p.139.

¹³¹ Сахаров А.Н. Институт президенства в современном мире. Москва: Юридическая литература, 1994, с. 28.

jāuzsver, ka, pretēji nereti sastopamajam uzskatam,¹³² prezidenta ievēlēšanas veids nav izšķirošais parlamentārās republikas kritērijs, jo galvenais faktors, kurš nosaka valsts piederību parlamentārajam modelim ir valdības izveidošanas kārtība un tās atbildība. Saskaņā ar daudzu parlamentāru republiku konstitūcijās noteikto, parlamentārās valstīs (tāpat kā prezidentālās), valdības vadītāju izraugās prezidents, tomēr parlamentārās republikās tas ir formāls prezidenta akts, ņemot vērā, ka prezidentam par valdības vadītāju ir jāizvirza personu, kurai būs parlamenta vairākuma atbalsts. Tādējādi visbiežāk parlamentārā republikā premjerministra amatu ieņem persona, kurai ir vairākuma atbalsts parlamentā.

1.5. Valsts prezidenta pilnvaru termiņa regulējums

Šajā promocijas darba apakšnodaļā tiks pētīts dažādu valstu regulējums Valsts prezidentu pilnvaru termiņu noteikšanā. Šis jautājums ir aktuāls promocijas darba kontekstā, ņemot vērā, ka darbā tiks analizēts arī jautājums par atlaisto prezidentu tiesībām ieņemt prezidenta amatu atkārtoti.

Kā zināms, Valsts prezidents, atšķirībā no monarha ir ierobežots ar termiņu, uz kādu ir tiesīgs ieņemt valsts galvas amatu.¹³³ Arī Latvijas Universitātes asociētais profesors R.Balodis, sniedzot Valsts prezidenta jēdziena skaidrojumu norāda, ka Valsts prezidents ir uz laiku ievēlēts organizētās tautas leģitīmi pilnvarots pārstāvis, kurš lēmumus pieņem uz tautas juridiski leģitīma deleģējuma pamata.¹³⁴

Prezidenta pilnvaru termiņi valstu konstitūcijās nav noteikti nejauši un tiem ir zināma ietekme uz prezidenta patstāvību. Vēstures pieredze liecina, ka gadījumā, ja prezidents ir amatā ilgāku laiku, viņš kļūst patstāvīgāks un viņa darbība mēdz būt arī aktīvāka, ņemot vērā, ka prezidents ir guvis zināmu amata pieredzi. Jāņem vērā arī atziņa, ka prezidents, kurš apzinās, ka šajā amatā būs īsu laiku, baidīsies to zaudēt un tas var ietekmēt viņa stingrību un izlēmību.

¹³² Piemēram, Latvijas Universitātes asociētais profesors J.Ikstens norāda, ka: „Parlamentārisma valsts galva var tikt izraudzīts divos veidos. Pirmkārt, formālo valsts vadītāju var ievēlēt pats parlaments./../ Otrkārt, formālā valsts vadītāja lomu var veikt karalis vai karaliene, mantojot to no saviem priekštečiem.” Ikstens J. Vai Satversmes reforma var veicināt atbildīgu politiku. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds. 26.02.2002 Nr.4 (237). Tomēr, šis kritērijs nav izšķirošs, jo daudzās parlamentārās valstīs, kā, piemēram, Lietuvā, Īrijā, Austrijā Valsts prezidentu ievēlē tauta.

¹³³ Kā jau iepriekš minēts, vēsturiski vairākās valstīs ir bijuši mūža prezidenti, tomēr tie ir tikai atsevišķi izņēmumi un nav uzskatāmi par kādas specifiskas konstitucionālās sistēmas pazīmi.

¹³⁴ Balodis R. Kā izpaužas Valsts prezidenta kreatīvā funkcija. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds. 07.01.2003. Nr.1 (259)

Jau pieņemot pirmo rakstīto valsts konstitūciju pasaules vēsturē – ASV Konstitūciju 1787.gadā, tās 2.pantā tika noteikts, ka ASV prezidenta pilnvaru termiņš ir 4 gadi.¹³⁵ Kā to pamatoti norāda konstitucionālo tiesību zinātnieks A.Saharovs, šī tiesību norma kļuva par vienu no lielākajiem republikānisma sasniegumiem, it īpaši uz tā laika Eiropas un Āzijas valstu monarhiju fona, kur valdnieka valdīšanas laiku ierobežoja tikai paša valdnieka nāve vai vardarbīga gāšana no troņa.¹³⁶

Mūsdienās prezidentu pilnvaru termiņi ir noteikti valstu konstitūcijās un dažādās valstīs tie ir atšķirīgi, tomēr pasaules valstu vidū izplatītākais prezidenta pilnvaru termiņš ir 4 vai 5 gadi. Piemēram, Latvijā, ASV, Rumānijā prezidents tiek ievēlēts uz 4 gadu termiņu; Lietuvā, Igaunijā, Grieķijā, Vācijā, Portugālē, Polijā, Francijā un Čehijā uz 5 gadiem. Austrijā, Somijā, Meksikā Valsts prezidentu ievēl uz 6 gadiem. Kā ilgākais prezidentūras termiņš ir 7 gadi un tāds ir nostiprināts, piemēram, Itālijā, Īrijā, Turcijā un Sīrijā; tomēr jāatzīmē, ka 7 gadu termiņš nav īpaši izplatīts. Līdz 2000. gadam 7 gadu termiņš bija noteikts arī Francijā, tomēr 2000.gadā tautas nobalsošanas ceļā tika pieņemti konstitūcijas grozījumi, kuri saīsināja Francijas prezidenta pilnvaru termiņu uz 5 gadiem. Kā pamatojums šādu grozījumu veikšanai tika norādīts tas, ka ilgs prezidenta amata termiņš ir kavēklis valsts politiskajai sistēmai.¹³⁷

Līdz 1997.gadam Latvijā bija viens no īsākajiem prezidentūras termiņiem pasaulē, jo līdz 1997.gada 4.decembra Satversmes 35.panta grozījumu pieņemšanai¹³⁸ Valsts prezidenta pilnvaru termiņš bija 3 gadi.

Savdabīgs prezidentūras termiņa regulējums ir valstīs, kur pastāv koleģiāls valsts galvas institūts. Piemēram, Šveicē prezidents tiek ievēlēts uz 1 gadu, savukārt Bosnijas un Hercegovinas Konstitūcija nosaka, ka tiem prezidentūras locekļiem, kuri tiek ievēlēti pirmoreiz, pilnvaru termiņš ir 2 gadi, savukārt tiem, kuri ir ievēlēti atkārtoti - 4 gadi.¹³⁹

Ņemot vērā, ka demokrātiskās valstīs pastāv bažas par to, ka ilgstoša prezidenta atrašanās amatā varētu novest pie autoritārisma vai citām demokrātiskām valstīm neraksturīgām izpausmēm, daudzu valstu konstitūcijas nosaka ierobežojumus prezidenta pārvēlēšanai. Daudzas valstis savos pamatlikumos ir noteikušas, ka prezidents nevar atrasties amatā vairāk kā divus termiņus, turklāt dažās valstīs pat neatkarīgi no tā, vai tie ir bijuši pēc kārtas vai nē.

¹³⁵ Constitution of the United States (1787). <http://www.archives.gov> (skatīts 22.05.2007.)

¹³⁶ Сахаров А.Н. Институт президенства в современном мире. Москва: Юридическая литература, 1994, с. 42.

¹³⁷ Pēc attiecīgo Konstitūcijas grozījumu pieņemšanas pirmo reizi Valsts prezidents uz 5 gadu termiņu tika ievēlēts 2002.gadā.

¹³⁸ Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. 04.12.1997. Latvijas Vēstnesis, 17.12.1997., Nr.331/332.

¹³⁹ Constitution of the Republic of Bosnia and Herzegovina. www.predsjednistvobih.ba (skatīts 27.07.2007.)

Tiesību zinātnē pastāv uzskats, ka šāds pārvēlēšanas ierobežojums ir radies ASV konstitucionālajās tiesībās, tomēr jāuzsver, ka sākotnēji, pieņemot ASV Konstitūciju, tajā nebija noteikti prezidenta pārvēlēšanas ierobežojumi. Piemēram, viens no Konstitūcijas izstrādātājiem A.Hamiltons (*A.Hamilton*) norādīja, ka „Prezidentam jātiek pārvēlētam tik reizes, cik Savienoto Valstu tauta uzskatīs par nepieciešamu izrādīt viņam uzticību”.¹⁴⁰

Jāatzīmē, ka savulaik pirmo ASV prezidentu Dž.Vašingtonu (*J.Washington*) mēģināja pierunāt kandidēt uz trešo termiņu pēc kārtas, taču viņš šo priekšlikumu noraidīja, norādot, ka neviens ASV prezidents nedrīkst tikt ievēlēts uz trešo prezidentūras termiņu. Taču tā bija tikai paša Dž.Vašingtona pārliecība, jo, normatīvie akti tajā laikā šādus ierobežojumus nenoteica. Līdz pat 1951.gadam ASV Konstitūcijā nebija noteikts prezidenta pārvēlēšanas ierobežojums, taču ņemot vērā, ka prezidents F.Rūzvelts (*F.Roosevelt*) jau bija ievēlēts par prezidentu četrus termiņus pēc kārtas,¹⁴¹ 1947. gadā tika pieņemts un 1951.gadā ratificēts Konstitūcijas 22.labojums,¹⁴² kurš nosaka, ka nevienai personai nevar ievēlēt prezidenta amatā vairāk nekā divas reizes.¹⁴³ ASV vēsturē F.Rūzvelts ir bijis vienīgais prezidents, kurš ir ieņēmis šo amatu vairāk nekā divas reizes.¹⁴⁴

Mūsdienās vairums pasaules valstu ir noteikušas prezidenta pārvēlēšanas ierobežojumus. Kā pamatojums pilnvaru termiņu ierobežojumam tiek norādīts tas, ka šāda kārtība novērš draudus, ka prezidents kļūs par autoritāru valsts galvu un uzurpēs varu.

Pārvēlēšanas ierobežojumu noteikšanā valstīm raksturīgas atšķirīgas pieejas: pirmkārt, ir valstis, kuras normatīvajos aktos ir noteikušas aizliegumu kandidēt uz prezidenta amatu divus termiņus pēc kārtas, neliedzot iespēju pēc viena vai vairāku termiņu izlaišanas atkal kandidēt uz prezidenta amatu. Piemēram, Satversmes 39.pants nosaka, ka “viena un tā pati persona nevar būt par Valsts prezidentu ilgāk kā astoņus gadus no vietas”,¹⁴⁵ līdzīgs ierobežojums ir noteikts arī Lietuvas Konstitūcijas 78.pantā, kur noteikts, ka „viena un tā pati persona nevar tikt ievēlēta par Republikas prezidentu vairāk kā divus

¹⁴⁰ Hamilton A., Madison J., Jay J. The Federalist Papers. <http://www.law.emory.edu/law-library/research/ready-reference/us-federal-law-and-documents/historical-documents-the-federalist-papers.html#c7831> (skatīts 11.06.2007.) Federālists - 85 Ņujorkas laikrakstos publicēti raksti par ASV Konstitūcijas saturu un nākotni. Tos mēdz dēvēt par ASV konstitucionālo tiesību Bībeli un tas ir viens no nozīmīgākajiem ieguldījumiem ASV konstitucionālās teorijas jomā. Šie raksti tika publicēti uzreiz pēc tam, kad 1787.gadā tika publiskots ASV Konstitūcijas teksts. Šos rakstus sarakstīja 3 valstsvīri - Dž.Medisons (*J.Madison*), A.Hamiltons (*A.Hamilton*) un Dž.Džejs (*J.Jay*). Rakstu sēriju viņi rakstīja anonīmi, ar pseidonīmu Publijs. Visvairāk eseju 51 (no 85) sarakstīja A.Hamiltons.

¹⁴¹ Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 278.lpp.

¹⁴² Nevis divdesmitais, kā norādīts Krievijas tiesību zinātnieka A.Saharova darbā. Сахаров А.Н. Институт президентства в современном мире. Москва: Юридическая литература, 1994, с.44.

¹⁴³ Constitution of the United States. Amendments 11-27. http://www.archives.gov/exhibits/charters/constitution_amendments_11-27.html (skatīts 08.06.2007)

¹⁴⁴ Tas, kādēļ F.Rūzvelts bija ASV prezidents vairākus termiņus pēc kārtas, tiek izskaidrots ar ASV iesaistīšanos Otrajā Pasaules karā.

¹⁴⁵ Latvijas Republikas Satversme: LR likums. 15.02.1922. Latvijas Vēstnesis, 01.07.1993., Nr.43.

termiņus pēc kārtas”.¹⁴⁶ Arī Igaunijas Konstitūcijas¹⁴⁷ 80.pantā noteikts, ka neviens nevar tikt ievēlēts Republikas prezidenta amatā vairāk kā uz 2 termiņiem pēc kārtas.

VFR Pamatlikuma 54.panta 2.daļa nosaka, ka „Prezidenta pilnvaru laiks ir 5 gadi. Tūlītēja atkalievēlēšana ir pieļaujama tikai vienu reizi”, kas nozīmē, ka aizliegta ir ievēlēšana uz trešo termiņu pēc kārtas, tai pat laikā pēc pārtraukuma jauna ievēlēšana ir atļauta.¹⁴⁸

Otra pieeja pārvēlēšanas ierobežojumu noteikšanā paredz, ka Valsts prezidents nevar tikt ievēlēts vairāk kā uz diviem termiņiem vispār. Kā jau iepriekš minēts, šādu modeli, pieņemot Konstitūcijas 22. labojumu, nostiprināja ASV, un šāds aizliegums ir ietverts arī Polijas Konstitūcijā, kuras 127.panta 2.daļa nosaka, ka “././ prezidents var tikt pārvēlēts tikai vienu reizi”.¹⁴⁹ Arī Rumānijas Konstitūcijas 81.pants nosaka, ka neviena persona nevar ieņemt prezidenta amatu vairāk kā divas reizes.¹⁵⁰

Treškārt, ir sastopamas valstis, kur prezidenta atkārtotai ievēlēšanai amatā nav nekādu ierobežojumu. Piemēram, Francijas normatīvie akti nenosaka pārvēlēšanas ierobežojumus,¹⁵¹ līdz ar to bijušajam Francijas prezidentam Ž.Širakam (*J.Chirac*), kurš bija Valsts prezidenta amatā kopš 1995.gada, teorētiski 2007.gadā notikušajās vēlēšanās bija iespēja kandidēt uz prezidenta amatu arī trešo termiņu pēc kārtas, tomēr viņš no tā atteicās. Arī Itālijas Konstitūcijā jautājums par atkārtotu ievēlēšanu prezidenta amatā netiek reglamentēts, tomēr kā norāda E.Ballins (*E.Ballin*), Itālijā pārvēlēšana tiek uzskatīta par nevēlamu un līdz šim šajā valstī neviens prezidents nav ticis atkārtoti ievēlēts Valsts prezidenta amatā.¹⁵²

Jāsecina, ka lielākais vairums pasaules valstu konstitūciju pieļauj prezidenta atkārtotu vai pat vairākkārtīgu ievēlēšanu Valsts prezidenta amatā, tomēr kā izņēmumu no šī principa jāmin Turciju, jo šīs valsts Konstitūcija nosaka, ka viena un tā pati persona

¹⁴⁶ Constitution of the Republic of Lithuania (1992). <http://www.lrkt.lt>. (skatīts: 18.02.2007.)

¹⁴⁷ Constitution of the Republic of Estonia (1992). <http://www.president.ee/en/estonia/constitution> (skatīts 10.05.2007.)

¹⁴⁸ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (1949.) <http://www.bundestag.de/htdocs> (skatīts 11.01.2007.); Hesse K. Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Heidelberg: Müller Verl. 1999, S.275.

¹⁴⁹ The Constitution of the Republic of Poland (1997). www.president.pl (skatīts 05.06.2007.)

¹⁵⁰ Constitution of Romania (1991). <http://www.cdep.ro/pls/dic> (skatīts 20.02.2007.); arī Īrijā prezidenta amatu atkārtoti ir iespējams ieņemt tikai vienreiz. Koekkoek A.K. Ireland. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004, p.429.

¹⁵¹ Kortmann C. The French Republic. Constitutional Law of 15 EU Member states. Ed.Prakke L., Kortmann L.C. Kluwer Legal Publishers, 2004, p.249.

¹⁵² Ballin E.H. The Italian Republic. Constitutional Law of 15 EU Member states. Ed.Prakke L., Kortmann L.C. Kluwer Legal Publishers, 2004, p.507.

nevar tikt divreiz ievēlēta par Valsts prezidentu,¹⁵³ arī Meksikas Konstitūcija nosaka tikai vienu prezidenta pilnvaru termiņu, kas ir 6 gadi.¹⁵⁴

Kā zināma likumsakarība ir tā, ka tajās valstīs, kur prezidentam ir ilgāks pilnvaru termiņš, ir noteikts ierobežojums tikt ievēlētam amatā atkārtoti. Uz to netieši norāda arī 1994.gadā pieņemtie Argentīnas Konstitūcijas grozījumi, - līdz 1994.gada grozījumu pieņemšanai bija noteikts, ka prezidenta pilnvaru termiņš ir 6 gadi un prezidents nevar tikt ievēlēts prezidenta amatā atkārtoti, savukārt pēc grozījumu veikšanas prezidentūras termiņš tika saīsināts uz 4 gadiem, un tika atcelts ierobežojums atkārtotai pārvēlēšanai, tā vietā nosakot, ka prezidentam ir iespēja tikt ievēlētam amatā atkārtoti uz vēl vienu pilnvaru termiņu.¹⁵⁵

Jāatzīmē, ka dažās vājās demokrātijās, neraugoties uz konstitūcijā noteiktiem pilnvaru termiņu ierobežojumiem, praksē vienas un tās pašas personas prezidenta pienākumus ir pildījušas krietni ilgāku laiku. Īpaši raksturīgs tas ir dažās Latīņamerikas un Āfrikas valstīs, kur prezidenti ir tikuši ievēlēti pat uz astoto termiņu, koncentrējot savās rokās neierobežotu varu.¹⁵⁶

Neierobežoti prezidenta amata termiņi un tendence esošajam Valsts prezidentam to pagarināt, pakārtojot konstitūciju savām interesēm, ir raksturīga tradīcija valstīs ar autoritāru pārvaldes režīmu. Pārvēlēšanas ierobežojumu atcelšanai autoritāro valstu prezidenti praksē ir pielietojuši dažādus mehānismus un bieži vēlamo grozījumu pieņemšana ir notikusi referendumu ceļā. Nesen, 2004.gada oktobrī Baltkrievijā notika Valsts prezidenta A.Lukašenko (*А.Лукашэнка*) izsludinātais referendums,¹⁵⁷ kurā Baltkrievijas vēlētajiem bija jāatbild uz jautājumu „Vai Jūs atļaujat Baltkrievijas Republikas pirmajam prezidentam A.Lukašenko piedalīties kā kandidātam Valsts prezidenta vēlēšanās, un vai Jūs atbalstāt Baltkrievijas Konstitūcijas 81.panta pieņemšanu šādā redakcijā: "Prezidents tiek ievēlēts uz 5 gadu termiņu Baltkrievijas tautas vispārējās, brīvās, vienlīdzīgās, tiešās un aizklātās vēlēšanās?"” Saskaņā ar izsludinātajiem referendumu rezultātiem, tajā bija piedalījušies 90.28% no kopējā vēletāju skaita un 79,42% vēletāju bija atbalstījuši grozījumu pieņemšanu. Līdz ar to, šīs tautas nobalsošanas rezultāti, kuri gan tika apšaubīti starptautiskajā sabiedrībā, ļāva līdz šim vienīgajam

¹⁵³ Article 101. The Constitution of the Republic of Turkey (1982). http://www.cankaya.gov.tr/eng_html/gorev.html (skatīts 25.07.2007).

¹⁵⁴ Article 83. The Political Constitution of the United Mexican States (1917). <http://www.constitucion.gob.mx/> (skatīts 25.07.2007.)

¹⁵⁵ Constitution of Argentina (1853). http://www.servat.unibe.ch/law/icl/ar00000_.html (skatīts 12.07.2007).

¹⁵⁶ Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.308.

¹⁵⁷ Указ президента Республики Беларусь от 7 сентября 2004 г. N 431 о назначении республиканского референдума. <http://www.rec.gov.by/refer/refer2004.html> (skatīts 12.06.2007.)

Baltkrievijas prezidentam, kurš ir Baltkrievijas valsts galva jau kopš 1994.gada, ieņemt prezidenta amatu arī uz turpmākajiem 5 gadiem.¹⁵⁸

Arī Venecuēlas autoritārais Valsts prezidents U.Čavešs (*H.Chávez*) 2007.gadā paziņoja, ka 2010.gadā rīkos referendumu par neierobežotu prezidenta pārvēlēšanu, jo pašreizējā prezidenta ciešā uzraudzībā izstrādātā un apstiprinātā 1999.gada Konstitūcijas redakcija nosaka 6 gadu prezidentūras termiņu, atļaujot vienai personai prezidenta amatu ieņemt tikai divus termiņus pēc kārtas.¹⁵⁹

Arī Krievijas Federācijā politiskajās aprindās 2006.gada nogalē norisinājās diskusijas par nepieciešamību veikt grozījumus šīs valsts konstitūcijā, lai prezidents V.Putins (*В.Путин*), kura otrās prezidentūras termiņš beigsies 2008.gadā, varētu kandidēt uz trešo pilnvaru termiņu,¹⁶⁰ tomēr gan pats prezidents, gan arī Krievijas Centrālā vēlēšanu komisija un eksperti noraidīja iespējamību rīkot referendumu par šādu jautājumu.¹⁶¹

Svarīgs aizliegums par neierobežotu prezidenta pārvēlēšanu ir valstīs, kur nav nostiprinājusies demokrātija, taču jānorāda, ka šādu aizliegumu iekļaušana konstitūcijā automātiski nepasargās no situācijas, ka nedemokrātisko valstu līderi veiks konstitūcijas grozījumus, lai pakārtotu to savām interesēm.

¹⁵⁸ Baltkrievijā Valsts prezidenta vēlēšanas notikušas 1994., 2001. un 2006.gadā. Otrajām valsts prezidenta vēlēšanām bija jānotiek 1999.gadā, bet saskaņā ar 1996. referenduma rezultātiem, tās tika pārceltas uz 2001.gadu. http://en.wikipedia.org/wiki/President_of_Belarus (skatīts 12.06.2007); Par 2006.gada vēlēšanās novērotajiem trūkumiem skat. Par novērotajiem trūkumiem Baltkrievijas prezidenta vēlēšanās. Centrālās Vēlēšanu Komisijas mājas lapa. <http://www.cvk.gov.lv> (skatīts 14.06.2007.)

¹⁵⁹ Čavess gatavojas mūža prezidentūrai. www.leta.lv, publicēts 13.07.2007. (skatīts 25.07.2007.)

¹⁶⁰ Saskaņā ar sabiedriskās domas aptaujas rezultātiem 2006.gada nogalē, 59% Krievijas iedzīvotāju uzskatīja, ka ir jāgroza Krievijas Federācijas Konstitūcija, lai esošais Valsts prezidents varētu kandidēt uz trešo pilnvaru termiņu. 59% Krievijas iedzīvotāju vēlas Putina palikšanu prezidenta amatā uz trešo termiņu. www.leta.lv (skatīts 07.06.2006.)

¹⁶¹ Krievijas CVK noraida iespēju ievēlēt Putinu trešo reizi. www.leta.lv, publicēts 27.09.2006. (skatīts 27.09.2006.)

II NODAĻA

2. Valsts prezidenta pilnvaru pirmstermiņa izbeigšanās

Republikās valsts galvas – prezidenti tiek ievēlēti uz noteiktu pilnvaru laiku, tādēļ prezidentūras termiņš parasti izbeidzas ar to brīdi, kad amatā tiek iecelts (inaugurēts) nākamais Valsts prezidents. To uzskata par prezidenta pilnvaru izbeigšanās vispārējo kārtību.¹⁶² Tomēr konstitucionālajās tiesībās, atkarībā no katras valsts konstitucionālās iekārtas, tiesiskā regulējuma un paražām, tiek paredzēti gadījumi, kādos izbeidzas prezidenta pilnvaras pirms prezidentūras termiņa beigām.

Analizējot tiesību teorijā un konstitūcijās reglamentētos gadījumus, kad priekšlaicīgi izbeidzas prezidenta pilnvaru termiņi, tos nosacīti var iedalīt 2 grupās:

- 1) pilnvaru pirmstermiņa izbeigšanās objektīvu, no prezidenta gribas un rīcības neatkarīgu apstākļu dēļ;
- 2) pilnvaru pirmstermiņa izbeigšanās prezidenta subjektīvo darbību rezultātā.

Jānorāda, ka valstu konstitūcijās ir atšķirīgas pieejas jautājuma par prezidenta pilnvaru izbeigšanos reglamentēšanā, jo ir valstis, kur šie jautājumi tiek reglamentēti visai detalizēti, savukārt citu valstu konstitūcijās šādi jautājumi ir regulēti visai minimāli. Detalizētāks regulējums ir raksturīgs jaunākām konstitūcijām (īpaši postsociālistisko valstu konstitūcijām).

Balstoties uz dažādu valstu konstitucionālo regulējumu un konstitucionālo tiesību teoriju, šajā darba nodaļā tiks analizēti gadījumi, kad prezidentu pilnvaras izbeidzas pirms prezidentūras termiņa beigām. Temata kontekstā tiks analizēta Latvijas normatīvā regulējuma atbilstība konstitucionālo tiesību teorijas jaunākajām atziņām un tiks izvirzīti priekšlikumi pašreizējā regulējuma pilnveidošanai.

2.1. Valsts prezidenta pilnvaru pirmstermiņa izbeigšanās objektīvu, no prezidenta gribas un rīcības neatkarīgu iemeslu dēļ

2.1.1. Valsts prezidenta nāves gadījumā

Atšķirībā no Satversmes, kur tieši netiek noteikts, ka Valsts prezidenta pilnvaras izbeidzas prezidenta nāves gadījumā, daudzu valstu konstitūcijās ir ietvertas tiesību normas, kuras tieši norāda, ka Valsts prezidenta nāve ir viens no gadījumiem, kad

¹⁶² Алебастрова И.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Москва: Юриспруденция, 2000, с.304.

izbeidzas prezidenta pilnvaras, piemēram, Igaunijas Konstitūcijas 82.pants, Ungārijas Konstitūcijas 31.pants, Lietuvas Konstitūcijas 88.pants, Īrijas Konstitūcijas 12.pants.

Satversmes 52.pantā ir tikai noteiktas sekas, kādas iestājas prezidenta nāves gadījumā: „Ja Valsts prezidents atsakās no amata, nomirst vai tiek atsaukts pirms viņa amata laiks izbeidzies, Valsts prezidenta vietu izpilda Saeimas priekšsēdētājs, kamēr Saeima izvēl jaunu Valsts prezidentu /./.”

Latvijas vēsturē ir bijis gadījums, kad prezidenta pilnvaras pirms termiņa ir izbeigušās prezidenta nāves dēļ, jo savas otrās prezidentūras termiņa laikā, 1927.gada 14.martā nomira pirmais Latvijas Valsts prezidents Jānis Čakste.¹⁶³

Kā norādīts juridiskajā literatūrā,¹⁶⁴ ASV vēsturē visbiežākais pirmstermiņa pilnvaru izbeigšanās gadījums ir tieši Valsts prezidenta nāves iestāšanās, tai skaitā pusē gadījumu tā ir bijusi vardarbīga.¹⁶⁵

Analizējot dažādu valstu konstitucionālo pieredzi gadījumos, kad Valsts prezidenta amats ir kļuvis vakants prezidenta nāves dēļ, jāsecina, ka šie gadījumi parasti nerada konstitucionālajās tiesībās juridiskas neskaidrības. Vienīgie jautājumi, kas tiek regulēti konstitūcijās saistībā ar Valsts prezidenta nāvi, ir par prezidenta aizstāšanu un jaunu vēlēšanu izsludināšanu.

Tomēr, lai arī praksē līdz šim nav bijušas konstatējamas konstitucionāla rakstura problēmas saistībā ar Latvijas Valsts prezidenta pilnvaru izbeigšanos nāves dēļ, teorētiski var rasties dažas juridiskas kolīzijas. Piemēram, saskaņā ar Civilprocesa likuma¹⁶⁶ 26.nodaļas regulējumu, personu var atzīt par mirušu, ja tā ir pazudusi. Saskaņā ar likumā noteikto kārtību šādu pieteikumu var iesniegt jebkura persona, vienlaikus ieviejojot sludinājumu oficiālajā laikrakstā, lai pazodusī persona piesakās triju mēnešu laikā. Ja minētajā periodā pazodusī persona neatrodas, tiesa taisa spriedumu par pazudušās personas izsludināšanu par mirušu.

Lai arī prezidents ir valsts augstākā amatpersona un tās pazušana ir maz ticama, tomēr teorētiski šāda iespēja pastāv, piemēram, piespiedu veidā (nolaupīšana). Balstoties uz Satversmes un Civilprocesa likuma regulējumu, personu var izsludināt par mirušu, ja tā nav atrodama trīs mēnešu laikā. Pats fakts, ka šāda iespēja likumā ir noteikta, nerada problēmas, tomēr Civilprocesa likuma 287.pants paredz iespēju, ka gadījumā, ja par

¹⁶³ Latvijas prezidenti. Dzīves un vēstures mirkļi. Rīga: Lauku Avīze, 2003, 31.lpp. 1927.gada 18.martā Saeima sanāca uz svinīgu sēru sēdi J.Čakstes piemiņas godināšanai. Latvijas Republikas II Saeimas V sesijas stenogrammas. 1927.gads. LR Saeimas izdevums. J.Pēterona spiestuve. 611.-614., 731.sleja.

¹⁶⁴ Пронкин С. В., Петруница О. Е. Государственное управление зарубежных стран: Учебное пособие. Москва: Аспект Пресс, 2001, с.143. Piemēram, 1865.gadā, piecas dienas pēc ASV Pilsu kara beigām atentātā tika nāvēģi ievainots prezidents A.Linkolns; 1881.gadā nāvēģoģi tika ievainots Dž.Gārfields; 1901.gadā atentātā tika noslepkavots V.Makinlijs; 1963.gadā tika noģauts prezidents Dģ. Kenedijs.

¹⁶⁵ Lģdzģ šim ASV 43 prezidentģru laikā savu prezidentģras termģģu laikā nomģruģi astoģģi ASV prezidenti. http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Presidents_of_the_United_States (skatģģts 14.04.2007.)

¹⁶⁶ Civilprocesa likums: LR likums. 14.10.1998. Latvģģas Vģstģnesģs, 03.11.1998., Nr.326/330.

mirušu izsludinātā persona ir atradies, vai ir uzzināta tās atrašanās vieta, tiesa taisa jaunu spriedumu, ar kuru atceļ spriedumu par šīs personas izsludināšanu par mirušu.

Ne Latvijas, ne arī citu valstu normatīvie akti neregulē gadījumus par to, kādas ir tiesiskās sekas, ja prezidents, kurš ir izsludināts par mirušu, ierodas vai, ja ir uzzināta tā atrašanās vieta, taču ir jau ievēlēts jauns prezidents. Šādu teorētiski iespējamu gadījumu regulēšana ir atstāta vispārējo tiesību principu un konstitucionālo paražu ziņā. Kolīzija nerastos, ja jauns prezidents vēl nebūtu ievēlēts – šādā gadījumā iepriekšējais prezidents, kas kļūdaini bija izsludināts par mirušu, varētu turpināt ieņemt prezidenta amatu, izņemot gadījumu, ja prombūtne ir bijusi subjektīva un tādējādi tulkojama kā brīvprātīga atteikšanās no Valsts prezidenta amata ar konkludentām darbībām. Tomēr neskaidrības rastos gadījumā, ja iepriekšējais Valsts prezidents būtu bijis piespiedu prombūtnē (pret viņa gribu), un viņa prombūtnes laikā būtu ievēlēts jauns prezidents.

Analizējot Latvijas normatīvo aktu regulējumu, jāsecina, ka šādā gadījumā amatu saglabātu jaunievēlētais prezidents, jo normatīvie akti neparedz prezidenta pirmstermiņa pilnvaru izbeigšanos sakarā ar iepriekšējā prezidenta nāves gadījuma atcelšanu. Turklāt brīdī, kad tiek ievēlēts jaunais prezidents, iepriekšējais prezidents juridiski ir miris, kas nozīmē, ka ievēlēšanas procedūrā ne tieši, ne arī formāli normatīvie akti nav pārkāpti, un tādējādi ievēlēšana ir notikusi likumīgi. Lai arī iepriekšējais prezidents kļūdainas izsludināšanas dēļ par mirušu ir zaudējis amatu, tomēr, ņemot vērā sabiedrības un demokrātijas intereses, nebūtu pieļaujams, ka šādā gadījumā amatu zaudētu likumīgi ievēlētais jaunais prezidents.

2.1.2. Valsts prezidenta atbrīvošana no amata veselības stāvokļa dēļ

Atšķirībā no Satversmes, kur netiek tieši norādīts, ka prezidenta pilnvaras pirms termiņa izbeidzas nopietnu un ilgstošu veselības problēmu dēļ, kā arī netiek regulēta kārtība, kādā tiek konstatēta prezidenta nespēja veikt pienākumus veselības stāvokļa dēļ, lielākais vairums pasaules valstu konstitūciju tieši norāda, ka nopietnu veselības problēmu esamība ir viens no gadījumiem, kad izbeidzas prezidenta pilnvaru termiņš. Jaunākajās konstitūcijās parasti tiek paredzēta arī kārtība, kādā tiek konstatēta prezidenta nespēja veikt amata pienākumus veselības stāvokļa dēļ.

Jāpiekrīt juridiskajā literatūrā¹⁶⁷ norādītajam, ka pilnvaru pirmstermiņa pārtraukšana veselības dēļ ir paredzēta daudzās jaunajās postsociālisma valstu konstitūcijās. Piemēram, visai detalizēts regulējums Valsts prezidenta veselības stāvokļa konstatēšanai ir ietverts Lietuvas Konstitūcijā.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Конституционное право государств Европы. Отв. ред. Д.А. Ковачев. Москва: Волтерс Клувер, 2005, с. 218.

¹⁶⁸ The Constitution of the Republic of Lithuania (1992). www.lrkt.lt (skatīts 12.01.2007.)

Dažādu valstu konstitūcijas nosaka atšķirīgus formulējumus prezidenta veselības problēmu apzīmēšanai. Vairāku valstu konstitūcijas attiecībā uz gadījumiem, kad izbeidzas prezidenta pilnvaras, lieto jēdzienu „nеспējīgs” vai „nеспēja pienākumu izpildīšanā”. Lai arī parasti šo valstu konstitūcijas neprecizē nеспējas jēdzienu, tomēr, veicot konstitūcijas interpretāciju šī jautājuma regulēšanā kopsakarībā ar citām konstitūcijā ietvertajām tiesību normām, ir saprotams, ka šo valstu likumdevēji minētajā jēdzienā ir ietvēruši veselības stāvokli kā nеспējas iemeslu vai rīcībspējas (juridiskā kategorija) zudumu.

Piemēram, arī Francijas Konstitūcija lieto terminu „nеспējīgs”.¹⁶⁹ Līdzīgi arī Slovērijas Konstitūcija nosaka, ka prezidents ir atbrīvojams no amata gadījumā, ja viņš nеспēj veikt savus pienākumus ilgāk nekā 6 mēnešus. Lai arī Konstitūcijā netiek precizēti apstākļi, kas var būt par pamatu prezidenta nеспējai pildīt pienākumus, tomēr, visticamāk, kā attaisnojams apstākļi šādai nеспējai būtu tieši veselības stāvoklis vai rīcībspējas zudums. Arī Īrijas Konstitūcija lieto jēdzienu „nеспējīgs” (*incapacitated* - angļu val.), nosakot, ka Valsts prezidenta pilnvaras izbeidzas, ja tiek konstatēts, ka prezidents ir “pastāvīgi nеспējīgs” (*permanently incapacitated* - angļu val.).¹⁷⁰

Attiecībā uz Valsts prezidenta nеспēju veikt savus pienākumus veselības problēmu dēļ, ir secināms, ka valstis ir izvēlējušās atšķirīgus kritērijus, cik ilgi prezidenta nеспēja ir pieļaujama un attaisnojama un, pēc cik ilga perioda prezidents ir atceļams no amata. Iepazīstoties ar dažādu pasaules valstu regulējumu attiecībā uz laika kritēriju, var izdalīt vairākas pieejas:

Pirmkārt, ir valstis, kuras nosaka konkrētu termiņu, cik ilgi prezidentam var būt nеспēja. Šādu pieeju ir izvēlējušies, piemēram, Ungārija, jo šīs valsts Konstitūcijas 31.pantā ir noteikts, ka Valsts prezidenta pilnvaras izbeidzas gadījumā, ja prezidents nеспēj veikt savus pienākumus ilgāk kā 90 dienas.¹⁷¹ Savukārt jau iepriekš minētā Slovērijas Konstitūcija nosaka ilgāku termiņu, proti, Konstitūcijas 105.panta 2.daļā noteikts, ka prezidents ir atlaižams no amata gadījumā, ja prezidents nеспēj veikt savus pienākumus ilgāk nekā 6 mēnešus.¹⁷²

Otrkārt, daudzas valstis savos normatīvajos aktos ir noteikušas, ka prezidents ir atlaižams no amata, ja viņš „*ilgstoši nеспēj veikt savus pienākumus*”, neprecizējot to, ko nozīmē ilgstoša nеспēja. Šādu pieeju izvēlējušies, piemēram, Bulgārija, kuras Konstitūcijas 97.pants nosaka, ka prezidenta pilnvaras pirms termiņa izbeidzas, ja prezidents ilgstoši nеспēj īstenot savus pienākumus smagas slimības dēļ. Arī Krievijas

¹⁶⁹ Article 7. Constitution of France (1958). <http://www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp> (skatīts 12.01.2007.)

¹⁷⁰ Koekkoek A.K. Ireland. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004, p. 429.

¹⁷¹ Constitution of Hungary (1949). <http://www.mkab.hu/en/enpage5.htm> (skatīts 08.06.2007.)

¹⁷² Constitution of Slovakia (1992). http://www.concourt.sk/A/a_index.htm (skatīts 11.06.2007.)

Federācijas Konstitūcijā ir tieši noteikts, ka prezidenta pilnvaras izbeidzas gadījumā, ja prezidents ilgstoši veselības dēļ nespēj veikt Valsts prezidenta amata pienākumus.¹⁷³ Arī Ukrainas Konstitūcija lieto terminu „ilgstoša nespēja”, neprecizējot šī jēdziena saturu.

Treškārt, daudzas valstis nenosaka ne termiņu, ne arī to, ka veselības problēmām vai nespējai jābūt ilgstošai vai nepārejošai, un savās konstitūcijās nosaka tikai to, ka prezidents ir atļaujams no amata nespējas vai veselības stāvokļa dēļ. Kā piemēru jāmin Lietuvas Konstitūciju, kuras 88.pants nosaka, ka parlaments (Seims) pieņem atzinumu par to, ka Valsts prezidenta veselības stāvoklis neļauj veikt prezidenta pienākumus.¹⁷⁴

Attiecībā uz procedūru, kādā tiek konstatēta un pasludināta prezidenta nespēja, daži tiesību zinātnieki¹⁷⁵ kļūdaini norāda, ka lēmumu par prezidenta atbrīvošanu no amata veselības stāvokļa dēļ vienmēr pieņem parlaments pēc speciāla medicīniskā konsīlija slēdziena saņemšanas.

Jāuzsver, ka šis ir tikai viens no veidiem, kādā tiek konstatēta prezidenta nespēja veselības stāvokļa dēļ. Pasaules valstis ir izvēlējušās un savās konstitūcijās nostiprinājušas dažādas procedūras, kā tiek pieņemts lēmums par prezidenta veselības stāvokli, un iepriekš minētā procedūra (t.i., lēmuma pieņemšana parlamentā) ir tikai viens no veidiem, kā tiek konstatēta prezidenta nespēja veikt savus pienākumus veselības stāvokļa dēļ. Lēmuma par prezidenta nespēju pieņemšana parlamentā ir raksturīga daudzām postsociālistiskajām valstīm. Piemēram, Baltkrievijā saskaņā ar Konstitūcijas 88. pantu,¹⁷⁶ lēmumu par prezidenta pirmstermiņa pilnvaru izbeigšanu veselības stāvokļa dēļ pieņem parlaments, un šī lēmuma pieņemšanā tiek iesaistītas abas parlamenta palātas. Lēmums par prezidenta atcelšanu no amata ir pieņemts, ja par to, pamatojoties uz speciālas abu parlamenta palātu izveidotas *ad hoc* komisijas atzinumu, nobalsojušas vismaz 2/3 no kopējā apakšpalātas pārstāvju skaita un vismaz 2/3 no visiem augšpalātas pārstāvjiem.¹⁷⁷

Arī Krievijas Konstitūcijā ir tieši noteikts, ka prezidenta pilnvaras izbeidzas gadījumā, ja prezidents ilgstoši veselības stāvokļa dēļ nespēj veikt amata pienākumus, un šādos gadījumos lēmumu pieņem parlaments, pamatojoties uz īpašas speciālās medicīniskās komisijas slēdzienu.¹⁷⁸

¹⁷³ Ст. 92. Конституция Российской Федерации (1993). <http://www.ksrf.ru/doc/index.htm> (skatīts 10.02.2007.)

¹⁷⁴ Constitution of the Republic of Lithuania (1992). http://www.lrkt.lt/Documents2_e.html (skatīts 08.05.2007.); Law on the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. Article 73. http://www.lrkt.lt/Documents3_e.html (skatīts 08.05.2007.)

¹⁷⁵ Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.313.

¹⁷⁶ The Constitution of the Republic of Belarus (1994.) <http://law.by/work/EnglPortal.nsf> (skatīts 02.04.2007.)

¹⁷⁷ Ковешников Е.М., Марченко М.Н., Стешенко Л.А. Конституционное право стран Содружества Независимых Государств. Учеб. для вузов. Москва: Изд.НОРМА- ИНФРА, 1999, с.247.

¹⁷⁸ Ст. 92. Конституция Российской Федерации (1993).<http://www.ksrf.ru/doc/index.htm> (skatīts 12.05.2007.). Līdzīgi arī Uzbekistānā un Kirgizstānā lēmumu pieņem parlaments, pamatojoties uz tā

Medicīnisko komisiju sastāva komplektēšanā valstu pieejas arī ir atšķirīgas. Īpatnēju komisijas sastāvu paredz Kazahstānas Konstitūcija, saskaņā ar kuru ekspertu komisijā iekļauj gan mediķus, gan parlamentāriešus.¹⁷⁹ Jāpiekrīt tiesību zinātnē¹⁸⁰ izteiktajām bažām par to, cik „ražīgs” būs šāds sastāvs, ņemot vērā, ka lielākajam vairumam parlamentāriešu nav speciālu medicīnisko zināšanu.

Raksturīgi, ka galīgā lēmuma pieņemšanai par prezidenta atcelšanu no amata veselības stāvokļa dēļ nepieciešams kvalificēts balsu vairākums (vairumā valstu 2/3 visu parlamenta locekļu balsu vairākums).

Līdzās iepriekš minētajam regulējumam, kad lēmumu par prezidenta veselības stāvokli pieņem parlaments, daudzas valstis lēmuma pieņemšanu par pilnvaru izbeigšanos ilgstošas nespējas vai veselības problēmu gadījumā ir nodevušas izlemšanai institūcijām, kuras attiecīgajā valstī īsteno konstitucionālo kontroli – speciālai konstitucionālai tiesai (ja valstī tāda pastāv) vai augstākajai tiesai. Piemēram, ņemot vērā, ka Īrijā nav speciālas konstitucionālās kontroles institūcijas, saskaņā ar Konstitūcijas 12.panta 3.daļu, Valsts prezidents ir atceļams no amata, gadījumā, ja Augstākā tiesa sēdē, kurā piedalās vismaz 5 tiesneši, nolemj, ka prezidents ir “pastāvīgi nespējīgs”.¹⁸¹ Arī Igaunijā saskaņā ar Konstitūcijas 83.pantu, jautājumu par Valsts prezidenta ilgstošu nespēju pildīt savus pienākumus izlemj Augstākā tiesa pēc Tieslietu kanclera pieteikuma.¹⁸²

Attiecībā uz konstitucionālo tiesu kompetenci lietās par Valsts prezidenta atbrīvošanu veselības stāvokļa dēļ, valstīm ir atšķirīgs regulējums, jo, pirmkārt, ir valstis, kur konstitucionālās tiesas tikai sniedz atzinumu par Valsts prezidenta nespēju, bet galīgo lēmumu par prezidenta pilnvaru izbeigšanos pieņem parlaments, savukārt citās valstīs konstitucionālajām tiesām tiek deleģēts pieņemt galīgo lēmumu par prezidenta pilnvaru pirmstermiņa izbeigšanos veselības stāvokļa dēļ.

Pirmo pieeju ir izvēlējusies Lietuva, jo saskaņā Konstitūcijas 88.pantu, Lietuvas Konstitucionālā tiesa pieņem atzinumu par to, ka Valsts prezidenta veselības stāvoklis ir tāds, kas neļauj veikt prezidenta pienākumus, bet pēc tam, pamatojoties uz Konstitucionālās tiesas atzinumu, Seims ar 3/5 visu Seima locekļu balsu vairākumu

izveidotas Valsts medicīniskās komisijas atzinuma pamata. Ковешников Е.М., Марченко М.Н., Стешенко Л.А. Конституционное право стран Содружества Независимых Государств. Учеб. для вузов. Москва: Изд.НОРМА-ИНФРА, 1999, с.248.

¹⁷⁹ Article 47. Constitution of the Republic of Kazakhstan (1995). www.kazakhstanembassy.org.uk/cgi-bin/index/225 (skatīts 16.05.2007.)

¹⁸⁰ Конституционное право государств Европы. Отв. ред. Д.А. Ковачев. Москва: Волтерс Клувер, 2005, с. 218.

¹⁸¹ Koekoek A.K. Ireland. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004, p. 429.

¹⁸² Jāatzīmē, ka Igaunijā Tieslietu kanclers ir viens no ar visplašākām tiesībām konstitucionālās kontroles jomā apveltītajiem subjektiem. Rodiņa A. Kā konstitucionālā kontrole tiek īstenota Igaunijā. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 25.11.2003., Nr. 42 (300).

pieņem rezolūciju, ka Valsts prezidenta veselības stāvoklis neļauj veikt amata pienākumus.¹⁸³ Atbilstoši likuma „Par Lietuvas Republikas Konstitucionālo tiesu” 78.pantam, pieteikumu Konstitucionālajai tiesai par to, vai prezidenta veselības stāvoklis ļauj ieņemt prezidenta amatu, ir tiesības iesniegt tikai Seimam (ja par to nobalsojuši vairāk nekā puse no visiem Seima locekļiem), un Seimam, iesniedzot šādu pieteikumu, ir jāpievieno arī tā apstiprināts medicīniskās komisijas slēdziens.¹⁸⁴ Medicīnisko komisiju vismaz 5 speciālistu sastāvā apstiprina Seims. Arī Armēnijā tiek paredzēta iespēja atcelt no amata prezidentu, ja parlaments, pamatojoties uz Konstitucionālās tiesas slēdzienu ar vismaz 2/3 visu deputātu balsu vairākumu pieņem lēmumu par prezidenta nespēju pildīt savus pienākumus. Armēnijā jautājumu par prezidenta veselības stāvokļa izvērtēšanu iesniedz valdība.¹⁸⁵

Savukārt otru pieeju ir izvēlējusies Slovēnija, kuras konstitūcija nosaka, ka Konstitucionālās tiesas kompetencē ir pieņemt lēmumu par prezidenta atlaišanu no amata, ja prezidents nespēj veikt savus pienākumus ilgāk nekā 6 mēnešus. Atbilstoši Slovēnijas Konstitūcijas 105.panta 2.daļai, prezidenta pilnvaras uzskatāmas par izbeigtām ar Konstitucionālās tiesas lēmuma pasludināšanas brīdi.¹⁸⁶

Līdzīgu pieeju ir izvēlējusies arī Francija. Kā jau iepriekš minēts, Francijas Konstitūcijas 7.pants attiecībā uz prezidenta stāvokli lieto terminu „nespējīgs”, un šādu lēmumu par prezidenta nespēju pieņem Francijas Konstitucionālā padome ar visu tās locekļu absolūto balsu vairākumu. Saskaņā ar Francijas normatīvo regulējumu, ar pieteikumu izvērtēt prezidenta „nespēju” Konstitucionālajā padomē ir tiesīga vērsties

¹⁸³ The Constitution of the Republic of Lithuania (1992). http://www.lrkt.lt/Documents2_e.html (skatīts 08.05.2007.); Article 73. Law on the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. http://www.lrkt.lt/Documents3_e.html (skatīts 08.05.2007.). Par Lietuvas Konstitucionālo tiesu skat. arī Kūris E. Konstitucionālā tiesvedība Lietuvā: virzieni un attīstība. Konstitucionālās tiesas loma valsts konstitūcijā nostiprināto vērtību aizsardzībā. Rīga: TNA, 2007, 129.lpp.

¹⁸⁴ Article 29.³ Statute of the Seimas of the Republic of Lithuania. 17.02.1994., No I-399, <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc> (skatīts 22.06.2007.)

¹⁸⁵ Article 59. Constitution of the Republic of Armenia (1995) <http://www.armeniaforeignministry.com/htmls/conttitution.html#CHAPTER3> (skatīts 11.05.2007.); Ковешников Е.М., Марченко М.Н., Стешенко Л.А. Конституционное право стран Содружества Независимых Государств. Учеб. для вузов. Москва: Изд.НОРМА- ИНФРА, 1999, с.247.

¹⁸⁶ Constitution of the Slovak Republic (1992). http://www.concourt.sk/A/a_index.htm (skatīts 11.06.2007.) Arī Azerbaidžānā lēmumu par prezidenta atlaišanu no amata veselības problēmu dēļ pieņem Konstitucionālā tiesa, tomēr šajā valstī pieteikumu par prezidenta veselības stāvokļa izvērtēšanu un atcelšanu no amata konstitucionālajā tiesā ir tiesīgs iesniegt parlaments (*Milli Majlis*). Lai prezidentu atbrīvotu no amata šī pamatojuma dēļ, ir nepieciešams, lai par to nobalsotu vismaz seši no deviņiem konstitucionālās tiesas tiesnešiem. Jāatzīmē, ka Azerbaidžānā Konstitucionālajai tiesai ir cieša saistība ar dažādiem Valsts prezidenta darbības aspektiem, piemēram, konstitucionālā tiesa oficiāli izsludina prezidenta vēlēšanu rezultātus, jaunievēlētais valsts prezidents zvērestu nodod šīs tiesas tiesnešu klātbūtnē, konstitucionālā tiesa tiek iesaistīta arī impīčmenta procedūras norisē; tāpat šajā valstī konstitucionālajai tiesai ir arī likumdošanas iniciatīvas tiesības u.tml. Article 104. The Constitution of the Republic of Azerbaijan (1995). <http://www.un-az.org/undp/doc/constitution.htm#107> (skatīts 11.07.2007.)

valdība.¹⁸⁷ Konstitucionālā padome var pasludināt, ka prezidenta nespēja ir vai nu pārejoša vai neatgriezeniska. Neraugoties uz to, ka tiesību zinātnē ir norādīts, ka Francijā šis jautājums par prezidenta „nespēju” var būt aktuālāks kā citās valstīs, ņemot vērā, ka saskaņā ar Francijas politiskajām tradīcijām par prezidentiem kļūst gados vecākas personas, tomēr Francijas Piektās Republikas praksē nav bijuši gadījumi, kad prezidenta pilnvaras būtu izbeigušās šī iemesla dēļ.¹⁸⁸

Interesanti, ka jautājums par prezidenta veselības stāvokļa izvērtēšanu un atbrīvošanu no amata līdz pat 1967.gadam nebija regulēts ASV Konstitūcijā, jo tikai 1967.gadā, ratificējot 1965.gadā pieņemto Konstitūcijas 25.labojumu, tika precizēta atbrīvošanas un aizvietošanas kārtība, kas saistīta ar prezidenta veselības stāvokli.¹⁸⁹ ASV Konstitūcijas labojums paredz gan kārtību, kādā pats prezidents var paziņot par savu nespēju veselības problēmu dēļ veikt amata pienākumus, gan nosaka kārtību, kādā tiek pieņemts lēmums pēc citu subjektu iniciatīvas.

Pirmkārt, pats ASV prezidents, atbilstoši Konstitūcijas labojuma 3.daļai, var iesniegt Senāta *pro tempore* priekšsēdētājam un Pārstāvju palātas spīkeram rakstveida paziņojumu, ka viņš nespēj īstenot savus amata pienākumus. Tādā gadījumā līdz brīdim, kamēr prezidents neiesniedz rakstveida paziņojumu par pretējo, prezidenta varu un pienākumus izpilda viceprezidents kā prezidenta vietas izpildītājs (*acting president* – angļu val.).¹⁹⁰

Otrkārt, atbilstoši Konstitūcijas 25. labojuma 4. daļai, viceprezidents un izpilddepartamentu vadošo amatpersonu vairākums vai cits ar likumu izveidots Kongresa orgāns var iesniegt Senāta *pro tempore* priekšsēdētājam un Pārstāvju palātas priekšsēdētājam rakstveida paziņojumu par prezidenta nespēju īstenot amata pienākumus. Ja ASV prezidents iesniedz paziņojumu iepriekš minētajiem subjektiem par to, ka viņš ir spējīgs atkal uzņemties prezidenta pienākumus, viņš atsāk prezidenta amata pienākumu pildīšanu, taču viceprezidentam un izpilddepartamenta vadošo amatpersonu vairākumam ir tiesības 4 dienu laikā nosūtīt Senātam un Pārstāvju palātas spīkeram rakstisku

¹⁸⁷ Kortmann C. The French Republic. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004, p.250; Constitution of the French Republic (1958). http://www.elysee.fr/elysee/elysee.fr/anglais/the_institutions/founding_texts/the_1958_constitution/the_1958_constitution.20245.html (skatīts 12.05.2007.)

¹⁸⁸ Пронкин С. В., Петрунича О. Е. Государственное управление зарубежных стран. Москва: Аспект Пресс, 2001, с.224.

¹⁸⁹ Labojuma galīgā versija tika pieņemta ASV Kongresa Senātā 1965.gada 6.jūlijā un tika nodota štatiem ratificēšanai. Kā zināms, ASV, lai Konstitūcijas labojums stātos spēkā, to nepieciešams ratificēt trim ceturtdaļām štatu. 1967.gada 10.februārī kā 38.štats labojumu ratificēja Nevadas štats un tas kļuva par ASV Konstitūcijas sastāvdaļu. Twenty fifth amendment to the United States Constitution. http://en.wikipedia.org/wiki/Twenty-fifth_Amendment_to_the_United_States_Constitution (skatīts 16.05.2007.)

¹⁹⁰ The Constitution of the United States (1787.) <http://www.archives.gov/national-archives-experience/charters/constitution.html> (skatīts 28..01.2007); Amerikas Savienoto Valstu konstitūcija. Ar paskaidrojumiem. Dž.Peltasona ievads un paskaidrojumi. Embassy of the USA, Wold Book, 1986, 58.lpp.

paziņojumu par pretējo, t.i., ka prezidents tomēr nespēj īstenot pienākumus. Šādā gadījumā strīdu izlemj parlaments (Kongress), 48 stundu laikā sapulcējoties uz sēdi.¹⁹¹

Kā pētot jautājumu par ASV prezidenta pirmstermiņa pilnvaru izbeigšanos, norāda krievu tiesību zinātnieki S.Pronkins (*С.Пронкин*) un O.Petruņina (*О.Петрунина*), sarežģīti ir juridiski korekti noteikt prezidenta „nespēju”, jo, kad 1881.gadā tika ievainots ASV prezidents Dž.Gārfilds (*J.Garfield*), kurš nomira pēc diviem ar pus mēnešiem, neviens, t.sk., viceprezidents A.Česters (*A.Chester*) neuzņēmās atzīt Dž.Gārfildu par nespējīgu izpildīt savus amata pienākumus.¹⁹²

Specifisku regulējumu paredz Somijas Konstitūcijas 55.pants, jo šajā valstī prezidents zaudē amatu gadījumā, ja valdība paziņo, ka prezidents ir pastāvīgi nespējīgs.¹⁹³ Konkrētāku regulējumu Konstitūcija nesniedz, tikai norāda, ka šādā gadījumā pēc iespējas drīz ir jāievēl jaunu Valsts prezidentu.

Jānorāda, ka mūsdienās joprojām jautājums par sabiedrības tiesībām tikt informētai par valsts galvas veselības stāvokli nav viennozīmīgi skaidrs, jo ir grūti novilkt robežu starp to, kur beidzas prezidenta privātā dzīve un sākas prezidenta kā publiskas personas dzīve. Kā liecina vēsture, daudzas valstis ir slēpušas informāciju par prezidentu patieso veselības stāvokli, piemēram, Francijas prezidents Ž.Pompidū (*G.Pomidou*) bija neārstējami slims, taču šis fakts ilgstoši tika slēpts no sabiedrības.¹⁹⁴

Pasaules valstu vēsturē ir bijuši vairāki gadījumi, kad prezidenti ir tikuši atbrīvoti no amata tādēļ, ka veselības stāvoklis nav ļāvis pildīt prezidenta pienākumus. Kā liecina atsevišķu valstu prakse, veselības stāvokļa dēļ ir tikuši atcelti arī uz mūžu ievēlēti valsts prezidenti, piemēram, 1987.gadā pēc trīsdesmit prezidenta amatā pavadītiem gadiem sliktā veselības stāvokļa dēļ no amata tika atcelts uz mūžu ievēlētais Tunisijas prezidents H.Burgiba (*H.Bourguiba*).¹⁹⁵

Dažkārt valstīs, kur raksturīga politiskā nestabilitāte un nav nostiprinājusies izpratne par konstitucionālisma pamatprincipiem, praksē aiz formālā pamatojuma „veselības problēmas” slēpjās arī citi prezidenta atlaišanas motīvi. Visai savdabīga prezidenta atlaišana veselības stāvokļa dēļ notika 1997.gadā Ekvadorā, kur 1996.gadā ievēlētais prezidents A.Bukarema (*A.Bucaram*) visai drīz pēc ievēlēšanas tika apsūdzēts par ievērojamu finanšu līdzekļu piesavināšanos no sabiedriskajiem fondiem. 1997.gadā

¹⁹¹ Twenty fifth amendment to the United States Constitution. http://en.wikipedia.org/wiki/Twenty-fifth_Amendment_to_the_United_States_Constitution (skatīts 12.06.2007.)

¹⁹² Tas gan saistāms arī ar to apstākli, ka tajā laikā ASV Konstitūcijā vēl nebija noteikta prezidenta aizstāšanas kārtība. Skat. Пронкин С. В., Петрунина О. Е. Государственное управление зарубежных стран: Учебное пособие. Москва: Аспект Пресс, 2001, с.143.

¹⁹³ The Constitution of Finland (1999). http://www.om.fi/uploads/54begu60narbnv_1.pdf (skatīts 12.05.2007.)

¹⁹⁴ Пронкин С.В., Петрунина О.Е. Государственное управление зарубежных стран: Учебное пособие Москва: Аспект Пресс, 2001, с.224.

¹⁹⁵ Habib Bourguiba: Father of Tunisia. <http://news.bbc.co.uk/1/hi/obituaries/703907.stm> (skatīts 11.02.2007.)

Ekvadoras parlaments nobalsoja par prezidenta atlaišanu, pamatojoties uz medicīniskās komisijas formulējumu “par garīgu nespēju valsts pārvaldīšanā”. Bez tam, parlaments šādu lēmumu pieņēma ar vienkāršo balsu vairākumu, neraugoties uz to, ka šīs valsts Konstitūcija nosaka, ka šādos gadījumos nepieciešams 2/3 parlamenta locekļu balsu vairākums.¹⁹⁶ Līdz ar to, tas norāda, ka dažās valstīs konstitūcijas normatīvais regulējums nespēj nodrošināt šī regulējuma ievērošanu praksē.

Jānorāda, ka nereti Valsts prezidenti sliktā veselības stāvokļa dēļ paši labprātīgi ir atkāpušies no prezidenta amata.¹⁹⁷

Attiecībā uz Latvijas normatīvā regulējuma pilnveidošanu jautājumā par Valsts prezidenta atlaišanu no amata veselības stāvokļa dēļ, normatīvajos aktos būtu vēlams precizēt kārtību, kādā Valsts prezidentu var atcelt no amata, ja prezidents veselības stāvokļa dēļ nespēj veikt savus amata pienākumus.

Valsts prezidenta atcelšanā no amata veselības stāvokļa dēļ kā pareizāka ir vērtējama to valstu pieeja, kuras konstitūcijā nosaka konkrētu termiņu, pēc kura prezidents ir atceļams no amata, piemēram, ja prezidents veselības stāvokļa dēļ nav spējis pildīt savus amata pienākumus ilgāk kā 90 dienas pēc kārtas. Gadījumā, ja normatīvajos aktos tiek noteikts konkrēts termiņš, tas var pasargāt no juridiskiem strīdiem, jo jēdziens „ilgstoši” ir abstrakts jēdziens, kurš jāpiepilda ar noteiktu saturu, un izpratne par to, kas ir „ilgstošs” var būtiski atšķirties, tādēļ ir grūti novilt precīzu robežšķirtni starp to, kur nespēja ir ilgstoša. Praksē var rasties situācija, kad institūcijas, kuras izlemj jautājumu par prezidenta atcelšanu, būs uzskatījušas, ka prezidenta stāvoklis ir nopietns, jo prezidents jau ilgu laiku slimības dēļ neveic pienākumus, un tādēļ nolems, ka prezidenta pilnvaru termiņš ir beidzies, tomēr pēc nedēļas prezidenta stāvoklis var uzlaboties, un tādēļ var rasties juridiski strīdi par to, vai netika aizskartas prezidenta tiesības un viņš netika pārāk ātri atcelts no amata.

Ja normatīvajos aktos būtu noteikts precīzs termiņš, kuram izbeidzoties var pieņemt šādu lēmumu, tas novērstu šaubas par noteiktu personu grupu iespējamo ieinteresētību attiecīgā Valsts prezidenta atcelšanā. Protams, abstraktu jēdzienu un ģenerālklausulu lietošanai tiesībās ir pozitīva nozīme,¹⁹⁸ tomēr jautājumos, kas attiecas uz tik būtisku jautājumu kā Valsts prezidenta pilnvaru pirmstermiņa izbeigšanos, būtu vēlams lietot jēdzienus ar augstāku konkrētības pakāpi, it īpaši tādēļ, ka normas par

¹⁹⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Abdal%C3%A1_Jaime_Bucaram_Ortiz; Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.313.

¹⁹⁷ Piemēram, Somijas prezidents K.Kallio (*K.Kallio*) 1940.gadā, U.Kekonens (*U. Kekkonen*) 1981.gadā.

¹⁹⁸ Par juridisko jēdzieniem konkrētumu un abstraktumu skat. Meļķis E. Juridisko jēdzieniem un normu abstraktums kā tiesību sistēmu vienojošs elements. Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Rīga: TNA, 1999., 26.-32.lpp.

atlaišanas procesu pēc savas būtības ir procesuālas normas, kurām nepieciešama lielāka konkrētība.¹⁹⁹

Diskutabls ir jautājums par to, kurai institūcijai uzticēt tik komplicēta un atbildīga jautājuma izlemšanu. Ņemot vērā, ka Latvijā pastāv konstitucionālā tiesa – Satversmes tiesa, teorētiski pastāv iespēja paplašināt šīs tiesas kompetenci un noteikt, ka jautājums par Valsts prezidenta nespēju veikt amata pienākumus ir izlemjams Satversmes tiesā. Tomēr Latvijā kā parlamentārā republikā, kurā Valsts prezidentu ievēl parlaments, piemērotāks modelis būtu, ja lēmumu par prezidenta nespēju veikt amata pienākumus un prezidenta atlaišanu pieņemtu pats parlaments - Saeima, balstoties uz medicīnas ekspertu komisijas sagatavoto slēdzieni, konstatējot faktu, ka prezidents veselības stāvokļa vai rīcībspējas zuduma dēļ pienākumus nav spējis pildīt vismaz 90 dienas. Satversmes tiesas kompetenci ar šādu kategoriju lietām nebūtu īsti lietderīgi papildināt arī tādēļ, ka šajās lietās parasti nerodas juridiski strīdi, ņemot vērā, ka noteicošais ir medicīnas ekspertu slēdziens.

Deviņdesmit dienu termiņš kā optimāls būtu nosakāms arī tā iemesla dēļ, ka šāds termiņš ir fiksēts arī citos Latvijas normatīvajos aktos, piemēram, iepriekš minētajā gadījumā par pazudušas personas atzīšanu par mirušu.

Lēmuma pieņemšanai par Valsts prezidenta atcelšanu no amata veselības stāvokļa dēļ būtu vēlams izvirzīt prasību par kvalificēto balsu vairākumu, paredzot, ka lēmumu par prezidenta atcelšanu pieņem ar ne mazāk kā 2/3 visu Saeimas locekļu balsu vairākumu.

Konstitūcijās, kurās paredzēta prezidenta pirmstermiņa pilnvaru izbeigšanās veselības stāvokļa dēļ, ar veselības stāvokli saprotamas arī juridiskās sekas saistībā ar rīcībspējas zudumu (gara slimības dēļ u.c.). Šādos gadījumos personas rīcībspējas zudumu konstatē vispārējās jurisdikcijas tiesas, taisot spriedumu par aizgādības nodibināšanu. Lai arī ar tiesas sprieduma spēkā stāšanās dienu prezidents zaudē rīcībspēju un tādējādi arī lēmumu pieņemšanas iespēju, tomēr šis fakts nevarētu būt par iemeslu, lai prezidentu nekavējoties atceltu no amata. Tā kā rīcībspējas zudums var būt īslaicīgs, tad atbalstāms ir citu valstu konstitūcijās noteiktais obligātais termiņš, kuram jāiestājas, lai prezidentu atceltu. Termiņa paredzēšana nekaitē arī sabiedrības interesēm, jo prezidenta rīcībspējas zuduma laikā viņa pienākumus pilda cita valsts amatpersona (Latvijas gadījumā – Saeimas priekšsēdētājs).

Būtiski vēl atzīmēt, ka prezidenta rīcībspējas zuduma gadījumā viņa pienākumus nevar veikt aizgādnieks. Lai arī Civilprocesa likums un Civillikums nosaka, ka rīcībspējas gadījumā lēmumus pieņem aizgādnieks, tomēr šie lēmumi var atteikties tikai uz prezidenta kā privātpersonas dzīvi. Tā kā Satversme, kas ir augstāka spēka normatīvs akts par

¹⁹⁹ Arī profesora J.Bojāra vadībā izstrādātajā Satversmes grozījumu projektā bija ietverts, autoresprāt, pozitīvi vērtējams ierosinājums, ka prezidentu veselības dēļ varētu atcelt no amata, ja prezidents ne mazāk kā 100 dienas pēc kārtas veselības stāvokļa dēļ nebūtu spējīgs veikt savus amata pienākumus. Satversmes grozījumu projekts (2002.) www.politika.lv/index.php?id=3503 - 35k (skatīts 11.01.2007.)

civiltiesību aktiem, nepiešķir aizgādnim tiesības pieņemt konstitucionālus lēmumus, tad šādi lēmumi nav juridiski saistoši.

Aktuāls jautājums attiecībā uz noteiktā termiņa konstatēšanu, ir par šāda termiņa pastāvīgumu. Lai arī daudzu valstu konstitūcijās ir noteikts konkrēts termiņš, tomēr normatīvie akti neprecizē, vai minētā termiņa skaitīšana tiek pārtraukta gadījumā, ja prezidents šajā termiņā ir spējīgs pildīt pienākumus īslaicīgi, piemēram, vienu dienu no 90 dienām. Neskatoties uz konstitūciju lakonismu, secināms, ka pieeja termiņa konstatēšanai nevar būt formāla, t.i., termiņš nesākas no jauna, ja prezidents vienu dienu ir bijis pie veselības un tādējādi spējīgs pildīt prezidenta pienākumus. Valsts prezidenta funkciju īstenošana ir secīgu un ilgtermiņa darbību veikšana, kas nozīmē, ka īslaicīgi veselības uzlabojumi nerada darbaspējīgu prezidentu. Līdz ar to, citu valstu konstitūcijās noteiktais konkrētais termiņš, kuru nepieciešams konstatēt, lai prezidentu varētu atcelt no amata, nebūtu uzskatāms par pārtrauktu, ja prezidents ir spējīgs ļoti īslaicīgi pildīt amata pienākumus. Tomēr jautājums par īslaicīgumu ir abstrakts jēdziens, kas katrā individuālā gadījumā parlamentam ir jāizvērtē atsevišķi. Jebkurā gadījumā, jautājums par konstitūcijā noteikto un parlamenta konstatēto termiņu, kurā prezidents nevar pildīt Valsts prezidenta pienākumus, ir fakta jautājums, kas atspoguļojas parlamenta lēmumā.

2.1.3. Valsts prezidenta atlaišana valsts iekārtas vai režīma maiņas gadījumā

Valsts prezidenta pilnvaru pirmstermiņa izbeigšanās var notikt arī tādā gadījumā, ja mainās valsts iekārta vai tiek pieņemti būtiski konstitūcijas grozījumi, kas ietekmē Valsts prezidenta institūta pastāvēšanu. Piemēram, Francijas Ceturtās Republikas pēdējā Valsts prezidenta R.Kotī (*R.Coty*) pilnvaru termiņš 1958.gadā tika saīsināts tā iemesla dēļ, ka 1958.gadā tika pieņemta jaunā – pašreizējā Francijas Piektās Republikas Konstitūcija un notika jaunas Valsts prezidenta vēlēšanas, kurās par Francijas prezidentu tika ievēlēts ģenerālis Š. de Golls.²⁰⁰

Nereti Valsts prezidenti ir zaudējuši prezidenta amatu arī apvērsumu rezultātā. Latīņamerikas valstīs prezidenti nereti tiek gāzti no amata ar varu, kur šo paņēmieni mēdz dēvēt par *pronunciamento*.²⁰¹

²⁰⁰ R.Kotī tika ievēlēts par Valsts prezidentu 1954.gadā un saskaņā ar Francijas Ceturtās Republikas Konstitūciju, prezidenta pilnvaru laiks bija 7 gadi. Skat.Kortmann C. The French Republic. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004, p.242.

²⁰¹ Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis. 2004, 303.lpp.

2.2. Pilnvaru pirmstermiņa izbeigšanās Valsts prezidenta subjektīvo darbību rezultātā

Šajā darba apakšnodaļā tiks aplūkoti dažādi Valsts prezidenta amata pirmstermiņa izbeigšanās gadījumi, kas saistīti ar prezidenta izdarītajām darbībām vai bezdarbību.

2.2.1. Labprātīga atteikšanās no prezidenta amata (demisija)

Valsts prezidenta labprātīga atteikšanās no prezidenta amata kā pilnvaru pirmstermiņa izbeigšanās veids ir minēts daudzu valstu konstitūcijās. Arī Satversmes 52.pantā, regulējot jautājumu par Valsts prezidenta aizstāšanas kārtību, netieši norādīts šāds prezidenta amata izbeigšanās gadījums: „Ja Valsts Prezidents atsakās no amata, /../ Valsts prezidenta vietu izpilda Saeimas priekšsēdētājs, kamēr Saeima izvēl jaunu Valsts prezidentu./../.”²⁰² Taču sīkāk Latvijas Valsts prezidenta atkāpšanās kārtība normatīvajos aktos netiek precizēta.

Parasti Valsts prezidenta atteikšanās no amata jeb demisija ir prezidenta labas gribas akts, un vairumā valstu par šāda paziņojuma pieņemšanu un akceptēšanu nav jālemj citām valsts institūcijām. Atteikšanās jeb demisijas paziņojums no prezidenta puses nav atsaucams, jo tas radītu prezidenta amata nenoteiktību. Vienīgie gadījumi, kad Valsts prezidentam būtu tiesības atsaukt šādu paziņojumu, būtu situācijas, ja pastāvētu neapgāžami pierādījumi par to, ka paziņojums par demisiju ir pieņemts spaidu ietekmē, un tikai līdz brīdim, kamēr nav ievēlēts jaunais Valsts prezidents.

Prezidentu labprātīgas atteikšanās pamatā parasti bijuši apstākļi, ka Valsts prezidents nespēj pildīt savus amata pienākumus nopietnu veselības problēmu dēļ,²⁰³ ģimenes problēmu vai citu apsvērumu dēļ. Arī mainoties valsts režīmam, politiskajai situācijai, prezidents var nolemt atkāpties no sava amata.

Vēsturē ir bijuši gadījumi, kad prezidenti ir atkāpušies no amata, tādā veidā izvairoties no atlaišanas, piemēram, ASV prezidents R.Niksons (*R.Nixon*) 1974.gadā atkāpās no prezidenta amata, ņemot vērā, ka pret viņu tika iniciēta impīčmenta procedūra.²⁰⁴ 1978.gadā labprātīgi no Valsts prezidenta amata atkāpās Itālijas prezidents

²⁰² Latvijas Republikas Satversme: LR likums. 15.02.1922. Latvijas Vēstnesis. 01.07.1993., Nr.43.

²⁰³ Piemēram, Bolīvijas Republikas prezidents H.B.Suarezs (*H.B.Suárez*) 2000.gadā. <http://en.wikipedia.org/wiki/Resignation> (skatīts 28.04.2007.)

²⁰⁴ Rozell M.J. Executive Privilege. The Dilemma of Secrecy and Democrtaric Accountability. The Johns Hopkins University Press. Baltimore and London, 1994, p. 62-82; Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.314. Jānorāda, ka dažkārt konstitucionālajās tiesībās tiek pausts arī viedoklis, ka R.Niksons atkāpās no amata ne tik daudz dēļ impīčmenta draudiem, bet gan tādēļ, ka sabiedriskā doma nebija viņa pusē, un tādēļ bija ļoti iespējama viņa popularitātes krišanās.

Dž.Leone (*G.Leone*), ņemot vērā, ka viņu vainoja nodokļu nemaksāšanā un kukuļņemšanā.²⁰⁵

1999. gada 31. decembrī televīzijas tiešraidē par savu atkāpšanos paziņoja arī Krievijas prezidents B.Jeļcins (*Б.Ельцин*). Jānorāda, ka prezidentu atkāpšanās motīvi ne vienmēr ir viennozīmīgi skaidri, ko pierāda arī minētā Krievijas prezidenta atkāpšanās, jo B.Jeļcina demisija tiek skaidrota gan ar aiziešanu no politikas, gan ar sarežģīto veselības stāvokli, kā arī citiem apstākļiem.²⁰⁶

Prezidentu atkāpšanās ir bieži sastopama parādība Latīņamerikas valstīs, dažās no tām Valsts prezidenti pēdējo gadu laikā ir atkāpušies vairākkārt, piemēram, Bolīvijas prezidenti atšķirīgu motīvu vadīti, ir atkāpušies 2001., 2003. un 2005.gadā.²⁰⁷

Kritiski vērtējams ir tiesību zinātnē²⁰⁸ izteiktais viedoklis, ka tajās valstīs, kur konstitūcija neparedz Valsts prezidenta atkāpšanos, prezidentam nav šādu tiesību. Tiesību zinātnieks L.Prake (*L.Prakke*) kā piemēru min Austriju, norādot, ka Austrijas Konstitūcijā nekas nav teikts par prezidenta tiesībām atkāpties, un, ka savulaik Austrijas prezidents K.Valdheims (*K.Waldheim*) bija Valsts prezidenta amatā pilnu termiņu, neraugoties uz to, ka viņa stāvoklis no starptautiskā viedokļa raugoties, bija visai sarežģīts.²⁰⁹ Pēc tam, kad starptautiska vēsturnieku komiteja 1988.gada februārī publiskoja savus atklājumus par K.Valdheima veiktajām darbībām Otrā Pasaules kara laikā, K.Valdheims paziņoja, ka atkāpšanās no prezidenta amata būtu pretrunā ar prezidentam uzticēto "uzdevumu nodrošināt Austrijas institūciju funkcionēšanu, /../ Valsts galva nedrīkst padoties zākāšanai, naidam, demonstrācijām un masu nosodījumam."²¹⁰

Viedoklis, ka prezidents nevar atkāpties no amata, ja to neparedz konstitūcija, ir vērtējams noliedzoši, jo Valsts prezidentam ir jābūt apveltītam ar subjektīvām tiesībām

Skat. Skačkovs D. Kā tautas vēlētam Valsts prezidentam pārstāvēt tautu. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds. 27.03.2001. Nr. 9(202)

²⁰⁵ Skat. Конституционное право зарубежных стран. Москва: Норма. 2003, с.224.

²⁰⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Boris_Yeltsin#Resignation (skatīts 11.07.2007.)

²⁰⁷ <http://en.wikipedia.org/wiki/Resignation> (skatīts 11.08.2007.)

²⁰⁸ Prakke L. The Republic of Austria. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004, p.23.

²⁰⁹ Prakke L. The Republic of Austria. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004, p.23. K.Valdhaims bija Austrijas prezidents laikā no 1986.-1992. gadam. K.Valdhaims savas prezidentūras laikā izpelnījās asu starptautiskās sabiedrības nosodījumu, ņemot vērā, ka viņš bija sniedzis nepatiesu informāciju par savu darbību Otrā Pasaules kara laikā un ASV viņu bija pasludināja par *persona non grata*. 1986.gadā K.Valdheims uzvarēja Austrijas prezidenta vēlēšanās, taču viņa uzvaru aizēnoja atklātībā nākušās ziņas, ka viņš bijis informēts par nacistu pastrādātajiem noziegumiem, kad kā leitnants Otrā pasaules kara laikā bija dienējis Balkānos, tāpat tika izteikts pieņēmums, ka, iespējams, viņš pats tajos bija piedalījies. 1987.gadā K.Valdheimam tika piemērots aizliegums iebraukt ASV. Kā Austrijas prezidents K.Valdhaims nekad netika uzaicināts arī uz valsts vizītēm Rietumu valstīs. Waldheim's Wife Gets a Papal Award. The New York Times. Published: August 22, 1994.; http://en.wikipedia.org/wiki/Kurt_Waldheim#_note-18 (skatīts 21.06.2007).

²¹⁰ Miris bijušais ANO ģenerālsēkretārs Kurts Valdheims. Publicēts 14.06.2007. www.leta.lv (skatīts 21.08.2007.)

jebkurā laikā paziņot par atkāpšanos no valsts augstākā amata, un tas, ka Konstitūcija *expressis verbis* nenosaka šādas prezidenta tiesības, kā arī neprecizē demisijas raksta iesniegšanas un atkāpšanās apstiprināšanas kārtību, nevar būt par iemeslu tam, lai prezidentu piespiestu palikt amatā, neraugoties uz viņa subjektīvās gribas izpaudumu. Nebūtu loģiski, ka Valsts prezidents pret savu gribu būtu spiests ieņemt prezidenta amatu. Šāda prezidenta darbības produktivitāte varētu būt visai apšaubāma, un neizslēdz iespējamu sabiedrības interešu aizskārumu.

Kā pamatoti norādīts juridiskajā literatūrā,²¹¹ prezidenta atkāpšanās ne vienmēr ir neatkarīga un brīvas prezidenta gribas izpausme, jo prezidenta atkāpšanās iespējama arī pēc noteiktu politisko vai militāro aprindu pieprasījuma. Šādi šķietami labprātīgi prezidentu atkāpšanās gadījumi ir nereti sastopama parādība Latīņamerikas valstu politiskajā dzīvē.

Arī Francijas Piektās Republikas vēsturē ir bijis gadījums, kad prezidents ir labprātīgi atteicies no amata. 1969.gada aprīlī, pēc zaudējuma referendumā, kura mērķis bija samazināt parlamenta augšpalātas - Senāta ietekmi, padarot to par konsultatīvu institūciju un paplašinot reģionālo padomju pilnvaras, demisionēja Francijas prezidents Š.de Golls.²¹²

2007.gada 29.jūnijā, tikai mēnesi pirms savas prezidentūras termiņa beigām, par atkāpšanos no amata paziņoja arī Izraēlas prezidents M.Katsavs (*M. Katsav*),²¹³ kurš bija apsūdzēts dzimumnoziegumos pret savām darbiniecēm. Izraēlas prezidents atzina savu vainu un paziņoja par atkāpšanos no amata, kura stājās spēkā 48 stundu laikā kopš paziņojuma iesniegšanas.²¹⁴

Tiesību zinātnieku vidū diskusijas izraisījis arī jautājums par to, kam jāadresē lūgums par atbrīvošanu no prezidenta amata. It īpaši Krievijas tiesību zinātnieku darbos ir sastopams uzskats, ka atbildi uz šo jautājumu ir jāmeklē prezidenta mandāta leģitimizācijas veidā, - tur, kur tas iegūts no vēlētājiem, jāvēršas pie tautas, savukārt, ja mandāts nāk no parlamenta, tad pie tā, t.i., vēlēšanu veids nosaka adresātu.²¹⁵ Lai izdarītu secinājumu par to, vai ievēlēšanas veidam ir saistība ar atkāpšanās procedūras

²¹¹ Конституционное право зарубежных стран. Учебник для вузов. Москва: Норма. 2003, с.224.

²¹² Kortmann C. The French Republic. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004, p.250.

Jānorāda, ka dažkārt sabiedrība, neapmierinātībā ar Valsts prezidenta darbību ir lūgusi prezidentam atkāpties no amata, piemēram, 2002. un 2003.gadā notika aktīvi sabiedrības protesti Ukrainā ar aicinājumu prezidentam L.Kučmam atkāpties. Sloga G. Kučma negrib atkāpties. Diena, 26.09.2002.; Klimovičs A. Tūkstoši Ukrainā pieprasa Kučmas atkāpšanos. Diena, 17.09.2002.

²¹³ M.Katsavs bija šis Valsts prezidents laikā no 2000.-2007.gadam. <http://en.wikipedia.org/wiki/Katsav> (skatīts 21.10.2007.)

²¹⁴ Izraēlas prezidents atzinies apsūdzībā par seksuālu uzmākšanos. www.delfi.lv, publicēts 28.06.2007. (skatīts 28.06.2007.)

²¹⁵ Конституционное право государств Европы. Отв. ред. Д.А. Ковачев. Москва: Волтерс Клувер, 2005, с. 218

regulējumu, jāanalizē šīs procedūras regulējums dažādās valstīs ar atšķirīgu prezidenta ievēlēšanas kārtību.

Salīdzinoši detalizētu atkāpšanās procedūras regulējumu sniedz Ungārijas Konstitūcija,²¹⁶ kura paredz, ka prezidents var atkāpties no amata, par to iesniedzot paziņojumu parlamentam. Ņemot vērā, ka šajā valstī parlaments ir tas, kurš ievēl Valsts prezidentu, Ungārijas piemērs pierāda iepriekš minētā apgalvojuma apstiprināšanos. Konstitūcija arī precizē, ka, lai atkāpšanās būtu spēkā esoša, ir nepieciešams saņemt parlamenta pieņemšanas aktu. Konstitūcija dod parlamentam 15 dienu termiņu, kurā parlaments var lūgt prezidentu pārskatīt savu lēmumu. Ja prezidents nemaina nostāju un neatsauc savu demisiju, parlaments nav tiesīgs atteikt dot atkāpšanās apstiprinājumu.

Līdzīgi arī Baltkrievijas Konstitūcijā²¹⁷ noteikts, ka prezidentam jebkurā laikā ir tiesības paziņot par atkāpšanos no amata un Pārstāvju palātai ir jāpieņem prezidenta atkāpšanās. Ņemot vērā, ka Baltkrievijā Valsts prezidentu ievēl tiešās vēlēšanās, atbilstoši augstāk minētajam autoru secinājumam, Baltkrievijas Valsts prezidentam šādā gadījumā būtu jāvērsas pie tautas, tomēr, paziņojumu par savu lēmumu Baltkrievijas prezidents iesniedz parlamentam. Iespējams, saturiski šādas demisijas raksta adresāts, neapšaubāmi, varētu būt tauta, tomēr no praktiskā aspekta raugoties, pieteikumu ir jāiesniedz Pārstāvju palātai, kurai ir jāpieņem demisijas raksts.

Uz to, ka arī attiecībā uz prezidenta atkāpšanos valstīm ir atšķirīgas pieejas, norāda tas, ka dažas valstis paredz kārtību, ka Valsts prezidents iesniegumu iesniedz tiesu institūcijām, piemēram, - Azerbaidžānā iesniegumu par atkāpšanos ir jāiesniedz Konstitucionālajā tiesā, kurai tiek uzlikts par pienākumu pārliicināties, ka atkāpšanās paziņojums ir paša prezidenta personiska vēlēšanās, un, ja Konstitucionālā tiesa ir guvusi šādu apstiprinājumu, tā pieņem lēmumu par atkāpšanās apstiprināšanu un prezidenta pilnvaru pirmstermiņa izbeigšanos.²¹⁸ Līdzīgi arī Bulgārijā un Slovākijā, kur prezidentus uz 5 gadu termiņu ievēlē tauta tiešās vēlēšanās, prezidentam paziņojums par atteikšanos no amata ir jāiesniedz attiecīgās valsts konstitucionālajā tiesā. Slovākijas Konstitūcija²¹⁹ vēl precizē, ka šādu lēmumu jāiesniedz Konstitucionālās tiesas priekšsēdētājam, kurš to pēc tam nosūta parlamenta – Nacionālās Padomes priekšsēdētājam.²²⁰

²¹⁶ The Constitution of Hungaria (1949). www.president.hu (skatīts 11.01.2007.)

²¹⁷ The Constitution of the Republic of Belarus (1994). <http://www.pravo.by/webnpa> (skatīts 11.02.2007.)

²¹⁸ Ковешников Е.М., Марченко М.Н., Стещенко Л.А. Конституционное право стран Содружества Независимых Государств. Москва: Изд.НОРМА- ИНФРА, 1999, с.242.

²¹⁹ Article 103. Constitution of Slovakia (1992). http://www.concourt.sk/A/a_index.htm (skatīts 11.07.2007.)

²²⁰ Article 97. Constitution of Bulgaria (1991). <http://www.cortecostituzionale.it/eng> (skatīts 11.07.2007.); Article 103. Constitution of Slovakia (1992). http://www.concourt.sk/A/a_index.htm (skatīts 11.07.2007.)

Igaunijā Valsts prezidenta tiesības atkāpties tiek ierobežotas laikā, kad valstī ir ārkārtas vai kara stāvoklis.²²¹ Savukārt Latvijā Satversme un arī likums „Par izņēmuma stāvokli”²²² tieši nenosaka ierobežojumus attiecībā uz Valsts prezidenta tiesībām atkāpties no amata izņēmuma stāvokļa laikā. Par pareizāku uzskatāma Latvijas pieeja, jo atkāpšanās ir saistīta ar personas gribas izpausmi, un, gadījumā, ja prezidents nevēlas pildīt šajā laikā valsts galvas pienākumus, šāda prezidenta darbība, visticamāk, nekalpos valsts un sabiedrības interesēm.

Var pilnībā pievienoties atziņai, ka tā ir liela veiksmē, ja prezidentam pietiek reālisma un sapratnes, lai laikus atkāptos no amata, gadījumā, ja viņš apzinās, ka nespēj pilnvērtīgi veikt savus amata pienākumus.²²³

Lai arī nospiedošais vairākums demokrātisko valstu respektē prezidenta tiesības uz atkāpšanos no amata un nosaka, ka prezidenta pilnvaras izbeidzas ar šī paziņojuma iesniegšanas brīdi (piemēram, Slovākijā) vai arī brīdi, kad ar prezidenta paziņojumu par atkāpšanos ir iepazīnušās un to pieņēmušas zināšanai attiecīgās valsts kompetentās institūcijas (piem., Portugālē²²⁴ un Ukrainā²²⁵), tomēr, kā liecina dažu valstu prakse jautājumā par prezidenta atkāpšanās akceptēšanu, ir bijuši gadījumi, kad kompetentā valsts institūcija ir atteikusies pieņemt vai apstiprināt prezidenta paziņojumu par atkāpšanos no amata. Piemēram, 2000. gadā Peru prezidents A.Fujimori (*A.Fujimori*), kurš tika kritizēts par būtiskiem cilvēktiesību pārkāpumiem, atrodoties vizītē Japānā, pieņēma lēmumu par atkāpšanos, iesniedzot par to oficiālu paziņojumu Peru vēstniecībā Tokijā. Peru likumdevējs – Kongress atteicās pieņemt prezidenta atkāpšanos, un tā vietā pieņēma lēmumu par prezidenta atlaišanu no amata, papildus nosakot aizliegumu turpmākos 10 gadus ieņemt vēlētus amatus.²²⁶ Tādējādi iespējams konstatēt, ka praksē ir sastopamas situācijas, kad atlaišana netiek pieņemta, bet tā vietā parlaments pats atlaiž prezidentu.

Ņemot vērā, ka Latvijas normatīvajos aktos netiek precizēta Valsts prezidenta atkāpšanās kārtība, neskaidrs ir jautājums par to, kam Valsts prezidents iesniegtu

²²¹ President of the Republic of Estonia. <http://www.president.ee/en/president/powers.php> (skatīts 22.08.2007.)

²²² Par izņēmuma stāvokli: LR likums. 02.12.1992., Ziņotājs, 31.12.1992., Nr.51.

²²³ Skačkovs D. Kā tautas vēlētam Valsts prezidentam pārstāvēt tautu. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds. 27.03.2001. Nr. 9(202)

²²⁴ Portugālē, kur ir vispārējās vēlēšanās vēlēts Valsts prezidents, prezidents var atkāpties, iesniedzot par to ziņojumu parlamentam. Atkāpšanās stājas spēkā, tiklīdz ar to ir iepazīstināta Asambleja. Article 131. Constitution of the Portuguese Republic (1976). http://www.parlamento.pt/ingles/cons_leg/crp_ing/index.html (skatīts 10.08.2007.); Lunshof H. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004, p.672.

²²⁵ Saskaņā ar Ukrainas Konstitūcijas 109.pantu, Ukrainas Prezidenta pilnvaras atkāpšanās gadījumā izbeidzas no brīža, kad viņš personīgi Ukrainas Augstākās Radas sēdē paziņo par atlaišanu no amata. Skat. Constitution of Ukraine (1996). www.rada.gov.ua/const/conengl.htm (skatīts 23.07.2007.)

²²⁶ Krūmiņš M. Peru prezidents cer izbēgt no izdošanas, balotējoties Japānā. Neatkarīgā Rīta Avīze. 29.06.2007.; http://en.wikipedia.org/wiki/Alberto_Fujimori (skatīts 12.06.2007.)

paziņojumu par atteikšanos no amata. Ņemot vērā, ka Valsts prezidentu ievēl Saeima, ar iesniegumu par atteikšanos no amata prezidents varētu vērsties pie Saeimas prezidija un šī lēmuma izskatīšanai būtu piemērojama Saeimas kārtības rullī noteiktā darba kārtība. Satversmē nebūtu nepieciešams veikt grozījumus nolūkā precizēt atlaišanas kārtību, bet normu par Valsts prezidenta paziņojuma iesniegšanu un tā pieņemšanas kārtību būtu iespējams precizēt Saeimas kārtības rullī. Jau profesors K. Dišlers savulaik norādījis, ka Saeimas kārtības rullis var papildināt valsts Satversmi, attīstot un tālāk veidojot tos tiesiskos principus un tiesiskos institūtus, kuri atrodami Satversmē.²²⁷

Jānorāda, ka Latvijas vēsturē arī ir bijis gadījums, kad Valsts prezidents ir atkāpies no amata. Konkrēti, ņemot vērā, ka 2.Saeimas vēlēšanās par Saeimas locekli tika ievēlēts Valsts prezidents J.Čakste,²²⁸ un Satversme liedza prezidentam vienlaikus būt arī Saeimas loceklim, 1925.gada 3.novembrī, kad 2.Saeima sanāca uz savu pirmo sēdi, J.Čakste atkāpās no Valsts prezidenta amata, iesniedzot par to paziņojumu Saeimas priekšsēdētājam, taču jau pēc dažām dienām, t.i., 1925.gada 6.novembrī J.Čakste atkārtoti tika ievēlēts par Latvijas Valsts prezidentu. Saeimas sēdē tika nolasīts prezidenta paziņojums par atteikšanos no amata,²²⁹ taču, kā liecina Saeimas stenogrammas, debates un balsojums par atteikšanās apstiprināšanu nenotika.

2.2.2.Valsts prezidenta amata zaudēšana, iestājoties prezidenta atbildībai

Valsts galvas atbildība ir viens no kritērijiem, kurš ļauj nošķirt republikas no monarhijām, jo monarhs kā valsts galva savu troni manto un ir neatbildīgs, turpretim republikās valsts galva ir vēlēts un atbildīgs par savu darbību.²³⁰

Tiesību zinātnieku vidū par prezidenta atbildību tiek izteikti atšķirīgi viedokļi, jo daži tiesību zinātnieki²³¹ pauduši uzskatu, ka tajās valstīs, kur konstitūcijas nosaka, ka Valsts prezidenti nenes politisku atbildību, prezidenti ir pilnīgi neatbildīgi. Tomēr, kā norādījis profesors K.Dišlers: „loģiski izveidota tiesiska iekārta necieš tādu stāvokli, kad kāda varas institūcija nebūtu atbildīga par savu darbību. Prezidenta personiskā atbildība ir loģiska nepieciešamība republikā.”²³² Iepazīstoties ar dažādu valstu regulējumu, ir

²²⁷ Dišlers K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīga: TNA, 2004, 82.lpp.

²²⁸ Tā laika vēlēšanu likumi to neliedza. Kukule S. Valsts prezidenta vēlēšanas: tiesiskais regulējums. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 17.10.2006. Nr. 41 (444).

²²⁹ J.Čakste paziņojumā norādīja: „Augsti godājamais priekšsēdētāja kungs. Ievēlēts par Saeimas deputātu, līdz ar šo nolieku Valsts prezidenta amatu un, uz Satversmes 52.panta pamata, nododu Jums, augsti godājamais priekšsēdētāja kungs, Valsts prezidenta vietas izpildīšanu. Visā augstcienībā J.Čakste, Valsts prezidents.” LR II Saeimas I sesijas 1925.gada stenogrammas. LR Saeimas izdevums. J.Pēterona spiestuve., 8.sleja.

²³⁰ Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis. 2004, 289.lpp.

²³¹ Алексеев А.С. К вопросу о юридической природе власти монарха, с. 117. Citēts pēc: Котляревский С.А. Власть и право. СПб. Лань. [b.v.], 2001, с. 217.

²³² Dišlers K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīga: TNA, 2004, 137.lpp.

redzams, ka katras valsts prezidents par savu darbību ir atbildīgs normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā un apmērā; tikai atbildības apmērs katrā valstī var ievērojami atšķirties, un, kā norādījis K.Dišlers, prezidentu atbildība tiesiski var būt tik minimāla, ka var runāt par prezidentu neatbildību.²³³

Interesanti, ka Polijas 1935. gada Konstitūcija bija prezidentu padarījusi par pilnīgi neatbildīgu, jeb „atbildīgu tikai Dieva un vēstures priekšā”.²³⁴ Savukārt mūsdienu konstitucionālajās tiesībās visbiežāk tiek formulēts vispārējs princips par prezidenta politisko neatbildību, kas vienlaikus neizslēdz prezidenta juridisko atbildību par izdarītiem būtiskiem pārkāpumiem.²³⁵ Valsts prezidenta juridiskās atbildības pamatus un robežas nosaka konstitūcija vai citi valsts normatīvie akti.

Prezidenta atbildības nostiprināšanai daudzu valstu konstitūcijās tiek noteikts, ka konstitūcijas vai likumu pārkāpšanas gadījumā prezidentu var atcelt no amata.

Mūsdienu konstitucionālo tiesību zinātnē galvenā uzmanība tiek pievērsta valsts prezidenta politiskajai, konstitucionālajai un krimināltiesiskajai atbildībai.²³⁶ Kā norādīts tiesību zinātnē²³⁷ raksturojot šos prezidenta atbildības veidus, konstitucionālā atbildība atrodas starp krimināltiesisko un politisko atbildību; konstitucionālajai un krimināltiesiskajai atbildībai ir kopīga pazīme – tās abas iestājas par likumu pārkāpšanu. Savukārt konstitucionālajai un politiskajai atbildībai kopīgs ir tas, ka tās attiecas ne tikai uz krimināllikumu, bet arī konstitūciju. Dažkārt viena un tā pati rīcība var izraisīt ne vien konstitucionālo, bet arī krimināltiesisko atbildību. Savukārt kā būtiskākā robežšķirtne, kas nošķir konstitucionālo atbildību no politiskās atbildības ir tā, ka politiskā atbildība nozīmē, ka prezidents jebkādu iemeslu dēļ var zaudēt politisko atbalstu parlamentā, savukārt konstitucionālā atbildība nozīmē atbildību par valsts konstitūcijas vai citu likumu pārkāpšanu. Tomēr vienlaikus konstitucionālajai atbildībai arī ir zināms politisks raksturs.²³⁸

²³³ Dišlers K. Latvijas Republikas prezidenta politiskā atbildība. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1922, Nr.2., 56.lpp.

²³⁴ Wiatr J.J. Constitutional Accountability in Poland after 1989. East European Constitutional Review. Vol. 5, No. 1, Winter 1996, p. 42.

²³⁵ Сравнительное конституционное право. отв.ред. В.Е Чиркин. Москва: Международные отношения, 2002, с.364.

²³⁶ Krievijas konstitucionālo tiesību zinātnieks B.Čirkins norādījis, ka Valsts prezidenti neatbild par visām savām darbībām, piemēram, prezidents neuzņemas administratīvo atbildību, civiltiesiskā atbildību viņam ir pilnā apmērā, savukārt kriminālatbildība ir daļēja. Arī citi autori izteikuši viedokli, ka prezidents kā valsts pārstāvis var būt civiltiesiskās atbildības subjekts. Чиркин В.Е. Государствоведение: Учебник. Москва: Юрист, 1999, с.400.; Ковешников Е.М., Марченко М.Н., Стещенко Л.А. Конституционное право стран Содружества. Учеб. для вузов. Москва: Изд. НОРМА- ИНФРА, 1999.

²³⁷ Wiatr J.J. Constitutional Accountability in Poland after 1989. East European Constitutional Review. Vol. 5, No.1, Winter 1996, p. 42; Orman J.M. Presidential secrecy and deception. Beyond the power to persuade. Contributions in Political Science, No.43, Greenwood press. Westport, Connecticut, London England. 1980, p. 206.

²³⁸ American Bar Association. FAQs and Web Resources on the Impeachment Process. <http://www.abanet.org/publiced/impeach2.html> (skatīts 10.07.2007.)

Konstitucionālā atbildība ir konstitucionālajās normās nostiprināts valsts amatpersonas, t.sk., Valsts prezidenta pienākums atbildēt par savas uzvedības neatbilstību tam, kas paredzēts konstitūcijas normās.²³⁹ Turpretim politiskā atbildība ir atbildība parlamenta priekšā. Politiskā atbildība nozīmē, ka parlaments kā brīvās vēlēšanās leģitimēts orgāns var amatpersonu jebkurā brīdī bez papildu priekšnoteikumiem atcelt.²⁴⁰

Saskaņā ar klasisko konstitucionālo tiesību doktrīnu, Valsts prezidents par savām darbībām neenes politisko (parlamentāro) atbildību. Parlamentārajā republikā atbildība par prezidenta darbību tiek uzlikta valdībai, bet prezidentālā republikā prezidents nav atbildīgs parlamenta priekšā.²⁴¹ Ar to brīdī, kad Valsts prezidenta aktu ir kontrasiņējis valdības loceklis, prezidenta politiskā atbildība pāriet uz līdzparakstījušo valdības locekli.²⁴² Kontrasignācijas institūts attiecas tikai uz prezidenta politisko atbildību, taču neizslēdz prezidenta juridisko atbildību.²⁴³

Arī Satversmes 53.pantā ir nostiprināts Valsts prezidenta politiskās neatbildības princips, jo šī tiesību norma nosaka, ka „Valsts prezidents par savu darbību politisku atbildību neenes. Visiem prezidenta rīkojumiem jābūt līdzparakstītiem no Ministru prezidenta vai attiecīgā ministra, kuri līdz ar to uzņemas visu atbildību par šiem rīkojumiem, izņemot četrdesmit astotā un piecdesmit sestā pantā paredzētos gadījumus”.

Politiskās atbildības kontekstā oriģinālu atziņu ir paudis Eiropas Kopienų tiesas tiesnesis E.Levits, norādot, ka tādā gadījumā, ja amatpersonu atļaišana ir saistīta ar dažādiem priekšnosacījumiem, „piemēram, kvalificētu vairākumu (kā tas ir Valsts prezidenta atļaišanai saskaņā ar Satversmes 51.pantu) /../, tad politiskās atbildības mehānisms nedarbojas (pilnā mērā).”²⁴⁴ Tomēr, autoresprāt, kvalificētā vairākuma kritērijs politiskās atbildības nošķiršanai ir diezgan diskutabls, ņemot vērā, ka atsevišķās pasaules valstīs ar kvalificēto balsu vairākumu tiek atcelti valdības locekļi, kuriem piemīt

²³⁹ Peps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 292.lpp.

²⁴⁰ Levits E. Normatīvo tiesību aktu demokrātiskā leģitīmācija un deleģētā likumdošana. Likums un Tiesības. 2002., Nr.9, 265.lpp.

²⁴¹ Конституционное право зарубежных стран. Учебник для вузов. Москва: Норма, 2003, с.224.; Лейбо Ю.И., Баглай М.В. Энтин Л.М. Конституционное право зарубежных стран. Москва: Норма-Инфа, 2000, с.224. Krievijas tiesību zinātnieks D.Zlatopolšis (*Д.Л.Златопольский*) secinājis, ka prezidenta atbildība ir viņa attiecību ar parlamentu nozīmīgākā daļa un, tāpat, tā nosaka viņa vietu visā valsts institūciju sistēmā, un līdz ar to – valsts demokrātiskuma pakāpi. D.Zlatopolšis kritizē neatbildību parlamenta priekšā, norādot, ka tādējādi prezidents „faktiski ir virs parlamenta – vienīgā tautas suverēnās gribas izteicēja”. Skat. Златопольский Д.Л. Государственное право зарубежных стран: Восточной Европы и Азии. Москва: Зерцало, 1999, с.287.-288.

²⁴² Par kontrasignāciju skat. Dišlers K. Ministru kontrasignācija monarchijā un republikā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis. 1923, Nr.3/4, 100.-102.lpp.; Doriņa S. Kontrasignācijas institūts. Bakalaura darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2007.

²⁴³ Dišlers K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīga: TNA, 2004, 139.lpp. Saskaņā ar vairāku valstu konstitucionālo regulējumu, pret prezidentiem iespējams iesniegt arī civilprasību. B.Čirkins norāda, ka civilprasības, kuras tiek celtas pret valsti var tikt attiecinātas arī pret prezidentu, ņemot vērā, ka prezidents ir attiecīgās valsts pārstāvis. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.309.

²⁴⁴ Levits E. Normatīvo tiesību aktu demokrātiskā leģitīmācija un deleģētā likumdošana. Likums un Tiesības. 2002, Nr.9, 265.lpp.

politiskā atbildība. Savukārt, otrs tiesību zinātnieka norādītais kritērijs, ka tādā gadījumā, ja atļaišana „ir saistīta ar objektīviem, tiesā pārbaudāmiem noteikumiem”,²⁴⁵ gan tieši norāda uz to, ka šāda atļaišana nav uzskatāma par politiskās atbildības mehānismu.

Daudzu republiku prezidenti tiek atbrīvoti no atbildības parlamentam, jo prezidents sava amata izpildīšanā atšķirībā no valdības netiek saistīts ar nepieciešamību pēc parlamenta vairākuma uzticības.²⁴⁶ Latvijas starpkaru tiesību zinātnieks un Saeimas deputāts P.Šīmanis norādījis, ka Valsts prezidentam ir patstāvīga vara, un tam jābūt atbildīgam tikai tautai, nevis parlamentam.²⁴⁷

Kā pamatoti norādījis B.Čirkins, prezidenta atbildībai ir īpaša forma, procedūra un atbildības iestāšanās priekšnosacījumi (piemēram, krimināltiesiskā atbildība vienmēr iestājas tikai pēc prezidenta atļaišanas no amata).²⁴⁸ Arī Lietuvas Konstitūcijas 86.pants nosaka, ka Valsts prezidentam ir imunitāte; atrodoties amatā prezidents nevar tikt arestēts, apsūdzēts vai atzīts par administratīvi sodāmu. Valsts prezidentu var pirms termiņa atcelt no amata tikai par izdarītu būtisku Konstitūcijas vai zvēresta pārkāpumu, kā arī, ja atklājas, ka prezidents ir izdarījis noziedzīgu nodarījumu. Lēmumu par atcelšanu no amata izlemj Seims impēčmenta kārtībā.²⁴⁹

Tiesību zinātniece A.Албастрова (*А.Албастрова*),²⁵⁰ pētot jautājumu par Valsts prezidentu krimināltiesisko atbildību secinājusi, ka dažās valstīs prezidents vienlaikus ar impēčmentu var tikt saukts pie kriminālatbildības (Francija), citās valstīs krimināltiesiskā atbildība iespējama tikai pēc atļaišanas no amata (VFR), bet atsevišķās valstīs vispār personu nav iespējams saukt pie krimināltiesiskās atbildības par darbībām, kuras veiktas pildot prezidenta pienākumus (Čehijā).²⁵¹

Attiecībā uz prezidentu atbildību, pilnībā var pievienoties Lietuvas Konstitucionālās tiesas spriedumā norādītajam, ka Valsts prezidenta funkcijas un konstitūcijā noteiktās garantijas, kā arī prezidenta konstitucionālais statuss vienlaikus nozīmē arī īpašu prezidenta atbildību sabiedrības un tautas priekšā.²⁵²

²⁴⁵ Levits E. Normatīvo tiesību aktu demokrātiskā legītimācija un deleģētā likumdošana. Likums un Tiesības. 2002., Nr.9, 265.lpp.

²⁴⁶ Skat. Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 290.-291.lpp.

²⁴⁷ Šīmanis P. Latvijas Satversmes astoņi gadi. Eiropas problēma. Rīga: Vaga, 1999, 27.lpp.

²⁴⁸ Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.312.

²⁴⁹ The Constitution of the Republic of Lithuania (1992). www.lrkt.lt (skatīts 11.01.2007.)

²⁵⁰ Албастрова И.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Москва: Юриспруденция, 2000, с.142.

²⁵¹ Skat. arī Златопольский Д.Л. Государственное право зарубежных стран: Восточной Европы и Азии. Москва: Зерцало, 1999, с.287.

²⁵² On the Compliance of Article 1.¹ (wording of 4 May 2004) and paragraph 2 (wording of 4 May 2004) of Article 2 of the Republic of Lithuania Law on presidential elections with the constitution of the Republic of Lithuania. Ruling of the Constitutional court of the Republic of Lithuania. 25.05.2004. No. 24/04. <http://www.lrkt.lt> (skatīts 12.08.2007.)

No filosofiskā aspekta raugoties, Valsts prezidenta atbildības kontekstā interesants ir secinājums, ka tādā gadījumā, ja prezidents savulaik, dodot Valsts prezidenta zvērestu, ir turējis roku uz Bībeles, tad zvēresta pārkāpšanas gadījumā prezidents vienlaikus būs arī atbildīgs Dieva priekšā.²⁵³

Apkopojot iepriekš analizēto, jāsecina, ka Valsts prezidents ir vēlēta valsts amatpersona, kura ir atbildīga par savām darbībām vai bezdarbību. Valsts prezidenta atbildība par prettiesisku darbību vai bezdarbību veikšanu izpaužas kā amata zaudēšana (neizslēdzot vispārējo juridisko atbildību). Līdz ar to turpmāk šīs nodaļas ietvaros tiks aplūkoti gadījumi, kad Valsts prezidentu atbildība izpaužas kā amata zaudēšana prezidenta veikto darbību rezultātā.

2.2.2.1. Automātiska amata zaudēšana atsevišķu konstitūcijas normu neievērošanas gadījumā

Lai arī nereti dažādu autoru darbos ir sastopams uzskats, ka gadījumā, ja Valsts prezidents ir veicis konstitūcijas vai citu normatīvo aktu pārkāpumu, tad viņš amatu zaudēs tikai impīčmenta procedūras rezultātā, tomēr jānorāda, ka impīčmenta procedūra nav vienīgais veids, kā prezidents tiek atlaists no amata, jo dažās valstīs līdzās impīčmenta procedūrai konstitūcijā ir paredzēti arī citi gadījumi, kad Valsts prezidents zaudē savu amatu izdarīto darbību vai bezdarbību gadījumā.

Viens no biežāk sastopamajiem iemesliem, kad prezidents par konstitūcijas normu neievērošanu var automātiski zaudēt savu amatu, ir gadījumā, ja viņš izbrauc no valsts, nesaņemot oficiālu parlamenta piekrišanu. Aizliegums prezidentam izbraukt no valsts bez speciālas, oficiāli noformētas likumdevēja atļaujas, ir nostiprināts vairāku Latīņamerikas valstu konstitucionālajā regulējumā un sankcija par šādas atļaujas nesaņemšanu ir automātiska Valsts prezidenta amata zaudēšana.²⁵⁴

No Eiropas valstīm šāds savdabīgs pamatojums prezidenta amata zaudēšanai ir paredzēts Portugāles Konstitūcijā,²⁵⁵ kuras 129.pantā noteikts, ka Valsts prezidents zaudē amatu, ja viņš ir izbraucis no valsts teritorijas, nesaņemot parlamenta (Republikas Asamblejas) vai tās starpsesiju laikā – Pastāvīgās komitejas piekrišanu. Taču jānorāda, ka jebkuram prezidenta braucienam nav nepieciešams saņemt iepriekšēju parlamenta akceptu; - piekrišanu nav jāsaņem gadījumā, ja prezidents ir īslaicīgā braucienā vai neoficiālā vizītē, kura ilgst mazāk kā 5 dienas, taču arī šādos gadījumos prezidentam ir

²⁵³ Конституционное право государств Европы. Учеб. пособие для студентов юрид.вузов и фак. Отв.ред. Д.А.Ковачев. Москва: Волтерс Клувер,2005, с.219.

²⁵⁴ Орлов А.Г. Высшие органы государственной власти стран Латинской Америки. Москва: Издательства «Анkil», 2001, с.18. Par konstitucionāli tiesiskajām sankcijām skat. arī Виноградов В.А. Конституционно-правовые санкции. Законодательство. Москва. 2001, No.12, с.54.-62.

²⁵⁵ The Constitution of the Portuguese Republic (1976). [http://www.parlamento.pt/ingles/cons_](http://www.parlamento.pt/ingles/cons_leg/crp_ing/index.html)
[leg/crp_ing/index.html](http://www.parlamento.pt/ingles/cons_leg/crp_ing/index.html) (skatīts 19.06.2007.)

iepriekš jāinformē parlamentu par gaidāmo braucienu.²⁵⁶ Konstitūcijas 129.panta 3.daļā noteikts, ka prasības neizpildīšana par obligāta iepriekšēja akcepta saņemšanu nozīmē automātisku Valsts prezidenta amata zaudēšanu.

Iespējams, šāds Portugālē pastāvošais Eiropas republikām netipiskais regulējums ir izskaidrojams ar to, ka līdz 1910.gadam, kad Portugāles karalis Manuels II (*Manuel II*) revolūcijas rezultātā zaudēja varu, Portugāle bija monarhija,²⁵⁷ un kā zināms, daudzās monarhijās vēsturiski radies un līdz mūsdienām ir saglabājies priekšnoteikums par atļaujas saņemšanu no parlamenta vai valdības izceļošanai no valsts. Piemēram, šāda prasība ir Lielbritānijas²⁵⁸ un Dānijas monarham, tomēr atšķirībā no Portugāles prezidenta, monarhiem par šīs prasības neievērošanu nedraud tik barga sankcija kā amata zaudēšana.

Jāpiekrīt tiesību zinātniekam B.Čirkinam, ka mūsdienās prasība saņemt parlamenta atļauju valsts galvas izbraukšanai no valsts nav īpaši lietderīga,²⁵⁹ un šāda prasība līdz mūsdienām ir saglabājusies vairāk kā vēsturiska tradīcija.

2.2.2.2. Valsts prezidenta atlaišana no amata

Valsts prezidentu atlaišanai no amata valstis ir izraudzījušās atšķirīgas konstitucionālās procedūras, tomēr kā galvenos un pasaulē biežāk sastopamos veidus, kādos tiek pieņemts lēmums par prezidenta atlaišanu no amata, var izdalīt šādas procedūras:

- 1) prezidenta atlaišana tautas nobalsošanas rezultātā;
- 2) prezidenta atlaišana impīčmenta procedūras rezultātā;
- 3) prezidenta atlaišana pamatojoties uz parlamenta balsojumu.

2.2.2.2.1 Amata zaudēšana tautas nobalsošanas rezultātā

Vairākas pasaules valstis ir izvēlējušās konstitucionālo regulējumu, saskaņā ar kuru prezidents zaudē savu amatu gadījumā, ja vēlētāji tautas nobalsošanā nobalso par Valsts prezidenta atlaišanu no amata.

Tautas nobalsošana, kuras rezultātā prezidents tiek atlaists no amata, var būt divējāda:

²⁵⁶ Lunshof H. The Portuguese Republic. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004, p.23.

²⁵⁷ Balodis R. Kā izpaužas Valsts prezidenta kreatīvā funkcija. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 07.01.2003., Nr.1 (259).

²⁵⁸ Act of Settlement (1701). <http://www.statutelaw.gov.uk> (skatīts 21.01.2007.); Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.305.

²⁵⁹ Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003.

- 1) tieša, t.i., tautas nobalsošana notiek konkrēti par Valsts prezidenta atlaišanu no amata;
- 2) netieša, t.i., kad tautas nobalsošanai tiek nodots cits būtisks jautājums, un tās rezultāts var būt Valsts prezidenta amata zaudēšana.

Valstīs, kuras izvēlējušās tiešas tautas nobalsošanas mehānismu, tautas nobalsošana par Valsts prezidenta atlaišanu notiek tieši, t.i., tauta referendumā lemj jautājumu par konkrētā Valsts prezidenta atlaišanu no amata. Valstīs, kur ir paredzēts šāds mehānisms prezidenta atlaišanai, tautas nobalsošanai tiek nodots konkrēts jautājums (referenduma formula), piemēram: “Vai Jūs esat par Valsts prezidenta atlaišanu no amata?”.

Šāda mehānisma pastāvēšana galvenokārt ir saistāma ar Valsts prezidenta ievēlēšanas kārtību, jo šāds prezidenta pilnvaru pirmstermiņa izbeigšanās veids ir pamatots tajās valstīs, kur ir tiešās vēlēšanās ievēlēts prezidents. Jāatzīmē, ka šāds mehānisms pasaulē nav īpaši izplatīts, ko apstiprina arī juridiskajā literatūrā norādītais: „Ja prezidentu ievēl tiešās visas tautas vēlēšanās, loģiski būtu pieņemt, ka arī jautājumu par viņa pirmstermiņa pilnvaru pārtraukšanu izlemtu tauta - valsts vēlēšanu korpus, kam prezidents ir parādā pateicību par savu amatu. Taču tā, kā likums, ir valsts augstākās pārstāvības institūcijas prerogātīva. Tikai trijās Eiropas valstīs – Austrijā, Īslandē, Rumānijā – pēdējais vārds pieder tam, kas devis prezidenta mandātu, t.i., tautai, kas referendumā atrisina šo jautājumu.”²⁶⁰

Lai arī iepriekš citētais pamatoti atspoguļo situāciju, ka Valsts prezidenta atlaišana referendumā ceļā nav visai izplatīta Eiropas valstu vidū, tomēr tas satur zināmas neprecizitātes, jo, līdzās šīm trijām iepriekš minētajām valstīm, arī Slovērijā kopš 1999.gada Konstitūcijas grozījumu pieņemšanas, saskaņā ar kuriem tika ieviests tieši vēlēta prezidenta institūts, pastāv šāds mehānisms. Konkrēti, Konstitūcijas 106.panta 1.daļa nosaka, ka Valsts prezidentu var atlaist no amata referendumā ceļā.²⁶¹

Slovākijā lēmumu par referendumā sarīkošanu var pieņemt parlaments (Nacionālā Padome), ja par to nobalsojušas vismaz 3/5 no deputātu kopskaita. Parlamenta priekšsēdētājam referendumu ir jāizsludina 30 dienu laikā, un tautas nobalsošanai jānotiek 60 dienu laikā kopš izsludināšanas dienas.

Slovākijas prezidents uzskatāms par atlaistu, ja par to nobalso absolūtais vairākums no visiem balsstiesīgajiem Slovērijas iedzīvotājiem. Savukārt, ja Slovērijas balsstiesīgo pilsoņu kopums nenobalso par prezidenta atlaišanu no amata, prezidentam 30 dienu laikā kopš referendumā rezultātu pasludināšanas dienas ir jāatlaiž parlaments. Gadījumā, ja vēlētieši tautas nobalsošanā neatbalsta prezidenta atlaišanu no amata, tas

²⁶⁰ Конституционное право государств Европы. Учеб. пособие для студентов юрид.вузов и фак. Отв.ред. Д.А.Ковачев. Москва: Волтерс Клувер, 2005, с.221.

²⁶¹ Constitution of the Slovak Republic (1992). <http://www-8.vlada.gov.sk/index.php?ID=1376> (skatīts 23.03.2007.)

nozīmē, ka konkrētais prezidents šādā tautas nobalsošanā ir saņēmis jaunu uzticības mandātu un ir ticis ievēlēts uz jaunu prezidentūras termiņu.²⁶²

Kā norādīts iepriekš, prezidenta amata zaudēšana referendumā ceļā ir pazīstama arī Austrijā. Austrijas Konstitūcija²⁶³ paredz, ka referendums par Federālā prezidenta atlaišanu notiek, ja lēmumu par to pieņem parlamenta abu palātu kopsēde pēc parlamenta apakšpalātas pieprasījuma. Apakšpalāta šādu pieprasījumu var izteikt tikai tad, ja tās sēdē piedalās vismaz puse locekļu un par referendumā sarīkošanu nobalso vismaz 2/3. No brīža, kad apakšpalāta nolēmj par šādu pieprasījumu, prezidenta pilnvaras uz laiku tiek apturētas. Ja notiek referendums, balstiesīgajiem Austrijas iedzīvotājiem ir jāatbild uz jautājumu „Vai prezidentu ir jāatlaiž?”²⁶⁴

Austrijas normatīvie akti neizvirza priekšnoteikumus, kādos gadījumos parlamenta apakšpalāta var nākt klajā ar iniciatīvu par tautas nobalsošanas sarīkošanu, tomēr jānorāda, ka parlamentam par šāda lēmuma pieņemšanu ir paredzēts politiskās atbildības mehānisms, jo, gadījumā, ja Austrijas tauta referendumā nobalso pret prezidenta atlaišanu, tad saskaņā ar Austrijas Konstitūcijas 60.panta 6.daļu Valsts prezidentu uzskata par ievēlētu uz jaunu pilnvaru termiņu, savukārt Austrijas parlamenta apakšpalāta ir uzskatāma par *ipso iure* atlaistu, un ir sarīkojamas jaunas parlamenta vēlēšanas.²⁶⁵ Līdz ar to, gan Slovākijas, gan Austrijas regulējums apliecina, ka galīgā lēmuma pieņemšana ir tautas ziņā, kura tādējādi īsteno tautas suverenitātes principu, savukārt parlaments uzņemas atbildību par iniciatīvas izvirzīšanu. Katrā ziņā, šāda pieeja ir pozitīvi vērtējama, jo tā pastiprina parlamenta atbildību par savu lēmumu, un šāds mehānisms ir visnotaļ attaisnojams valstīs, kur ir tieši vēlēts prezidents. Arī tas, ka prezidentam labvēlīgs tautas nobalsošanas rezultāts nozīmē automātisku ievēlēšanu uz jaunu termiņu, ir vērtējams pozitīvi, it īpaši tādā gadījumā, ja līdz kārtējam Valsts prezidenta vēlēšanām būtu atlicis salīdzinoši īss laiks. Tādēļ šāds mehānisms ir lietderīgs, jo nav nepieciešams visai drīz sarīkot jaunas Valsts prezidenta vēlēšanas, ņemot vērā, ka tauta tautas nobalsošanā par Valsts prezidenta atlaišanu būs devusi prezidentam jaunu mandātu.

²⁶² Constitution of the Slovak Republic (1992). <http://www-8.vlada.gov.sk/index.php?ID=1376> (skatīts 23.03.2007.)

²⁶³ Bundes-Verfassungsgesetz (B-VG) (1920). http://www.ris.bka.gv.at/erv/erv_1930_1.pdf (skatīts 30.04.2007.)

²⁶⁴ *Soll der Bundespräsident abgesetzt werden?* Volksabstimmungsgesetz, 1972. <http://www.parlament.gv.at/> (skatīts 09.05.2007.)

²⁶⁵ Constitution of Austria (1920). <http://www.vfgh.gv.at/cms/vfgh-site/english/index.html> (skatīts 09.05.2007.)

Līdz šim Austrijas vēsturē tautas nobalsošanas par Valsts prezidenta pilnvaru pirmstermiņa izbeigšanos nav notikušas, un, konstitucionālo tiesību zinātnieks L.Prake ir paudis uzskatu, ka, visticamāk, šādi referendumi Austrijā nekad arī nenotiks.²⁶⁶

Arī Īslandes Konstitūcijas²⁶⁷ 11.pants paredz, ka tautas ievēlēto Valsts prezidentu var atlaist no amata referendumā ceļā. Īslandes vienpalātas parlamentam ar 3/4 parlamentāriešu balsu vairākumu jāpieņem lēmums par prezidenta atlaišanu. Pēc tam 2 mēnešu laikā no šī lēmuma pieņemšanas brīža sarīkojama tautas nobalsošana. Kopš šī brīža līdz tautas nobalsošanas rezultātu pasludināšanai prezidenta pilnvaras tiek apturētas. Gadījumā, ja Īslandes vēlētāji referendumā neapstiprina parlamenta lēmumu, parlaments tiek nekavējoties atlaists un tiek izsludinātas jaunas vēlēšanas. Atšķirība ir tā, ka Īslandes Konstitūcija nenosaka, ka šādā gadījumā Valsts prezidents uzskatāms par ievēlētu uz jaunu pilnvaru termiņu.

Kā minēts iepriekš, tautas nobalsošanā tiek izlemts jautājums arī par Rumānijas Valsts prezidenta atlaišanu no amata, turklāt, 2007.gadā Rumānijā šāda procedūra tika īstenota praksē. Tomēr, atšķirībā no iepriekš aplūkotajām valstīm, kur parlaments pieņem lēmumu par tautas nobalsošanas sarīkošanu bez konkrētas apsūdzības, Rumānijas regulējums ir atšķirīgs, ņemot vērā, ka Konstitūcijas 95.pants, kurš reglamentē prezidenta atlaišanu no amata referendumā ceļā paredz, ka referendums par prezidenta atbrīvošanu no amata var tikt sarīkots, ja „Valsts prezidents ir veicis darbības, kas ir nopietns Konstitūcijas pārkāpums”. Tādējādi Rumānijas Konstitūcija nosaka, ka lēmumu par referendumā sarīkošanu prezidenta atlaišanai var pieņemt, ja parlaments apsūdz prezidentu minētajā pārkāpumā. Turklāt parlamentam ir nepieciešams konsultēties arī Rumānijas Konstitucionālo tiesu, līdz ar to šīs pazīmes norāda, ka Rumānijā paredzētā procedūra faktiski ir nevis vienkārša Valsts prezidenta atlaišana no amata tautas nobalsošanas rezultātā, bet gan impīčmenta procedūra (konkrēti parlamenta - plebiscīta modelis), kurš darba ietvaros tuvāk tiks aplūkots apakšnodalā par impīčmenta modeļiem.

Kā kopīgo dažādu valstu regulējumā attiecībā uz prezidentu atlaišanu referendumā ceļā, jānorāda to, ka, pirmkārt, lēmumu par tautas nobalsošanas sarīkošanu pieņem parlaments, otrkārt, šādu lēmumu pieņemšanai nepieciešams kvalificēts balsu vairākums, un, treškārt, kopš brīža, kad parlaments ir pieņēmis lēmumu par tautas nobalsošanas sarīkošanu, prezidenta pilnvaras uz laiku tiek apturētas.

Līdzās iepriekš analizētajam tautas nobalsošanas mehānismam, atsevišķu valstu konstitūcijās ir paredzēti gadījumi, kad prezidents var zaudēt amatu tādas tautas nobalsošanas rezultātā, kurā balsojums notiek par citu konstitūcijā paredzētu jautājumu,

²⁶⁶ Prakke L. The Republic of Austria. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004, p.37.

²⁶⁷ Constitution of the Republic of Iceland (1944). <http://government.is/constitution> (skatīts 12.05.2007.)

bet, kuras rezultāts var būt prezidenta amata zaudēšana. Tas nozīmē, ka Valsts prezidents var zaudēt amatu arī netiešas tautas nobalsošanas rezultātā

Lai arī Latvijas normatīvie akti neparedz iespēju tautas nobalsošanā lemt par Valsts prezidenta atlaišanu tieši, tomēr Satversmē ir nostiprināts mehānisms, saskaņā ar kuru prezidents var zaudēt savu amatu pastarpināti, respektīvi, kad lēmums par Valsts prezidenta atlaišanu izriet no kāda cita tautas nobalsošanai nodota jautājuma rezultāta.

Netiešas tautas nobalsošanas modelis ir nostiprināts Satversmes 50. pantā, kurš nosaka: “Ja tautas nobalsošanā vairāk nekā puse no nodotām balsīm izsakās pret Saeimas atlaišanu, tad Valsts prezidents uzskatāms par atlaistu un Saeima ievēl jaunu Valsts prezidentu uz atlaistā prezidenta atlikušo pilnvaru laiku.”²⁶⁸ Tādējādi, īstenojot kreatīvo funkciju negatīvajā izpausmē,²⁶⁹ t.i., ierosinot Saeimas atlaišanu, Valsts prezidents riskē ar savu amatu, jo, gadījumā, ja vairāk nekā puse no tautas nobalsošanā piedalījušos skaita prezidenta ierosinātajā tautas nobalsošanā par Saeimas atlaišanu neatbalstīs šo priekšlikumu, Valsts prezidents pats automātiski zaudēs savu amatu. Tādējādi šīs Satversmes normas konstrukcija ir veidota tā, ka tautas nobalsošanas rezultāts būs alternatīvs, t.i., tiks atlaista vai nu Saeima, vai arī pats Valsts prezidents.

Jāpiekrīt profesora K.Dišlera atziņai, ka savā ziņā šīs Satversmes pants ierobežo Valsts prezidenta brīvo rīcību, jo saskaņā ar šī panta noteikumu, Valsts prezidents, ierosinādams Saeimas atlaišanu, riskē ar savu amata stāvokli, taču no otras puses, ar šādu regulējumu tiek nodrošināts zināms līdzsvars, t.i., prezidents tiek ierobežots ar zināmu atbildību, un ir spiests izvērtēt, cik pamatoti būtu atlaist Saeimu.²⁷⁰ Līdz šim ir apstiprinājušās prof. K.Dišlera prognozes, ka, visticamāk, Saeimas atlaišanas ierosināšana nekļūs par dzīvē pielietojamu institūtu,²⁷¹ jo ne laikā no Satversmes spēkā stāšanās brīža līdz Satversmes darbības apturēšanai 1934.gadā, nedz pēc Satversmes darbības atjaunošanas 1993.gadā neviens Valsts prezidents šo funkciju nav īstenojis. Tādējādi, ņemot vērā šīs normas konstrukciju, un paplašinot profesora K.Dišlera savulaik rakstīto par šīs normas pielietojamību, šī promocijas darba temata kontekstā, maz ticams, ka Latvijā šī Satversmes norma praksē kļūs par Valsts prezidenta atlaišanas iemesla juridisko pamatojumu.

²⁶⁸ Latvijas Republikas Satversme: LR likums. 15.02.1922. Latvijas Vēstnesis, 01.07.1993., Nr.43. (Šo formulējumu Satversmes Sapulcē izstrādāja pēc ārpus partijām stāvošā deputāta O.Nonāca priekšlikuma. skat. Lazdiņš J. Latvijas prezidenta institūta tapšana Latvijā. Likums un Tiesības. 2001, 3.sēj., Nr.22, 72.lpp.)

²⁶⁹ Par Latvijas Valsts prezidenta funkcijām skat. Dišlers K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīga: TNA, 2004, 121.-137.lpp.

²⁷⁰ Dišlers K. Saeimas atlaišana pirms leģislatūras perioda beigām. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, Nr.5, 1927, 156.lpp.

²⁷¹ Dišlers K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīga: TNA, 2004, 133.lpp.

Jānorāda, ka Satversmes 48. un 50.pantā nostiprinātā konstrukcija ir visai savdabīga, un ārvalstu tiesību zinātnieki šo Latvijas regulējumu pamatoti mēdz raksturot kā unikālu.²⁷²

Tādējādi jāsecina, ka iepriekš veiktā dažādu valstu normatīvā regulējuma analīze atspēko vispārināto secinājumu,²⁷³ ka Valsts prezidenta atlaišanā tauta piedalās netieši, jo to pārstāv parlaments.

2.2.2.2.2. Amata zaudēšana impīčmenta procedūras rezultātā

Impīčments ir speciāla konstitucionāla rakstura procedūra valsts augstāko amatpersonu, t.sk., Valsts prezidentu, saukšanai pie atbildības par to izdarītajiem pārkāpumiem, kuras rezultātā apsūdzētā persona var tikt atlaista no amata.²⁷⁴

Lietuvas Konstitucionālā tiesa 1999.gada spriedumā²⁷⁵ ir norādījusi, ka impīčmenta procedūra ir īpaša procedūra, kuras ietvaros tiek lemts par konstitucionāli tiesisko atbildību. Savukārt 2004.gada spriedumā²⁷⁶ Lietuvas Konstitucionālā tiesa precizē, ka impīčments ir konstitucionālās atbildības līdzeklis tautas priekšā, ar kura palīdzību var atcelt no amata augstas valsts amatpersonas, un, ka tādējādi tas ir viens no valsts un sabiedrības interešu aizsardzības līdzekļiem.

Mūsdienās impīčmenta procedūru savās konstitūcijās ir nostiprinājušas daudzas pasaules valstis, un impīčmenta regulējumam dažādās valstīs ir individuālas iezīmes. Var pilnībā pievienoties Krievijas konstitucionālo tiesību zinātnieku atziņai, ka impīčments ir ieguvis aizvien universālāku raksturu, kas katrā valstī ir atšķirīgs.²⁷⁷

Tomēr nevar piekrist kategoriskajam secinājumam, ka „impīčments ir vienīgais mehānisms, ar kuru konstitucionāli iespējams atcelt no amata Valsts prezidentu, kurš ļaunprātīgi izmanto savas pilnvaras”.²⁷⁸ Lai arī impīčmenta institūts ir plaši izplatīts pasaulē, tomēr šis nebūt nav vienīgais veids, kā ar konstitucionāliem līdzekļiem atlaist

²⁷² Конституционное право государств Европы. Отв. ред. Д.А. Ковачев. Москва: Волтерс Клувер, 2005, с.205.

²⁷³ Statkevičius M. Das Impeachment - Verfahren gegen den litauischen Staatspräsidenten: rechtliche Regelung und politische praxis. Jahrbuch für Ostrecht, bd.45 (2004), S.353.-354.

²⁷⁴ Sturgis A. Standart Code of parliamentary procedure. 3rd edition. Mc Grow-Hill book company, New York, St.Lois, [b.g.], p.166.

²⁷⁵ Ruling On the compliance of Article 259 of the Statute of the Seimas of the Republic of Lithuania with the Constitution of the Republic of Lithuania (11.05.1999.) www.lrtk.lt (skatīts 11.08.2007.)

²⁷⁶ On the Compliance of Article 1.¹ (wording of 4 May 2004) and paragraph 2 (wording of 4 May 2004) of Article 2 of the Republic of Lithuania Law on presidential elections with the constitution of the Republic of Lithuania. Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. 25.05.2004. No.24/04. www.lrkt.lt (skatīts 12.08.2007.)

²⁷⁷ Сравнительное конституционное право. Отв.ред. В.Е Чиркин. Москва: Международные отношения. 2002, с.364.

²⁷⁸ Kada N. Comparative Presidential Impeachment: Conclusions. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Edited by Jody C.Baumgartner and Naoko Kada. Praeger, 2003, p. 151.

no amata prezidentu, jo arī Latvijā, kur nepastāv impīčmenta institūts, ir paredzēts mehānisms Valsts prezidenta atlaišanai.

Valsts prezidenta atlaišana no amata impīčmenta kārtībā ir sastopama daudzu valstu konstitūcijās. Konkrētas nostādnes atšķiras attiecībā uz tiesisko pamatojumu, procedūras norisi un procedūras dalībniekiem. Pašos pamatos tomēr var konstatēt, ka impīčments ir īpaša procedūra, ar kuras palīdzību valstī tiek īstenota augstu amatpersonu konstitucionāli tiesiskā atbildība. Sekmīgi noritējuša impīčmenta (*successful impeachment* – angļu val.)²⁷⁹ rezultāts ir tūlītēja amata zaudēšana.

Sīkāk jautājums par Valsts prezidentu atlaišanu no amata impīčmenta procedūras rezultātā tiks analizēts turpmākajās darba nodaļās, kurās padziļināti tiks pētīts impīčmenta jēdziens, tā modeļi, procedūras tiesiskais regulējums un sekas dažādās pasaules valstīs.

2.2.2.2.3. Prezidenta atlaišana pamatojoties uz parlamenta balsojumu

Šāds Valsts prezidenta pilnvaru pirmstermiņa izbeigšanās veids ir paredzēts Satversmē, konkrēti – Satversmes 51. pants nosaka: “Uz ne mazāk kā puses visu Saeimas locekļu priekšlikumu, Saeima slēgtā sēdē ar ne mazāk kā divu trešdaļu visu Saeimas locekļu balsu vairākumu, var nolemt atlaist Valsts prezidentu. Pēc šāda lēmuma Saeima nekavējoši ievēl jaunu Valsts prezidentu.”²⁸⁰

Satversme neizvirza konkrētus priekšnoteikumus, kādos parlaments ir tiesīgs pielietot šo tiesību, un tā ir būtiskākā Satversmes atšķirība, salīdzinājumā ar citu valstu prezidentu atlaišanas regulējumu. Detalizētāk jautājums tieši par Latvijas Valsts prezidenta atlaišanu tiks aplūkots nākamajā darba apakšnodaļā.

Noslēgumā, rezumējot jautājumu par prezidenta atlaišanas veidiem, jānorāda, ka daudzas valstis vienlaikus ietver savās konstitūcijās vairākus Valsts prezidenta atlaišanas mehānismus, piemēram, Austrijā Valsts prezidentu ir iespējams atlaist gan referendumā, gan arī noteiktos gadījumos impīčmenta procedūras ceļā.²⁸¹ Savukārt kaimiņvalsts Igaunijas Konstitūcijas 82.pants min tikai vienu Valsts prezidenta pirmstermiņa atlaišanas gadījumu, t.i., prezidenta notiesāšanu par izdarītu noziegumu.²⁸²

²⁷⁹ Ar terminu (*successful impeachment* - angļu val.) mēdz apzīmēt tādu impīčmenta procedūru, kur galīgajā balsojumā iegūts atlaišanai nepieciešamais balsu vairākums un apsūdzētā persona tiek atlaista no amata.

²⁸⁰ Satversme: LR likums. 15.02.1922. Latvijas Vēstnesis, 01.07.1993., Nr.43.

²⁸¹ Heller K. Outline of Austrian Constitutional Law. Kluwer Law & Taxation Publishers, 1989, p. 26.

²⁸² Igaunijas Konstitūcijas 82.pants norāda četrus gadījumus, kad Valsts prezidents zaudē savas pilnvaras: 1) prezidenta atkāpšanās no amata; 2) prezidenta notiesāšana par izdarītu noziegumu; 3) prezidenta nāve; 4) sakarā ar jauna prezidenta stāšanos amatā. The Constitution of Estonia (1992). <http://www.legaltext.ee/et> (skatīts 12.03.2007.)

Visai retos izņēmumos, kā, piemēram, Uzbekistānā vispār nav paredzēta prezidenta atlaišana, un tādēļ šajā valstī prezidenta amats izbeigtos tikai prezidenta nāves gadījumā, atkāpšanās gadījumā vai vispārējā kārtībā, t.i., beidzoties pilnvaru termiņam.²⁸³ Šāda kārtība, kad valsts konstitūcija neparedz prezidenta atlaišanas iespēju, nav pieļaujama demokrātiskā valstī, un tas, ka valsts konstitūcija neparedz prezidenta pirmstermiņa atbrīvošanu, nozīmē, ka šī valsts pieļauj visatļautību prezidenta darbībās.

Ņemot vērā, ka Latvijas Valsts prezidents, līdzīgi kā citu demokrātisko valstu prezidenti, noteiktos gadījumos ir atbildīgs par savām darbībām, turpmākajā darba apakšnodaļā sīkāk tiks analizēts esošais Latvijas Valsts prezidenta atlaišanas regulējums.

2.3. Latvijas Valsts prezidenta atlaišana

Latvijas tiesību zinātnē jau iepriekš pamatoti secināts, ka Latvijas Valsts prezidenta institūts, prezidenta pilnvaras un ievēlēšanas kārtība īpaši neatšķiras no citu parlamentāru valstu prezidenta institūta tiesiskā regulējuma,²⁸⁴ un, ka lielākā daļa Valsts prezidenta funkciju ir drīzāk ceremoniālas, nevis praktiskas dabas,²⁸⁵ tomēr, ņemot vērā, ka Latvijas konstitucionālajās tiesībās ir maz pētīts jautājums par Valsts prezidenta atlaišanas kārtību, šajā darba apakšnodaļā tiks analizēts Latvijas normatīvais regulējums jautājumā par Valsts prezidenta pilnvaru pirmstermiņa izbeigšanos.

Šajā darba apakšnodaļā tiks analizēts esošais Satversmes regulējums Valsts prezidenta atlaišanas kontekstā, un tā attīstība, lai darba noslēgumā norādītu uz esošā Satversmes regulējuma pilnveidošanas virzieniem.

Saskaņā ar Satversmi, Latvijas Valsts prezidenta amata laiks izbeidzas:

- 1) izbeidzoties četru gadu periodam, uz kuru prezidents ievēlēts (Satversmes 35.pants);
- 2) prezidentam labprātīgi atsakoties no amata (Satversmes 52.pants);
- 3) prezidents var tikt atlaists no amata tautas nobalsošanā, ja Valsts prezidents ir ierosinājis Saeimas atlaišanu, bet sekojošā tautas nobalsošanā vairāk nekā puse no nodotām balsīm izsakās pret Saeimas atlaišanu (Satversmes 50.pants);
- 4) uz ne mazāk kā puses visu Saeimas locekļu priekšlikumu, Saeima slēgtā sēdē ar ne mazāk kā divu trešdaļu visu Saeimas locekļu balsu vairākumu, var nolemt atlaist Valsts prezidentu (Satversmes 51.pants).

²⁸³ Михалева А. Конституционное право зарубежных стран СНГ. Учеб. пособие. Москва: Юрист, Москва, 1998, с.266.

²⁸⁴ Dišlers K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīga: 1925, 156.lpp.

²⁸⁵ Balodis R. Kā izpaužas Valsts prezidenta kreatīvā funkcija. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 07.01.2003., Nr.1 (259).

Tādējādi jāsecina, ka Satversme paredz tikai divus gadījumus, kad Valsts prezidents zaudē amatu tieši atlaišanas kārtībā, neatkarīgi no viņa subjektīvās gribas.

Var piekrist citu valstu tiesību zinātnieku secinājumam, ka: „Latvijas Valsts prezidenta atlaišanas procedūra ir interesanta”,²⁸⁶ jo salīdzinājumā ar citām valstīm, Latvijas regulējumam abos gadījumos ir diezgan specifiska kārtība.

Pirmkārt, saskaņā ar Satversmes 50.pantu, Valsts prezidents zaudē amatu gadījumā, ja viņš ir ierosinājis lēmumu par tautas ievēlētās pārstāvniecības institūcijas atlaišanu, bet tautas nobalsošanā vairāk nekā puse no nodotajām balsīm izsakās pret Saeimas atlaišanu.

Attiecībā uz Latvijas Valsts prezidenta atlaišanu tautas nobalsošanas rezultātā, specifika ir tā, ka citās valstīs prezidents nevis ierosina parlamenta atlaišanu, bet pieņem lēmumu par parlamenta atlaišanu, un viņam nav jāsaskaņo šāds lēmums ar tautu.²⁸⁷ Arī Krievijas valststiesību zinātnieks A.Saharovs, salīdzinot Latvijas regulējumu ar citām valstīm norādījis, ka Latvijā ir visai neparasti Saeimas atlaišanas nosacījumi.²⁸⁸

Konkrēti šo Valsts prezidenta atlaišanas veidu, kad prezidents zaudē amatu Satversmes 50.panta kārtībā, var uzskatīt par netiešu prezidenta atlaišanas mehānismu, jo tautas nobalsošana notiek par citu jautājumu, t.i., par vēlētajū uzticību Saeimai un tautas nobalsošanai iesniegtais jautājums ir tikai netieši saistīts ar paša Valsts prezidenta darbību un tās novērtējumu.

Šo Satversmes 50.pantā noteikto normatīvo regulējumu var uzskatīt kā Valsts prezidenta atbildību tautas priekšā par to, ka prezidents ir ierosinājis atlaist tautas vēlēto pārstāvniecības institūciju – Saeimu, un tādēļ, ja vēlētajū tautas nobalsošanā neatbalsta lēmumu par pārstāvniecības institūcijas atlaišanu, pret Valsts prezidentu tiek pielietota atbildība par šādas iniciatīvas paušanu. Var pievienoties mūsdienu juridiskajā literatūrā norādītajam, ka tiesība ierosināt Saeimas atlaišanu ir „ekskluzīva tiesība, par kuras izmantošanu Satversme tam uzliek politisku atbildību tautas priekšā (50.pants), neizslēdzot politisku atbildību vēlāk Saeimas priekšā (51.pants)”.²⁸⁹

Latvijā līdz šim šādas tautas nobalsošanas nav notikušas, un Valsts prezidents, visticamāk, tiesību ierosināt Saeimas atlaišanu izmantotu tikai tādā gadījumā, ja

²⁸⁶ Конституционное право государств Европы. Отв. ред. Д.А. Ковачев. Москва: Волтерс Клувер, 2005.

²⁸⁷ Jāprecizē gan, ka citu valstu regulējums savukārt parasti nosaka zināmus kritērijus, kuros Valsts prezidentam ir tiesības atlaist parlamentu. Skat. Pleps J. Kādā veidā var atlaist Saeimu. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 16.12.2003., Nr. 45(303).

²⁸⁸ Сахаров А.Н. Институт президентства в современном мире. Москва: Юридическая литература. 1994, с.129.

²⁸⁹ Skat. Pleps J. Kādā veidā var atlaist Saeimu? Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 16.12.2003., 45(303).

sabiedrības neapmierinātība ar Saeimas darbu dotu pietiekami pārlicinošu pierādījumu, ka Saeima vairs nerīkojas saskaņā ar tautas gribu.²⁹⁰

Katrā gadījumā, pozitīvi vērtējams ir normatīvais regulējums, ka Satversmes 50.pants nenosaka kvorumu šai tautas nobalsošanai. Ņemot vērā, ka Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas jau divas tautas nobalsošanas uzskatāmas par nenotikušām tieši tā iemesla dēļ, ka nav bijusi nepieciešamā vēlētāju aktivitāte,²⁹¹ pozitīvi, ka šajā gadījumā Valsts prezidentam, pieņemot lēmumu par Saeimas atlaišanu, nav jārēķinās ar vēlētāju aktivitātes līmeni, un, kaut vai tādā gadījumā, ja tautas nobalsošanā piedalītos visai nedaudz vēlētāju, viņi izšķirtu jautājumu par to, kurš no abiem konstitūtiem,²⁹² t.i., vai nu Saeima vai Valsts prezidents ir atlaists.

Pēdējā laikā konstitucionālo tiesību ekspertu vidū nereti tiek izteikts ierosinājums par nepieciešamību grozīt Satversmes 50.pantu, kā argumentāciju norādot, ka esošais regulējums nestimulē prezidentu uzņemties politisku atbildību un iesaistīties Saeimas krīzes risināšanā, ņemot vērā, ka prezidents var baidīties zaudēt savu amatu.

Lai Saeimas atlaišanas regulējumu padarītu par praksē reāli iespējamu mehānismu, būtu vēlams grozīt Satversmes 50.pantu, taču tādā gadījumā būtu vēlams Satversmē līdzīgi kā vairumā citu valstu konstitūciju, noteikt zināmus priekšnoteikumus, kad prezidents ir tiesīgs (vai nav tiesīgs) rosināt Saeimas atlaišanu. Vienkārša Satversmes 50.panta izslēgšana varētu izjaukt zināmu līdzsvaru Saeimas un Valsts prezidenta institūtu attiecību tiesiskajā regulējumā, jo, ņemot vērā, ka Satversmes 48.pants atšķirībā no citu valstu konstitūcijām nenosaka pilnīgi nekādus nosacījumus, kad Valsts prezidents ir tiesīgs ierosināt Saeimas atlaišanu, 50.panta izslēgšana paplašinātu Valsts prezidenta ietekmi, un līdzsvars nosvērsies vairāk par labu prezidentam, kurš nepastāvot nekādiem ierobežojumiem, tādā gadījumā vienkārši varētu ierosināt Saeimas atlaišanu. Taču, ņemot vērā, ka šis jautājums pēc būtības jau attiecas uz Saeimas atlaišanas regulējumu, šajā darbā tas netiks analizēts sīkāk.

Otrs gadījums, kad prezidents var tikt atlaists no amata, ir Satversmes 51.pantā noteiktais gadījums: „uz ne mazāk kā puses visu Saeimas locekļu priekšlikumu Saeima slēgtā sēdē ar ne mazāk kā divu trešdaļu visu Saeimas locekļu balsu vairākumu var nolemt atlaist Valsts prezidentu.”

²⁹⁰ Dišlers K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīga: TNA, 2004, 133.lpp.

²⁹¹ Par nenotikušu uzskatāma 1999.gada 13.novembrī notikusī tautas nobalsošana par 1999. gada 5. augusta likuma "Grozījumi likumā "Par valsts pensijām"" atcelšanu, kā arī 2007.gada 7.jūlijā notikusī tautas nobalsošana par apturēto likumu "Grozījumi Nacionālās drošības likumā" un "Grozījumi Valsts drošības iestāžu likumā" atcelšanu. Šīm tautas nobalsošanām, lai tās uzskatītu par notikušām, bija nepieciešams, lai tajās būtu piedalījusies vismaz puse no pēdējās vēlēšanās piedalījušos balsstiesīgo pilsoņu skaita (Satversmes 79.pants). www.cvk.lv (skatīts 08.07.2007.); Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu: LR likums. 31.03.1994., Latvijas Vēstnesis, 20.04.1994., Nr.47.

²⁹² Skat. Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga:[b.i], 1930, 103.-104.lpp.

Satversmes 51.panta²⁹³ regulējums citu valstu konstitūciju vidū izceļas ar to, ka Satversme nenosaka pamatojumu, kas nepieciešams, lai atlaistu Valsts prezidentu, un tā ir galvenā atšķirība, kas atšķir Latviju no citām valstīm, kur ir nostiprināts impīčmenta institūts.

Profesors K.Dišlers norādījis, ka, neraugoties uz Satversmes 53.pantā noteikto, ka Valsts prezidents par savu darbību politisku atbildību nenes, šī Satversmes 51.panta konstrukcija tomēr vedina runāt par Valsts prezidenta politisko atbildību, jo: „politiskās atbildības būtība pastāv amata zaudēšanā uz parlamenta lēmuma pamata /../, un tādēļ pēc būtības Satversme paredz politisko atbildību Saeimas priekšā”.²⁹⁴

Juristu vidū ir pretrunīgi uzskati par to, vai esošais Satversmes 51.panta regulējums izvirza Saeimai kritērijus, kuros gadījumos Saeima var izmantot 51.pantā noteiktās tiesības atlaist Valsts prezidentu. Piemēram, profesors K.Dišlers norādījis, ka „šīs tiesību normas regulējums, protams, nedod Saeimai tiesības atlaist Valsts prezidentu no amata uz nedibinātu iedomu vai kaprīzu pamata, bet gan visos tajos gadījumos, kad Saeima uzskata, ka Valsts prezidenta darbībā izteicošā politika ir pretēja valsts interesēm.”²⁹⁵ Savukārt asociētais profesors G.Zemrībo ir paudis bažas par to, ka Satversme neizvirza nekādus priekšnoteikumus, un tādēļ: „mūsu Satversme turpretī pieļauj atlaist Valsts prezidentu neatkarīgi no tā, vai prezidents ir izdarījis noziegumu, pieļāvis kādu nosodāmu rīcību vai nav. Pietiek ar to, ka prezidenta pretinieki savāc divas trešdaļas Saeimas deputātu balsu.”²⁹⁶ Līdzīgas bažas pauduši arī vairāki politiķi.²⁹⁷

Līdz ar to, tas liecina, ka Satversmes 51.panta regulējums tiek interpretēts atšķirīgi. Protams, autore sliecas pievienoties prof. K.Dišlera uzskatam par to, ka Saeima nav tiesīga atlaist Valsts prezidentu bez jebkāda pamatojuma. Tas izriet no Latvijas kā demokrātiskas valsts būtības, kur pastāv un tiek ievēroti konstitucionālisma principi. Un nebūtu pieļaujama tāda situācija, ka parlaments, iespējams, savtīgu vai citu motīvu vadīts

²⁹³ Par Satversmes Sapulces diskusiju šī Satversmes panta izstrādāšanas laikā skat. Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920-1922). Rīga: TNA, 381.-386.lpp.

²⁹⁴ Dišlers K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīga: TNA, 2004, 140.lpp. Interesanti, ka viens no Satversmes tēviem, konstitucionālo tiesību praktiķis A.Bergs, kurš bija izstrādājis Satversmes grozījumu projektus, kuru galvenā ideja bija tautas vēlēts prezidents, uzskatīja, ka Satversmes 51.pants būtu izslēdzams no Satversmes gadījumā, ja tiktu pieņemti Satversmes grozījumi, kuri ieviestu tautas vēlētu prezidentu, jo tādā gadījumā nebūtu nepieciešama norma, kas paredz Valsts prezidenta politisko atbildību Saeimas priekšā. Skat. Pleps J. Berga Satversmes grozījumu projekti. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds. 11.04.2006., Nr. 15 (418).

²⁹⁵ Dišlers K. Latvijas Republikas Prezidenta politiskā atbildība. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1922. Nr.2, 58.lpp.

²⁹⁶ Zemrībo G. Valsts prezidenta institūcijas loma un nozīme Satversmē. Administratīvā un Kriminālā justīcija.2002 1(18), 51.lpp.; Zemrībo G. Vai Latvijai vajadzīga jauna Satversme? Latvijas Vēstnesis, 22.05.2001.

²⁹⁷ Kā savulaik norādījis arī referendumā „Par visas tautas vēlētu prezidentu” iniciators O.Kostanda, normatīvajos aktos nav norādīta pat motivācija, kāpēc ar 2/3 balsu Saeima pēkšņi var atlaist prezidentu. www.politika.lv. Publicēts 27.08.2002. (skatīts 20.05.2004.); skat. arī V.Vīķes-Freibergas vēstuli Saeimai. Nosūtot vēstuli Saeimas priekšsēdētājam un aicinot pievērsties jautājumam par Valsts prezidenta ievēlēšanas kārtību. Latvijas Vēstnesis, 23.01.2007., Nr. 13 (3589).

vienkārši nolemtu atbrīvot no amata Valsts prezidentu. Tomēr, kā to apliecina arī iepriekš minēto juristu un politiķu pretrunīgie viedokļi, tas liecina, ka šis jautājums nav viennozīmīgi skaidrs, un nav garantijas, ka tādā gadījumā, ja Saeimā tiks virzīts jautājums par Valsts prezidenta atlaišanu, parlamenta locekļi un juristi būs vienprātīgā pārliecībā par to, ka ir nepieciešams iemesls prezidenta atlaišanai. Bez tam, pat tādā gadījumā, ja tiktu panākta vienprātība par to, ka nevar atlaist Valsts prezidentu bez pamatojuma, tad asas diskusijas noteikti izraisītu nākamais jautājums – par to, kādam tieši ir jābūt iemeslam – vai Valsts prezidentu var atlaist tikai tādā gadījumā, ja ir juridiski iemesli, kādi ētiska rakstura pārkāpumi, vai arī, iespējams, pamatojums var būt tas, ka ar Valsts prezidentu ir grūti sastrādāties.

Protams, Satversmes 51.pantā piešķirtās tiesības Saeimai atlaist Valsts prezidentu ir tiesības, kuras tiks piemērotas tikai retos izņēmuma gadījumos, taču, tādā gadījumā, ja starp Valsts prezidentu būs izveidojies konflikts, esošais Satversmes regulējums neizslēdz iespēju, ka Satversmes 51.pants netiks pielietots, lai atlaistu no amata Valsts prezidentu, kurš, Satversmē paredzētajos gadījumos un kārtībā ir iebildis Saeimai vai neatbalsta parlamenta rīcību. Lai arī lielākā daļa Latvijas Valsts prezidenta funkciju ir vairāk reprezentatīva rakstura, tomēr noteiktos gadījumos Valsts prezidenta funkcijas ir visai iedarbīgas, un prezidentam var būt vērā ņemama ietekme, kā, piemēram, Satversmes 72.pantā paredzētās tiesības apturēt likumu publicēšanu; 48.pantā paredzētās tiesības ierosināt Saeimas atlaišanu u.tml.

Turklāt, ņemot vērā, ka Satversmes 51.pants nenosaka kritērijus un pamatojumu Valsts prezidenta atlaišanai, iespējama situācija, kad Saeima saskaņā ar Satversmes 51.pantu var atlaist Valsts prezidentu, kurš izmantojot Satversmes 48.pantā garantētās tiesības, ir ierosinājis tautas nobalsošanu par Saeimas atlaišanu. Var piekrist profesoram K.Dišleram, ka „Satversme pareizi nostāda Valsts prezidentu tādā stāvoklī, ka viņam nav tiesību vest savu īpatnēju, parlamentam pretēju valsts politiku, bet viņam savu politiku vajadzēs pieskaņot Saeimas ieskatiem.”²⁹⁸ Tomēr, var rasties situācija, kad Valsts prezidents, īstenojot savas funkcijas var nonākt konfliktsituācijā ar Saeimu, un tā, izmantojot esošo Satversmes 51.panta regulējumu var mēģināt atlaist Valsts prezidentu, kurš ir iebildis pret Saeimas vairākuma lēmumu.

Raksturīgs, ka citu demokrātisko valstu konstitūcijas pieļauj atlaist Valsts prezidentu no amata tikai tādā gadījumā, ja prezidents ir izdarījis konstitūcijā noteiktu juridiski konstatējamu pārkāpumu.

Profesors K.Dišlers norādījis, ka varētu rasties jautājums, vai prezidenta amats neizbeidzas arī Satversmes 54.pantā paredzētajā gadījumā, t.i., kad Valsts prezidents ar

²⁹⁸ Dišlers K. Latvijas Republikas Prezidenta politiskā atbildība. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1922, Nr.2, 58.lpp.

Saeimas piekrišanu tiek saukts pie kriminālatbildības.²⁹⁹ Kā pamatoti norāda profesors, jāpieņem, ka Valsts prezidents zaudētu amatu tikai tad, ja Saeima, izdodot prezidentu tiesāšanai, reizē ar to būtu lēmusi arī par viņa atlaišanu no amata.³⁰⁰ Ja šāda Saeimas lēmuma nav, tad uzskatāms, ka prezidents ar viņa nodošanu tiesai tiek atstādināts no amata tikai uz termiņu līdz sprieduma paziņošanai. Ja prezidents tiks attaisnots, viņš varēs atsākt amata pienākumu pildīšanu, bet, ja tiks atzīts par vainīgu un notiesāts, tad Valsts prezidents zaudēs amatu no tiesas sprieduma spēkā stāšanās brīža. Līdz ar to, šāda pieeja būtu saistīta arī ar krimināltiesībās pastāvošo nevainīguma prezumpcijas principu.

Kā jau iepriekš minēts, Latvijā gan zinātnieku vidū,³⁰¹ gan valsts institūciju vidū³⁰² aizvien biežāk tiek aktualizēts jautājums par nepieciešamību pilnveidot Satversmes regulējumu attiecībā uz prezidenta atlaišanas kārtību, kā iespējamo variantu piedāvājot nostiprināt impīčmenta procedūru.

Lai darba rezultātā sniegtu atbildi uz to, vai Latvijas normatīvo regulējumu Valsts prezidenta atlaišanas kontekstā ir nepieciešams pilnveidot, un piedāvātu iespējamus pilnveidošanas risinājumus, turpmākajās darba nodaļās tiks analizēta Valsts prezidenta impīčmenta institūta būtība, principi un šīs procedūras norises specifika dažādās pasaules valstīs.

²⁹⁹ Dišlers K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīga: 1925, 158.lpp.

³⁰⁰ Ibid.

³⁰¹ Kā jau minēts, 2001.gadā Latvijas Sociāldemokrātiskā Strādnieku Partija (LSDSP) profesora J.Bojāra vadībā bija izstrādājusi Satversmes grozījumu projektu, kurš paredzēja būtiskas izmaiņas Satversmē, t.sk., no esošās Satversmes redakcijas atšķirīgu prezidenta atlaišanas kārtību, kā iemeslus prezidenta atlaišanai norādot rupju Satversmes vai likuma pārkāpumu, nespēju pildīt Valsts prezidenta pienākumus, vai arī, ja prezidents tiek atcelts no amata tāda morālas dabas pārkāpuma dēļ, kas nav savienojams ar Valsts prezidenta amata pildīšanu. Skat. Satversmes grozījumu projekta 112.pantu. www.politika.lv/polit_real/files/lv/satv_lab_22_04.doc (skatīts 11.05.2004.)

³⁰² Valsts prezidentes V.Vīķes – Freibergas runa konferencē: Prezidenta loma demokrātiskas sabiedrības veidošanā, LU Mazajā aulā 28.11.2002. www.president.lv; Pleps J., Pastars E. Par prezidenta lomu demokrātiskā sabiedrībā. Par Valsts prezidenta institūcijai veltīto zinātnisko konferenci. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 03.12.2002., Nr. 24 (257).

III NODAĻA

Valsts prezidenta atļaišana impīčmenta procedūras rezultātā

3.1. Impīčmenta jēdziens un subjekti

Jēdziens „impīčments” (*impeachment* - angļu val.; *Impeachment* - vācu val.; *импичмент* - krievu val.) vēsturiski ir cēlies no viduslaiku angļu valodas vārda *empechen*, kas nozīmēja traucēt vai apsūdzēt un no latīņu valodas vārda *impedicāre* – iejaukt vai sapīt važās,³⁰³ un ir datējams ar 14.gadsimtu.³⁰⁴

Mūsdienās impīčments ir īpaša valsts augstāko amatpersonu (prezidentu, ministru, tiesnešu u.c.) apsūdzības procedūra, kuras ietvaros tiek celta apsūdzība pret valsts amatpersonu, un kuras iznākums var novest pie tā, ka attiecīgā amatpersona tiek atļaišta no amata.³⁰⁵

Impīčmenta procedūras pielietošana, t.i., apsūdzības noformulēšana šīs procedūras ietvaros vēl nebūt nenozīmē, ka amatpersona tiks atzīta par vainīgu un atļaišta no amata. Līdz ar to, neprecīzs ir dažkārt literatūrā sniegtais skaidrojums, ka impīčments ir atļaišana. Impīčments ir tiesiska rakstura procedūra, kuras gaitā vēl tikai tiek lemts par to, vai impīčmenta procedūras kārtībā apsūdzēto amatpersonu būtu jāatļaiž no amata, līdz ar to impīčments nekādā ziņā nenozīmē atļaišanu no amata.³⁰⁶

Impīčmentu var definēt arī kā īpašu apsūdzības procedūru, kuras mērķis ir noteikt attiecīgās amatpersonas vainu, un pārkāpuma konstatēšanas gadījumā, atļaišt to no amata.³⁰⁷ Ja pret amatpersonu ir uzsākta impīčmenta procedūra, tad pastāv iespēja, ka šī persona tiks atzīta par vainīgu, kas nozīmēs amatpersonas atļaišanu no amata.³⁰⁸

Raugoties no teorētiskā aspekta, impīčmentu mēdz raksturot kā konstitucionāla rakstura procedūru, kuru pielieto likumdevējs, lai nodrošinātu, ka pārējie valsts varas atzari

³⁰³ Dictionary of the English Language: Fourth Edition. 2000. <http://www.bartleby.com/61/47/I0054700.html> (skatīts 29.08.2007.); Hirsch A. A citizen's guide to impeachment. <http://www.essential-book.org/impeach> (skatīts 24.03.2004.)

³⁰⁴ www.britannica.com. (skatīts: 09.01.2004.); www.encyclopedia.com/html/i1/impeach.asp. (skatīts: 08.05.2006.)

³⁰⁵ Конституционное право. Энциклопедический словарь. Москва: Норма, 2001, с.255.

³⁰⁶ <http://www.wordiq.com/definition/Impeachment>. (skatīts 10.04.2006.)

³⁰⁷ Wiatr Jerzy J. Constitutional Accountability in Poland after 1989. East European Constitutional Review. Vol. 5, No.1., p.42.

³⁰⁸ Impeachment and the U.S. Congress. Congressional Quarterly. March 1974, p.2

nepārsniedz savu pilnvaru apmēru.³⁰⁹ Katrs varas atzars, pamatojoties uz attiecīgās valsts konstitūciju, ir apveltīts ar noteiktām pilnvarām, un varas dalīšanas sistēmā kalpo kā kontroles mehānisms, kurš pārtrauga, lai pārējie valsts varas atzari nepārsniegtu savas kompetences. Uz impīčmenta procedūras kā parlamentāras procedūras raksturu 2004.gada spriedumā³¹⁰ norādījusi arī Lietuvas Konstitucionālā tiesa, akcentējot, ka impīčments ir speciāla parlamentāra procedūra.

Mūsdienu konstitucionālajās tiesībās izpratne par Valsts prezidenta impīčmenta institūtu galvenokārt ir attīstījusies no ASV konstitucionālā regulējuma, t.i., ASV Konstitūcijas 2.pantā nostiprinātā impīčmenta institūta un prakses.³¹¹

Viens no ASV Konstitūcijas izstrādātājiem, valstsvīrs A.Hamiltons (*A.Hamilton*) eseju krājumā „Federālists” rakstījis, ka impīčmenta institūts ir iecerēts kā izziņas jeb izmeklēšanas metode publiskas personas darbībai.³¹²

Neraugoties uz to, ka impīčments daudzās valstīs ir svarīgs konstitucionālo tiesību institūts, tomēr tā skaidrojums nav atrodams daudzās Latvijā izdotajās juridiskajās vārdnīcās³¹³ un Latviešu Konversācijas vārdnīcā.

Impīčmenta jēdziena skaidrojums ir ietverts Latvijā pēdējo gadu laikā izdotajās svešvārdu skaidrojošajās vārdnīcās, taču daudzās no tām ir ieviesusies maldīga jēdziena izpratne, jo tiek norādīts, ka „impīčments ir dažās valstīs īpaša procedūra augstāko valsts amatpersonu saukšanai pie atbildības, kas paredz, ka saukšanu pie atbildības un nodošanu tiesai veic parlamenta apakšpalāta, bet lietu pēc būtības izskata augšpalāta.”³¹⁴ Šī nav impīčmentam raksturīga pamatpazīme, jo daudzās valstīs, kur pastāv impīčmenta institūts ir arī vienpalātu parlamenti un tur nav iespējama šāda situācija, kāda norādīta minētajā skaidrojumā. Nereti juridiskajā literatūrā šādas neprecizitātes rodas dēļ tā, ka attiecīgās valsts tiesību zinātnieki impīčmenta definīciju saista tieši ar savas valsts konstitūcijā noteikto procedūras norisi un tās raksturojumu sniedz kā vispārēju impīčmenta definīciju.³¹⁵

³⁰⁹ O'Sullivan J.R. The Interaction between impeachment and the Independent Counsel Statute. The Georgetown Law Journal. Vol. 86, July 1998, No.6., p. 2201. Jāatzīmē gan, ka šī definīcija nav visai precīza uz tām retajām valstīm, kur impīčmenta subjekti ir arī parlamenta locekļi.

³¹⁰ Skat. 25.05.2004. spriedumu lietā Nr.24/04. On the Compliance of Article 1.¹ (wording of 4 May 2004) and paragraph 2 (wording of 4 May 2004) of Article 2 of the Republic of Lithuania Law on presidential elections with the constitution of the Republic of Lithuania. www.lrkt.lt (skatīts 12.08.2007.)

³¹¹ Конституционное право. Энциклопедический словарь. Москва. Норма. 2001., с.255.

³¹² Hamilton A., Madison J., Jay J. The Federalist Papers. Ed. By Clinton Rossiter. A Mentor book, 1999, p. 364.-366.; Impeachment and the U.S. Congress. Congressional Quarterly. March 1974, p.2.

³¹³ Piemēram, Juridiski terminoloģiskā, skaidrojošā vārdnīca juristiem iesācējiem, Rīga [b.i.], 1998; Juridisko terminu vārdnīca. Rīga: Nordik, 1998.

³¹⁴ Ašmanis M. Politikas terminu vārdnīca. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 58.lpp.

³¹⁵ Skat., piemēram, Impeachment and the U.S. Congress. Congressional Quarterly. March 1974, p.1.

Attiecībā uz impīčmenta institūtu, jānorāda, ka nereti šis institūts maldīgi tiek asociēts tieši ar prezidentālām valstīm, raksturojot impīčmentu kā Valsts prezidentu kontroles mehānismu prezidentālās sistēmas valstīs,³¹⁶ tomēr kā būs redzams arī no darba turpmākajām nodaļām, impīčmenta institūta pastāvēšanai nav nekādas saistības ar valsts valdīšanas formu (modeli), jo impīčmenta institūts vienādā mērā ir sastopams gan prezidentālās, gan pusprezidentālās, gan arī parlamentārās republikās.

Tā kā impīčmenta institūts ir radīts, lai izmeklētu augstu valsts amatpersonu pārkāpumus valsts pārvaldē, un impīčmenta procedūras norisei un tās sekām ir politisks raksturs, impīčmenta procedūru var uzskatīt ne tikai par juridisku, bet arī politisku procedūru. Impīčmenta sekas var izpausties kā atļaišana no amata vai pat kā aizliegums ieņemt noteiktus amatus valsts institūcijās nākotnē.

Katras valsts konstitūcija vai speciālie likumi nosaka amatpersonas, pret kurām var tikt piemērota impīčmenta procedūra - šīs amatpersonas tiesību zinātnē dēvē par impīčmenta subjektiem. Piemēram, ASV Konstitūcijas 2.panta 4.daļa nosaka visai plašu valsts amatpersonu loku pret kurām piemērojama impīčmenta procedūra (šīs amatpersonas ir: Valsts prezidents, viceprezidents, tiesneši un federālās amatpersonas).³¹⁷ Tomēr, lai arī tas tieši neizriet no ASV Konstitūcijas, šis valsts vēsturē pirmajā impīčmenta procedūrā, kura norisinājās 1797.gadā pret ASV Kongresa senatoru V.Blauntu (*W.Blount*), kurš tika apsūdzēts par konspiratīvas militāras ekspedīcijas vadīšanu Anglijas karaļa labā, tika atzīts, ka impīčmenta procedūra nav piemērojama pret ASV Kongresa locekļiem, jo viņi nav federālās amatpersonas Konstitūcijas 2.panta izpratnē, ņemot vērā, ka Kongresa locekļus amatā neieceļ ASV prezidents.³¹⁸

Jānorāda, ka ASV ir izveidojusies konstitucionāla paraža, ka impīčments ir piemērojams tikai pret tām amatpersonām, kuras nav iespējams atļaiest no amata ar vienkāršāku tiesisku metožu palīdzību. Daudzas ASV federālās amatpersonas ir iespējams atbrīvot izbeidzot līgumus u.tml., un šādā gadījumā nav lietderīgi atļaiest tās sarežģītās impīčmenta procedūras kārtībā.³¹⁹

Visai plašs amatpersonu loks pret kurām var piemērot impīčmenta procedūru ir arī Lietuvā. Lietuvas Konstitūcija līdzās Valsts prezidentam kā impīčmenta subjektus norāda

³¹⁶ Baumgartner J.C. Introduction: Comparative Presidential Impeachment. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Edited by J. C.Baumgartner and N.Kada. Praeger, 2003, p. 3.

³¹⁷ Nowak J.E., Rotunda R.D. Principles of Constitutional Law. Concise Hornbook Series. Thomson West, 2004, p.147.-151.

³¹⁸ Hirsch A. A citizen's guide to impeachment. <http://www.essential-book.org/impeach> (skatīts 25.02.2006.)

³¹⁹ Impeachment and the U.S. Congress. Congressional Quarterly. March 1974, p.2.

arī Konstitucionālās tiesas priekšsēdētāju un tiesnešus, Augstākās tiesas prezidentu un tiesnešus, Apelācijas tiesas prezidentu un šīs tiesas tiesnešus, kā arī – Seima deputātus.³²⁰

Tomēr vairumā valstu impīčmenta procedūru attiecina tikai uz Valsts prezidentiem, lai pārbaudītu viņu darbību un rezultātā, iespējams, panāktu prezidentu atlaišanu (piemēram, Itālija,³²¹ Francija, Vācija, Krievija u.c.). Savukārt citās valstīs, piemēram, Japānā, impīčmenta procedūra tiek attiecināta tikai uz tiesnešiem.³²²

Jānorāda, ka nereti valstis konstitūcijās tieši nelieto terminu „impīčments” (piemēram, Krievijas Federācijas Konstitūcija), taču pēc īpašā Valsts prezidenta atlaišanas mehānisma ir viennozīmīgi izsecināms, ka attiecīgajā valstī pastāv impīčmenta institūts.³²³

Ņemot vērā, ka impīčmenta procedūras norise var kavēt iesaistīto institūciju (izpildvaras, tiesu varas un likumdevēja varas) ikdienas darbību, šī procedūra parasti tiek piemērota tikai gadījumos, ja attiecīgās amatpersonas pārkāpums vai nodarījums ir būtisks.³²⁴ Bez tam, šim institūtam mūsdienās ir ievērojama preventīva nozīme, ņemot vērā impīčmenta procedūras tiesisko seku regulējumu.

Neraugoties uz to, ka ir sastopamas dažādas impīčmenta jēdziena izpratnes, tomēr savos pamatos impīčments ir īpaša procedūra, ar kuras palīdzību valstī tiek īstenota augstu amatpersonu saukšana pie konstitucionālās atbildības.

Lai arī impīčmenta jēdziena saturs dažādās valstīs ir atšķirīgs un tiesību zinātnē nav konstatējams vienots impīčmenta jēdziena definējums, tomēr, ņemot vērā impīčmenta vēsturisko izcelsmes mērķi, attīstību un pielietojumu praksē, ir iespējams izveidot sekojošu impīčmenta definīciju: “impīčments ir augstāko valsts amatpersonu atbildības īstenošanas

³²⁰ Article 74. Constitution of the Republic of Lithuania (1992.) <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Constitution.htm> (skatīts 11.07.2007.)

³²¹ Itālijas vēsturē līdz šim ir notikusi viena impīčmenta procedūra, kur par koruptīvu darbību izdarīšanu tika apsūdzēti bijušie aizsardzības ministri M.Tanasī (*M.Tanassi*), L.Dži (*L.Gui*) un vēl septiņas personas. Itālijas Konstitucionālā tiesa impīčmenta apsūdzību skatīja laikā no 1977.gada aprīļa līdz 1979.gada martam. Lietas izskatīšanas rezultātā Konstitucionālā tiesa apsūdzētos ne tikai atzina par vainīgiem, bet piemēroja arī kriminālsodu. Piemēram, bijušajam aizsardzības ministram M.Tanasī Konstitucionālā tiesa piemēroja 2 gadus un 4 mēnešus ilgu cietumsodu, 400 000 Itālijas liru lielu soda naudu un noteica pienākumu atmaksāt valstij tiesvedības izdevumus un izdevumus par uzturēšanos cietumā. Šo pirmo, un, līdz šim vienīgo impīčmenta procedūru Itālijas vēsturē dažādu iemeslu dēļ eksperti raksturoja kā „nelaimes gadījumu”, un pēc tam Konstitucionālās tiesas priekšsēdētājs L.Amadejs (*L.Amadei*) iesniedza priekšlikumu veikt izmaiņas impīčmenta procesa regulējumā, t.sk., attiecībā uz impīčmenta subjekta loku sašaurināšanu. 1987.gadā Itālijā notika referendums par grozījumu veikšanu konstitūcijā, kura rezultātā tika nolemts, ka Itālijā ministri ir atbildīgi par savām prettiesiskajām darbībām tikai krimināllikumā noteiktajā vispārējā kārtībā, un līdz ar to premjerministrs un ministri tika izņemti no impīčmenta subjekta loka. 1989.gadā stājās spēkā šie Itālijas Konstitūcijas grozījumi, un saskaņā ar esošo regulējumu, Itālijas Valsts prezidents ir vienīgais impīčmenta procedūrai pakļautais subjekts. Volcansek M.L. *Constitutional Politics in Italy. The Constitutional Court.* Houndmills: MacMillan, 2000, p. 81.-82.

³²² Конституционное право зарубежных стран. Учебник для вузов. Москва: Норма, 2003, с.211.

³²³ Колбая С. Г. Отрешение президента от должности: мировой опыт и проблемы российского законодательства С. Г. Колбая. Журнал российского права. 2004, №. 4.

³²⁴ <http://www.wordiq.com/definition/Impeachment>. (skatīts 10.04.2006.)

konstitucionāla rakstura procedūra, kuru ierosina likumdevējs, lai izvērtētu amatpersonu vainu prettiesisku darbību izdarīšanā, un, prettiesiskas rīcības konstatēšanas gadījumā, atlaistu amatpersonu no ieņemamā amata”.

3.2. Impīčmenta institūta kā atsevišķa tiesību institūta vēsturiskā attīstība

Viena no tiesību normu un tiesību institūtu satura un jēgas tulkošanas metodēm ir vēsturiskā metode, ar kuras palīdzību tiek pētīti konkrētās tiesību normas vai tiesību institūta rašanās iemesli un mērķi. Vēsturiskā metode palīdz dot skaidrojumu konkrēto tiesību normu vai tiesību institūtu pielietošanai mūsdienās, atvieglojot normas jēgas un mērķa noskaidrošanu.

Attiecībā uz impīčmenta institūta rašanās laiku, ir sastopami dažādi viedokļi. Daži tiesību zinātnieki³²⁵ pauduši viedokli, ka pirmais impīčmenta process norisinājās Anglijā 1376.gadā, turpretim citi³²⁶ norāda uz impīčmenta institūta pirmsākumiem jau Antīkajā Grieķijā, kur Aristokrātu padome - Areopāgs (*Areopagus*)³²⁷ pret valsts amatpersonām piemēroja līdzīgu procedūru, ko dēvēja par *eisangelia*.³²⁸ Areopāgs varēja uzsākt procedūru pret valsts amatpersonām, ja tās, pildot savus amata pienākumus, bija pārkāpušas likumus.³²⁹ *Eisangelia* procedūras gadījumā apsūdzēto amatpersonu uz izmeklēšanas laiku atstādināja no ieņemamā amata.³³⁰

Tomēr, impīčmenta kā atsevišķa institūta aizsākumi tiek saistīti ar viduslaiku Angliju.

³²⁵ Hirsch A. A citizen's guide to impeachment. www.essential-book.org/books/impeach (skatīts 15.05.2004.)

³²⁶ Mogens H.H. *Eisangelia: the sovereignty of the people's court in Athens in the fourth century B.C. and the impeachment of generals and politicians*. Odense: Odense Universitetsforlag, 1975, p.3.

³²⁷ <http://www.britannica.com/eb/article?eu=9451&tocid=0&query=eisangelia&ct> (skatīts: 10.05.2004.)

³²⁸ Mogens H.H. *Eisangelia: the sovereignty of the people's court in Athens in the fourth century B.C. and the impeachment of generals and politicians*. Odense: Odense Universitetsforlag, 1975, p.3.; Колбая С. Г. Отрешение президента от должности: мировой опыт и проблемы российского законодательства Журнал российского права. 2004, No. 4.

³²⁹ Tiesību institūts *eisangelia* darbojās Antīkajā Grieķijā ap 360 gadu pirms Kristus dzimšanas. Skat. A Glossary of Athenian Legal Terms. S.C. Todd. Selections by M. de Brauw. Ed. of March 16, 2003, p. 23.

³³⁰ Glossary of Athenian Legal Terms. S.C. Todd, selections by Michael de Brauw, edition of March 16, 2003, p. 23.

3.2.1. Viduslaiku Anglija

Tiesību zinātnē³³¹ tiek norādīts, ka pirmā dokumentāli apstiprinātā impīčmenta procedūra notikusi 1376.gadā, kad Anglijas parlaments karaļa Edvarda III (*Edward III*) valdīšanas laikā nosodīja karaļa dēla Lankasteras hercoga (*Duke of Lancaster* – angļu val.) politiku un apsūdzēja dažādos noziegumos viņa piekritējus. Rezultātā karalis piekrita atlaist no amata apsūdzētos ministrus.³³² Vairums zinātnieku uzskata, ka ar šo gadījumu var runāt par impīčmenta kā patstāvīga tiesību institūta izveidošanos.³³³

Turpmākajos gados parlaments impīčmentu nereti pielietoja politiskajās cīņās kā līdzekli politisko oponentu ietekmēšanai.³³⁴ 14. un 15.gs. Anglijā parlaments pielietoja šo procedūru ne tikai pret amatpersonām, bet arī pret ietekmīgām privātpersonām, gadījumā, ja bija pamats aizdomām, ka parastais tiesas process nesniegs taisnīgu rezultātu, piemēram, ja pastāvēja aizdomas, ka apsūdzētais tiesu varētu uzpirkt vai iebiedēt.³³⁵ Atsevišķos gadījumos apsūdzētās personas tika sodītas pat ar nāvessodu.³³⁶

Līdz 17.gadsimtam impīčmenta procedūras praksē norisinājās visai reti, taču 17.gadsimtā Karaļa Džeimsa I (*James I*)³³⁷ valdīšanas laikā parlaments savas prerogatīvas amatpersonu apsūdzēšanā un sodīšanā izmantoja visai aktīvi. Piemēram, 1621.gadā publiski tika sodīts un atlaists no amata karaļa ministrs G.Mompesons (*G.Mompeson*),³³⁸ kā arī kukuļņemšanā apsūdzētais lords kanclers un filosofs F.Bēkons (*F.Bacon*).³³⁹ Trīs gadus vēlāk analogisku apsūdzību parlaments izvirzīja Anglijas karaļa finanšu pārzinim,

³³¹ Skat. Lambrick G. The Impeachment of the Abbot of Abington in 1368. E.H.R., London [b.i.], 1967, p. 275.; Impeachment and the U.S. Congress. Congressional Quarterly. March 1974, p.3; The Blackwell encyclopaedia of political science. Basil Blackwell Ltd, 1991, p.280.

³³² Колбая С. Г. Отрешение президента от должности: мировой опыт и проблемы российского законодательства. Журнал российского права. 2004, No. 4.

³³³ Colin G.C.T. Impeachment and Parliamentary Judicature in Early Stuart England. University of London. The Athlone Press, 1974, p.1.

³³⁴ Колбая С. Г. Отрешение президента от должности: мировой опыт и проблемы российского законодательства. Журнал российского права. 2004, No. 4.

³³⁵ Posner R. An affair of state, p. 96., citēts pēc: Baumgartner J.C. Introduction: Comparative Presidential Impeachment. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Edited by Jody C.Baumgartner and Naoko Kada. Praeger, 2003., p. 6

³³⁶ Posner R. An Affair of state. The Investigation, impeachment and Trial of President Clinton. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts. London, England, 1999, p.96.; Skat. Baumgartner J.C. Introduction: Comparative Presidential Impeachment. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Edited by Jody C.Baumgartner and Naoko Kada. Praeger, 2003., p. 6.

³³⁷ 1603-1625. Skat. www.britannica.com/eb/article?eu=44270 (skatīts 09.05.2006.)

³³⁸ Sīkāk skat.: Colin G.C.T. Impeachment and Parliamentary Judicature in Early Stuart England. University of London. The Athlone Press, GB, 1974, p.224.

³³⁹ Sīkāk skat. www.britannica.com/eb/article?eu=114746&tocid=0&query=bacon%20francis&ct=, (skatīts 10.05.2006.)

Midlseksas grāfam L.Kranfildam (*L.Cranfield*), kuras rezultātā L.Kranfilds tika atzīts par vainīgu. Piespriestais sods bija visu amatu zaudēšana, naudas sods un ieslodzījums.³⁴⁰

1626.gadā parlamenta justīcija tika vērsta arī pret Bekingemas hercogu, karaļa Čārlza I (*Charles I*) augstāko padomnieku Dž.Viljēru (*G.Villiers*), kurš Čārlza I valdīšanas sākumā faktiski vadīja Angliju, bet bija ļoti nepopulārs savas agresīvās un ekscentriskās ārpolitiskās darbības dēļ.³⁴¹ Savukārt 1628.gadā viena no skaļākajām apsūdzības procedūrām notika pret garīdznieku R.Menvārningu (*R.Menvarhning*).³⁴² R.Menvārninga tika apsūdzēts mantiskos noziegumos valsts pārvaldē.³⁴³ Ņemot vērā, ka R.Menvārninga bija veicis mantiskus noziegumus, parlaments nolēma sodīt viņu ar pilsoņu un mantisko tiesību atņemšanu. Tā kā šāds soda veids tika uzskatīts par iedarbīgāku, šo praksi vēlāk pārņēma pastāvīgi.³⁴⁴

17.gadsimtā Anglijas parlaments savas prerogatīvas apsūdzību iztiesāšanā izmantoja visai bieži un, kā norāda tiesību vēstures pētnieki,³⁴⁵ parlaments šo varu izmantoja ne tik daudz kā kontroles mehānismu, bet gan kā līdzekli savu ienaidnieku apkarošanai. Šī iemesla dēļ radās viena no galvenajām problēmām, t.i., sadūrās divas savstarpēji pretējas intereses – no vienas puses – nepieciešamība apsūdzēt un atlaist no amata karaļa ieceltās amatpersonas par to prettiesisko rīcību, taču, no otras puses, – šāda pārlietu bieža parlamenta justīcijas izmantošana ievērojami iedragāja monarhijas varenību.

Kā secinājuši tiesību vēsturnieki, 17.gs. Anglijā šo procedūru apzīmēja ar terminu „parlamentārā justīcija” (*parliamentary judicature* – angļu val.), tomēr šī termina saturs un pielietošanas mehānisms ir praktiski identisks impīčmenta institūtam, tādēļ impīčmenta termina attiecināšana uz iepriekš minēto periodu nav kļūdaina un ir pieļaujama.³⁴⁶

Kā norāda profesors B.Wilkinson (*B.Wilkinson*), Anglijas parlamentārās justīcijas būtība vienmēr bijusi parlamenta veiktā apsūdzība un tiesāšana,³⁴⁷ šajā procedūrā galveno

³⁴⁰ Jānorāda gan, ka L.Kranfilds tika apžēlots un visai drīz tika atbrīvots no apcietinājuma, kā arī tika atjaunota viņa darbība Lordu palātā. http://en.wikipedia.org/wiki/Lionel_Cranfield (skatīts 22.05.2005.)

³⁴¹ <http://www.britannica.com/eb/article?eu=18143>. (skatīts 09.03.2006.)

³⁴² Colin G.C.T. *Impeachment and Parliamentary Judicature in Early Stuart England*. University of London. The Athlone Press, 1974, p.1.

³⁴³ Colin G.C.T. *Impeachment and Parliamentary Judicature in Early Stuart England*. University of London. The Athlone Press, 1974, p.212.

³⁴⁴ Jāatzīst, ka vēlāk šāds soda veids Anglijā tika aizliegts, tomēr, kā norāda atsevišķi tiesību zinātnieki, šim soda veidam bija liela nozīme Anglijas konstitucionālisma saglabāšanā. Skat. Labovitz J.R. *Presidential Impeachment*. New Haven and London. Yale University Press, USA, 1978, p.14.-15.

³⁴⁵ Anderson C.B. *Ministerial Responsibility in the 1620s*. *Journal of Modern History*, xxxiv, 1962, p.224.

³⁴⁶ Colin G.C.T. *Impeachment and Parliamentary Judicature in Early Stuart England*. University of London. The Athlone Press, GB, 1974, p.3.

³⁴⁷ Wilkinson B. *Constitutional History of Medieval England 1216 – 1399*. London, 1958, p. 205.

lomu ieņēma pierādījumi, kurus varēja iesniegt jebkurš Anglijas iedzīvotājs, tomēr apsūdzību pret kādu amatpersonu uzturēja tikai parlaments visas sabiedrības vārdā.³⁴⁸

Kopš 1628.gadā notikušās skaļās garīdznieka R.Menvāringa (*R.Manwaring*) apsūdzības izskatīšanas minētais institūts tika pielietots aizvien retāk un tas kļuva par preventīvas kontroles mehānismu.³⁴⁹ 17.gadsimta sākumu mēdz dēvēt par impīčmenta tiesību institūta kompetences nostiprināšanās periodu.³⁵⁰ Laika posmā no 1620.gada līdz 1649.gadam balsošanai apakšpalātā tika nodotas vairāk nekā 100 impīčmenta lietas, taču Anglijas Republikas laikā (1649-1660) nenorisinājās neviena impīčmenta procedūra,³⁵¹ kas netieši apstiprina iepriekš norādīto secinājumu, ka impīčments bija aktuāls ierocis cīņā pret karaļa veikto valsts pārvaldi.

Jāsecina, ka impīčmenta jeb parlamentārās justīcijas loma 17. un 18. gadsimtā atšķīrās no lomas, kāda šim institūtam ir mūsdienās.

Pirmkārt, impīčmenta aizsākumos tika uzskatīts, ka šīs procedūras pielietošana norāda uz krīzi valstī, savukārt mūsdienās impīčmenta institūta esamību uzskata par efektīvu kontroles mehānismu, kurš ļauj atlaist no amata personu, kura veikusi prettiesiskas darbības un tādējādi apdraudējusi valsts intereses un prestižu.

Otrkārt, vēsturiski impīčments galvenokārt tika izmantots nevis kā parlamentārās kontroles ierocis, bet gan kā konkurentu un pretēju politisko uzskatu piekritēju apkarošanas līdzeklis, līdz ar to impīčmentam bija politiski mērķi.³⁵²

Apkopojot tiesību zinātnē³⁵³ paustos viedokļus par Anglijas pieredzi impīčmenta institūta attīstībā, var izdalīt trīs pieejas, kā definēt tā laika impīčmenta procedūras izpratni.

³⁴⁸ Colin G.C.T. *Impeachment and Parliamentary Judicature in Early Stuart England*. University of London. The Athlone Press, 1974, p.7.

³⁴⁹ Laika periodā no 1621. – 1628.gadam parlaments apsūdzēja 18 valsts amatpersonas to pienākumu nepildīšanā. Skat. Colin G.C.T. *Impeachment and Parliamentary Judicature in Early Stuart England*. University of London. The Athlone Press, 1974, p.224.

³⁵⁰ Colin G.C.T. *Impeachment and Parliamentary Judicature in Early Stuart England*. University of London. The Athlone Press, 1974, p.3., 211.-217.

³⁵¹ www.washingtonpost.com/wp-rv/politics/special/clinton/stories (skatīts 24.04.2006.)

³⁵² Judson M.A. *The crisis of the Constitution: an essay in constitutional and political thought in England 1603 – 1645*. London: New Brunswick, 1949, p.18.

³⁵³ Labovitz J.R. *Presidential Impeachment*. New Haven and London. Yale University Press, USA, 1978; Colin G.C.T. *Impeachment and Parliamentary Judicature in Early Stuart England*. University of London. The Athlone Press, 1974; Benetict L.M. *The Impeachment and Trial of Andrew Johnson*, Notron & Company Inc. New York, USA, 1973; Judson M.A. *The crisis of the Constitution; an essay in constitutional and political thought in England 1603 – 1645*, New Brunswick, London, 1949; Anderson C.B. *Ministerial Responsibility in the 1620s*. *Journal of Modern History*, xxxiv, 1962; Wilkonson B. *Constitutional History of Medieval England 1216 – 1399*. London, 1958; Clarke M.V. *The Origin of Impeachment*. *Foruthteenth Century Studies*, ed. L.S. Sutherland and M. McKisack. Oxford, 1937; Plucknett T.F.T. *The Origin of Impeachment*. *Trans. Royal History. Soc. 4th.ser.*, 1942; Lambrick G. *The Impeachment of the Abbot of Abington in 1368*. *E.H.R.*, London, 1967.

Pirmā teorija, ko atbalsta tiesību zinātniece M.Klārka (*M.Clarke*),³⁵⁴ tiek balstīta uz apgalvojumu, ka impīčmenta pamatpazīme ir parlamenta celtā apsūdzība. Impīčments atšķiras no citām apsūdzībām ar to, ka konkrētu amatpersonu nevar apsūdzēt un atcelt privātpersonas vai valsts pārvaldes darbinieki. Šāds apgalvojums balstās uz aspektu, ka amatpersonu apsūdzība ir ekskluzīvā parlamenta kompetencē.

Otrā teorija balstās uz pieņēmumu, ka impīčments ir tikai viena no daudzām metodēm apsūdzības celšanā pret amatpersonu, un, ka tā nav jāuzskata par īpašu procedūru. Kā norāda tiesību zinātnieks T.Plaknets (*T.Plucknett*),³⁵⁵ parlamentam, kad tā rīcībā nonāk konkrēti pierādījumi par amatpersonu prettiesiskām darbībām, ir izvēles tiesības, vai nu nodot materiālus kompetentām valsts institūcijām, lai tās izvērtē situāciju un, balstoties uz šiem secinājumiem, pieņem lēmumu par amatpersonas atlaišanu (pirms tam anulējot imunitāti); vai arī – uzsākt lietas izskatīšanu un izvērtēšanu pašā parlamentā. Šo iemeslu dēļ T.Plaknets pieturas pie nostājas, ka impīčmenta pamatpazīme ir nevis apsūdzības celšana, bet gan parlamentāra apsūdzības izskatīšana (nav svarīgi, kas šo apsūdzību ir cēlis).

Trešā teorija ir balstīta uz pieņēmumu, ka impīčments ir īpatnēja un atšķirīga juridiska procedūra, kuras rezultātā izvirzītās apsūdzības izvērtēšana ir tikai un vienīgi parlamenta kā sabiedrības pārstāvja kompetencē. Pēc pamatpazīmju uzskaitījuma, jāsecina, ka šī teorija ir pirmo divu teoriju sintēze. Kā atšķirīgu pazīmi no citiem amatpersonu apsūdzības veidiem, viduslaiku tiesību vēstures pētniece G.Lambrika (*G.Lambrick*)³⁵⁶ min tieši parlamenta apsūdzības novērtējuma sniegšanu. Kā argumentu viņa min daudzas lietas, kurās valsts amatpersonas ir atceltas no amata *ipso facto*, t.i., pēc citu institūciju (parasti tiesas) apsūdzības novērtēšanas. Līdz ar to, impīčmenta pamatpazīme ir parlamentāra apsūdzības izvērtēšana un slēdziena došana sabiedrības vārdā. Faktiski, šīs teorijas pārstāvji uzskata, ka valsts amatpersonu apsūdzības, kas nekādā veidā neskar valsts vai sabiedrības intereses, nevar tikt izskatītas impīčmenta kārtībā. Arī profesors B.Vilkonsons norādījis, ka jau vēsturiski Anglijā bija izveidojusies nostāja, ka „lieli noziegumi, kuros iesaistītas augstas valsts amatpersonas, var tikt izskatīti tikai un vienīgi parlamentā, un nevar tikt tiesāti pēc citiem likumiem, kā vien parlamenta un tiesas likumiem”.³⁵⁷

³⁵⁴ Clarke M.V. *The Origin of Impeachment*. Fourteenth Century Studies, ed. L.S. Sutherland and M. McKisack. Oxford, 1937, p. 243.

³⁵⁵ Plucknett T.F.T. *The Origin of Impeachment*. Trans.Royal History. 4th. ser., 1942, p. 49. – 50.; Bradley A.W., Ewing K.D. *Constitutional and Administrative Law*. 12th Edition. Addison Wesley Longman Limited, 1997, p. 114.

³⁵⁶ Lambrick G. *The Impeachment of the Abbot of Abington in 1368*. E.H.R., London, 1967, p.258.

³⁵⁷ Wilkonson B. *Constitutional History of Medieval England 1216 – 1399*. London, 1958, p. 280.

Šāds viedoklis viduslaiku Anglijā bija stingri nostiprinājies, kā rezultātā šo parlamenta prerogatīvu dēvēja par atsevišķu tiesību kopumu – *lex parlamentaria*.³⁵⁸

Apkopojot iepriekš norādītās teorijas, jāsecina, ka katra no tām nosedz daļu no impīčmentam raksturīgajām pamatpazīmēm, līdz ar to, apvienojot dažādās teorijās paustos viedokļus, var secināt, ka vēsturiskās impīčmenta pamatpazīmes ir:

- 1.valsts amatpersonas darbība, kas aizskar valsts vai sabiedrības intereses;
- 2.parlamenta uzsākta apsūdzība pret šo valsts amatpersonu;
- 3.parlamentāra apsūdzības novērtēšana un/vai konstatēšana.

Impīčmenta procedūra Anglijā bija tiešs un efektīvs līdzeklis, lai sauktu pie atbildības karaļa ministrus un favorītus, kurus citādi nebija iespējams kontrolēt.³⁵⁹ Šajā laikā par impīčmentu rakstīja: "tas ir visspēcīgākais ierocis visā politisko ieroču artilērijā, ar pilsoņu karam līdzīgu iedarbību".³⁶⁰ Impīčmenta institūtam bija būtiska nozīme, jo impīčments bija viens no līdzekļiem, ko Anglijas parlaments pielietoja, lai radītu atbildīgu izpildvaru un nodrošinātu varu līdzsvaru.³⁶¹ Pielietojot parlamentam piešķirto prerogatīvu, tas centās pierādīt, ka karaļa vara ir ierobežojama. No amata tika atlaisti tie ministri, kuri visaktīvāk īstenoja karaļa absolūtisma mērķus.³⁶² Taču parlamenta ilgstošā cīņa juridiski ierobežot karaļa varu sasniedza savu kulmināciju 1649.gadā, kad karalis Čārlzs I tika sodīts ar nāvi un O.Kromvela (*O.Cromwel*) vadībā tika proklamēta Anglijas Republika.³⁶³

Sākotnēji impīčmenta procedūrām bija raksturīgs, ka tās tika uzsāktas, apsūdzot amatpersonas sliktā valsts pārvaldīšanā. Tā, piemēram, apsūdzībā pret Straffordas grāfu T.Ventvortu (*T.Wentworth*) tika norādīts, ka viņš "nodevīgi centās gāzt karalistes pamatlikumus un pārvaldi, cita starpā, veicot patvaļīgu, tirānisku, likumiem pretēju pārvaldi".³⁶⁴ Raksturīgi, ka parlaments parasti apsūdzēja amatpersonas par pārkāpumiem pārvaldē. Apsūdzībās dominēja tādi pārkāpumi kā "nodevība", "smaga nodevība", "likuma

³⁵⁸ Hoffer P.C., Hull N.E.H. *Impeachment in America 1635-1805*. Yale University Press. New Haven and London, 1984, p.4.

³⁵⁹ Rodino P.W., Jr. *Constitutional grounds for Presidential impeachment*. www.washingtonpost.com/wp-srv/politics/special/clinton/stories/watergatedoc (skatīts 27.03.2006.)

³⁶⁰ Plucknett T.F.T, "Presidential Address" reproduced in 3 *Transactions*, Royal Historical Society, 5th Series, 1952, p.145.

³⁶¹ Roberts C. *The Growth of Responsible Government in Stuart England* (Cambridge 1966). Citēts pēc: www.washingtonpost.com/wp-rv/politics/special/clinton/stories/watergatedoc_3html (skatīts 11.07.2007.)

³⁶² Galvenais no tiem bija Straffordas grāfs T.Ventvorts (*T.Wentworth*), pret kuru parlamenta apakšpalāta – Pārstāvju palāta uzsāka impīčmenta procedūru. Berger R. *Impeachment: The Constitutional problems*. Harvard University Press. USA. 1974, p.2.; *Impeachment and the U.S. Congress*. *Congressional Quarterly*. March 1974, p.3.

³⁶³ *Ibid.*

³⁶⁴ J.Rushworth. *The Trial of Thomas Earl of Stafford*, in 8 *Historical Collections* 8 (1686). Citēts pēc: www.washingtonpost.com/wp-rv/politics/special/clinton/stories/watergatedoc_3html (skatīts 24.04.2006.)

pārkāpums”, “stāvokļa ļaunprātīga izmantošana”, “naudas līdzekļu piesavināšanās”, “smags noziegums un likuma pārkāpums.”³⁶⁵

Pēc 19.gs., kad tika nostiprināts valdības koleģiālās atbildības princips, ministru individuālās atbildības princips būtībā vairs netika piemērots, un tādēļ impīčmenta institūta dzimtenē Anglijā pēdējais impīčmenta process norisinājās 1805.gadā.³⁶⁶

Sākotnēji 14.gs. Anglijā iedibinātajam parlamentārajam apsūdzības institūtam bija būtiska ietekme uz daudzu valstu turpmāko konstitucionālo regulējumu.

18.gs. beigās pēc Anglijas parauga impīčmenta institūts tika nostiprināts ASV Konstitūcijā.

3.2.2. Amerikas Savienotās Valstis

Izveidojoties ASV, aktuāls kļuva jautājums par jaunas konstitūcijas izstrādāšanu, kurā paredzētu valsts pārvaldes nevainojamu funkcionēšanu. Tādēļ konstitūcijas projekta izstrādātājiem bija jāatrisina arī jautājums par Savienoto Valstu prezidenta konstitucionālās atbildības regulējumu ASV tiesību sistēmā.

Pirmais priekšlikums, ko izteica viens no Konstitucionālās sapulces darba grupas pārstāvjiem - Pensilvānijas gubernators G.Morris (*G.Morris*) bija, ka Valsts prezidentu ir jāievēl iedzīvotājiem, argumentējot, ka gadījumā, ja prezidentu ievēlēs parlaments, un parlaments to varēs arī sodīt ar impīčmenta procedūras palīdzību, tad prezidents būs parlamenta „ieliktenis”.³⁶⁷ Kā norādīja G.Morris, nepareiza impīčmenta procedūras iestrādāšana Konstitūcijā var radīt bīstamas sekas - šis tiesību institūts padarīs prezidentu tik atkarīgu, ka viņš kļūs par frakciju vai dažu parlamentāro demagogu politisko mērķu ķīlnieku. Lai novērstu šādu iespēju, G.Morris izvirzīja priekšlikumu, ka Valsts prezidentu ir jāievēl uz diviem gadiem, bez tiesībām prezidentu atlaist.³⁶⁸ Šis piedāvājums G.Morrisaprāt bija kā kompromiss, lai nodrošinātu parlamenta un prezidenta savstarpēju neatkarību. Kā papildu arguments tika minēts apstāklis, ka parlamentu, ko ievēl tauta, arī neviens nevar atlaist impīčmenta procedūras rezultātā, līdz ar to arī Valsts prezidentu, kuru ievēl tauta, nedrīkst pakļaut atkarības spiedienam no parlamenta; prezidenta darbības vērtētajam jābūt tikai vēlētajam, nevis parlamentam.

Lai arī ASV Konstitucionālajā sapulcē izskanēja daudz argumentu, ka impīčments ir institūts, kas var padarīt prezidentu atkarīgu no parlamenta, tomēr rezultātā darba grupa

³⁶⁵ Ibid.

³⁶⁶ Всемирная история государства и права. Энциклопедический словарь. Москва: Инфра-М, 2001, с.140.

³⁶⁷ Labovitz J.R. Presidential Impeachment. New Haven and London. Yale University Press, USA, 1978, p.4.

³⁶⁸ Ibid., p.5.

šo piedāvājumu neakceptēja. Darba grupa nonāca pie slēdziena, ka ASV prezidentam ir jābūt atbildīgam par savu rīcību ne tikai politiski, un, ka līdz ar to impīčmenta procedūras izslēgšana pret valsts augstāko amatpersonu nav iespējama. Kā norādīja darba grupas pārstāvis Dž.Meisons (*G.Mason*) – neviens cilvēks nedrīkst būt augstāks par tiesu.³⁶⁹

Atšķirībā no Anglijas, kur pastāvēja princips „Karalis nevar kļūdīties (nodarīt ļaunu)” (*the King can do no wrong* - angļu val.), un, ka tādēļ viņš ir pakļaujams tikai Dieva Tiesai, ASV noteica, ka arī pats prezidents kā valsts galva ir viens no impīčmenta subjektiem,³⁷⁰ kas līdz ar to arī norāda uz būtiskām impīčmenta transformācijas iezīmēm.

Sākotnēji ASV Konstitūcijas izstrādātāju iecere bija Konstitūcijā noteikt, ka impīčmenta procedūru pret prezidentu var uzsākt, ja viņa rīcība ir prettiesiska un prezidents savus pienākumus veic nolaidīgi.³⁷¹ Izskanēja viedoklis, ka impīčmentu pret prezidentu varēs pielietot tikai tad, kad prezidenta pilnvaru termiņš būs beidzies (šāds noteikums bija ietverts Virdžīnijas un Delavēras štatu konstitūcijās),³⁷² tomēr šādam ierosinājumam bija daudz pretinieku, norādot, ka, lai arī tādā gadījumā prezidents netiks atbrīvots no juridiskās atbildības, tomēr politisko atbildību pret viņu piemērot vairs nebūs iespējams.

Galū galā Konstitucionālā sapulce akceptēja Konstitūcijas projektu, kas noteica, ka tikai parlamentam ir tiesības uzsākt impīčmenta procedūru pret ASV prezidentu. Projekts paredzēja, ka Valsts prezidentu atceļ no amata impīčmenta kārtībā, ja prezidents veicis nodevību, kukuļņemšanu vai pieļauj korupciju.³⁷³ Tomēr neilgi pēc tam Dž.Meisons izteica iebildumus pret šādu formulējumu, norādot, ka kukuļņemšana vai korupcija ir pārāk šauri definēts pārkāpums, jo tas neietver daudzus noziegumus, kas arī nav mazāk bīstami sabiedrības interesēm. Šo argumentu rezultātā konstitūcijas projekts attiecībā uz impīčmenta regulējumu tika papildināts ar vārdiem „vai veicis citus noziegumus un pārkāpumus”.³⁷⁴ Tādējādi atšķirībā no Anglijas, ASV pirmoreiz tika noteikti konkrēti pamatojumi impīčmenta uzsākšanai.³⁷⁵

Konstitūcijas izstrādātāji daudz diskutēja par priekšlikumu, ka prezidenta impīčmenta procedūru varētu veikt ASV Augstākā tiesa, tomēr šāda impīčmenta konstrukcija neguva

³⁶⁹ Ibid., p.7.

³⁷⁰ Ильин А. В. Импичмент главы государства: историко-теоретические акценты. Известия вузов. Правоведение. 2004, No.5.

³⁷¹ Marshall P. The Impeachment of Warren Hastings. Oxford University Press, 1965, p. 22.; Jordan B. Moving on From Watergate. Texas Journal of Women and the Law. 1996, Vol.5. p.165.-166.

³⁷² The Constitution of Virginia (1776). <http://www.nhinet.org/ccs/docs/va-1776.htm> (skatīts 12.04.2007.); Constitution of Delaware (1776). <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/states/de02.htm> (skatīts 12.04.2007.)

³⁷³ Labovitz J.R. Presidential Impeachment. New Haven and London. Yale University Press, USA, 1978, p.11.

³⁷⁴ Ibid.,p.15.; sīkāk skat. Benetict L.M. The Impeachment and Trial of Andrew Johnson, Notron & Company Inc. New York, USA, 1973.

³⁷⁵ Статкявичюс М. Перспективы развития института импичмента в современном демократическом государстве. Известия вузов. Правоведение. 2004, No. 5.

vairākuma atbalstu, jo galvenais pretarguments pret šādu modeli bija tas, ka Augstāko tiesu ir iespējams uzpirkt, kamēr parlamenta augšpalātu ar 100 tautas priekštāvjiem uzpirkt ir praktiski neiespējami.³⁷⁶ Kā pretarguments šādam iespējamajam regulējumam tika norādīts arī tas, ka, ņemot vērā, ka Konstitūcija paredz, ka tiesnešus amatā apstiprina prezidents, līdz ar to šādas normas pieņemšanas gadījumā rastos konstitucionālo un valsts pārvaldes principu konflikts, jo tādējādi tiktu radīta situācija, ka prezidenta iecelta persona var atcelt savu iecelēju (prezidentu).³⁷⁷ Interesanti, ka A.Иљин (*А.Ильин*) ASV Augstākās tiesas neiesaistīšanu impīčmenta norisē norāda kā galveno negatīvo aspektu šīs valsts impīčmenta mehānismā.³⁷⁸

Asas diskusijas Konstitucionālās sapulces delegātu vidū izraisīja arī jautājums par to, vai prezidentu, pret kuru ir ierosināta impīčmenta procedūra, ir jāatbrīvo no amata uz lietas izskatīšanas laiku. Vieni, kas aizstāvēja viedokli par atstādināšanu uz impīčmenta procedūras laiku, norādīja, ka pretējā gadījumā prezidents varēs ietekmēt izmeklēšanu vai pat turpināt ļaunprātīgi izmantot savu amatu, savukārt otri, kas iebilda šādai redakcijai, norādīja, ka šo pantu varēs izmantot ļaunprātīgi, un nav iedomājams labāks veids kā īslaicīgi izslēgt prezidentu no valsts pārvaldes, kā ierosinot impīčmenta procedūru. Turklāt, tā kā parlamentam nav nepieciešami stingri pierādījumi, lai uzsāktu impīčmenta procedūru, šādu konstitūcijas normu varētu izmantot jebkurā laikā, pat tad, ja Valsts prezidenta darbības vispār nebūtu radījušas reālus draudus sabiedrības interesēm.

Pēc ilgām diskusijām, Konstitucionālā sapulce pieņēma ASV Konstitūcijas projektu, kurā impīčmenta procedūru regulējošās tiesību normas nav tikušas mainītas līdz pat mūsdienām. ASV Konstitūcijas 2.pants nosaka, ka: „prezidents, viceprezidents un visas Savienoto Valstu federālās amatpersonas tiek atlaistas no amata, ja impīčmenta gadījumā viņas tiek atzītas par vainīgām valsts nodevībā, kukuļošanā un citos smagos noziegumos un likumpārkāpumos”.³⁷⁹

Kā norādīts juridiskajā literatūrā, tieši impīčmenta institūts, lai arī reti pielietots, tomēr ir visiedarbīgākais „ierocis”, kā ASV Kongress var ietekmētu izpildvaru, un šo „ieroci” ASV patapinājusi no Anglijas parlamentārās prakses.³⁸⁰

³⁷⁶ Hoffer P.C., Hull N.E.H. Impeachment in America 1635-1805. New Haven and London. Yale University Press. 1984, p.131.

³⁷⁷ Labovitz J.R. Presidential Impeachment. New Haven and London. Yale University Press, USA, 1978, p.16.

³⁷⁸ Ильин А. В. Импи́чмент главы государства: историко-теоретические акценты. Известия вузов. Правоведение. 2004, No.5.

³⁷⁹ Constitution of United States (1787). <http://www.gpoaccess.gov/constitution/pdf2002/012.pdf> (skatīts 10.07.2007.); Amerikas Savienoto Valstu konstitūcija. Ar paskaidrojumiem. Dž.Peltasona ievads un paskaidrojumi. Embassy of the USA, Wold Book, 1986, 22.lpp.

³⁸⁰ Мишин А.А. Конституционное право зарубежных стран. Москва: Белые альвы, 1999, с.303.

Lai arī ASV Konstitūcijas izstrādātāji (*founding fathers* - angļu val.)³⁸¹ bija apsprieduši dažādus iespējamus impīčmenta procedūras modeļus, tomēr ASV Konstitūcijas darbība vairāk nekā 200 gadu laikā ir pierādījusi, ka daba grupa ir atradusi vērā ņemamu līdzsvaru starp izpildvaru, likumdevējvaru un tiesu varu, noņemot jebkādas šaubas par iespējam izmantot Konstitūcijā ietvertu impīčmenta procedūru savtīgu interešu īstenošanai.

Tiesību vēsturnieki impīčmentu ir interpretējuši kā parlamenta cīņu par augstākās lēmējinstiūcijas statusu valstī. Kā norādījis profesors M.L.Benedikts (*M.L. Benedict*), nav šaubu, ka impīčmenta institūts vēsturiski veidojies kā parlamenta (sabiedrības interešu pārstāvja), rīcībā esošs aizsardzības un kontroles mehānisms, un ikviens, kas rīkojas pretēji sabiedrības interesēm, tiek publiski atlaists no valsts pārvaldes funkciju veikšanas.³⁸²

Impīčmenta procedūra ASV ir līdzīga tai, kāda savulaik pastāvēja Anglijā, kur arī parlamenta apakšpalāta nolēma to, vai apsūdzēt personu, un, ja tika nolemts, ka personu ir jāapsūdz, lietu izskatīja un galīgo lēmumu pieņēma parlamenta augšpalāta.³⁸³

Pirmā impīčmenta procedūra ASV vēsturē tika īstenota 1797. gadā, kad tika celta apsūdzība pret ASV senatoru V.Blauntu (*W.Blount*).³⁸⁴ ASV vēsturē impīčmenta procedūras praksē tiek pielietotas samērā reti. Neraugoties uz to, ka impīčmenta procedūras ir iniciētas 62 reizes, līdz šim impīčmenta procedūras ir notikušas pret 17 amatpersonām, no kurām lielākā daļa ir tiesneši.³⁸⁵

Tādējādi “impīčments Kongresa rokās izrādījās ierocis, kuru vairāk izmanto pret tiesu varu, nevis izpildvaras atzaru, lai gan tas nebūt nenozīmē, ka impīčmentu Kongress nevarētu izmantot nolūkā rezultatīvi ietekmēt izpildvaru”.³⁸⁶ Jāuzsver, ka impīčmenta institūta mērķis vienmēr ir bijis saukt pie atbildības amatpersonas par to izdarītiem būtiskiem pārkāpumiem, līdz ar to impīčmenta nozīmi nevar vērtēt pēc tā pielietojuma biežuma.

³⁸¹ Terminu *founding fathers* ASV lieto, lai apzīmētu tās personas, kuras parakstīja Amerikas Neatkarības deklarāciju, Savienoto Valstu Konstitūciju un 18.gs. 2.pusē cīnījās par 13 koloniju neatkarību no Lielbritānijas koloniālās pārvaldes. http://en.wikipedia.org/wiki/Founding_Fathers_of_the_United_States (skatīts 12.05.2007.)

³⁸² Benedict L.M. *The Impeachment and Trial of Andrew Johnson*. New York: Notron & Company Inc., 1973, p.180.

³⁸³ Jānorāda, ka atsevišķos ASV štatos impīčments jau pastāvēja pirms ASV Konstitūcijas pieņemšanas. Piemēram, Masačūsetsā, Ņūhempšīrā, Piensilvānijā un Ziemeļkarolīnā, taču šajos štatos impīčmentu īstenoja tikai viena no parlamenta palātām. Savukārt Ņujorkā šāda kompetence bija speciālai institūcijai, kura sastāvēja no senatoriem, kanclera un Ņujorkas štata Augstākās tiesas tiesnešiem. Ильин А. В. Импи́чмент главы государства: историко-теоретические акценты. Известия вузов. Правоведение. 2004, No.5.)

³⁸⁴ Jānorāda, ka Senāts 1799.gadā izbiedza šo impīčmenta lietu. Buckner F.Milton. *The First Impeachment: The Constitution's Framers and the Case of Senator*. <http://google.com/books>; http://www.senate.gov/artandhistory/history/common/briefing/Senate_Impeachment (skatīts 11.08.2007.)

³⁸⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Impeachment_in_the_United_States (skatīts 14.09.2007.)

³⁸⁶ Мишин А.А. Конституционное право зарубежных стран. Москва: Белые альвы. 1999,с.310.

ASV vēsturē impīčmenta procedūras ir notikušas pret trijiem prezidentiem, tomēr mēģinājumi ierosināt šo procedūru pret prezidentiem ir bijuši vairākkārt.³⁸⁷

Vēsturē pirmais pret prezidentu vērstais impīčments norisinājās 1867.gadā, kad ASV Kongresa Pārstāvju palāta ierosināja impīčmenta procedūru pret septiņpadsmito ASV prezidentu E.Džonsonu (*A.Johnson*) par to, ka viņš, pārkāpjot 1867.gada aktu "Par atrašanās amatā termiņu", ko vēlāk atzina par antikonstitucionālu, mēģināja no amata atbrīvot kara ministru E.Stentonu (*E.Stanton*), jo ministrs atklāti bija apšaubījis prezidenta autoritāti.³⁸⁸ Tomēr prezidenta atzīšanai par vainīgu pret viņu izvirzītajā apsūdzībā augšpalātā pietrūka tikai viena balss, kā rezultātā E.Džonsons pabeidza savu prezidenta pilnvaru termiņu. Prezidenta atlaišanai bija nepieciešamas 36 balsis, tomēr par visiem 3 apsūdzības punktiem tika nobalsots identiski – 35 balsoja par prezidenta apsūdzību, bet 19 senatori pret.³⁸⁹

1974. gadā tika uzsākta impīčmenta procedūra pret trīsdesmit septīto ASV prezidentu R. Niksonu (*R.Nixon*). ASV parlamenta apakšpalātas juridiskā komiteja bija nobalsojusi par 3 apsūdzības punktiem³⁹⁰ pret šo prezidentu saistībā ar viņa nelikumīgajām darbībām t.s. Votergeitas skandālā (*Watergate scandal* - angļu val). Neatzīstot savu vainu nevienā no apsūdzības punktiem, un nevēloties tikt atlaists no amata (ņemot vērā zemos viņa pārstāvētās partijas reitingus), 1974.gada 8.augustā televīzijas tiešraidē Niksons paziņoja par „pietiekami stipras politiskās bāzes Kongresā” zaudēšanu un nākamajā dienā demisionēja.³⁹¹

Trešā pret ASV prezidentu vērstā impīčmenta procedūra notika 1998.gadā, kad šīs procedūras ietvaros tika apsūdzēts četrdesmit otrais ASV prezidents V.Klintonš (*W.Clinton*).³⁹² V.Klintonš tika apsūdzēts par tiesvedības kavēšanu patiesības noskaidrošanai, nepatiesas liecības došanu zem zvēresta viņa ārlaulības sakara ar Baltā

³⁸⁷ 1843.gadā ASV Kongress noraidīja iniciatīvu par ierosinājumu uzsākt impīčmenta procedūru pret Valsts prezidentu Dž. Taileru (*J.Tyler*), kuru mēdz uzskatīt par vienu no visnepopulārākajiem prezidentiem ASV vēsturē, bet 1932. un 1933. gadā tika noraidītas iniciatīvas uzsākt prezidenta H. Hūvera (*H.Hoover*) impīčmenta procedūru. Impeachment and the U.S. Congress. Congressional Quarterly. March 1974, p.8.

³⁸⁸ Lundmark T. Power and rights in US constitutional law. Oceana Publications, USA, 2000, p. 114.

³⁸⁹ Tribe L.H. American constitutional law. Second edition. New York: The Foundation Press Inc., 1988, p. 295.; Impeachment and the U.S. Congress. Congressional Quarterly. March 1974, p.6.

³⁹⁰ Par R.Niksona apsūdzības punktiem skat. Домрин А. Н. Конституционная процедура импичмента в США. Журнал российского права. 2004, No. 7., с. 153.; Lundmark T. Power & rights in US constitutional law. Oceana Publications. 2001,p.114; Gerhardt M.J. The Federal Impeachment Process: A Constitutional and Historical Analysis. Princeton: Princeton University Press, 1996, p.23.

³⁹¹ Домрин А. Н. Конституционная процедура импичмента в США. Журнал российского права. 2004, No. 7., с.153.-154.

³⁹² Ņemot vērā, ka ASV prezidents E.Džonsons bija kļuvis par prezidentu pēc prezidenta A.Linkolna (*A.Lincoln*) nāves un tādējādi viņš nebija vēlēts prezidents, V.Klintonš ASV vēsturē ir iegājis kā pirmais un līdz šim vienīgais impīčmenta procedūrā apsūdzētais vēlētais Valsts prezidents. Skat. Lundmark T. Power & rights in US constitutional law. Oceana Publications, Inc. 2001.[b.lpp.]

Nama praktikanti M.Levinsku (*M.Lewinsky*) izmeklēšanas laikā. Arī šajā lietā Senātam neizdevās pierādīt V.Klintonu vainu un prezidents atlaists netika.³⁹³

Neskatoties uz to, ASV var uzskatīt par līderi impīčmenta procedūru īstenošanā, jo šī ir vienīgā valsts, kur 200 gadu laikā ir notikusi vairāk nekā viena pret Valsts prezidentu vērsta impīčmenta procedūra, taču, kā jau norādīts iepriekš, vēl neviens ASV prezidents nav ticis atzīts par vainīgu un atlaists no amata.

Jāatzīmē, ka impīčmenta institūts ASV tiek pielietots ne tikai federālā, bet arī federācijas subjektu līmenī. Impīčments ir nostiprināts daudzu federācijas subjektu konstitūcijās, kur šīs procedūras regulējums pamatā ir veidots pēc ASV Konstitūcijā nostiprinātā parauga un paredz štatu augstāko amatpersonu, t.sk., štatu gubernatoru apsūdzību un atlaišanu no amata.³⁹⁴

Pēc ASV Konstitūcijas pieņemšanas impīčmenta institūtu savās konstitūcijās nostiprināja dažādas valstis, un mūsdienās šis institūts atrodams daudzu pasaules valstu konstitucionālajā regulējumā.

3.2.3. Impīčmenta institūts mūsdienās

Impīčmenta institūts ir plaši izplatīts mehānisms Valsts prezidentu saukšanai pie atbildības. Kā norādījusi N.Kada (*N.Kada*),³⁹⁵ uz 2003.gadu 93 valstu konstitūcijās bija nostiprināts Valsts prezidentu impīčmenta institūts. Citu autoru darbos nav atrodami konkrēti statistikas dati, taču, domājams, šis N.Kadas norādītais skaitlis varētu būt orientējošs, taču ne neapstrīdams, jo arī Latvija šajā darbā kļūdaini tiek ieskaitīta to valstu vidū, kur pastāv Valsts prezidenta impīčmenta institūts.³⁹⁶

³⁹³ Sīkāk par B.Klintonu impīčmenta procedūru skat. Kurrild-Klitgaard P. Voting, agenda control and the Clinton impeachment. University of Aarhus. October 1999.; Baker P. The Breach. Inside the impeachment and trial of William Jefferson Clinton. A Lisa Drew book., 2000.

³⁹⁴ Vairākas ASV štatu likumdevēja iestādes ir pielietojušas impīčmenta procedūras gan pret štatu izpildvaras galvām – gubernatoriem, gan tiesnešiem Piemēram, 1998.gadā Arizonas štata Senāts atcēla no amata Arizonas štata gubernatoru. Skat. Caenegem R.C. An historical introduction to western constitutional law. Cambridge University Press, 1995, p. 163.

³⁹⁵ Kada N. Comparative Presidential Impeachment: Conclusions. Checking executive power. Presidential impeachment in Comparative perspective. Ed.by. J.C.Baumgartner and N.Kada, Praeger, 2003, p.137.; Whittington K. Constitutional Construction: Divided Powers and Constitutional Meaning. Harvard University Press, 2001, p.21.

³⁹⁶ Skat. Kada N. Comparative Presidential Impeachment: Conclusions. Checking executive power. Presidential impeachment in Comparative perspective. Ed.by J.C. Baumgartner and N.Kada, Praeger, 2003, p.140.

Lai arī neapšaubāmi, impīčments ir guvis plašu izplatību, pārspīlēts ir secinājums, ka „tas nepastāv tikai dažos konstitucionāli monarhistiskajos un atklāti autoritārajos režīmos.”³⁹⁷

Tāpat kā ASV, arī citās pasaules valstīs impīčmenta procedūras praksē tiek pielietotas reti. Tas, kādēļ impīčmenta procedūras praksē ir reti pielietotas, tiek izskaidrots arī ar šīs procedūras sarežģītību daudzās valstīs.³⁹⁸ Tomēr kā zināmu tendenci attiecībā uz impīčmenta pielietošanu praksē var norādīt to, ka kopš 1990.gada impīčmenta procedūras tiek iniciētas un piemērotas aizvien biežāk.³⁹⁹

Kā apstiprinājumu iepriekš minētajam var minēt 1992. gadā notikušo impīčmenta procedūru pret Brazīlijas prezidentu F.Kolloru (*F.Collor*), 1993.gadā notikušo impīčmentu pret Venecuēlas prezidentu K.A. Perezu (*C.A.Pérez*), kura beidzās ar prezidenta atcelšanu no amata.⁴⁰⁰ 1999.gadā impīčmenta procedūras rezultātā tika apsūdzēts Paragvajes prezidents R.Kubas (*R.Cubas*).⁴⁰¹

Vairākkārtēji mēģinājumi uzsākt prezidenta impīčmentu bijuši Krievijā. 1993.gadā Krievijā bija aktīvi centieni ierosināt prezidenta B.Jeļcina (*Б.Ельцин*) impīčmentu, tomēr impīčmenta procedūra netika uzsākta, ņemot vērā, ka Krievijas Federācijas Devītā Ārkārtas kongresa tautas deputātu lēmuma projekts neieguva nepieciešamo balsu skaitu. Pie impīčmenta uzsākšanas nenoveda arī otra, 1999.gadā notikusī impīčmenta iniciatīva pret

³⁹⁷ Домрин А. Н. Конституционная процедура импичмента в США. Журнал российского права. 2004, No. 7.

³⁹⁸ Kada N. Comparative Presidential Impeachment: Conclusions. Checking executive power. Presidential impeachment in Comparative perspective. Ed.by J.C. Baumgartner and N.Kada, Praeger, 2003, p.139.

³⁹⁹ Baumgartner J. C. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Ed. by J.C.Baumgartner and N. Kada. Praeger, 2003, p.1.

⁴⁰⁰ Kada N. Impeachment as a Punishment for Corruption? The cases of Brazil and Venezuela. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Ed. by J.C.Baumgartner and N. Kada. Praeger, 2003, p.113.

⁴⁰¹ Jānorāda, ka 20.gs. beigās un 21.gs. sākumā Paragvajā bija īsts impīčmentu vilnis, jo 1999.gadā šīs procedūras kārtībā tika apsūdzēts Valsts prezidents R.Kubas (*R. Cubas*). Viņu apsūdzēja par pilnvaru ļaunprātīgu izmantošanu un par nelikumīgu iepriekšējā armijas ģenerāļa L.Ovjedo (*L.Oviedo*) atbrīvošanu no apcietinājuma. Ņemot vērā, ka R.Kubas nelikumīgi atbrīvoja no apcietinājuma iepriekšējo armijas ģenerāli, prezidentu apsūdzēja gan par Konstitūcijas, gan normatīvo aktu pārkāpumiem, gan par tiesu varas pilnvaru neatļautu izmantošanu. Augstākā tiesa bija nospriedusi un uzlikusi par pienākumu, lai R.Kubas ievieto kara ģenerāli atpakaļ ieslodzījumā, tomēr R.Kubas atteicās to darīt, neraugoties uz senatoru izteikto likumīgo spiedienu. Ņemot vērā aktīvos protestus, R.Kubas pats atkāpās no amata. Ņemot vērā, ka šajā laikā tika nogalināts Paragvajes viceprezidents L.Argana (*L.Argana*), 1999.gada martā prezidenta pienākumus, pamatojoties uz Konstitūcijas 234.pantu sāka pildīt iepriekšējais Senāta priekšsēdētājs L.G.Mači (*L.G.Macchi*), taču jau 2003.gadā tika ierosināta impīčmenta procedūra arī pret šo prezidentu. L.G.Mači viņa partijas biedri apsūdzēja valsts līdzekļu 16 miljonu ASV dolāru vērtībā nelietderīgā izmantošanā, krāpniecībā un zagtas ekskluzīvas automašīnas lietošanā. Paraguay: New President Raul Cubas Grau threatened with impeachment. <http://ssdc.ucsd.edu/news/notisur/h98/notisur.19980911.html#a5> (skatīts 21.04.2004.); Servin P. Paraguayan impeachment begins. Associated Press. http://www.polkonline.com/stories/032699/int_paragu.shtml (skatīts 29.04.2004.); <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/americas/302689.stm> (skatīts 11.05.2004.); Pertossi M. Paraguayan president survives impeachment. Associated Press. 11.02.2003. <http://www.kansas.com/mld/kansas/5150896.htm>. (skatīts: 08.01.2004.)

B.Jeļcinu,⁴⁰² saskaņā ar kuru prezidents tika apsūdzēts valsts nodevībā (kas izpaudās kā 1991.gadā ar Baltkrievijas un Ukrainas līderiem panāktās vienošanās par PSRS pastāvēšanas izbeigšanu un Neatkarīgo Valstu Sadraudzības izveidošanu),⁴⁰³ militāro spēku sagraušanā, genocīdā pret Krievijas tautu un kara izraisīšanā Čečenijā. Šī impīčmenta iniciatori bija Komunistiskās partijas pārstāvji un šīm apsūdzībām bija emocionāls, nevis juridisks pamatojums,⁴⁰⁴ tādējādi arī šis mēģinājums beidzās bez prezidenta impīčmenta procedūras uzsākšanas.⁴⁰⁵

Arī Itālijas vēsturē bijuši mēģinājumi ierosināt impīčmentu pret Valsts prezidentu. Itālijas prezidenta F.Kosigas (*F.Cossiga*) pilnvaru laikā (1985-1992) bija divi mēģinājumi uzsākt šī prezidenta impīčmentu. Pirmajā gadījumā parlamenta kopsēde 1989.gadā nobalsoja par impīčmenta atlikšanu uz kādu laiku, bet otrreiz 1991.gadā, atsevišķu deputātu centieni nenonāca līdz impīčmenta uzsākšanai. 1992.gadā, 2 mēnešus pirms prezidentūras termiņa beigām prezidents pats atkāpās no amata.⁴⁰⁶

Kā norādījusi N.Kada, uz 2002.gada beigām 12 pasaules valstis bija piemērojušas impīčmenta procedūru pret Valsts prezidentiem,⁴⁰⁷ taču uz doto brīdi šis skaitlis ir mainījies, jo 2004.gadā impīčmentu pirmo reizi valsts vēsturē pielietoja arī Lietuva, un šīs procedūras rezultātā 2004.gada 6.aprīlī no amata tika atcelts Lietuvas Valsts prezidents R.Pakss. Lietuvas prezidenta impīčmenta procedūra ir interesanta un nozīmīga visas Eiropas mērogā, ņemot vērā, ka R.Pakss ir iegājis vēsturē kā pirmais impīčmenta procedūras rezultātā atlaistais Valsts prezidents mūsdienu Eiropā,⁴⁰⁸ un tādējādi Lietuvas impīčments daudzām valstīm var sniegt idejas un priekšlikumus savas valsts impīčmenta regulējuma pilnveidošanai.

2004.gadā pret Valsts prezidentu vērsta impīčmenta procedūra norisinājās arī Dienvidkorejā, jo šīs valsts parlaments bija nobalsojis par prezidenta R.Mu Hjuna (*R. Moo-hyun*) impīčmentu un pilnvaru apturēšanu, tomēr saskaņā ar konstitūcijā noteikto kārtību,⁴⁰⁹

⁴⁰² Всемирная история государства и права.Энциклопедический словарь. Москва: Инфра-М, 2001, с.140.

⁴⁰³ Krūmiņš M. Impīčmenta draudi krievu prezidentam Jeļcinam. Neatkarīgā Rīta Avīze. 21.07.1998.

⁴⁰⁴ Portņikovs V. Vispirms impīčments, pēc tam – premjers. Neatkarīgā Rīta Avīze. 14.05.1998.

⁴⁰⁵ Baumgartner J.C. Impeachment. Russian Style (1998-99). Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Ed. by J.C.Baumgartner and N.Kada. Praeger, 2003, p.95.-112.

⁴⁰⁶ Volcansek M.L. Constitutional Politics in Italy. The Constitutional Court. Houndmills: macMillan, 2000, p. 86.

⁴⁰⁷ No tām 3 valstis bijušas tādas, kurās demokrātiska valsts iekārta pastāv vismaz 30 gadus. Skat. Kada N. Comparative Presidential Impeachment: Conclusions. Checking executive power. Presidential impeachment in Comparative perspective. Ed.by J. C.Baumgartner and N. Kada, Praeger, 2003, p.137.

⁴⁰⁸ Čunka J. Pakss – pirmais atstādītais prezidents Eiropā. www.ltv/panorama. 06.04.2004. (skatīts 07.04.2004.)

⁴⁰⁹ Article 65., 113. Constitution of the Republic of Korea (1948). <http://english.court.go.kr/home/english/welcome/republic.jsp> (skatīts 12.06.2007.)

Dienvidkorejā lēmumu par apsūdzētā vainu un atlaišanu no amata pieņem Konstitucionālā tiesa. Konkrētajā lietā⁴¹⁰ Konstitucionālā tiesa nolēma, ka parlamenta lēmums par prezidenta pilnvaru apturēšanu nav pamatots un atjaunoja viņu amatā.⁴¹¹

2007.gada sākumā norisinājās impīčmenta procedūra arī pret Rumānijas Valsts prezidentu T.Basesku (*T.Băseșcu*), apsūdzot viņu par rīcību, kas ir pretēja Konstitūcijai. Tomēr 2007.gada 19.maijā notikušajā referendumā vēlētāji neatbalstīja prezidenta atlaišanu.⁴¹²

Salīdzinoši neseno, ņemot vērā ASV politiku Irākas kara jautājumā, ASV iedzīvotāji centās aktualizēt jautājumu par esošā prezidenta Dž.Buša (*G.Bush*) impīčmenta procedūras uzsākšanu. Šajā valstī darbojas sabiedriski politiska kustība, kuras mērķis ir ierosināt prezidenta Dž.Buša impīčmentu un panākt prezidenta atlaišanu,⁴¹³ taču šī nevalstiskā sektora iniciatīva nav guvusi pietiekamu atbalstu un nav novedusi līdz jautājuma izskatīšanai ASV Kongresā.

Tādējādi, kā redzams, Valsts prezidentu impīčmenta procedūru skaits pēdējo gadu laikā pasaulē pieaug, kas apstiprina to, ka katras valsts prezidenta rīcība tiek vērtēta un tad, ja konstitūcijā un normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā tiek konstatēts, ka prezidenta rīcība ir bijusi neatbilstoša, prezidenti tiek saukti pie konstitucionālās atbildības.⁴¹⁴ Līdz ar to ir pilnībā noraidāms A.Iļjina izteiktais secinājums par to, ka impīčments ir arhaisks institūts, kas ir pretrunā ar attīstītas demokrātijas fundamentālisma pamatprincipiem.⁴¹⁵

⁴¹⁰ Case No. 2004 Hun-Na1. <http://english.ccourt.go.kr/home/english/casesearc> (skatīts 29.08.2007.)

⁴¹¹ Lee Y. Judicial Review of Presidential Impeachment in Korea: A Comparative Constitutionalist Perspective. *The American Journal of Comparative Law*. Vol.53, Spring 2005, Number 2, p.413; Sloga G. Ar kaušanos atstādina Dienvidkorejas prezidentu. *Diena*, 13.03.2004.

⁴¹² Izmeklēšana pret Rumānijas prezidentu. *Latvijas Avīze*, 02.02.2007.; <http://www.iht.com/articles/ap/2007/04/24/europe/EU-POL-Romania-Presidential-Referendum.php> (skatīts 11.09.2007.)

⁴¹³ Kustības nosaukums "The movement to impeach George W. Bush". <http://www.impeachbush.tv> (skatīts 12.06.2007.)

⁴¹⁴ Piemēram, interneta enciklopēdijā Wikipedia tiek norādīti pieci Valsts prezidenti, kuri ir atlaisti impīčmenta rezultātā. Kā impīčmenta rezultātā atlaisti prezidenti tiek norādīti: Irānas prezidents A.Banisadr (1981.gads), Brazīlijas prezidents F.Kollors (1992.gads), Venecuēlas prezidents C.A.Perezs (1993.gads), Lietuvas prezidents R.Pakss (2004.gads) un Paragvajas prezidents R.Kubas (1999.gads), taču attiecībā uz R.Kubu citviet šajā avotā ir pamatoti norādīts, ka R.Kubas pats atkāpās no amata. Tādēļ šī resursa norādītās statistikas precizitāte ir apšaubāma. Skat.: <http://en.wikipedia.org/wiki/Impeachment> (skatīts 21.08.2007.) Papildus tam atsevišķi avoti min vēl daudzu citu valstu prezidentus, kuri ir atlaisti no amata impīčmenta procedūras rezultātā. Skat., piemēram, Pérez-Liñán A. *Presidential Impeachment and the New Political Instability in Latin America*. Cambridge University Press, 2007, p.xiii

⁴¹⁵ Ильин А. В. Импи́чмент главы государства: историко-теоретические акценты. *Известия вузов. Правоведение*. 2004, No.5.

3.3. Valsts prezidenta impīčmenta institūta saistība ar valsts valdīšanas formu un prezidenta ievēlēšanas veidu

3.3.1. Valsts prezidenta impīčmenta institūta saistība ar valsts valdīšanas formu

Kā zināms, atkarībā no valsts valdīšanas formas,⁴¹⁶ valstis tiek iedalītas prezidentāla modeļa republikās, pusprezidentāla modeļa republikās un parlamentāra modeļa republikās.

Dažkārt kā stereotips sastopams pieņēmums, ka impīčmenta institūts pastāv un ir attaisnojams tikai prezidentālās republikās un valstīs, kur ir tautas vēlēts prezidents. Tomēr veicot dažādu valstu normatīvā regulējuma analīzi, jāsecina, ka impīčmenta pastāvēšana nav saistīta ar valsts valdīšanas formu, un impīčments pastāv gan prezidentālās, gan parlamentārās, gan arī pusprezidentālās republikās.

1) Valsts prezidenta impīčments prezidentālās republikās

Raksturīga prezidentālas republikas iezīme ir tā, ka šajās valstīs Valsts prezidentu var atlaist no amata tikai impīčmenta procedūras rezultātā.⁴¹⁷

Politologs H.Lincs (*J.Linz*), kurš analizējis prezidentālu valstu būtību un veltījis asu kritiku prezidentālismam, šo valdīšanas formu, cita starpā, kritizē arī tādēļ, ka prezidentālās republikās ir minimālas iespējas prezidentu nomainīt. H.Lincs norāda, ka īpaši sarežģīta situācija veidojas prezidenta ilgstošas slimības, nāves vai likumpārkāpumu gadījumos, kad nepietiek ar vienkāršu neuzticības balsojumu, bet ir nepieciešama ilga un sarežģīta procedūra, kas neiedomājami apgrūtina Valsts prezidenta aizstāšanu un padziļina politisko krīzi valstī.⁴¹⁸ Tomēr šim politologa uzskatam pilnībā nevar piekrist, jo daudzās prezidentālās valstīs, t.sk., ASV prezidenta atļaišana un aizvietošana ir skaidri reglamentēta un īpaši neatšķiras no parlamentāru un prezidentālu republiku regulējuma šajā jautājumā.

No prezidentālām republikām impīčmenta regulējums ir nostiprināts, piemēram, ASV,⁴¹⁹ Argentīnas,⁴²⁰ Venecuēlas,⁴²¹ Paragvajās,⁴²² Dienvidkorejas,⁴²³ un Brazīlijas⁴²⁴ konstitūcijās.

⁴¹⁶ Par valdīšanas formu veidiem skat. Mikainis Z. Valsts prezidents. Juridisko terminu vārdnīca. Rīga: Nordik. 1998, 288.lpp. Par šo valdīšanas formu īpatnībām skat. Promocijas darba 1.4.apakšnodaļu.

⁴¹⁷ Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 145.lpp.; Lundmark T. Power & rights in US Constitutional law. Oceana Publications, 2001, p.105.

⁴¹⁸ Linz J. The perils of presidentialism. Journal of Democracy. Vol.1, No.1, Winter 1990, p.51.-69. Citēts pēc: Ikstens J. Vai Satversmes reforma var veicināt atbildīgu politiku. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 26.02.2002. Nr.4 (237).

⁴¹⁹ Article 2. Constitution of the United States (1787). <http://www.law.cornell.edu/constitution/constitution.articleii.html#section4> (skatīts 11.08.2007.)

2) Valsts prezidenta impīčments pusprezidentālās republikās

No pusprezidentālām republikām Valsts prezidenta impīčments nostiprināts, piemēram, Francijas,⁴²⁵ Krievijas,⁴²⁶ Ukrainas,⁴²⁷ Rumānijas,⁴²⁸ Kirgīzijas,⁴²⁹ Kazahstānas⁴³⁰ konstitūcijās.

3) Valsts prezidenta impīčments parlamentārās republikās

Valsts prezidenta impīčmenta institūts pastāv arī virknē parlamentāru republiku, un ir nostiprināts, piemēram, Īrijas,⁴³¹ Somijas,⁴³² Polijas,⁴³³ Slovākijas,⁴³⁴ Bulgārijas,⁴³⁵ Lietuvas,⁴³⁶ Ungārijas,⁴³⁷ Čehijas,⁴³⁸ Itālijas,⁴³⁹ Vācijas,⁴⁴⁰ Grieķijas⁴⁴¹ un Indijas⁴⁴²

⁴²⁰ Article 53. Constitution of Argentina (1853). http://www.servat.unibe.ch/law/icl/ar_00000_.html (skatīts 11.06.2008.)

⁴²¹ Article 233. Constitution of the Bolivarian Republic of Venezuela (1999). www.venezuela.solidarity.org (skatīts 11.06.2008.)

⁴²² Article 225. Constitution of Paraguay (1992). www.servat.unibe.ch/law/icl/pa_00000_.html - 176k (skatīts 10.06.2007.)

⁴²³ Article 65. The Constitution of The Republic of Korea (1948.) <http://english.court.go.kr/home/english/welcome/republic.jsp> (skatīts 15.04.2007.)

⁴²⁴ Article 86. Constitution of Brasil (1988). <http://www.v-brazil.com/government/laws/titleIII.html>. (skatīts 20.09.2007.)

⁴²⁵ Article 68. Constitution of France (1958). www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp - 97k (skatīts 11.06.2007.)

⁴²⁶ Ст. 92. Конституция Российской Федерации (1993). <http://www.gov.ru/main/konst/konst0.html> (skatīts 12.02.2007.)

⁴²⁷ Article 111. Constitution of Ukraine (1996). <http://www.rada.kiev.ua/const/conengl.htm>. (skatīts: 18.01.2007.)

⁴²⁸ Article 95. The Constitution of Romania (1991). <http://www.ccr.ro/default.aspx?page=laws/constitution> (skatīts 30.06.2007.)

⁴²⁹ Article 51. Constitution of the Kyrgyz Republic (2007). http://eng.president.kg/constitution_ev/const_ev/ - 128k (skatīts 11.12.2007.)

⁴³⁰ Article 47. The Constitution of the Republic of Kazakhstan (1995). www.kazakhstanembassy.org/cgi-bin/index/225 - 83k (skatīts 12.06.2007.)

⁴³¹ Article 12. Constitution of Ireland (1937). <http://www. taoiseach.gov.ie> (skatīts 10.02.2007.)

⁴³² Article 113. The Constitution of Finland (1999). <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf> (skatīts 11.06.2007.) Jānorāda, gan, ka dažkārt tiesību zinātnē Somiju pieskaita pusprezidentālām valstīm, tomēr precīzāk to būtu pieskaitīt parlamentārām valstīm. Van den Brandhof H. The Republic of Finland. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers. 2004, p.200.; <http://web.eduskunta.fi/Resource.phx/parliament/aboutparliament/presentation/history.htx> (skatīts 12.07.2007.)

⁴³³ Article 145. The Constitution of Poland (1997). <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm> (skatīts 11.06.2007.)

⁴³⁴ Article 107. Constitution of the Slovak Republic (1992). http://www.nrsr.sk/sub/en-US/nrsr/nrsr_dokumenty/constitution.doc (skatīts 17.02.2007.)

⁴³⁵ Article 103. The Constitution of Bulgaria. http://www.president.bg/en/inst_history.php (skatīts 11.01.2007.)

⁴³⁶ Article 74. Constitution of the Republic of Lithuania (1992). <http://www.lrkt.lt/konst/eng/const> (skatīts 12.05.2007.) Jāatzīmē, ka neraugoties uz to, ka Lietuva vairāku autoru darbos (piemēram, Сахаров А. Институт президентства в современном мире. Москва: Юридическая литература. 1994, с. 25.) tiek pieskaitīta pusprezidentālām republikām, Lietuva ir atzīstama par parlamentāru republiku, kā to definējusi arī Lietuvas Konstitucionālā tiesa 1998.gada 10.janvāra spriedumā, norādot, ka Lietuvas konstitucionālais režīms

konstitūcijās. Līdz ar to, var secināt, ka impīčments ir visnotaļ izplatīts Valsts prezidenta atļaišanas mehānisms Eiropas parlamentārajās republikās, un impīčmenta saistība ar noteiktu valsts valdīšanas formu nav attaisnojama.

3.3.2. Impīčmenta saistība ar Valsts prezidenta ievēlēšanas veidu⁴⁴³

Dažkārt ir sastopams uzskats, ka impīčments ir attaisnojams un pastāv tikai tajās valstīs, kur Valsts prezidenti tiek ievēlēti tiešās vēlēšanās vai arī, ir elektoru kolēģijas vēlēts prezidents. Tomēr, veicot dažādu valstu konstitucionālā regulējuma analīzi, jāsecina, ka tas, vai valstī pastāv Valsts prezidenta impīčmenta institūts, nav saistīts arī ar prezidenta ievēlēšanas veidu.

1) Valsts prezidenta impīčments valstīs, kur prezidentu ievēl tiešās vēlēšanās: Lietuva, Īrija, Somija, Polija, Bulgārija, Krievija, Ukraina, Portugāle, Rumānija, Slovākija u.c.

2) Valsts prezidenta impīčments valstīs, kur prezidentu ievēl parlaments: Grieķija, Ungārija, Čehija, Turcija u.c.

3) Valsts prezidenta impīčments valstīs, kur prezidentu ievēl elektoru kolēģija: ASV u.c.

4) Valsts prezidenta impīčments valstīs, kur ir speciālas institūcijas vēlēts prezidents: Itālija, Vācija, Indija u.c.

Tādējādi, kā redzams, impīčmenta institūts pastāv dažādās valsts valdīšanas formās un impīčmenta institūta pastāvēšana nav saistīta arī ar Valsts prezidenta ievēlēšanas veidu.

Darba turpmākajās nodaļās tiks analizēti impīčmenta modeļi un norises procedūra, lai, cita starpā, izdarītu secinājumus par to, vai impīčmenta modeļi un norise ir atkarīga no šiem abiem kritērijiem – valsts valdīšanas formas un prezidenta ievēlēšanas veida.

ir parlamentāra sistēma, ar atsevišķām pusprezidentālismam raksturīgām iezīmēm. Ruling on the Programme of the Government of the Republic of Lithuania on 10.01.1998. <http://www.lrkt.lt> (skatīts 11.01.2006.)

⁴³⁷ Article 31. Constitution of the Republic of Hungary (1949). www.servat.unibe.ch/icl/hu00000_.html - 90k (skatīts 12.06.2007.)

⁴³⁸ Article 65. Constitution of the Czech Republic (1992). <http://www.senat.cz/index-eng.php> (skatīts 19.02.2007.)

⁴³⁹ Article 90. The Constitution of the Italian Republic (1947). <http://www.cortecostituzionale.it/eng> (skatīts 11.01.2007.)

⁴⁴⁰ Artikel 61. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (1949). www.jura.uni-sb.de/BIJUS/grundgesetz (skatīts 12.05.2007.)

⁴⁴¹ Article 86. The Constitution of Greece (1975). www.parliament.gr/english/polit_euma/syntagma.pdf (skatīts 25.01.2007.)

⁴⁴² Article 61. Constitution of India (1949). <http://lawmin.nic.in/coi.htm> (skatīts 12.06.2007.)

⁴⁴³ Par Valsts prezidentu ievēlēšanas veidiem skat. Promocijas darba 1.3. apakšnodaļu.

3.4. Impīčmenta modeļi

Atkarībā no impīčmenta procedūras norises un lēmumu pieņemšanas kārtības, iespējams izšķirt trīs impīčmenta procedūras modeļus:⁴⁴⁴

3.4.1. Parlamenta impīčmenta modelis

Šī impīčmenta modeļa būtība ir tā, parlaments ierosina impīčmenta lietu, izvērtē to un gala rezultātā pieņem lēmumu par prezidenta atlaišanu no amata.

Parlamenta impīčmenta modelis ir senākais no impīčmenta modeļiem, un tiek uzskatīts par klasisku impīčmenta modeli.⁴⁴⁵ Kā jau iepriekš minēts, parlamenta impīčmenta modelis vēsturiski izveidojās jau viduslaiku Anglijā un vēlāk tika nostiprināts 1787.gada ASV Konstitūcijā, kurā noteikts, ka impīčmenta apsūdzības ziņojumu noformulē un izvirza parlamenta apakšpalāta, savukārt lietu izskata un lēmumu par prezidenta atlaišanu no amata pieņem augšpalāta.

Šo, sākotnēji ASV Konstitūcijā nostiprināto impīčmenta modeli ir pārņēmušas daudzas Latīņamerikas valstis, piemēram, Brazīlija, Meksika, Argentīna, Peru, Paragvaja, Kolumbija. Ņemot vērā, ka šis modelis ir izplatīts anglosakšu tiesību sistēmas (*common law* – angļu val.) valstīs, to dažkārt mēdz dēvēt arī par anglosakšu modeli.⁴⁴⁶

Lai gan parlamenta modelis vairāk ir izplatīts valstīs, kur ir divpalātu parlamenti, tas pastāv arī valstīs, kur ir vienpalātas parlamenti. Parlamenta impīčmenta modeļa izpausmes dažādās valstīs ir atšķirīgas un nav tieši atkarīgas no tā, vai valstī ir vienpalātas vai divpalātu parlaments.

Tajās valstīs, kur ir divpalātu parlamenti, sastopami šādi galvenie impīčmenta lēmumu pieņemšanas mehānismi:

Pirmkārt, ir valstis, kur apsūdzību izvirza apakšpalāta, bet lietu izskata un lēmumu par prezidenta atlaišanu pieņem augšpalāta (piemēram, Krievijā, Argentīnā, Brazīlijā,

⁴⁴⁴ Чиркин В. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.313.

⁴⁴⁵ Всемирная история государства и права. Энциклопедический словарь. Москва: Инфра-М, 2001, с.141.

⁴⁴⁶ Skat. Пронкин С. В., Петруница О. Е. Государственное управление зарубежных стран: Учебное пособие. Москва: Аспект Пресс, 2001, с.230.

Čīlē, Paragvajā, Meksikā). Šāds parlamenta impīčmenta modeļa paveids ir visizplatītākais.⁴⁴⁷

Otrkārt, dažās parlamenta impīčmenta modeļa valstīs ir noteikts, ka impīčmenta apsūdzību izvirza viena no palātām, bet lietu izskata un galīgo lēmumu pieņem otra parlamenta palāta. Šāds regulējums ir noteikts, piemēram, Indijā⁴⁴⁸ un Īrijā.⁴⁴⁹

Treškārt, atsevišķu šī modeļa valstu konstitūcijas paredz, ka gan apsūdzību izvirza, gan lietu izskata abas parlamenta palātas vai nu katra atsevišķi vai kopsēdē. Šāds regulējums pasaulē nav bieži sastopams un pastāv tikai dažās pasaules valstīs, piemēram, Nigērijā,⁴⁵⁰ Trinidādas un Tobago Republikā.⁴⁵¹

Savukārt valstīs, kur ir vienpalātas parlamenti un ir nostiprināts parlamenta impīčmenta modelis, raksturīgs, ka apsūdzību izvirza noteikta daļa parlamentāriešu (visbiežāk 1/3 vai 1/2 parlamenta locekļu), savukārt lai prezidentu atzītu par vainīgu un atlaistu no amata, par to jānobalso lielākam parlamenta locekļu vairākumam (visbiežāk 2/3 vai 3/4 parlamenta locekļu).

Valstīs, kur pastāv parlamenta impīčmenta modelis, nereti kā noteiktu apstākļu izvērtētāji tiek iesaistītas arī tiesu varas institūcijas (Augstākā tiesa vai Konstitucionālā tiesa).⁴⁵² Gadījumi, kad impīčmenta procedūrā tiek iesaistītas tiesu varas institūcijas, nereti rada neprecīzu izpratni par to, pie kura impīčmenta modeļa ir pieskaitāms attiecīgās valsts regulējums. Piemēram, dažkārt impīčmenta procedūras regulējumu Lietuvā mēdz pieskaitīt parlamenta - tiesas modelim, tomēr tas nav pamatoti, ņemot vērā, ka Lietuvā Seims ir tā institūcija, kura izlemj jautājumu par apsūdzības izvirzīšanu un gala rezultātā arī pieņem lēmumu par Valsts prezidenta atlaišanu no amata. Savukārt Lietuvas Konstitucionālā tiesa tiek iesaistīta tikai noteiktu procesuālo darbību veikšanā šīs procedūras ietvaros. Konkrēti - Lietuvas Konstitucionālajai tiesai ir jāsniedz atzinums par to, vai apsūdzētā prezidenta darbība ir kvalificējama kā konstitūcijas pārkāpums, tomēr galīgo lēmumu par apsūdzības apstiprināšanu un Valsts prezidenta atcelšanu no amata, saskaņā ar Lietuvas Konstitūciju pieņem Seims.⁴⁵³

⁴⁴⁷ Skat. Kada N. Comparative Presidential Impeachment: Conclusions. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Edited by J.C. Baumgartner and N.Kada. Praeger, 2003, p. 139.-140.

⁴⁴⁸ Article 61. The Constitution of India (1949). <http://lawmin.nic.in/coi.htm>. (skatīts 11.05.2007.)

⁴⁴⁹ Article 12. The Constitution of Ireland (1937). <http://www.taoiseach.gov.ie> (skatīts 12.03.2007.)

⁴⁵⁰ Constitution of the Federal Republic of Nigeria (1999). <http://www.nigeria-law.org/ConstitutionOfTheFederalRepublicOfNigeria.htm> (skatīts 30.08.2007.)

⁴⁵¹ The Constitution of the Republic of Trinidad & Tobago (1976). www.ttparliament.org/Docs/constitution/ttconst.pdf (skatīts 14.08.2007.)

⁴⁵² Skat. Конституционное право государств Европы. Учеб. пособие для студентов юрид.вузов и фак. Отв.ред. Д.А. Ковачев. Москва: Волтерс Клувер, 2005, с. 221.

⁴⁵³ Article 88.,105. The Constitution of the Republic of Lithuania (1992). http://www.lrkt.lt/Documents2_e.html (skatīts 22.02.2007.)

Kā norādījusi N.Kada,⁴⁵⁴ parlamenta loma impīčmenta procedūras ietvaros var radīt neskaidrības par to, kuru funkciju, veicot impīčmenta procedūru, īsteno parlaments, un var pilnībā piekrist atziņai, ka impīčmenta procedūra ir parlamenta juridiskā, nevis leģislatīvā funkcija.

3.4.2. Parlamenta - tiesas impīčmenta modelis

Šī impīčmenta modeļa valstīs impīčmenta procedūru ierosina parlaments, taču lēmumu par atlaišanu pieņem viena no attiecīgās valsts tiesām.

Analizējot dažādu valstu regulējumu, jāsecina, ka parlamenta - tiesas modeļa valstīs lēmumu pieņemšana par prezidenta atlaišanu no amata ir nodota kādai no 3 veidu tiesu institūcijām:

1) lēmumu pieņem Konstitucionālā tiesa.

Šāds regulējums ir nostiprināts daudzās Eiropas valstīs, piemēram, Vācijā, Austrijā, Itālijā, Ungārijā, Bulgārijā, Slovākijā, Horvātijā, Slovēnijā.

2) lēmumu pieņem Augstākā tiesa

Piemēram, Portugālē un Rumānijā. Jāatzīmē, ka, lai arī Portugālē un Rumānijā darbojas speciālas konstitucionālās kontroles institūcijas, tomēr jautājums par Valsts prezidenta atbildību un atlaišanu no amata ir nodots Augstāko tiesu kompetencē.⁴⁵⁵

Šādā veidā acīmredzot izpaužas šo valstu izpratne par kompetenču nošķiršanu tiesu varas atzarā. Abos gadījumos šāda izvēle noteikti ir saistāma ar šajās valstīs noteiktajiem impīčmenta apsūdzības pamatojumiem. Portugālē saskaņā ar Konstitūcijas 130.pantu,⁴⁵⁶ vienīgais pamatojums Valsts prezidenta atlaišanai var būt amata laikā izdarīts kriminālnoziedzums. Tādēļ, ņemot vērā to, ka krimināllietu izskatīšana ir vispārējo jurisdikcijas tiesu kompetencē, likumsakarīgi ir uzticēt vispārējās jurisdikcijas tiesu augstākajai instancei - Augstākai tiesai izvērtēt Valsts prezidenta veiktā noziedzuma sastāvu. Līdzīgi arī Rumānijā Augstākā tiesa⁴⁵⁷ izskata impīčmenta lietas, ja parlaments apsūdzējis prezidentu valsts nodevībā.⁴⁵⁸

⁴⁵⁴ Kada N. Comparative Presidential Impeachment: Conclusions. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Ed.by J.C.Baumgartner and N.Kada, Praeger, 2003, p. 143.

⁴⁵⁵ Constitution of the Republic of Romania (1991). <http://www.presidency.ro> (skatīts 01.06.2007.); Constitution of the the Portuguese Republic (1976). http://www.parlamento.pt/ingles/cons_leg/crp_ing/index.html (skatīts 01.06.2007.)

⁴⁵⁶ Constitution of the the Portuguese Republic (1976). http://www.parlamento.pt/ingles/cons_leg/crp_ing/index.html (skatīts 01.06.2007.)

⁴⁵⁷ Augstā Kasācijas un Justīcijas tiesa (*High Court of Cassation and Justice* - angļu val.)

⁴⁵⁸ Article 96. The Constitution of Romania. http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?den=act2_2&par1=3#t3c2s0a96 (skatīts 06.05.2007.)

3) lēmumu pieņem speciāli izveidotas tiesu institūcijas

Šāds modelis pasaules valstu vidū ir visretāk sastopams, tomēr tas pastāv vairākās Eiropas valstīs. Piemēram, Somijā līdzās vispārējām tiesu institūcijām, darbojas daudzas speciālās tiesas, tai skaitā Augstā impīčmenta tiesa (*High Court of Impeachment* - angļu val.),⁴⁵⁹ kuras kompetencē ir izskatīt sūdzības pret augstām valsts amatpersonām, t.sk., Valsts prezidentu. Šīs tiesas sastāvā ir Somijas tiesu varas augstākās amatpersonas (Augstākās tiesas priekšsēdētājs, Augstākās Administratīvās tiesas priekšsēdētājs, 3 augstāko Apelācijas tiesu priekšsēdētāji) un 5 parlamenta ievēlēti locekļi, kuri ievēlēti uz 4 gadu termiņu.⁴⁶⁰ Līdz šim brīdim Augstā impīčmenta tiesa ir sanākusi kopā trīs reizes, lai izskatītu impīčmenta lietas, bet no tām neviena nebija vērsta pret Valsts prezidentu.⁴⁶¹

Arī Grieķijā gadījumā, ja 2/3 parlamenta locekļu nobalso par apsūdzības izvirzīšanu Valsts prezidentam, atbilstoši Konstitūcijas 86.pantam, impīčmenta lietu izskata speciāla *ad hoc* tiesa, kura sastāv no 6 Augstākās Administratīvās tiesas tiesnešiem un 7 Augstākās Civillietu un krimināllietu tiesas tiesnešiem, kurus atklātā parlamenta sēdē izlozē parlamenta spīkers. Šo tiesu vada Augstākās Civillietu un krimināllietu tiesas augstākā ranga tiesnesis.⁴⁶² Šāds regulējums ir sastopams retos gadījumos.⁴⁶³

Līdzīgi ir Polijā, kur impīčmenta lietas, t.sk., pret Valsts prezidentu, par konstitūcijas vai likumu pārkāpšanu, kā arī izdarītu noziedzīgu nodarījumu, izskata speciāla institūcija – Valsts tribunāls (*State Tribunal* - angļu val.).⁴⁶⁴ Polijas Valsts tribunāls sastāv no priekšsēdētāja (Augstākās tiesas priekšsēdētāja), 2 vietniekiem un 16 locekļiem. Tribunāla locekļus ievēlē katrs jaunievēlētais Seima sasaukums uz sava sasaukuma termiņu. Tribunāla locekļi nevar būt ne deputāti, ne senatori. Tribunāla priekšsēdētāja vietniekiem un pusei locekļu jāatbilst tādām kvalifikācijas prasībām,

⁴⁵⁹ Van den Brandhof H. The Republic of Finland. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004, p.227.; Article 118. The Constitution of Finland. www.om.fi/21910.htm - 14k - (skatīts 15.04.2005.)

⁴⁶⁰ Skat. Somijas Konstitūcijas 101.pantu. Līdz 2000.gadam, kad stājās spēkā esošā Somijas Konstitūcija, Somijas Konstitūciju veidoja 4 konstitucionālie likumi, t.sk., 1922. gada likums Par Augsto impīčmenta tiesu.

⁴⁶¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Judicial_system_of_Finland#High_Court_of_Impeachment (skatīts 02.05.2007.)

⁴⁶² Article 86. The Constitution of Hellenic Republic. <http://www.parliament.gr/english/politeuma/syntagma.pdf> (skatīts 01.06.2007.); Callogeropoulos A. The Hellenic Republic. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004, p.389., 410.

⁴⁶³ Līdzīga kārtība noteikta arī Ēģiptes Konstitūcijā, kuras 85.pants nosaka, ka prezidenta impīčmenta lieta tiek izskatīta speciāli izveidotā tribunālā. The Constitution of Egypt (1980). www.uam.es/otroscentros/medina/egypt/egypolcon.htm (skatīts 11.01.2007.)

⁴⁶⁴ Article 145. The Constitution of the Republic of Poland (1997). <http://bib.sejm.gov.pl/tek/txt/kpol/eng/kon1.html> (skatīts 01.06.2007.)

kādas izvirzītas tiesnešiem.⁴⁶⁵ Jāatzīmē, ka Polijā vienlaikus darbojas arī Konstitucionālais tribunāls, tomēr tā kompetencē neietilpst jautājumi, kas saistīti ar Polijas Valsts prezidenta saukšanu pie atbildības.

Arī Francijā gadījumā, ja abas parlamenta palātas ar to locekļu absolūto balsu vairākumu nolemj uzsākt Valsts prezidenta impīčmentu, lieta tiek nodota izskatīšanai speciālā institūcijā - Augstajā Justīcijas tiesā (*Haute Cour de Justice* – franču val).⁴⁶⁶ Francijas Augstā Justīcijas tiesa sastāv no 24 locekļiem. Divpadsmit locekļus no sava vidus izraugās Nacionālā Asambleja un divpadsmit Senāts, tādējādi nodrošinot vienādu abu parlamenta palātu pārstāvību Augstajā Justīcijas tiesā.⁴⁶⁷ Augstās Justīcijas tiesas tiesnešu pilnvaru termiņš ir vienāds ar attiecīgās palātas pilnvaru termiņu - Nacionālās Asamblejas pārstāvjiem - 5 gadi, bet Senāta pārstāvjiem - 3 gadi.

Tādējādi, kā redzams no dažādu valstu normatīvā regulējuma, speciālās institūcijas, kuru kompetencē ir impīčmenta lietu izskatīšana, dažādās valstīs tiek veidotas atšķirīgi, piemēram, Somijā un Polijā jaunievelētie parlamenti ievēl to sastāvu, taču tas sāk pildīt savas funkcijas tikai nepieciešamības gadījumā, turpretim Grieķijā sastāvu izveido tikai tad, ja ir radusies nepieciešamība, t.i., parlaments jau ir izvirzījis apsūdzību. Arī speciālo institūciju sastāvs ir atšķirīgs – Grieķijā *ad hoc* tiesa sastāv tikai no dažādu instanču tiesu tiesnešiem, turpretim Somijā un Polijā tikai puse no institūcijas sastāva ir tiesu varai piederīgas amatpersonas.

Atsevišķi konstitucionālo tiesību pētnieki⁴⁶⁸ ir secinājuši, ka mūsdienu konstitucionālo tiesību tendence ir tā, ka pasaulē pēdējās divās desmitgadēs tiesu varas institūcijām nākas risināt arī politiskus konfliktus, un, kā vienu no šādiem piemēriem noteikti varētu minēt arī impīčmenta procedūras, ņemot vērā, ka šīm procedūrām ir ne tikai juridisks, bet dažkārt arī politisks raksturs.

Kā liecina dažādu valstu impīčmenta procedūru regulējums, parlamenta - tiesas impīčmenta modelis ir izplatīts Eiropā. Jautājums par to, kurai no tiesu institūcijām nodot lietas izvērtēšanu un galīgā lēmuma pieņemšanu ir saistīts gan ar šīs valsts tiesu

⁴⁶⁵ Article 199. The Constitution of Poland (1997). <http://bib.sejm.gov.pl/tek/txt/kpol/eng/kon1.html> (skatīts 01.06.2007.)

⁴⁶⁶ Francijas Konstitucionālā padome 1999.gada 22.janvāra nolēmumā pasludināja, ka Augstā Justīcijas tiesa ir arī vienīgā institūcija, kura Valsts prezidenta pilnvaru laikā ir kompetenta izskatīt jautājumus par Valsts prezidenta vispārējo krimināltiesisko atbildību. Van den Brandhof H. The French Republic. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004, p.250.-251.

⁴⁶⁷ Augstās Justīcijas tiesas darbību un kompetenci regulē 1959.gada 2.janvāra dekrēts. Ordonance No.59-1. Van den Brandhof H. The French Republic. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004, p.289.

⁴⁶⁸ Hirschl R. Resituating the Judicialization of Politics. 2004, 169.-210. Citēts pēc: Lee Y. Law, Politics, and Impeachment: The Impeachment of Roh Moo-hyun from a Comparative Constitutional Perspective. The American Journal of Comparative Law, Vol.53, p.407.

sistēmas īpatnībām, gan arī impīčmenta procedūras pamatojumu, jo, arī atkarībā no impīčmenta apsūdzības pamatojuma, var izdarīt secinājumus par to, kura tiesa kompetences un specializācijas ziņā būs piemērotāka impīčmenta lietas izskatīšanai.

3.4.3. Parlamenta – plebiscīta impīčmenta modelis

Šī impīčmenta modeļa būtība ir tā, ka parlaments sagatavo un noformulē pret Valsts prezidentu apsūdzību, bet vēlētāji tautas nobalsošanā (plebiscītā) to izvērtē un pieņem galīgo lēmumu par prezidenta atlaišanu.⁴⁶⁹

Parlamenta - plebiscīta modelis ir vismazāk izplatītais impīčmenta modelis. Ir sastopami pretrunīgi uzskati par konkrētu valstu piederību šim modelim, piemēram, pie šī modeļa dažkārt kļūdaini tiek pieskaitīta Austrija.⁴⁷⁰ Austrijas Konstitūcijas 60.pantā noteikts, ka „prezidentu pirms pilnvaru termiņa izbeigšanās var atcelt no amata referendumā”. Tomēr skatot Konstitūcijas regulējumu kopsakarībā,⁴⁷¹ jāsecina, ka Austrijas regulējuma specifika slēpjas apstākļī, ka tā paredz iespēju atlaist prezidentu referendumā ceļā, tomēr tā nav uzskatāma par impīčmenta procedūru, ņemot vērā, ka šajā gadījumā parlamentam ne arī citai institūcijai nav jāizvirza apsūdzību prezidentam. Savukārt impīčmenta procedūras regulējums noteikts Austrijas Konstitūcijas 142.pantā, kurš nosaka, ka prezidents ir atbildīgs par Federālās Konstitūcijas pārkāpšanu Konstitucionālajā tiesā, un, gadījumā, ja Konstitucionālā tiesa atzīst apsūdzību par pamatotu, prezidents zaudē savu amatu.⁴⁷² Šī iemesla dēļ Austrijas impīčmenta regulējumu tomēr jāpieskaita parlamenta - tiesas impīčmenta modelim.

Savdabīgs regulējums ir Rumānijas Konstitūcijā,⁴⁷³ kura paredz atšķirīgas impīčmenta procedūras norises atkarībā no tā, kāda pārkāpuma izdarīšanā prezidents tiek apsūdzēts. Gadījumā, ja Rumānijas prezidents tiek apsūdzēts valsts nodevībā, tad atbilstoši Konstitūcijas 84.pantam parlaments ar 2/3 visu parlamenta locekļu balsu vairākumu var pieņemt rezolūciju par impīčmentu, apsūdzot prezidentu valsts

⁴⁶⁹ Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран.Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.313.

⁴⁷⁰ Skat. Kada N. Comparative Presidential Impeachment: Conclusions. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Ed. by J.C. Baumgartner and N. Kada. Praeger, 2003, p. 143.

⁴⁷¹ Uz to, ka veicot konstitūcijas normu interpretāciju, ir jāskata viss konstitūcijas teksts kā vienots veselums, un, ka neviena konstitucionālā norma nevar tikt iztulkota izolēti, bez saistības ar citām konstitucionālajām normām un pamatprincipiem, savos spriedumos norādījusi arī Satversmes tiesa. Skat. Ušacka A. Satversmes 8. nodaļas „Cilvēka pamattiesības” interpretācija Satversmes tiesas spriedumos. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds. 27.11.2001.

⁴⁷² Prakke L. The Republic of Austria. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004, p.23.

⁴⁷³ Constitution of Romania (1991). <http://www.cdep.ro/pls/dic> (skatīts 20.02.2007.)

nodevībā, un šādā gadījumā impīčmenta lietas izskatīšana ir Augstākās tiesas kompetencē. Tādējādi šis apsūdzības mehānisms klasificējams kā parlamenta – tiesas impīčments. Savukārt, ja Valsts prezidents ir veicis darbības, kas ir kvalificējas kā nopietns Rumānijas Konstitūcijas pārkāpums, tad parlaments pēc konsultēšanās ar Konstitucionālo tiesu, parlamenta abu palātu kopsēdē var nolemt apturēt prezidenta pilnvaras, ja šādu lēmumu atbalsta vairākums parlamenta locekļu. Pēc šāda lēmuma pieņemšanas 30 dienu laikā tiek sarīkots referendums, kurā Rumānijas vēlētāji balso „par” vai „pret” konkrētā Valsts prezidenta atlaišanu no amata. Lai prezidentu atlaistu no amata, par to jānobalso vairāk nekā pusei no balsstiesīgajiem Rumānijas vēlētājiem.⁴⁷⁴ Šis mehānisms jau ir aprobežs praksē, jo 2007.gada maijā Rumānijā notika tautas nobalsošana par Valsts prezidenta T.Bačesku atlaišanu, tomēr vairākums balsotāju izteicās pret prezidenta atlaišanu.⁴⁷⁵

Rumānijas prezidenta atbildības regulējums liecina, ka ir iespējami gadījumi, ka vienas valsts impīčmenta procedūras regulējumu nav iespējams pieskaitīt tikai vienam impīčmenta modelim, bet valstī pastāv vairāki impīčmenta modeļi atkarībā no šīs procedūras pamatojuma. Tomēr jānorāda, ka šādi izņēmumi pasaules valstu konstitucionālajā regulējumā ir reti sastopami un minētais regulējums drīzāk ir izņēmums no vispārējās prakses.

Ja attiecībā uz parlamenta impīčmenta modeli un parlamenta - tiesas impīčmenta modeli valstu regulējumā nepastāv saistība ar to, kāds ir attiecīgās valsts prezidenta ievēlēšanas veids, tad parlamenta - plebiscīta impīčmenta modelim raksturīgs, ka šajās valstīs ir tautas vēlēts prezidents, un tādēļ šajās valstīs vēlētājiem pieder galīgais vārds lēmumā par prezidenta atlaišanu pieņemšanā.

Jāatzīmē, ka arī jautājumā par impīčmenta modeļiem doktrīnā nav vienotas nostājas, jo atsevišķi autori⁴⁷⁶ izdala tikai divus impīčmenta modeļus jeb sistēmas - parlamenta sistēmu (*legislature dominant* - angļu val.) un jaukto sistēmu (*mixed system* - angļu val.), pie pēdējās pieskaitot gan parlamenta - tiesas impīčmenta modeli, gan parlamenta - plebiscīta impīčmenta modeli.⁴⁷⁷ Tomēr precīzāka ir trīs impīčmenta

⁴⁷⁴ Suspension of Romanian president brings uncertainty to new EU member and U.S. Ally. International Herald Tribune. The Associated Press, Published 19.04.2007. <http://www.ith.com> (skatīts 22.04.2007.)

⁴⁷⁵ Romanian President survives in impeachment referendum in Romania. info.jctrans.net/jcnet/news/ (skatīts 20.08.2007.) Interesanti, ka 2003.gada izdevumā krievu tiesību zinātnieks B.Čirkins norādīja, ka parlamenta - plebiscīta modelis praksē nav ticis piemērots nevienā valstī, kur tas ir paredzēts konstitūcijā, tomēr pavisam nesen notikusī tautas nobalsošana Rumānijā maina šī modeļa piemērošanas statistiku. Skat. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран.Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.313.

⁴⁷⁶ Kada N. Comparative Presidential Impeachment: Conclusions. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Ed. by J.C.Baumgartner and N.Kada. Praeger, 2003, p. 142.

⁴⁷⁷ Ibid, p. 141.-144.

modeļu izdalīšana, ņemot vērā, ka šie modeļi konkrētāk norāda uz katra modeļa specifiku un atšķirīgo lēmumu pieņemšanas procedūru.

Iepriekš veiktā impīčmenta modeļu analīze norāda, ka nav precīzs secinājums, ka Eiropā ir divi impīčmenta modeļi: pirmkārt, modelis, kad pēc parlamenta pieprasījuma apsūdzību izskata tiesa, un, otrkārt, kad visu impīčmenta procedūru veic parlaments.⁴⁷⁸

Noslēdzot šo apakšnodaļu par impīčmenta modeļiem, jānorāda, ka, lai arī valstu regulējums ir atšķirīgs, tomēr var konstatēt arī vienu kopīgu iezīmi, -visās valstīs tikai parlaments ir tā institūcija, kura ir tiesīga lemt par impīčmenta procedūras uzsākšanu pret Valsts prezidentu. Savukārt turpmākā lēmumu pieņemšanas kārtība jau ir atšķirīga.

Katram no iepriekš aplūkotajiem modeļiem ir gan savas priekšrocības, gan trūkumi. Kā parlamenta - tiesas modeļa un parlamenta - plebiscīta modeļa priekšrocība minama tā, ka šis modelis var pasargāt no tā, ka impīčmenta procedūra var tikt politizēta un novest pie parlamenta varas ļaunprātīgas izmantošanas. Savukārt parlamenta - plebiscīta modelis var radīt bažas par to, vai tautas nobalsošanā vēlētāji spēs atbilstoši izvērtēt tos juridiskos apstākļus, kas bija pamatā impīčmenta procedūras uzsākšanai. Domājams, lielākajai daļai vēlētāju bez juridiskām zināšanām varētu būt visai grūti objektīvi izvērtēt to, vai prezidenta veiktās darbības ir kvalificējamās, piemēram, kā konstitūcijas pārkāpums vai valsts nodevība.

Neraugoties uz to, ka pasaules valstīm ir raksturīga atšķirīga pieeja prezidenta impīčmenta procedūras regulējumā, tomēr valstu regulējumā ir saskatāmas zināmas kopīgas iezīmes.

Pirmkārt, jāsecina, ka valstīs, kurās pastāv bikamerālisms jeb divpalātu parlamenti, vairāk raksturīgs parlamenta impīčmenta modelis, t.i., kad impīčmenta norise notiek parlamentā, kur viena no parlamenta palātām izvirza apsūdzību pret Valsts prezidentu, savukārt otra palāta izskata šo lietu un lemj par prezidenta vainu un atcelšanu no amata. Visbiežāk apsūdzības izvirzīšana ir apakšpalātas kompetencē, savukārt apsūdzības lietas izskatīšana ir augšpalātu kompetencē (piemēram, ASV, Krievijā, Argentīnā, Brazīlijā).

No dažādu valstu regulējuma var izdarīt arī secinājumu, ka anglosakšu tiesību sistēmas valstīs populārāks ir parlamenta impīčmenta modelis (piemēram, ASV, Īrijā), savukārt kontinentālās Eiropas valstīs galvenokārt dominē parlamenta - tiesas modelis, vai arī tāds parlamenta impīčmenta modeļa paveids, kur juridisku atzinumu sniegšanā tiek iesaistītas tiesu institūcijas.

⁴⁷⁸ Statkevičius M. Das Impeachment-Verfahren gegen den Litauischen Staatspräsidenten: rechtliche Regelung und politische praxis. Jahrbuch für Ostrecht, bd.45 (2004), S.354.-355.

Valstīs, kur pastāv parlamenta - tiesas impīčmenta modelis visbiežāk galīgā lēmuma pieņemšana par Valsts prezidenta vainu un atlaišanu no amata tiek nodota izskatīšanai konstitucionālajā tiesā. Otrs biežāk sastopamais variants ir, ka parlamenta - tiesas impīčmenta modeli īsteno viena no valsts augstākajām tiesām. Turklāt, jānorāda, ka arī tajās valstīs, kur pastāv konstitucionālās tiesas, tas nebūt nenozīmē, ka impīčmenta procedūra tiks nodota Konstitucionālajai, nevis Augstākajai tiesai. Tomēr vairumā valstu izplatītāks ir regulējums, ka impīčmenta lietās kompetence ir attiecīgās valsts Konstitucionālajai tiesai, nevis Augstākajai tiesai.

Tiesību zinātnē⁴⁷⁹ nereti tiek izdarīti secinājumi par impīčmenta procedūras iezīmēm atkarībā no valstu kontinentālā iedalījuma, kā galvenās iezīmes norādot tās, ka Eiropas valstīs un Āfrikas valstīs, kurās dominē franču valoda, impīčmenta lietas parasti ierosina parlaments, bet lietu izskata tiesas, savukārt ASV un Latīņamerikas valstīs, kā arī dažās bijušajās britu kolonijās parlaments ne tikai pieņem lēmumu par prezidenta saukšanu pie atbildības, bet arī izlemj jautājumu par Valsts prezidenta atlaišanu no amata.

3.5. Impīčmenta procedūras uzsākšanas pamatojums

Impīčmenta procedūra ir saistīta ar stingrām prasībām. Viens no obligātajiem priekšnoteikumiem šīs procedūras ierosināšanai ir tas, ka impīčmenta procedūra ir piemērojama tikai tādā gadījumā, ja pastāv precīzs, reāli konstatējams pamatojums.⁴⁸⁰

Jāpiekrīt Krievijas tiesību zinātniekam A.Mišinam, ka līdz šim ne teorija, ne prakse līdz galam nav atrisinājusi jautājumu par atlaišanas procedūras pamatojumu.⁴⁸¹ Dažādu valstu konstitūcijas nosaka atšķirīgus pamatojumus impīčmenta procedūras uzsākšanai, turklāt, valstīs, kur ir dažādi impīčmenta subjekti, šiem subjektiem, ņemot vērā viņu statusu, kompetenci un funkcijas, ir noteikti atšķirīgi pamatojumi. Attiecībā uz Valsts prezidentiem, visbiežāk konstitūcijās noteiktie iemesli impīčmenta uzsākšanai ir: „konstitūcijas pārkāpums”, „likuma pārkāpums”, „Valsts prezidenta svinīgā solījuma laušana” un „valsts nodevība”.

⁴⁷⁹ Сравнительное конституционное право. отв.ред. В.Е Чиркин. Москва: Международные отношения. 2002, с.364.

⁴⁸⁰ Statkevičius M. Das Impeachment -Verfahrer gegen den litauischen Staatspräsidenten: rechtliche Regelung und politische praxis. Jahrbuch für Ostrecht, bd.45 (2004).

⁴⁸¹ Мишин А. А. Конституционное право зарубежных стран. Москва: Белые альвы, 1999, с.304.

Papildus tam, jāakcentē, ka katrā valstī ir noteikts atšķirīgs skaits impīčmenta pamatojumu. Tikai dažas valstis norāda vienu no šiem pamatojumiem, piemēram, Īrija,⁴⁸² savukārt vairums valstu norāda vismaz divus pamatojumus. ASV Konstitūcija nosaka pat četrus⁴⁸³ priekšnoteikumus, kuri ir pamats impīčmenta procedūras uzsākšanai.

Šajā apakšnodaļā tiks analizēti biežāk noteikto impīčmenta pamatojumu saturs un to izpratnes problēmjasautājumi.

3.5.1. Konstitūcijas pārkāpšana

Konstitūcijas pārkāpšana (*violation of the constitution* - angļu val., *нарушение конституции* - krievu val.) ir visbiežāk noteiktais pamatojums Valsts prezidenta impīčmenta procedūru uzsākšanai, un ir nostiprināts, piemēram, Austrijas, Bulgārijas, Grieķijas, Gruzijas, Horvātijas, Īslandes, Lietuvas, Maķedonijas, Moldovas, Rumānijas, Slovākijas, Slovēnijas, Ungārijas un Vācijas konstitūcijās.⁴⁸⁴

Vācijas Pamatlikums⁴⁸⁵ un Grieķijas Konstitūcija⁴⁸⁶ precizē, ka tikai tīšs konstitūcijas pārkāpums ir pamats impīčmenta procedūras uzsākšanai.

Itālijas Konstitūcija kā vienu no pamatojumiem impīčmenta procedūras uzsākšanai pret prezidentu norāda prezidenta „mēģinājumu gāzt konstitūciju”. Lai arī termins „gāzt konstitūciju” pēc sava satura šķiet tāds, kas varētu būt saistīts ar prezidenta revolucionārām darbībām, tomēr, kā norāda profesore M.Volcanseka (*M.Volcansek*), ar šo jēdzienu Itālijas konstitucionālajās tiesībās saprot darbības, kad prezidents būtu ļaunprātīgi izmantojis vai pārkāpis savas prezidenta pilnvaras.⁴⁸⁷ Kā jau iepriekš minēts, 1991.gadā Itālijā daži deputāti konstitūcijas pārkāpšanā centās apsūdzēt Valsts prezidentu F.Kosigu, tomēr impīčmenta komitejas ziņojumos tika secināts, ka, lai apsūdzētu

⁴⁸² Īrijas Konstitūcijas 12.panta 10.daļā kā vienīgais pamatojums noteikts „fiksēta nepiedienīga uzvedība” (*stated misbehaviour* – angļu val.). *The Constitution of Ireland (1937)*. http://www.taoiseach.gov.ie/attached_files/html%20files/Constitution (skatīts 29.03.2007.)

⁴⁸³ ASV Konstitūcijas 2.panta 4.daļā noteikts, ka: “Prezidents, viceprezidents un visas Savienoto Valstu civilās amatpersonas tiek atlaistas no amata, ja impīčmenta gadījumā viņas tiek atzītas par vainīgām valsts nodevībā, kukuļošanā un citos smagos noziegumos un likumpārkāpumos.” ASV pamatojumus impīčmenta procedūras uzsākšanai un atlaišanai dēvē par *impeachable offense*. *Constitution of United States (1787)*. <http://www.gpoaccess.gov/constitution/index.html> (skatīts 12.05.2007.); Amerikas Savienoto Valstu konstitūcija. Ar paskaidrojumiem. Dž.Peltasona ievads un paskaidrojumi. *Embassy of the USA, World Book, 1986, 17.lpp.*

⁴⁸⁴ Skat. arī Конституционное право государств Европы. Учеб. пособие для студентов юрид.вузов и фак. Отв.ред. Д.А.Ковачев. Москва: Волтерс Клувер, 2005, с.224.

⁴⁸⁵ Artikel 61. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (1949). <http://www.jurisprudencia.de/jurisprudencia.html> (skatīts 12.06.2007.)

⁴⁸⁶ Article 49. Constitution of the Hellenic Republic (1975). http://www.parliament.gr/english/politeuma/syntag_ma.pdf (skatīts 12.03.2007.)

⁴⁸⁷ Volcansek M.L. *Constitutional Politics in Italy*. The Constitutional Court. Houndmills: macMillan, 2000, p.85.

prezidentu mēģinājumā gāzt konstitūciju, prezidenta rīcībā ir jābūt skaidri saskatāmām krimināla rakstura darbībām, un, ka šādā gadījumā nepietiek ar nepamatotiem apgalvojumiem, ka prezidents ir apdraudējis konstitūcijā noteikto kārtību.⁴⁸⁸

Kā secinājuši Krievijas konstitucionālo tiesību zinātnieki: „konstitūcijas pārkāpums” ir sarežģītākais no impīčmenta pamatojumiem, ņemot vērā, ka: „valsts pamatdokumenta daudznozīmība ienes ievērojamu nenoteiktības daļu prezidenta atbildības saturā, un atbilde uz šo jautājumu, šķiet, ietilpst konstitucionālās kontroles institūcijas kompetencē.”⁴⁸⁹

3.5.2. Prezidenta svinīgā solījuma (zvēresta) laušana

Valsts prezidenta svinīgā solījuma vai zvēresta došana⁴⁹⁰ ir obligāts priekšnoteikums Valsts prezidenta amata iegūšanai, un svinīgā solījuma došana ir arī kā atskaites punkts, tam, no kura brīža Valsts prezidents sāk pildīt savus amata pienākumus.

Lai arī dažkārt ir sastopams viedoklis, ka prezidenta zvērestam ir tikai simboliska, nevis juridiska rakstura nozīme, tomēr daudzās valstīs, kur pastāv impīčmenta institūts, tieši zvēresta pārkāpšana ir viens no galvenajiem pamatojumiem impīčmenta procedūras ierosināšanai.

Valsts prezidentu zvērestiem konstitūcijās ir īpaša nozīme, jo tajos parasti tiek koncentrēti attiecīgās valsts iekārtas pamatprincipi, kuriem prezidents sola uzticību,⁴⁹¹ un zvērests ir valstisks solījums.

Valsts amatpersonu zvērestus mēdz klasificēt vai nu kā pozitīvus zvērestus vai negatīvus zvērestus.⁴⁹² Raugoties no prezidentu zvērestos ietvertā satura, tie galvenokārt ir formulēti kā pozitīvi zvēresti (*an affirmative oath* – angļu val.), jo tajos izpaužas prezidenta solījums atbalstīt pastāvošo valsts konstitucionālo iekārtu, ievērot normatīvos aktus u.tml. Turpretim negatīvie zvēresti apliecina, ka persona nav veikusi kādas noteiktas darbības pagātnē,⁴⁹³ un jāsecina, ka Valsts prezidentu zvērestu parasti ir formulēti kā pozitīvi zvēresti.

⁴⁸⁸ Volcansek M.L. Constitutional Politics in Italy. The Constitutional Court. Houndmills: macMillan, 2000, p.86.

⁴⁸⁹ Конституционное право государств Европы. Учеб. пособие для студентов юрид.вузов и фак. Отв.ред. Д.А.Ковачев. Москва: Волтерс Клувер, 2005, с.218.

⁴⁹⁰ Par terminoloģijas niansēm starp jēdzieniem „zvērests” un „svinīgais solījums” skat. Pleps J. Par zvērēšanu un uzmanības vērtu precedentu. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 20.08.2003. Nr. 29 (287). Tomēr, no juridiskā viedokļa šo abu institūtu tiesiskais regulējums un to radītās sekas ir vienādas.

⁴⁹¹ Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 275.lpp.

⁴⁹² Nowak J.E., Rotunda R.D. Constitutional Law. St. Paul, 1995, p.1125. Citēts pēc: Pleps J. Par zvērēšanu un uzmanības vērtu precedentu. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 20.08.2003. Nr. 29 (287).

⁴⁹³ Ibid.

Zvēresta pārkāpums (*breach of oath* - angļu val., *нарушение присяги* – krievu val.) kā pamatojums impīčmenta uzsākšanai ir noteikts, piemēram, Lietuvā. Šīs valsts Konstitūcijas 74. pants nosaka, ka gadījumā, ja Valsts prezidents ir būtiski pārkāpis Konstitūciju vai laužis zvērestu, vai arī, ja atklājas, ka prezidents ir izdarījis noziedzīgu nodarījumu, parlaments (Seims) ar 3/5 visu deputātu balsu vairākumu var atlaist prezidentu no amata.⁴⁹⁴

Tieši zvēresta laušana bija pamats Lietuvas prezidenta R.Paksa impīčmenta procedūras uzsākšanai. Izvērtējot to, vai R.Paksa veiktās darbības ir kvalificējas kā zvēresta pārkāpšana, Lietuvas Konstitucionālā tiesa spriedumā uzsvēra, ka Valsts prezidenta zvērests nav tikai simbolisks akts, un, ka zvēresta došana nav tikai svinīga zvēresta teksta norunāšana un parakstīšana, bet, ņemot vērā, ka zvērests ir nostiprināts Konstitūcijā, tam ir konstitucionāli juridiska nozīme un no tā izriet konstitucionālas sekas.⁴⁹⁵ R.Paksa impīčmenta apsūdzībā tika norādīti seši apsūdzības punkti, kuros viņš bija laužis prezidenta zvērestu un būtiski pārkāpis Konstitūciju; pildot Valsts prezidenta pienākumus R.Pakss bija apsūdzējis savam priekšvēlēšanu kampaņas sponsoram izpildīt prasību, kas nav savienojama ar valsts interesēm; viņš nenodrošināja valsts noslēpuma aizsardzību; izmantojot savu statusu, ietekmēja privātuzņēmumu darbību; jauca publikās intereses ar personīgajām; diskreditēja varas iestāžu autoritāti; deva nelikumīgus rīkojumus saviem padomniekiem⁴⁹⁶ un nenovērsa ļaunprātīgu dienesta stāvokļa izmantošanu.⁴⁹⁷ Apsūdzētais prezidents gan savu vainu neatzina. Neraugoties uz pēdējā vārdā lūgto piedošanu par pieļautajām kļūdām, 2004.gada 6.aprīlī Lietuvas Seims nobalsoja par R.Paksa atcelšanu no amata trīs rupju Konstitūcijas pārkāpumu dēļ, kurus par būtiskiem bija atzinusi arī Lietuvas Konstitucionālā tiesa. Balsojumā piedalījās 116 deputāti.⁴⁹⁸ Apsūdzības punktus par nelikumīgu pilsonības piešķiršanu uzņēmējam J.Borisovam un valsts noslēpuma nenosargāšanu tika savāktas 86 balsis (no

⁴⁹⁴ Article 74. The Constitution of the Republic of Lithuania (1992). http://www.lrkt.lt/Documents2_e.html (skatīts 07.02.2007.)

⁴⁹⁵ On the Compliance of Article 1.¹ (wording of 4 May 2004) and paragraph 2 (wording of 4 May 2004) of Article 2 of the Republic of Lithuania Law on presidential elections with the constitution of the Republic of Lithuania. 25.05.2004. Case No.24/04. www.lrkt.lt (skatīts 12.08.2007.)

⁴⁹⁶ Uzdodot savākt datus par 44 cilvēku privāto dzīvi. Pakss ir pārkāpis konstitūciju. www.leta.lv; publicēts: 28.11.2003.(skatīts 15.06.2004.)

⁴⁹⁷ On the Compliance of actions of president Rolandas Paksas of the Republic of Lithuania against whom an impeachment case has been instituted with the constitution of the Republic of Lithuania. 31.03.2004. Case No. 14/04. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2004/c040331.htm> (skatīts 11.06.2007.); skat. arī Radzevičute A. Seims sāk Paksa apsūdzības procesu. Diena, 20.02.2004.; Pakss ir pārkāpis konstitūciju. www.leta.lv; publicēts: 28.11.2003.(skatīts 15.06.2004.)

⁴⁹⁸ Piemēram, Liberāldemokrātu partija atteicās no balsošanas, paziņojot, ka prezidenta impīčmenta procedūra bijusi nedemokrātiska un pārāk sasteigta, un tās laikā aizmirsti taisnīgas valsts principi un demokrātiskās vērtības. Seims atlaiž prezidentu Rolandu Paksu. <http://www.tvnet.lv/news/abroad>. Publicēts 06.04.2004. (skatīts 11.05.2004.)

nepieciešamajām 85 balsīm), bet par spiediena izdarīšanu uz privātu uzņēmumu “Žemaitijos keliai” nolūkā pārņemt tā akcijas, nobalsoja 89 Seima deputāti.⁴⁹⁹

Par Valsts prezidenta zvēresta satura pārkāpšanu 1974.gadā tika iniciēta arī impīčmenta lieta pret ASV prezidentu R.Niksonu par viņa iesaistīšanos t.s. *Votergeitas skandālā*.⁵⁰⁰ R.Niksons tika apsūdzēts par to, ka viņš, pārkāpjot savu konstitucionālo zvērestu, un pretrunā savam konstitucionālajam pienākumam “rūpēties, lai likumi tiktu pildīti”, “pārkāpjot pilsoņu konstitucionālās tiesības, centās iegūt konfidencialu informāciju, kas nav paredzēts normatīvajos aktos /../”, “pārkāpjot pilsoņu konstitucionālās tiesības viņš nelikumīgiem mērķiem izmantoja Federālo izmeklēšanas biroju, Slepeno dienestu un citas amatpersonas; Prezidenta resorā izveidoja slepenu izlūkošanas nodaļu, kuru daļēji finansēja no vēlēšanu kampaņas fondiem, un kura ar slepenu, nelikumīgu darbību traucēja tiesu darbību; nelikumīgi izmantoja savas pilnvaras, lai iejauktos izpildvaras aģentūru darbībā; lika šķēršļus likumīgai izmeklēšanai, ko veica izpildvaras, tiesas un likumdevējvaras institūcijas.”⁵⁰¹ R.Niksons tika apsūdzēts par to, ka viņš lika šķēršļus tiesas spriešanai, kā arī personīgi un ar savu padoto aģentu palīdzību traucēja t.s. *Votergeitas skandāla* izmeklēšanu, centās piesegt, aizstāvēt un paglābt no atbildības apsūdzētos un slēpa viņu nelikumīgo slepeno darbību.” Tādēļ Kongresa apakšpalātas Juridiskā komiteja secināja, ka prezidents iepriekš minēto iemeslu dēļ ir pelnījis atlaišanu no amata, un, ka apsūdzība ir nododama izskatīšanai impīčmenta kārtībā.

3.5.3. Valsts nodevība

Valsts nodevība (*high treason* – angļu val., *государственная измена* – krievu val.) arī ir viens no biežāk konstitūcijās norādītajiem impīčmenta procedūras uzsākšanas

⁴⁹⁹ Radzevičūte A. Lietuvā jāmeklē cits prezidents. Diena, 07.04.2004.

⁵⁰⁰ 1972.gada 17.jūnijā vēlēšanu kampaņas laikā ASV Republikāniskās partijas prezidenta pārvēlēšanu komitejas pārstāvji mēģināja iekļūt Demokrātiskās partijas štāba mītnē viesnīcu kompleksā “*Watergate*” Vašingtonā, lai uzstādītu noklausīšanās iekārtas. Izmeklēšanas gaitā atklājās daudzu valdības pārstāvju, t.sk., prezidenta R.Niksona un viņa tuvāko palīgu nelikumīgā rīcība. Lietas apstākļu izvērtēšanu veica speciāla Kongresa komisija un 1974.gada 25.jūlijā tā pieņēma lēmumu, ka nepieciešams saukt pie atbildības R.Niksonu. Kopš tā brīža mazinājās Republikāniskās partijas pozīcijas, un šo procesu apzīmē kā *Votergeitas skandālu*. Skat. Labovitz J.R. *Presidential impeachment*. New Haven and London Yale University Press, 1978, p.57.; <http://en.wikipedia.org/wiki/Watergate> (skatīts 19.02.2007.)

⁵⁰¹ Tribe L. H. *American Constitutional Law*. Second edition. New York: The Foundation Press Inc., 1988, p. 292.

pamatojumiem. Impīčmentu par valsts nodevību var uzsākt, piemēram, Bulgārijā,⁵⁰² Grieķijā,⁵⁰³ ASV,⁵⁰⁴ Itālijā,⁵⁰⁵ Čehijā,⁵⁰⁶ Krievijā,⁵⁰⁷ Rumānijā,⁵⁰⁸ Francijā⁵⁰⁹ un Somijā.⁵¹⁰

Ņemot vērā, ka arī ASV Konstitūcijā valsts nodevība ir viens no pārkāpumiem, kas var būt pamats impīčmenta procedūras uzsākšanai un prezidenta atlaišanai no amata,⁵¹¹ valsts nodevības jēdziens ir pētīts šīs valsts konstitucionālajās tiesībās. Kā norādījis Dž. Vašingtona Juridiskās augstskolas profesors Dž. Turlejs (*J. Turley*),⁵¹² ASV tieši termins „valsts nodevība” nerada īpašus interpretācijas sarežģījumus, ņemot vērā, ka šo jēdzienu definē ASV Konstitūcijas 3.panta 3.daļa, kurā noteikts, ka “Savienoto Valstu nodevība ir karadarbība pret tām vai piedrošanās to ienaidniekiem, kā arī palīdzības un atbalsta sniegšana tiem.” Pastāv viedoklis, ka ne katra sadarbība ar Savienoto Valstu ienaidniekiem ir nodevība, tomēr vienoti kritēriji, pēc kuriem varētu konstatēt ASV prezidenta nodevību pret savu valsti nepastāv.⁵¹³ Tā kā ASV prezidents, dodot zvērestu, ir apņēmis kalpot un pakļauties ASV Konstitūcijai, tad kā kritērijs nodevības konstatēšanai būtu jāvērtē, vai konkrētais prezidents, rīkojoties savas valsts un amata pilnvaru vārdā, nav veicis darbības, kas ir pretējas ASV Konstitūcijai. Nav šaubu, ka antikonstitucionāla darbība ir vērtējama kā savas valsts nodevība, bet savukārt nodevība saskaņā ar ASV Konstitūcijas 2.panta 4.daļu ir viens no pamatiem impīčmenta procedūras uzsākšanai.

Daudzu citu valstu tiesību zinātnieki secinājuši, ka jēdziens „valsts nodevība” ir viens no biežāk noteiktajiem, taču vienlaikus strīdīgākajiem impīčmenta pamatojuma

⁵⁰² Article 103. The Constitution of Bulgaria (1991). <http://www.president.bg/en/institution.php> (skatīts 15.04.2007.)

⁵⁰³ Article 49. Constitution of the Hellenic Republic (1975). www.parliament.gr/english/politeuma/synta_gna.pdf (skatīts 12.03.2007.)

⁵⁰⁴ Article 2. Constitution of the United States (1787). <http://www.gpoaccess.gov/constitution/index.html> (skatīts 12.05.2007.)

⁵⁰⁵ Article 90. Constitution of the Republic of Italy (1947). <http://www.president.it/eng> (skatīts 11.04.2007.)

⁵⁰⁶ Article 65. Constitution of the Czech Republic (1992). http://www.hrad.cz/en/ustava_cr/index.shtml (skatīts 18.04.2007.)

⁵⁰⁷ Ст. 93. Конституция Российской Федерации (1993). <http://www.constitution.ru/en/10003000-05.htm> (skatīts 02.04.2007.)

⁵⁰⁸ Article 96. The Constitution of Romania (1991). <http://www.ccr.ro/default.aspx?page=laws/constitution> (skatīts 30.06.2007.)

⁵⁰⁹ *Haute trahision* - franču val. Article 68. Constitution of the French Republic (1958). <http://www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp> (skatīts 19.01.2007.)

⁵¹⁰ Article 113. The Constitution of Finland (1999). <http://www.finlex.fi/pdf/saadkaan/E9990731.PDF> (skatīts 12.06.2007.)

⁵¹¹ Constitution of the United States (1787). <http://www.gpoaccess.gov/constitution/index.html> (skatīts 12.05.2007.)

⁵¹² Turley J. Reflections on murder, misdemeanors and Madison. www.hofstra.edu/academics/Law_lawrev_turley.cfm (skatīts 19.04.2004.); Impeachment and the U.S. Congress. *Congressional Quarterly*. March 1974, p. 6.; Hirsch A. A citizen's guide to impeachment. <http://www.essential-book.org/books/impeach/>. (skatīts: 19.04.2004.)

⁵¹³ Ibid.

terminiem.⁵¹⁴ Professore M.Volkanzeka norādījusi, ka šim jēdzienam trūkst precizitātes un tādēļ to ir iespējams samērā elastīgi interpretēt.⁵¹⁵ Itālijas konstitucionālo tiesību doktrīnā, veicot jēdziena „valsts nodevība” interpretāciju, ir secināts, ka šis jēdziens nozīmē vēršanos pret valsts individualitāti (*personality of the state* - angļu val.) un valsts prezidenta zvēresta pārkāpšanu, savukārt citi tiesību zinātnieki secinājuši, ka šādu apsūdzību var izvirzīt tikai tad, ja prezidents būtu veicis darbības, lai kompromitētu valsti starptautiskā kontekstā, kā, piemēram, atbalstot citu valstu darbības, kuras vērstas pret Itāliju.⁵¹⁶

Valsts nodevības jēdziena saturu ir skaidrojuši arī Francijas tiesību zinātnieki, un, kā norādījis F.Ardāns (*F.Ardan*), ar valsts nodevību nav jāsaprot darbības, kas radījušas nesaskaņas starp valsts varas atzariem, bet gan prezidenta prerogatīvu nepildīšanu vai ārkārtēju pilnvaru pārsniegšanu un konstitūcijas, kuras garants viņš ir, ignorēšanu.⁵¹⁷ Līdzīgi arī Francijas tiesību zinātnieks, Strasbūras Universitātes Tiesību un politikas zinātņu fakultātes profesors Ž.P.Žakē (*J.P.Jacqué*) norāda, ka ar valsts nodevību jāsaprot nopietns un ar iepriekšēju nodomu izdarīts pārkāpums, kuru Valsts prezidents veicis, izpildot ar konstitūciju noteiktos pienākumus.⁵¹⁸

Tādējādi, kā redzams, jēdziena „valsts nodevība” izpratne mēdz būt atšķirīga, un, protams, mazāk sarežģījumu šī jēdziena satura noteikšanā ir tajās valstīs, kur šo jēdzienu jau definē citi valsts normatīvie akti (galvenokārt krimināllikumi jeb kriminālkodeksi).

3.5.4. Likuma pārkāpumi

Likuma pārkāpums (*violation of law* - angļu val., *нарушение законов* - krievu val.) kā pamatojums impīčmenta procedūras uzsākšanai ir noteikts, piemēram, Ungārijā⁵¹⁹ un Vācijā.⁵²⁰

⁵¹⁴ Колбая С.Г. Отрешение президента от должности: мировой опыт и проблемы российского законодательства. Журнал российского права. 2004, No.4. [b.lpp.]

⁵¹⁵ Woods J.A., Jr. How High the Crime? Hastings Law Journal. Vol. 51, April 2000, No.4, p.755; Volcansek M.L. Constitutional Politics in Italy. The Constitutional Court. Houndmills: MacMillan, 2000, p.85.

⁵¹⁶ Ibid.

⁵¹⁷ Ардан Ф. Франция: Государственная система. Москва: Юрлит, 1994, с.57.

⁵¹⁸ Жакке Ж.П. Конституционное право и политические институты. Москва: Юрист, 2002, с.298. Par citiem viedokļiem Francijas Konstitūcijas 68.pantā ietvertā termina „valsts nodevība” interpretācijā skat. Колбая С.Г. Отрешение президента от должности: мировой опыт и проблемы российского законодательства. Журнал российского права. 2004, No.4. [b.lpp.]

⁵¹⁹ Article 31. The Constitution of the Republic of Hungary (1949). <http://net.jogtar.hu/jr/gen/getdoc.cgi?docid=94900020.tv&dbnum=62> (skatīts 18.02.2007.)

⁵²⁰ Artikel 61. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (1949). <http://www.jurisprudencia.de/jurisprudencia.html> (skatīts 12.06.2007.)

Vācijas Pamatlikums, atšķirībā no Ungārijas Konstitūcijas tieši nosaka, ka likuma pārkāpumam jābūt tīšam (*vorsatzliche* – vācu val.). Jāatzīmē, ka Vācijas Pamatlikums kā federālas valsts konstitūcija konkrēti precizē, ka prezidents ir atbildīgs tikai par federālo likumu pārkāpšanu,⁵²¹ līdz ar to pret Vācijas Federālo prezidentu nevarētu uzsākt impīčmenta lietu tādā gadījumā, ja viņš būtu pārkāpis kāda federācijas subjekta (zemes) normatīvos aktus. Līdzīgs akcents uz to, ka impīčments ir piemērojams tikai par Federālo normatīvo aktu pārkāpumu ir noteikts arī Brazīlijas Konstitūcijā.⁵²²

Analizējot jēdziena „likuma pārkāpums” saturu, jāsecina, ka šī jēdziena saturs ir visai plašs un nekonkrēts, jo dažādas valstis šo jēdzienu izprot atšķirīgi. Arī Krievijas konstitucionālo tiesību zinātnieki S.Pronkins (*С.Пронкин*) un O.Petruņina (*О.Петрунина*) pauduši bažas, ka jēdziena „likumpārkāpums” izpratne ir diezgan „izplūdusi”, un, ka tādēļ praksē impīčmenta iegansti var būt visdažādākie, tai skaitā, politiski.⁵²³

Arī ASV Konstitūcijas 2.panta 4.daļā, cita starpā, ir noteikts, ka Valsts prezidents ir atbildīgs par „citu smagu noziegumu un likumpārkāpumu” izdarīšanu.⁵²⁴ Kā norādījis profesors Dž.Turlejs,⁵²⁵ visvairāk neskaidrību ASV konstitucionālajās tiesībās ir tieši par šo abu impīčmenta procedūras pamatojumu - smags noziegums (*high crimes* - angļu val.) un likumpārkāpumi (*misdemeanors* - angļu val.) saturu.⁵²⁶ Ar jēdzienu „smags noziegums” ASV tiesībās parasti saprot finanšu līdzekļu piesavināšanos, citādu ar finansēm saistītu nelikumību izdarīšanu un varas ļaunprātīgu izmantošanu. Daudzu gadu garumā ASV ir notikušas un notiek juridiskas diskusijas par to, vai jēdzieni „smags noziegums” un „likumpārkāpumi” attiecas tikai uz krimināltiesiska rakstura nodarījumiem. Vairums konstitucionālo tiesību zinātnieku ir nonākuši pie secinājuma, ka šie jēdzieni neaprobežojas tikai ar krimināltiesisku izpratni. Impīčmenta procedūras

⁵²¹ Artikel 61. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (1949). <http://www.jurisprudencia.de/jurisprudencia.html> (skatīts 12.06.2007.)

⁵²² Article 85. Constitution of Brazil (1988). <http://www.v-brazil.com/government/laws/titleIV.html> (skatīts 12.08.2007.)

⁵²³ Пронкин С. В., Петрунина О. Е. Государственное управление зарубежных стран: Учебное пособие. Москва: Аспект Пресс, 2001, с.143.

⁵²⁴ Constitution of the United States (1787). <http://www.gpoaccess.gov/constitution/index.html> (skatīts 12.05.2007.)

⁵²⁵ Turley J. Reflections on murder, misdemeanors and Madison. www.hofstra.edu/academics/Law_lawrev_turley.cfm (skatīts 19.04.2004.); Impeachment and the U.S. Congress. Congressional Quarterly, March 1974, p. 6.; Hirsch A. A citizen's guide to impeachment. <http://www.essential-book.org./books/impeach> (skatīts 19.04.2004.)

⁵²⁶ Berger R. Impeachment: The Constitutional problems. Harvard University Press, USA, 1974, p.202.; Mc.Ginnis J.O. Impeachable Defenses. Policy Review. June & July 1999, No. 95.; Tushnet M. Evaluating congressional constitutional interpretation: some criteria and two informal case studies. www.law.duke.edu (skatīts 14.04.2004.); Пронкин С. В., Петрунина О. Е. Государственное управление зарубежных стран. Москва: Аспект Пресс, 2001, с.143.

uzsākšanai kā viens no priekšnoteikumiem obligāti nav nepieciešams krimināli sodāms nodarījums.⁵²⁷ Jēdziena “likumpārkāpums” izpratne nevar aprobežoties tikai ar likumpārkāpumiem krimināltiesību izpratnē.⁵²⁸ Lai uzzinātu šo jēdzienu saturu, ASV tiesību zinātnieki ir pielietojuši vēsturisko metodi, un, ņemot vērā, ka jēdziens „citi smagi noziegumi un likumpārkāpumi” tika pārņemts no Anglijas impīčmenta procedūras regulējuma, tika pētīts šī jēdziena saturs Anglijas tiesībās. Rezultātā tika konstatēts, ka jau Anglijā šis jēdziens bija visaptverošs, kurš ietvēra arī dažādu veidu pilnvaru ļaunprātīgu izmantošanu un neaprobežojās tikai ar Anglijas krimināltiesībām.⁵²⁹ Visbiežāk tiek skaidrots, ka jēdziens „likumpārkāpumi” būtu interpretējams kā amatpersonas pienākumu pārkāpšana, likumdošanas prerogatīvu pārkāpšana un koruptīvu darbību izdarīšana. Taču mūsdienās ASV konstitucionālajās tiesībās galvenās diskusijas rada līdz šim neatbildētais jautājums par to, vai jēdziens likumpārkāpumi (*misdemeanors*) ietver sevī ētisko un morāles normu pārkāpumu.⁵³⁰ Par to skatīt promocijas darba 3.5.6. apakšnodaļu.

3.5.5. Noziedzīga nodarījuma izdarīšana

Neraugoties uz to, ka iepriekš tika secināts, ka vairums valstu neaprobežojas tikai ar krimināla rakstura pārkāpumiem kā pamatojumu impīčmenta uzsākšanai, tomēr atsevišķu valstu normatīvais regulējums liek secināt, ka šajās valstīs prezidenta apsūdzības pamatojums ir saistīts ar pārkāpumu krimināltiesisko raksturu. Piemēram, Brazīlijas Konstitūcija nosaka, ka impīčmenta procedūra pret Brazīlijas prezidentu var tikt uzsākta, ja prezidents ir veicis vispārēju noziedzīgu nodarījumu vai noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar prezidenta varas ļaunprātīgu izmantošanu.⁵³¹ Tādējādi, šie termini vairāk norāda tieši uz krimināltiesisku pārkāpumu raksturu. Kā jau iepriekš minēts, Brazīlija kopš šīs konstitūcijas pieņemšanas praksē ir saskārusies ar impīčmenta

⁵²⁷ Simpson. A Treatise on Federal Impeachments. Phila, 1916., p.22. Citēts pēc: Antieau J. Chester. Modern constitutional law. The States and the Federal Government. Volume II, Lawyers Cooperative Publishing, New York, 1969, p. 468.

⁵²⁸ Antieau J. Chester. Modern constitutional law. The States and the Federal Government. Volume II, Lawyers Cooperative Publishing, New York, 1969, p. 468.; The Committee on Federal legislation. The law of presidential impeachment. Committee Reports. www.abcny.org/staging/presimpt.htm (skatīts 18.05.2004.); Constitutional Grounds for Presidential Impeachment. www.washingtonpost.com/wp-srv/politics/special/clinton/stories/watergate (skatīts 19.02.2004.)

⁵²⁹ The Committee on Federal legislation. The law of presidential impeachment. Committee Reports. www.abcny.org/staging/presimpt.htm (skatīts 18.05.2007.)

⁵³⁰ Статкявичюс М. Перспективы развития института импичмента в современном демократическом государстве. Известия вузов. Правоведение. 2004, No. 5.

⁵³¹ Article 86. The Constitution of Brazil (1988). www.v-brazil.com/government/laws/constitution.html - 6k (skatīts 19.04.2007.)

procedūru, proti, 1992.gadā impīčmenta draudi bija vērsti pret pirmo demokrātiski ievēlēto Brazīlijas prezidentu F.Kolloru. Impīčmenta lieta pret prezidentu tika uzsākta, jo prezidenta brālis apsūdzēja viņu kukuļošanā, valsts līdzekļu nelikumīgā piesavināšanā un citu pārkāpumu izdarīšanā, pēc kura Brazīlijas parlaments (Kongress) uzsāka prezidenta darbību izmeklēšanu. 1992.gada 29.decembrī parlamenta augšpalāta (Senāts) nobalsoja par F.Kollora apsūdzību un atļaišanu no prezidenta amata.⁵³² Prezidentam tika noteikts aizliegums 8 gadus ieņemt amatu valsts pārvaldē, kas ir maksimālais impīčmenta gadījumā piemērojamais diskvalifikācijas ierobežojums šajā valstī. Vēlāk F.Kollora lieta vispārējā kārtībā tika nodota izskatīšanai Brazīlijas Augstākajā Federālajā tiesā, tomēr tiesa viņa darbībās nekonstatēja noziedzīga nodarījuma sastāvu un F.Kollors tika attaisnots,⁵³³ tomēr liela daļa sabiedrības viņu joprojām asociē ar kukuļošanas skandālu, un līdz ar to, sākotnēji daudzsološā politiķa turpmākā karjera valsts pārvaldē ir visai apgrūtināta.⁵³⁴

Krievijas Federācijas Konstitūcijas 93.pants nosaka, ka prezidentu atļai no amata var pamatojoties vienīgi uz apsūdzību valsts nodevībā vai cita smaga nozieguma izdarīšanā.⁵³⁵ Arī Krievijas valsts tiesību zinātnieki norāda, ka šīs valsts tiesību praksē problemātisks ir termins “smags noziegums”. Laikā kad tika pieņemta Konstitūcija, šis termins bija ietverts Krievijas Kriminālkodeksā, kura 7.¹ pantā bija izsmeļoši uzskaitīti visi smagie noziegumi, taču kopš 1996.gada Kriminālkodeksā tika ieviesta citāda noziedzīgu nodarījumu klasifikācija, tādēļ šī jēdziena saturs Krievijas tiesībās ir neskaidrs.

Mūsdienās tiesību zinātnieki ir gandrīz vienisprātis, ka pamatojums impīčmenta uzsākšanai neaprobežojas tikai ar krimināla rakstura nodarījumiem.⁵³⁶ Pamatojums impīčmenta uzsākšanai var būt jebkurš Valsts prezidenta izdarīts pārkāpums, kas grauj

⁵³² Kada N. Impeachment as a punishment for corruption? The cases of Brazil and Venezuela. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Ed.by. J.C.Baumgartner and N.Kada. Praeger. 2003, p.123.; Окунева Л.С. Импи́чмент в Бразилии: Две точки зрения. Латинская Америка: события и люди. Москва. 1993, с.61.-89.

⁵³³ Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.610.; <http://www.planalto.gov.br> (skatīts 12.04.2007.)

⁵³⁴ http://www.fact-index.com/ff/fernando_collor_de_mello.html (skatīts 08.04.2004.)

⁵³⁵ Конституция Российской Федерации (1993). <http://www.gov.ru/main /konst/konst0.html> (skatīts 12.02.2007.)

⁵³⁶ The Law of presidential impeachment. Committee Reports by the Committee on Federal Legislation. www.abncy.org/staging/presimpt.htm (skatīts 10.05.2005.); skat. arī Sullivan J.R. The Interaction Between Impeachment and the Independent Counsel Statute. The Georgetown Law Journal. July 1998, Vol. 86, No. 6., p.2209.

uzticību valsts institūcijām un valstij kopumā. Lai uzsāktu impīčmenta procedūru, pietiek apsūdzēt prezidentu nekompetencē un sliktā valsts pārvaldīšanā.⁵³⁷

Arī Amerikas konstitucionālo tiesību zinātnieks, bijušais Jēlas Universitātes emeritētais profesors Č.Bleks (*C.Black*),⁵³⁸ kurš padziļināti pētījis impīčmenta institūtu, norādījis, ka pārkāpumi, par kuriem piemēro impīčmenta procedūru, ir tādi, kas ir „vairāk kā acīmredzami nepareizi, tie var būt un nebūt „krimināli”, un ir pietiekami nopietni, lai to turpināšanās varētu radīt draudus.”⁵³⁹

3.5.6. Ētikas normu pārkāpums

Lai arī ētikas normu pārkāpums kā pamatojums impīčmenta procedūras uzsākšanai nav bieži sastopams normatīvajā regulējumā, tomēr atsevišķas valstis nosaka, ka impīčmenta procedūru pret Valsts prezidentu var uzsākt par ētikas jeb morāles normu pārkāpumiem. Piemēram, Īrijas Konstitūcija kā vienīgo pamatojumu impīčmenta procedūras uzsākšanai norāda amata pildīšanai nepieņemamu rīcību (*stated misbehaviour* – angļu val.),⁵⁴⁰ kas ir visai plaši tulkojama ģenerālklausula un var ietvert arī ētikas normu pārkāpumu kā pamatojumu impīčmenta procedūras ierosināšanai.

Līdzīgs pamatojums ir noteikts arī Kiprā (šeit tiek lietoti termini negodīga vai apkaunojoša uzvedība)⁵⁴¹, kā arī Maltā, kur Valsts prezidents ir atbildīgs par nepiedienīgu uzvedību.⁵⁴² Arī Izraēlas pamatlikuma „Par Valsts prezidentu”⁵⁴³ 20.pants nosaka, ka parlaments (Knesets) var atlaist prezidentu, ja noteiktā procesuālā kārtībā tiek konstatēts, ka prezidenta uzvedība ir bijusi neatbilstoša Valsts prezidenta statusam.

⁵³⁷ The Law of Presidential impeachment. Committee Reports by the Committee on Federal Legislation. www.abncy.org/staging/presimpt.htm (skatīts 10.05.2007.); Мишин А.А. Конституционное право зарубежных стран. Москва: Белые альвы. 1999, с.305.

⁵³⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Black (skatīts 29.09.2007.)

⁵³⁹ Black C. L. Impeachment: A Handbook. p.39.-40. Citēts pēc: Volcansek M.L. Judicial Impeachment. None Called for Justice. University of Illinois Press. 1993, p.7.

⁵⁴⁰ Article 10. The Constitution of Ireland (1937). www.taoiseach.gov.ie/upload/publications/297.htm (skatīts 15.05.2007.) Par Īriju skat. Koekkoek A.K. Ireland. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004, p.436.-439. Šis jēdziens var ietvert sevī arī kriminālnoziedzumu un varas ļaunprātīgu izmantošanu. <http://www.citizensinformation.ie/categories/government> (skatīts 12.07.2007.)

⁵⁴¹ Article 44. The Constitution of Cyprus (1960). http://www.kypros.org/Constitution/English/appendix_d_part_iii.html (skatīts 11.04.2007.)

⁵⁴² Article 48. Constitution of Malta (1964). http://docs.justice.gov.mt/lom/legislation/english/leg/vol_1/chapt0.pdf; skat. arī Конституционное право государств Европы. Учеб. пособие для студентов юрид.вузов и фак. Отв.ред. Д.А.Ковачев. Москва: Волтерс Клувер, 2005, с.224.

⁵⁴³ Basic Law: The President of the State (1964). http://www.knesset.gov.il/laws/special/eng/basic12_eng.htm (skatīts 12.08.2007.) Šis ir viens no 9 pamatlikumiem, kurš veido Izraēlas nekodificēto konstitūciju. Skat. Eglītis V. Ievads Konstitūcijas teorijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 90.lpp.

Ņemot vērā, ka iepriekš norādīto valstu konstitūcijas konkrēti nosaka, ka morāles normu pārkāpums ir viens no pamatojumiem Valsts prezidenta atlaišanai, šajās valstīs nerodas diskusijas par to, vai prezidents ir atbildīgs par ētiska rakstura pārkāpumiem. Taču tajās valstīs, kur konstitūcija *expressis verbis* to nenosaka, šis jautājums rada plašu polemiku. Arī ASV jautājums par morāles normu pārkāpumiem gan tiesību zinātnē, gan praksē ir izraisījis daudz diskusiju. 1868.gadā, kad notika prezidenta E.Džonsona impīčmenta procedūra, ASV kongresmenis jurists Dž.A.Bingems (*J.A.Bingham*), kurš uzturēja E.Džonsona apsūdzību, rakstīja: “atlaišanai pietiek ar tādu noziegumu vai pārkāpumu, kurš pēc savas dabas un radītajām sekām grauj valdības pamatprincipus un nodara ievērojamu kaitējumu publiskajām interesēm, un ir tāds, kas saistīts ar konstitūcijas, likuma, oficiālā prezidenta zvēresta pārkāpšanu, bezdarbību, kā arī ļaunprātīgu pilnvaru izmantošanu, lai apmierinātu zemiskas tieksmes vai mērķus, t.sk., bez pozitīvo normu pārkāpuma.” Līdz ar to jau šajā laikā pastāvēja uzskats, ka prezidents var tikt apsūdzēts arī morāles normu pārkāpšanā.

Tiesību zinātnē tiek izdalītas divu veidu valsts amatpersonu ētikas izpausmes – privātā ētika un publiskā ētika. Šādu iedalījumu attiecībā uz valsts amatpersonām ieviesa filozofs H.Sidviks (*H.Sidgwick*) 19.gadsimtā un vēlāk precizēja F.Dž.Beilijš (*F.G.Bailey*).⁵⁴⁴ Privātā ētika ir tā, kas ir katram sabiedrības indivīdam, neatkarīgi no ieņemamā amata, t.i., sabiedrībā pieņemtās ētikas un uzvedības normas attiecībā pret ģimeni, draugiem, darba devēju utt., savukārt publiskā ētika attiecas tikai uz publisko darbību (nav svarīgi, vai konkrētais indivīds ir amatpersona).

Interesanti, ka ASV ir notikušas daudzas impīčmenta procedūras, kuru uzsākšanas pamatojums bijis amatpersonas nepiedienīga uzvešanās privātajā dzīvē. Vairums šādu apsūdzību ir izvirzītas pret ASV tiesnešiem. Piemēram, 1881.gadā kāds tiesnesis tika apsūdzēts impīčmenta kārtībā par biežu t.s. „prieka māju” apmeklējumu. Līdzīga iemesla dēļ arī Luiziānas štata Augstākā tiesa 1970.gadā atcēla no amata šī štata tiesnesi.

Kā norāda ASV tiesnesis un Čikāgas Juridiskās universitātes profesors R.Pozners, arī Valsts prezidentu par rīcību, kas neatbilst privātās vai publiskās ētikas normām var pakļaut impīčmenta procedūrai.⁵⁴⁵

Attiecībā uz ētikas aspektu kā piemēru var minēt arī 19.gs. otrajā pusē notikušās aktivitātes pret tautā cienīto Francijas Trešās Republikas prezidentu Ž.Grevī (*J.Grévy*). Drīz pēc ievēlēšanas uz otru prezidentūras termiņu, t.i. 1887.gadā, Francijas plašsaziņas līdzekļi nosodīja prezidentu kāda ģimenes skandāla dēļ, kurā bija iesaistīts prezidenta

⁵⁴⁴ Posner R. An affair of state. The Investigation, Impeachment and Trial of President Clinton. Cambridge: Harvard University Press, 1999, p.133.

⁵⁴⁵ Ibid.

znots, un tādēļ abas parlamenta palātas vērsās pie prezidenta ar aicinājumu, lai viņš šķirtos no Elizejas pilī dzīvojošā radnieka, jo pretējā gadījumā viņš zaudēs savu uzticību parlamenta priekšā un tiks atlaists. Ž.Grevī nepieņēma šai prasībai, tādēļ parlaments iesniedza paziņojumu, ka gaida prezidenta atkāpšanos no amata. Rezultātā prezidents Ž.Grevī pats paziņoja par atkāpšanos no amata.⁵⁴⁶ Ž.Grevī demisijas rakstā norādīja, ka viņam būtu tiesības un pienākums pretoties, taču ņemot vērā tā laika apstākļus valstī, konfliktam starp likumdošanas varu un izpildvaru varētu būt bīstamas sekas, un tāpēc patriotisms liekot prezidentam atkāpties.⁵⁴⁷ Līdz ar to šis gadījums parādīja, ka prezidentam nācās atkāpties no amata parlamenta spiediena rezultātā, un šajā gadījumā ētikas normu pārkāpums kalpoja kā iegansts, lai parlaments atbrīvotos no sev nevēlama prezidenta.

Lai arī Valsts prezidenta rīcībai, neapšaubāmi, ir jāatbilst augstiem morāles un ētikas standartiem, tomēr pilnībā nevar piekrist, ka prezidenta atlaišana impīčmenta procedūras kārtībā, balstoties uz ētikas un morāles normu pārkāpumiem, būtu tāda, kas atbilst impīčmenta institūta definētai jēgai.

Arī ASV prezidenta V.Klintonas impīčmenta procedūra tiesību zinātnieku vidū aktualizēja diskusiju jautājumā par to, kāda loma ir prezidenta rīcībai, kas nav savienojama ar morāles normām un tiesisko ētiku. Tomēr jānorāda, ka V.Klintonas impīčmenta procedūras ietvaros apsūdzēja nevis par morāles normu neievērošanu, bet gan par tiesvedības kavēšanu taisnības noskaidrošanai un nepatiesas liecības sniegšanu par ārvalsts sakariem.

Iepazīstoties ar dažādu valstu normatīvo regulējumu un konstitucionālo praksi, var secināt, ka vairākās valstīs impīčmenta procedūras ierosināšanas un prezidenta atlaišanas pamatojums ir ne tikai juridiski sodāmas darbības, bet arī amorāla, nepiedienīga uzvedība. Līdz ar to nav precīzs Krievijas konstitucionālo tiesību zinātnieces I.Aļebastrovas secinājums, ka pamatojums impīčmenta procedūras uzsākšanai var būt tikai likuma pārkāpums.⁵⁴⁸

Neraugoties uz to, ka atsevišķas valstis nosaka, ka impīčmenta pamatojums var būt ētikas normu pārkāpums, tomēr šādā gadījumā pastāv risks, ka impīčments var kļūt par politizētu procedūru (turklāt, impīčments pēc savas dabas ir procedūra amatpersonu

⁵⁴⁶ Dišlers K. Francijas prezidenta Miljerana atkāpšanās valststiesiskā nozīme. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis. Nr.6/7, 1924, 282.lpp.; http://en.wikipedia.org/wiki/Jules_Gr%C3%A9vy (skatīts 24.06.2007.)

⁵⁴⁷ Dišlers K. Francijas prezidenta Miljerana atkāpšanās valststiesiskā nozīme. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis. Nr.6/7, 1924, 282.lpp.; http://en.wikipedia.org/wiki/Jules_Gr%C3%A9vy (skatīts 24.06.2007.), skat. arī Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 291.-292.lpp.

⁵⁴⁸ Алебастрова И.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Москва: Юриспруденция, 2000, с.142.

saukšanai pie juridiskās atbildības). Tādā gadījumā, ja Valsts prezidentu apsūdz par konstitūcijas vai normatīvo aktu pārkāpšanu, ir iespējams skaidri konstatēt konkrētu tiesību normu pārkāpšanas faktu, savukārt attiecībā uz ētikas normu pārkāpumiem pārkāpuma kvalificēšana un pārkāpuma fakta konstatācija ir visai sarežģīta.

3.5.7. Citi pamatojumi

Tiesību zinātnieki, pētot impīčmenta pamatojumu regulējumu, secinājuši, ka plašs un detalizēts impīčmenta pamatojumu uzskaitījums ir raksturīgs daudzām Latīņamerikas valstīm, un šajās valstīs visbiežākie pamatojumi ir dzimtenes nodevība, iejaukšanās prezidenta, parlamenta vai pašvaldību vēlēšanu norisē, likumdevēja atlaišana un iejaukšanās tiesu darbībā.⁵⁴⁹

Viena no jaunākajām konstitūcijām, t.i., 1999.gadā pieņemtā Somijas Konstitūcija līdztekus valsts nodevībai kā pamatojumu Somijas prezidenta impīčmenta uzsākšanai min arī apsūdzību noziegumos pret cilvēci (*crime against humanity* – angļu val.).⁵⁵⁰ Somijas Konstitūcija gan nenorāda šī jēdziena saturu, taču tas tiek precizēts daudzos starptautiskos dokumentos un ir plaši pētīts starptautiskajās tiesībās.⁵⁵¹

Brazīlijas Konstitūcija⁵⁵² kā vienu no pamatojumiem impīčmenta uzsākšanai norāda dienesta stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu. Pārkāpumi, kas kvalificējami kā dienesta stāvokļa ļaunprātīga izmantošana daļēji norādīti Konstitūcijas 85.pantā, kur noteikts, ka šis jēdziens ietver sevī tādas Valsts prezidenta izdarītas darbības, kas vērstas pret Brazīlijas Konstitūciju, federācijas pastāvēšanu un citu personu pamattiesību īstenošanas kavēšanu.

Uz jautājumu par to, kas var būt pamatojums impīčmenta uzsākšanai, interesantu atbildi 1970.gadā ir paudis kongresmenis Dž.Fords (*G.Ford*). Viņš norādīja, ka „godīga atbilde ir tā, ka pamats impīčmenta apsūdzībai ir tas, ko vairākums Pārstāvju palātas

⁵⁴⁹ Skat. Орлов А.Г. Высшие органы государственной власти стран Латинской Америки. Москва: Издательства «Анkil», 2001, с.11.

⁵⁵⁰ Article 113. Constitution of Finland (1999). www.om.fi/21910.htm - 14k (skatīts 12.12.2006.)

⁵⁵¹ Paporinskis M. Kas ir noziegumi pret cilvēci. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds. 23.09.2003 Nr.34 (292); Paporinskis M. Noziegumi pret cilvēci mūsdienu starptautiskajās tiesībās (I) Likums un Tiesības. 2004, Nr.63; Ratner S.R., Abrams J.S. Accountability for Human Rights Atrocities in International Law. Beyond the Nuremberg Legacy. 2nd ed. Oxford: OUP, 2001, p. 46.; Cassese A. International Criminal Law, Oxford: OUP, 2003, p.67-68.; Eiropas Savienības pamatnostādnes Starptautisko humanitāro tiesību ievērošanas veicināšanai. ES oficiālais vēstnesis. 23.12.2005. C.327/4. eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2005:327:0004:0007:LV:PDF(skatīts 12.08.2007.)

⁵⁵² Constitution of Brazil (1988). <http://www.v-brazil.com/government/laws/titleIII.html>. (skatīts 20.09.2007.)

locekļu attiecīgajā vēstures posmā par tādu uzskata.”⁵⁵³ Šis Dž.Forda izteikums ir izpelnījies kritiku,⁵⁵⁴ ņemot vērā, ka īstenojot impīčmenta procedūru parlaments veic juridiska rakstura funkciju, tomēr jāsecina, ka šim izteikumam ir savs pamatojums, ņemot vērā, ka vairums senatori, nebūdami profesionāli juristi, vērtējot prezidenta pārkāpuma nopietnību, lielā mērā darbojas saskaņā ar savu pārlicību, turklāt, tā kā laika gaitā mainās izpratne par atsevišķu impīčmenta pamatojumu saturu, arī tam ir nozīme izvērtējot pārkāpuma faktu.

Laikā, kad tika lemts par R.Niksona impīčmenta procedūras uzsākšanu, tika izteikts viedoklis, ka ir divu kategoriju nodarījumi, par kuriem amatpersonu var saukt pie atbildības impīčmenta kārtībā:

- 1) politiska rakstura noziedzīgi nodarījumi, kas saistīti ar prezidenta varas antikonstitucionālu, ļaunprātīgu izmantošanu vai antikonstitucionālu Kongresa prerogatīvu ierobežošanu;
- 2) krimināla rakstura noziedzīgi nodarījumi, kuri attiecas uz tādiem tiesību pārkāpumiem, par kuriem pret vienkāršiem ierindas pilsoņiem varētu tikt uzsākta kriminālvajāšana, bet kad runa ir par Valsts prezidentu, seko impīčmenta procedūra.⁵⁵⁵

Savukārt Džordžtaunas Universitātes Tiesību centra profesore Dž.O’Salivena (*J.O’Sullivan*) norādījusi, ka ASV praksē notikušās impīčmenta procedūras atkarībā no apsūdzību pamatojuma var iedalīt trijās kategorijās:

- 1) ir notikusi iejaukšanās citas institūcijas kompetencē (amatpersonas pilnvaru pārsniegšana);
- 2) amatpersonas uzvedība nav bijusi atbilstoša ieņemamajam amatam;
- 3) amatpersona savas pilnvaras izmantojusi personiska labuma gūšanai.⁵⁵⁶

Kā liecina ASV impīčmentu procedūru prakse, šajā valstī visbiežāk nepieciešamība uzsākt impīčmenta procedūru ir argumentētas ar pamatojumu, ka attiecīgās amatpersonas ir pārkāpušas Konstitūciju, aizskārušas citu cilvēku pamattiesības vai apdraudējušas

⁵⁵³ Impeachment and the U.S. Congress. Congressional Quarterly. March 1974., p.7; Fisher L. Constitutional conflicts between Congress and the President. 3.rd. ed., University Press of Kansas, 1991, p.170.

⁵⁵⁴ Skat. The Committee on Federal legislation. The law of presidential impeachment. Committee Reports. www.abcnny.org/staging/presimpt.htm (skatīts 18.05.2007.);

⁵⁵⁵ The New York Times. 29.11.1973. Citēts rēc: Мишин А.А. Конституционное право зарубежных стран. Москва: Белые альвы. 1999, с.305.

⁵⁵⁶ O’Sullivan J.R. The Interaction Between Impeachment and the Independent Counsel Statute. The Georgetown Law Journal. July 1998, Volume 86, No. 6., p.2218.

sabiedrisko kārtību. Savukārt tieši pret Valsts prezidentiem vērstās apsūdzības parasti tikušas kvalificētas kā nelikumīga rīcība un nespēja aizsargāt Konstitūciju.⁵⁵⁷

3.6. Valsts prezidenta izdarīto pārkāpumu kvalifikācijas specifika

Vairums no iepriekš analizētajiem impīčmenta procedūras uzsākšanas pamatojumiem attiecas uz dažādiem attiecīgās valsts impīčmenta subjektiem, piemēram, tiesnešiem, parlamenta locekļiem un citām valsts augstākajām amatpersonām. Taču praksē, lemjot par impīčmenta procedūras ierosināšanu, tiek ņemts vērā arī impīčmenta subjekta statuss, jo, kā norāda R.Pozners,⁵⁵⁸ pret tiesnesi, kas veicis krāpšanos ar ienākuma nodokļa uzrādīšanu, būtu jāuzsāk impīčmenta procedūra, taču nav pilnīgi viennozīmīgi, ka par tādu pašu pārkāpumu būtu jāuzsāk prezidenta impīčmenta procedūra. Šādā veidā R.Pozners izvirza teoriju, ka, nosakot valsts amatpersonas atbildību un impīčmenta procedūras piemērošanas nepieciešamību, jāņem vērā ne tikai izdarītā pārkāpuma smagums un faktiskie apstākļi, bet arī paša izdarītāja statuss. Ja krimināltiesībās un administratīvajās tiesībās pastāv princips, ka, izvērtējot pārkāpēja vainu izdarītajā noziegumā neņem vērā personas mantisko un sociālo stāvokli, tad impīčmenta lietās R.Poznera skatījumā, pastāv izņēmums, kad vienāda rakstura nodarījumi ir jāvērtē atšķirīgi, ja tos pastrādājušas dažādas amatpersonas. R.Pozners norāda, ka tiesneša un prezidenta nodarījumus ir jāvērtē atšķirīgi, ņemot vērā, ka tiesnesis simbolizē likumu un, ka pat relatīvi mazsvarīgi pārkāpumi nopietni iedragā uzticību tiesu sistēmai. Savukārt Valsts prezidents pēc būtības ir politiķis un no politiķiem sagaida, lai viņi ievērotu likumus, bet ne personificētu sevi ar likumu.⁵⁵⁹ Šādam R.Poznera viedoklim var piekrist, ciktāl runa ir tikai par pārkāpumu izvērtēšanu saistībā ar pašu impīčmenta procedūru, bet, ne saistībā ar vispārējā soda piemērošanu. Līdzīgi varētu salīdzināt apsūdzības pamatojumu starp Valsts prezidentu un citām amatpersonām, pret kurām arī var celt apsūdzību impīčmenta kārtībā, un tādā gadījumā, visticamāk, būtu pamats uzskatīt, ka Valsts prezidents ir vairāk atbildīgs par savu rīcību nekā, piemēram, civildienesta ierēdnis.

Būtiskākais aspekts, kas juridiski ir jāizvērtē ir tas, ka Valsts prezidents kā valsts galva darbojas valsts un sabiedrības interesēs, un tādējādi, vadoties no Valsts prezidenta

⁵⁵⁷ Perkins W.B. The political Nature of Presidential impeachment in the United States. Checking executive power. Presidential impeachment in Comparative perspective. Ed.by. J.C.Baumgartner and N.Kada, Praeger, 2003., p.28.

⁵⁵⁸ Posner R. An affair of state. The Investigation, Impeachment and Trial of President Clinton. Harvard University Press, 1999, p.96.

⁵⁵⁹ Posner R. An affair of state. The Investigation, Impeachment and Trial of President Clinton. Harvard University Press, 1999, p.104.

institūta mērķiem un funkcijām, jāsecina, ka prezidenta prettiesiska darbība daudz vairāk apdraud sabiedrības intereses nekā pārējo valsts amatpersonu prettiesiska rīcība. Gadījumā, ja prezidents neievēro normatīvos aktus, tas pat var izraisīt valstī tiesisko nihilismu un mudināt arī valsts iedzīvotājus nesekot normatīvo aktu prasībām.

Analizējot tiesību teorijā paustās atziņas un impīčmentu praksi, tiesību zinātnieki ir nonākuši pie secinājuma, ka, lai uzsāktu Valsts prezidenta impīčmenta procedūru, prezidenta pārkāpumam ir jābūt **būtiskam**, jo impīčmenta procedūra ir radikāla procedūra, tādēļ ir rūpīgi jāizvērtē tās pielietošanas nepieciešamība konkrētajā situācijā.⁵⁶⁰

Dažas valstis uz to, ka izdarītajam pārkāpumam ir jābūt būtiskam norāda tieši konstitūcijas tekstā, piemēram, Lietuvas Konstitūcijas 74.pants.

Tomēr arī citās valstīs konstitucionālajā doktrīnā un praksē kā impīčmenta pielietošanas kritērijs ir prasība par izdarītā pārkāpuma būtiskumu jeb nozīmīgumu. Kā piemēru varētu minēt Korejas praksi prezidenta impīčmenta lietā. Šīs valsts konstitūcija nosaka, ka Valsts prezidentu var apsūdzēt, „ja prezidents, izpildot amata pienākumus ir pārkāpis konstitūciju vai citus likumus”.⁵⁶¹ Konstitūcijas regulējums tieši nenosaka, ka pārkāpumam jābūt būtiskam, tomēr praksē, kad šīs valsts Konstitucionālā tiesa izvērtēja Valsts prezidenta Ro Mu Hjuna impīčmenta procedūras pamatotību, tā secināja, ka prezidents bija veicis 3 Konstitūcijas un likuma pārkāpums, tomēr neviens no tiem nebija tik nopietns, lai prezidentu atlaistu no amata.⁵⁶² Korejas Konstitucionālā tiesa savu nolēmumu pamatoja ar vienu no konstitucionālisma pamatprincipiem – samērīguma jeb proporcionalitātes principu. Papildus tam Konstitucionālā tiesa spriedumā norādīja, ka prezidenta atlaišanai šajā valstī būs divas negatīvas sekas. Pirmkārt, prezidentu ir ievēlējusi tauta demokrātiskās vēlēšanās, un tādējādi tā būs tautas gribas noniecināšana, savukārt kā otru risku Konstitucionālā tiesa norādīja apstākli, ka valstī var rasties politiski nemieri laikā, kad valsts ir bez vadītāja un tikmēr tiek apdraudēta arī valsts administrācijas netraucēta funkcionēšana.⁵⁶³ Tomēr šāds tiesas spriedums rada neskaidrības par robežu, kad Valsts prezidenta pārkāpums būs pietiekami nopietns, lai viņu atlaistu no amata; turklāt, ņemot vērā, ka tiesa atzīst, ka trijos gadījumos ir pārkāpti normatīvie akti, un prezidentam par to neiestājas atbildība, tas zināmā mērā noniecina konstitucionālo kārtību. Korejas Konstitucionālā tiesa nolēma, ka impīčments un

⁵⁶⁰ Skat., piemēram, Статкявичюс М. Импи́чмент и его последствия. Закон и право. 2004, No.10., с. 8.

⁵⁶¹ Article 65. Constitution of the Republic of Korea (1948). korea.na.go.kr/res/low_01_read.jsp?boardid=1000000035-22k (skatīts 11.05.2007.)

⁵⁶² Lee Y. Law, Politics and Impeachment: The Impeachment of Roh Moo-hyun from a Comparative Constitutional Perspective. The American Journal of Comparative Law. Vol.53, Spring 2005, No. 2, p. 415.

⁵⁶³ Ibid, p.418.

atļaišana ir piemēroti tikai tad, kad „šādi soļi ir nepieciešami, lai atjaunotu izpostīto konstitucionālo kārtību”. Tādējādi Korejas Konstitucionālās tiesas lēmums noteica būtiskus šīs procedūras pamatprincipus, kurus parlamentam būs jāņem vērā, izvirzot impīčmenta apsūdzības nākotnē: prezidents var tikt apsūdzēts tikai par likumu un konstitūcijas pārkāpumu, kas izdarīts atrodoties amatā, un tikai tādā gadījumā, ja pārkāpums ir tik būtisks, ka to var labot tikai prezidenta atļaišana.⁵⁶⁴

Arī Rumānijas Konstitucionālā tiesa 2007.gadā, izvērtējot Valsts prezidenta T.Bačesku nodarījumu, pasludināja, ka prezidenta darbībās ir bijuši daži konstitūcijas normu pārkāpumi, taču uzsvēra, ka tie nav tik būtiski, lai novestu pie prezidenta atļaišanas. Papildus tam Konstitucionālā tiesa lēmumā arī norādīja, ka lai uzsāktu impīčmentu, Konstitūcijas pārkāpumiem būtu jābūt būtiskiem un atkārtotiem.⁵⁶⁵ Var pievienoties prasībai par to, lai nodarījums būtu būtisks, taču kritiski ir vērtējama prasība par šādu nodarījumu atkārtotību, kas līdz ar to var mazināt impīčmenta preventīvo nozīmi un ir pretrunā likumības principam.

Uz to, ka impīčmenta procedūra ir piemērojama par būtiskiem nodarījumiem norāda arī franču tiesību zinātnieks Ž.P.Žakē, uzsverot, ka tāda „smagnēja” procedūra kā impīčments var tikt pielietota tikai ārkārtējas nozīmības gadījumos.⁵⁶⁶

Pamatojuma aspektā diskutabls ir jautājums, par to, vai Valsts prezidenta izdarītajiem pārkāpumiem obligāti jābūt **saistītiem tieši ar amata pienākumu veikšanu**. Šis jautājums ir radījis plašu polemiku tiesību zinātnieku vidū.⁵⁶⁷ Atsevišķi tiesību zinātnieki uzskata, ka prezidenta veiktajiem pārkāpumiem jābūt saistītiem tieši ar Valsts prezidenta amata pienākumu izpildi,⁵⁶⁸ turpretim citi norāda, ka pārkāpumiem nav jābūt saistītiem ar amata izpildi, un, ka impīčmenta procedūru var pielietot arī par tām darbībām, kas veiktas pirms ievēlēšanas prezidenta amatā.⁵⁶⁹

Pareizāk būtu neaprobežoties ar prasību, lai attiecīgais nodarījums būtu veikts tieši amata pildīšanas laikā, jo, pirmkārt, gadījumā, ja Valsts prezidents būtu izdarījis būtisku pārkāpumu, kurš vēl nebūtu izmeklēts un atklāts līdz ievēlēšanai Valsts

⁵⁶⁴ Lee Y. Law, Politics and Impeachment: The Impeachment of Roh Moo-hyun from a Comparative Constitutional Perspective. *The American Journal of Comparative Law*. Vol.53, Spring 2005, No. 2, p.418.

⁵⁶⁵ President's impeachment now on Parliament's shoulders. 06.04.2007. www.csees.net (skatīts 20.04.2007.); On the request to settle the legal dispute of a constitutional nature between the President of Romania and the Government of Romania, formulated by the Prime Minister Călin Popescu Tăriceanu. Decision of the Constitutional Court of Romania No.356 of April 5, 2007. <http://www.ccr.ro/default.aspx?page=decisions/2007> (skatīts 06.06.2007.)

⁵⁶⁶ Жакке Ж.П. Конституционное право и политические институты. Москва: Юрист. 2002, с.298.

⁵⁶⁷ Berger R. Impeachment: The Constitutional Problems. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts. 1974, p.193.

⁵⁶⁸ Ibid, p.193.-194.

⁵⁶⁹ Hirsch A. A Citizen's Guide to Impeachment. Essential Books. <http://essential-book.org/books/impeach/#twentyone> (skatīts 11.02.2007.)

prezidenta amatā, tas ļautu prezidentam izvairīties no juridiskās atbildības laikā, kamēr viņš veic prezidenta pienākumus. Turklāt, atkarībā no katras valsts normatīvā regulējuma, ir iespējama situācija, ka pēc tam, kad beigsies prezidenta pilnvaru termiņš, par iepriekš izdarīto nodarījumu var būt iestājies noilgums. Otrkārt, ne vienmēr iespējams novilkt stingru robežu starp to, kur persona darbojas kā Valsts prezidents un privātpersona. Pat tādā gadījumā, ja Valsts prezidents kā privātpersona būs veicis kukuļdošanu, lai panāktu savai ģimenei labvēlīgu lēmumu, tas būtu nopietns pamats prezidenta saukšanai pie atbildības un atlaišanai no amata. Tādēļ nebūtu vēlams aprobežoties ar to, lai prezidenta izdarītajam pārkāpumam obligāti būtu bijusi saistība ar prezidenta kā augstākās valsts amatpersonas veiktām darbībām.

Tas, ka prezidenta pārkāpumam jābūt saistītam tieši ar amata pienākumu izpildi noteikts, piemēram, Portugāles Konstitūcijā.⁵⁷⁰ Konstitūcija nosaka, ka par tiem noziedzīgajiem nodarījumiem, kas nav izdarīti prezidenta pilnvaru termiņa laikā, prezidents vispārējā kārtībā būs atbildīgs tikai pēc prezidentūras termiņa beigām. Līdzīgi arī Paragvajai Konstitūcijai⁵⁷¹ nosaka, ka Valsts prezidents un citi impīčmenta subjekti var tikt pakļauti impīčmenta procedūrai par prettiesisku rīcību, kas saistīta ar amata pienākumu izpildi.

Taču kopumā var piekrist tiesību zinātniekam R.Bergeram, ka amata pildīšana kā obligāts priekšnoteikums impīčmenta procedūras uzsākšanai bija raksturīgs galvenokārt senākām konstitūcijām.⁵⁷²

Arī jautājumā par Vācijas Federālā prezidenta saukšanu pie atbildības impīčmenta procedūras kārtībā, tiesību zinātnieki T.Maunzs (*T.Maunz*) un R.Cipelijs (*R.Zipellius*) norāda, ka gadījumā, ja Valsts prezidents kā privātpersona būs veicis ceļu satiksmes pārkāpumu, pret prezidentu nevarēs uzsākt impīčmentu.⁵⁷³ Tomēr rodas jautājums kā būs ar prezidenta atbildību tādā gadījumā, ja prezidents būs veicis šo ceļu satiksmes pārkāpumu, piemēram, atrodoties stiprā alkohola reibuma stāvoklī, un tādējādi būs pārkāpis likumu prasības un apdraudējis līdzcilvēkus.

To valstu likumdevējiem, kur vēl tikai ieviesīs impīčmenta institūtu, varētu būt visai sarežģīti noteikt impīčmenta pamatojumu. Piemēram, komplicēts ir jautājums par to, kurš pamatojums ir precīzāks un piemērotāks Valsts prezidenta atlaišanai – zvēresta

⁵⁷⁰ Article 130. Constitution of the Portuguese Republic (1976). http://www.parlamento.pt/ingles/cons_leg/crp_ing/index.html (skatīts 07.06.2007.)

⁵⁷¹ Article 225. Paraguay Constitution (1992). http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/pa00000_.html. (skatīts: 08.01.2004.)

⁵⁷² Berger R. Impeachment: The Constitutional Problems. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts. 1974, p.196.

⁵⁷³ Maunz T., Zipellius R. Deutsches Staatsrecht. Ein Studienbuch. 29.Auflage. C.H.Beck'sche Verlagsbuchhandlung München, 1994, S.278.

vai konstitūcijas pārkāpums, un kādas ir atšķirības starp šiem abiem jēdzieniem, jo daudzās valstīs Valsts prezidents, dodot svinīgo solījumu, apņemas ievērot konstitūciju, kas līdz ar to nozīmē atbildību par konstitūcijas pārkāpšanu. Savukārt tajās valstīs, kur kā impīčmenta pamatojums ir konstitūcijas pārkāpšana, tas vienlaikus arī nozīmē pienākumu ievērot prezidenta zvērestu, ņemot vērā, ka daudzu valstu konstitūcijās ir noteikts, ka Valsts prezidentam ir jārikojas atbilstoši zvēresta tekstā ietvertajiem principiem. Līdz ar to, katrai valstij, nosakot apsūdzības pamatojumu, ir jāizvērtē ar zvērestu aizsargāto principu un interešu saturus.⁵⁷⁴

Uz to, ka jautājums par impīčmenta procedūras pamatojumu noteikšanu ir visai sarežģīts, norāda tas, ka arī ASV Konstitūcijas izstrādātāju vidū jautājums par impīčmenta procedūras pamatojumu bija viens no sarežģītākajiem un visvairāk diskutētajiem.⁵⁷⁵ ASV Konstitūcijā normas par impīčmenta procedūras regulējumu nekad nav grozītas, taču nereti, praksē saskaroties ar reālu impīčmenta lietu, tiek izteikti ierosinājumi konstitūcijā precizēt un izvērstāk definēt impīčmenta procedūras pamatojumus.⁵⁷⁶

Lai arī detalizētam regulējumam ir savas priekšrocības, tomēr pamatojumi impīčmenta uzsākšanai nevar tikt definēti visai kazuistiski, jo, kā zināms, nekad nav iespējams paredzēt visus gadījumus un tos iestrādāt rakstītajās tiesību normās, tādēļ šos jēdzienus ir nepieciešams interpretēt un piepildīt ar saturu katrā individuālajā gadījumā.

Tiesību zinātnē nav vienotu kritēriju, pēc kuriem vadoties, varētu viennozīmīgi noteikt, vai par konkrēto pārkāpumu prezidentu var atlaist no amata impīčmenta procedūras kārtībā. Faktiski, šis ir vairāk teorētisks jautājums, jo, lai atlaistu no amata Valsts prezidentu, formāli parlamentam nav nepieciešams argumentēt, vai izdarītais pārkāpums ir bijis nopietns un kāpēc prezidentu būtu jāatlaiž. Teorētiski prezidentu var atcelt pamatojoties uz to, ka tas ir pārsniedzis atļauto braukšanas ātrumu un tādējādi apdraudējis apkārtējo personu dzīvības. Tiesību literatūrā šādus impīčmentus, kad prezidenti tiek apsūdzēti par salīdzinoši mazāksvarīgiem nodarījumiem, dēvē par

⁵⁷⁴ Piemēram, Lietuvas Konstitucionālā tiesa norādījusi, ka Lietuvā daži noziegumi var nebūt saistīti ar Konstitūcijas vai zvēresta pārkāpšanu. On the Compliance of Article 1.¹ (wording of 4 May 2004) and paragraph 2 (wording of 4 May 2004) of Article 2 of the Republic of Lithuania Law on presidential elections with the constitution of the Republic of Lithuania. Ruling of 25.05.2004. Case No. Nr.24/04. www.lrkt.lt (skatīts 12.08.2007.)

⁵⁷⁵ Perkins W.B. The political Nature of Presidential impeachment in the United States. Checking executive power. Presidential impeachment in Comparative perspective. Ed.by. J.C.Baumgartner and N.Kada, Praeger, 2003, p.24.

⁵⁷⁶ Labovitz J.R. Presidential impeachment. New Haven and London. Yale University Press. 1978, p. 255.

„politiskajiem impīčmentiem”, jo pastāv aizdomas, ka impīčments kalpo kā līdzeklis, lai atlaistu prezidentu nevis konstitucionālu, bet gan politisku mērķu dēļ.⁵⁷⁷

Lai arī parasti tiek uzsvērts impīčmenta institūta ne vien tiesiskais, bet arī politiskais raksturs, tomēr jāakcentē, ka tāpat kā jebkuras amatpersonas, tā arī prezidenta atlaišanas pamatojums nevar būt kādas politiskas intereses vai atšķirīgi politiskie uzskati.⁵⁷⁸

Ierosinot impīčmenta procedūru, ir jāņem vērā, ka pamats impīčmenta procedūras uzsākšanai ir prezidenta juridiskā, nevis politiskā atbildība, un šis aspekts nedod iespēju likumdevējam uzsākt Valsts prezidenta impīčmenta procedūru pēc paša vēlmes, bez pietiekama juridiskā pamatojuma.⁵⁷⁹ Impīčments nav paredzēts kā līdzeklis, ar kuru atbrīvot Valsts prezidentu no amata, ņemot vērā, ka parlamentam nepatīk prezidenta īstenotā politika.⁵⁸⁰ Ikvienā valstī, ierosinot Valsts prezidenta impīčmenta lietu, ir jāņem vērā, ka impīčmenta procedūru ir pamats uzsākt tikai tādā gadījumā, ja prezidents ar savām darbībām vai bezdarbību ir veicis pārkāpumus, par kuriem konstitūcija paredz prezidenta saukšanu pie konstitucionālās atbildības impīčmenta kārtībā.

Lai arī parlamentam nav juridiski jāpamato, kādēļ tas prezidenta pārkāpumu uzskata par pietiekamu, lai uzsāktu impīčmentu un atlaistu prezidentu no amata, tomēr, vadoties no vēsturiskā aspekta un politiskajām tradīcijām demokrātiskās valstīs, jāsecina, ka pret Valsts prezidentu var uzsākt impīčmenta procedūru un tās rezultātā atlaist prezidentu no amata, ja:

- 1) Valsts prezidents ir pārkāpis spēkā esošos normatīvos aktus;
- 2) pārkāpuma rezultātā sabiedrības intereses ir vai varēja tikt būtiski aizskartas;
- 3) minētais pārkāpums nav savienojams ar Valsts prezidenta darbības un tiesiskas valsts principiem.

⁵⁷⁷ Skat. Posner R. An affair of state. The Investigation, impeachment and trial of President Clinton. Harvard University Press. 1999, p.109.-120. Dažkārt arī paši prezidenti ir mēģinājuši ar impīčmenta palīdzību atbrīvoties no politiskajiem oponentiem, piemēram, 1805.gadā ASV prezidents T. Džefersons. Skat. Currie D.P. The Constitution of the United States. A Primer for the People. Second edition. The University of Chicago Press. Chicago and London, 2000, p.24.

⁵⁷⁸ Currie D.P. The Constitution of the United States: A primer for the people. Second edition. The University of Chicago, 2000, p. 6. Arī amerikāņu tiesību zinātnieks un tiesnesis R.Pozners vērš uzmanību uz to, ka impīčments nevar tikt piemērots tikai politisko nesaskaņu risināšanai starp Kongresu un prezidentu. Posner R. An Affair of state. The Investigation, Impeachment and Trial of President Clinton. Harvard University Press. 1999, p.109.

⁵⁷⁹ Kā norādīts arī Krievijas juridiskajā literatūrā, Krievijas Federācijas Prezidenta atlaišanu nedrīkst uzskatīt par pretsvaru viņa prerogatīvai atlaist Valsts domi, jo Valsts domes atlaišanai ir politiski motīvi, bet prezidenta atlaišanai – juridiski, neraugoties uz to, ka arī tai ir zināmi politiski aspekti. Конституция Российской Федерации. Проблемный комментарий. Руководитель авторского коллектива и ответственный редактор В.А.Четвернин. Москва. 1997, с.383.

⁵⁸⁰ The Committee on Federal legislation. The law of presidential impeachment. Committee Reports. www.abcny.org/staging/presimpt.htm (skatīts 18.05.2007.)

Tādā gadījumā, ja pastāv aizdomas par Valsts prezidenta prettiesisku darbību un šo darbību raksturs atbilst tādām pazīmēm, par kurām prezidentu ir jāatļauj no ieņemamā amata, tad, neraugoties uz to, ka lielākajā daļā konstitūciju nav noteikts, ka jāiegūst pierādījumi par šādu darbību veikšanu, pastāv tiesiskas valsts pienākums iegūt pietiekamus pierādījumus par prezidenta izdarītajām prettiesiskajām darbībām.

Atgriežoties pie sākotnējā jautājuma par to, kāda veida un kādā veidā nostiprināti pierādījumi ir jāiegūst parlamentam, lai tas varētu pieņemt lēmumu par prezidenta atļaušanu, jāsecina, ka vienoti standarti normatīvajā regulējumā nav noteikti, kas nozīmē, ka personām, kas izvērtē prezidenta veiktās prettiesiskās darbības, ir jāvadās no savas pārlicības par to, cik būtisks ir konkrētā prezidenta izdarītais nodarījums. Tā kā parlamenta locekļi, kas balso par to, vai prezidents ir atļaujams no amata pēc būtības veic tiesas funkciju, tad uz viņiem arī būtu attiecināms procesuālo tiesību princips, kas nosaka, ka tiesnesis novērtē pierādījumus pēc savas iekšējās pārlicības, kas pamatota uz vispusīgi, pilnīgi un objektīvi pārbaudītiem pierādījumiem, vadoties no tiesiskās apziņas, kas balstīta uz loģikas likumiem, zinātnes atziņām un dzīvē gūtiem novērojumiem.⁵⁸¹

Sākotnēji neskaidrs ir jautājums par to, cik spēcīgiem ir jābūt pierādījumiem, lai no amata atļautu Valsts prezidentu. Tā kā prezidenta atļaušana ir arī politisks akts, šeit īsti nedarbotos princips, ka jebkuras šaubas parlamentam ir jātulko par labu prezidentam, kas impīčmenta procedūru padarītu par izteikti juridisku tiesvedību. Par labu šim viedoklim, jānorāda tas, ka pārkāpumu izdarījušais Valsts prezidents impīčmenta kārtībā netiek sodīts par nodarījumu, bet tiek atcelts no amata par rīcību, kas nav savienojama ar prezidenta amatam nepieciešamajām īpašībām. Parlamentam nav uzlikts pienākums atcelt prezidentu, pat tādā gadījumā, ja tiek konstatēta un pierādīta viņa vaina. Valsts prezidenta atļaušana, tāpat kā impīčmenta procedūras uzsākšana ir parlamenta tiesības, bet ne pienākums.

Impīčmenta procedūras piemērošanai nav būtiski konstatēt, ka pārkāpums ir radījis noteiktas tiesiskas sekas, līdz ar to, konstatējams, ka impīčmenta piemērošanai ir nepieciešams konstatēt formālu nevis materiālu pārkāpuma sastāvu.

⁵⁸¹ Skat. Civilprocesa likuma 97.pantu. Civilprocesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 03.11.1998. Nr. 326/330.

IV NODAĻA

4. Valsts prezidenta impīčmenta procedūras norise un tās pamatprincipi

4.1. Valsts prezidenta impīčmenta procedūras norise

Jautājumi par impīčmenta procedūras norisi daudzās valstīs ir neskaidri regulēti. Tajās valstīs, kur praksē notikuši impīčmenti, šīs procedūras īstenotājiem ir nācies aizpildīt šajā jomā pastāvošos normatīvo aktu robus.

Pamatā galvenie impīčmenta procedūras norises pamatprincipi un secība ir izsecināma no katras valsts konstitūcijas normām un tiek precizēta parlamenta darbību regulējošajos normatīvajos aktos (visbiežāk parlamenta reglamentos jeb kārtības ruļļos). Gadījumā, ja impīčmenta procedūras īstenošanā tiek iesaistīta konstitucionālā tiesa, tad attiecībā uz šīs tiesas kompetenci impīčmenta lietu izskatīšanā, atsevišķas normas atrodamas likumos par konstitucionālo tiesu. Gadījumā, ja valstī impīčmenta lietas izskata speciālas tiesu institūcijas, tad parasti šo tiesu kompetenci un lietu izskatīšanu regulē speciāls normatīvais akts. Tomēr, veicot dažādu valstu normatīvo aktu analīzi, jāsecina, ka normatīvie akti nesniedz atbildes uz daudziem būtiskiem ar impīčmenta norisi saistītiem jautājumiem.⁵⁸² Impīčmenta regulējumam raksturīgs, ka „konstitūcijas parasti dod parlamentam kādu telpu tiesiskam manevram”.⁵⁸³

Neraugoties uz robiem impīčmenta procedūras regulējumā, katrā valstī impīčmenta procedūras norisē ir iespējams izdalīt trīs secīgus posmus:

- 1) impīčmenta iniciatīvas izvirzīšana un iepriekšējas parlamentāras izmeklēšanas uzsākšana;
- 2) lēmuma pieņemšana parlamentā par impīčmenta uzsākšanu un lietas nodošanu izskatīšanai kompetentajai institūcijai;
- 3) impīčmenta apsūdzības izvērtēšana un galīgā lēmuma pieņemšana.

⁵⁸² Var piekrist arī Krievijas konstitucionālajās tiesībās norādītajam, ka Krievijai tik svarīga tiesiskā procedūra kā Valsts prezidenta apsūdzība un atcelšana no amata impīčmena kārtībā tiek reglamentēta tikai dažos dokumentos, kuri piedevām nedara skaidrāku un saprotamāku impīčmenta procedūras gaitu, līdz ar to Krievijas Federācijā būtu nepieciešams atsevišķs normatīvais akts, kurš būtu saskaņots ar Krievijas Federācijas konstitūciju, likumu par Konstitucionālo tiesu, un, kas būtu hierarhijas ziņā ar augstāku normatīvo spēku nekā patlaban šo procesu regulējošie abu parlamenta palātu reglamentī, kuri ir tikai iekšēji normatīvi dokumenti. Skat. Конституция Российской Федерации. Проблемный комментарий. Руководитель авторского коллектива и ответственный редактор В.А.Четвернин. Москва, 1997, с.392.

⁵⁸³ Статквявичюс М. Перспективы развития института импичмента в современном демократическом государстве. Известия вузов. Правоведение. 2004, No. 5, с. 42.-50.

4.1.1. Impīčmenta iniciatīvas izvirzīšana un iepriekšējas parlamentārās izmeklēšanas uzsākšana

Impīčmenta iniciēšana ir parlamenta kompetencē, un impīčmenta iniciēšanas tiesību mēdz raksturot kā vienu no vissvarīgākajām likumdevējas tiesībām „līdzsvara un atsvara” (*checks and balances* – angļu val.) sistēmas mehānismā.⁵⁸⁴

Jautājumi par to, kuri subjekti ir tiesīgi izvirzīt iniciatīvu par Valsts prezidenta impīčmenta uzsākšanu vairumā valstu ir neskaidri regulēti. Piemēram, ASV impīčmenta iniciatīvu var iesniegt plašs subjektu loks, un vēsturiski iniciatīvas ir tikušas iesniegtas dažādos veidos, piemēram, apsūdzības ir izklāstītas mutiski Pārstāvju palātā, Pārstāvju palātas locekļi tās ir iesnieguši rakstveidā; tāpat Pārstāvju palāta ir saņēmusi sūdzības no štatu likumdevēj institūcijām u.tml.⁵⁸⁵

Parlamenta locekļu skaits, kas nepieciešams impīčmenta iniciatīvas ierosināšanai dažādās valstīs ir atšķirīgs, taču tas ir salīdzinoši neliels. Piemēram, Ungārijā impīčmenta iniciatīvu var izvirzīt 1/5, Lietuvā un Bulgārijā 1/4 parlamenta locekļu, Grieķijā šādas tiesības ir vismaz 1/3 parlamenta locekļu, savukārt Krievijā 1/3 apakšpalātas locekļu. Īrijā iniciatīvu par impīčmenta procedūras uzsākšanu var ierosināt vismaz 30 attiecīgās parlamenta palātas pārstāvji.

Lietuvā arī ģenerālprokuroram, uzzinot, ka impīčmenta kārtībā apsūdzama amatpersona tiek turēta aizdomās par nozieguma izdarīšanu, ir tiesības nekavējoties par šo faktu informēt Seimu un iesniegt attiecīgus pierādījumus.⁵⁸⁶

Valstīm raksturīgs, ka pēc tam, kad ir saņemts attiecīgo impīčmenta iniciatoru parakstīts ierosinājums, šo iniciatīvu izvērtē nevis viss parlamenta locekļu korpus, bet šāds uzdevums ir uzticēts parlamenta komisijām. Vairumā valstu impīčmenta iniciatīvas izvērtē speciālas impīčmenta lietu izmeklēšanas komisijas.

Bieži šādas komisijas sastāv ne tikai no parlamenta locekļiem, bet to sastāvā ietilpst arī dažādas tiesu varai piederīgas amatpersonas (tiesneši, prokuratūras pārstāvji u.tml.).⁵⁸⁷

⁵⁸⁴ Домрин А. Н. Конституционная процедура импичмента в США. Журнал российского права. 2004, No. 7.

⁵⁸⁵ Impeachment and the U.S. Congress. Congressional Quarterly. March 1974., p.4.-11.

⁵⁸⁶ Statkevičius M. Das Impeachment - Verfahren gegen den litauischen Staatspräsidenten: Rechtliche Regelung und politische praxis. Jahrbuch für Ostrecht, bd.45 (2004); On the Compliance of Article 1.¹ (wording of 4 May 2004) and paragraph 2 (wording of 4 May 2004) of Article 2 of the Republic of Lithuania Law on presidential elections with the constitution of the Republic of Lithuania. Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. 25.05.2004. No.24/04. www.lrkt.lt (skatīts 12.08.2007.) Līdz tam impīčmenta iniciatīvas tiesības bija arī Valsts prezidentam un Apelācijas tiesai. Skat. Arī Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 296.lpp.

ASV Pārstāvju palāta impīčmenta iniciatīvas izvērtēšanai var izveidot jaunas komitejas vai arī nodot to izskatīšanai kādai no Pārstāvju palātas pastāvīgajām komitejām. Kā liecina ASV prakse, visbiežāk impīčmenta iniciatīvu izvērtēšana tiek nodota Pārstāvju palātas juridiskās komitejas (*House Judiciary Committee* – angļu val.) kompetencē,⁵⁸⁸ un iniciatīvas izvērtēšana notiek saskaņā ar attiecīgās komitejas darbības reglamentu.⁵⁸⁹

Komisiju uzdevums ir izvērtēt apsūdzības pamatotību un sagatavot atzinumu par tālāku impīčmenta lietas virzīšanu. Šajā procesa stadijā tiek noformulēti apsūdzības punkti (*articles of impeachment* – angļu val.).

Daudzās valstīs izmeklēšanas komisiju sēdes ir slēgtas, taču parasti tiek paredzēta apsūdzētā un liecinieku uzklaušāšana.⁵⁹⁰

Pēc tam, kad komisijas ir izvērtējušas apstākļus, tās sagatavo slēdzienu, kuru iesniedz vai nu parlamentam vai attiecīgajai parlamenta palātai, kura ir kompetenta lemt par Valsts prezidenta impīčmenta procedūras uzsākšanu.

⁵⁸⁷ Lietuvā saskaņā ar Seima statūtu 232. punktu, pēc impīčmenta ziņojuma noklausīšanās Seims izveido īpašu komisiju maksimums 12 Seima locekļu sastāvā, kura izvērtē apsūdzības pamatotību, kā arī sagatavo slēdzienu par nepieciešamību uzsākt impīčmenta procedūru. Jānorāda gan, ka R.Paksa impīčmenta procedūras izskatīšanā nepiedalījās Augstākās tiesas tiesneši, bet šīs tiesas padomnieki, jo pastāvēja bažas par to, ka tiesnešu piedalīšanās varētu tikt kvalificēta kā varas dalīšanas principa pārkāpšana. Kā arguments pret tiesnešu iesaistīšanu tika norādīts arī tas, ka Augstākās tiesas tiesnešus ir apstiprinājis Valsts prezidents. Statkevičius M. Das Impeachment-Verfahrer gegen den litauischen Staatspräsidenten: rechtliche Regelung und politische praxis. Jahrbuch für Ostrecht, bd.45 (2004). Seimas of the Republic of Lithuania Statute. 17.02.1994. No I-399, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_e?p_id=284135 (skatīts 12.02.2007.) Laikā, kad norisinājās R.Paksa impīčments, bija spēkā cits normatīvais regulējums, un īpašās izmeklēšanas komisijas sastāvā bija 6 deputāti no dažādām frakcijām un 6 juristi no dažādām tiesībsargājošajām institūcijām. Skat., piemēram, Radzevičūte A. Seims sāk Paksa apsūdzības procesu. Diena, 20.02.2004.

⁵⁸⁷ Statkevičius M. Das Impeachment-Verfahrer gegen den litauischen Staatspräsidenten: Rechtliche Regelung und politische praxis. Jahrbuch für Ostrecht, bd.45 (2004).

Krievijas Federācijas Konstitūcija nenosaka šādas komisijas sastāvu, taču var secināt, ka tai ir jā sastāv no Valsts domes deputātiem (komisiju izveido Valsts dome). Конституция Российской Федерации. Научно-практический комментарий. Под редакцией академика Б.Н.Топорина. Москва: Юрист, 1997, с.512.; Парламентское право России. Под редакцией профессора И.М.Степанова. Москва: Юрист. 2000, с.197.

⁵⁸⁸ Домрин А. Н. Конституционная процедура импичмента В США. Журнал российского права. 2004, No. 7.

⁵⁸⁹ The Committee on Federal legislation. The law of presidential impeachment. Committee Reports. www.abcny.org/staging/presimpt.htm (skatīts 18.05.2007.)

⁵⁹⁰ ASV tomēr dažas izmeklēšanas ir notikušas bez apsūdzētā piedalīšanās. The Committee on Federal legislation. The law of presidential impeachment. Committee Reports. www.abcny.org/staging/presimpt.htm (skatīts 18.05.2007.)

4.1.2. Lēmuma pieņemšana par apsūdzības uzsākšanu un lietas nodošanu izskatīšanai

Visām valstīm raksturīgs, ka lēmumu par impīčmenta procedūras uzsākšanu pieņem parlaments. Ņemot vērā, ka daudzās pasaules valstīs ir divpalātu parlamenti, šajās valstīs ir noteikts atšķirīgs regulējums par to, kuras parlamenta palātas kompetencē ir pieņemt lēmumu par impīčmenta procedūras uzsākšanu. Iepazīstoties ar dažādu valstu normatīvo regulējumu, jāsecina, ka valstīs, kur ir divpalātu parlamenti, ir iespējami šādi impīčmenta uzsākšanas modeļi:

- 1) lēmumu par impīčmenta uzsākšanu pieņem parlamenta apakšpalāta (ASV, Argentīna, Brazīlija, Meksika, Paragvaja, Krievija, Austrija);
- 2) lēmumu par impīčmenta uzsākšanu pieņem parlamenta augšpalāta (Čehija, Portugāle, Venecuēla);
- 3) lēmumu par impīčmenta uzsākšanu pieņem viena no palātām (Īrija, Indija);
- 4) lēmumu par impīčmenta uzsākšanu pieņem abas palātas kopīgi (piemēram, Francija, Rumānija, Itālija).⁵⁹¹

Neatkarīgi no tā, kura parlamenta palāta pieņem lēmumu par impīčmenta procedūras uzsākšanu, raksturīgs, ka daudzās valstīs šāda lēmuma pieņemšanai ir nepieciešams kvalificēts balsu vairākums. Daļā valstu šādu lēmumu jāpieņem ar 2/3 balsu vairākumu (piemēram, Vācijā, Grieķijā, Īrijā, Polijā, Krievijā, Bulgārijā, Brazīlijā - no kopējā parlamenta vai attiecīgās palātas locekļu skaita, savukārt Argentīnā, Paragvajā, nepieciešams, lai par to nobalsotu vismaz 2/3 no klātesošajiem).

Izplatīts ir arī regulējums, ka lēmums par Valsts prezidenta impīčmenta uzsākšanu ir pieņemts, ja par to nobalso vairāk nekā 1/2 no visiem parlamenta vai attiecīgās palātas locekļiem (piemēram, Itālijā, Francijā, Čīlē, Venecuēlā, Singapūrā, Armēnijā), bet ASV no klātesošajiem apakšpalātas locekļiem.

Ir sastopamas arī valstis, kuras izvirza tikai 1/3 balsu sliekšni Valsts prezidenta impīčmenta uzsākšanai, taču tik zems impīčmenta uzsākšanai nepieciešamo balsu sliekšnis pasaulē ir reti sastopams, un ir noteikts, piemēram, Filipīnu, Turcijas, Ganas un Zimbabves konstitucionālajā regulējumā.

Tādā gadījumā, ja parlaments ir nobalsojis par impīčmenta procedūras uzsākšanu, impīčmenta lieta tiek nodota izskatīšanai kompetentajai institūcijā. Vienlaikus

⁵⁹¹ Professore M.Volkanzeka norāda, ka Itālijas Konstitūcijas izstrādātāji abu parlamenta palātu kopsēdi kā prezidenta apsūdzētāju izvēlējušies tādēļ, ka abas parlamenta palātas arī ievēl Itālijas prezidentu. Volcansek M.L. Constitutional Politics in Italy. The Constitutional Court. Houndmills: MacMillan. 2000, p.75.

parlamentam vai attiecīgajai parlamenta palātai (kura pieņēmusi lēmumu par impīčmenta uzsākšanu), ir jāievēl savi pārstāvji impīčmenta apsūdzības uzturēšanai.⁵⁹²

4.1.3. Impīčmenta apsūdzības izskatīšana un galīgā lēmuma pieņemšana

Atšķirībā no diviem pirmajiem impīčmenta posmiem, impīčmenta apsūdzības izskatīšana ir atkarīga no valstī noteiktā impīčmenta modeļa, jo, kā jau secināts iepriekš, pasaulē var izdalīt trīs veida impīčmenta modeļus, t.i., parlamenta modeli, parlamenta - tiesas modeli un parlamenta - plebiscīta modeli.

Atkarībā no valstī pastāvošā impīčmenta modeļa, impīčmenta lietas izskata atšķirīgas institūcijas. Parlamenta impīčmenta modeļa valstīs apsūdzības lietas izskatīšana ir parlamenta kompetencē, parlamenta - tiesas modelis paredz, ka apsūdzību izskata kāda no valsts tiesām (Augstākā tiesa, Konstitucionālā tiesa vai speciāla impīčmenta tiesa), savukārt parlamenta - plebiscīta impīčmenta modelī apsūdzību izskata un izvērtē vēlētajī. Ņemot vērā, ka institūcijas, kuras izskata impīčmenta lietas dažādās valstīs jau tika norādītas un analizētas darba nodaļā pie impīčmenta modeļiem, šajā apakšnodaļā tiks analizēti galvenie procesuālie jautājumi, kas saistīti ar impīčmenta apsūdzības izskatīšanas specifiku atkarībā no pastāvošā impīčmenta modeļa.

4.1.3.1. Apsūdzības izskatīšana valstīs, kur ir parlamenta impīčmenta modelis

Kā secināts iepriekš,⁵⁹³ parlamenta impīčmenta modelis pastāv, piemēram, ASV, Īrijā, Lietuvā, Brazīlijā, Meksikā, Argentīnā un Indijā.

Attiecībā tieši uz impīčmenta apsūdzību izskatīšanu valstīs, kur pastāv parlamenta impīčmenta modelis, ir sastopama atšķirīga procesuālā norise, kas lielā mērā saistīta ar to, vai valstī ir vienpalātas vai divpalātu parlaments.

1) Apsūdzības izskatīšana parlamenta impīčmenta modeļa valstīs, kur ir vienpalātas parlaments

No parlamenta impīčmenta modeļa valstīm, kur ir vienpalātas parlaments, var minēt Lietuvu, Armēniju, Turciju, Maltu, Ukrainu, Gruziju.

⁵⁹² Piemēram, Itālijā personas, kuras Konstitucionālajā tiesā parlamenta vārdā uztur impīčmenta apsūdzību, sauc par „komisāriem”. Volcansek M.L. Constitutional Politics in Italy. The Constitutional Court. Houndmills: MacMillan, 2000, p.75.

⁵⁹³ Skat. Promocijas darba apakšnodaļu par impīčmenta modeļiem.

Raksturīgs, ka šajās valstīs impīčmenta apsūdzības izskatīšanā tiek iesaistīts viss vienpalātas parlamenta sastāvs, respektīvi, Valsts prezidenta apsūdzību izvērtē visi parlamenta locekļi. Bieži parlamenta impīčmenta modeļa valstīs sastopams regulējums, ka impīčmenta lietas izskatīšanā un apstākļu izvērtēšanā tiek iesaistītas arī valsts tiesu varas institūcijas – vai nu valsts Augstākā tiesa vai Konstitucionālā tiesa. Piemēram, Lietuvā impīčmenta īstenošanā tiek iesaistīta Lietuvas Konstitucionālā tiesa.

Lietuvā impīčmenta apsūdzības izskatīšanas kārtība pamatā ir noteikta vienpalātas parlamenta - Seima statūtos,⁵⁹⁴ kur šīs procedūras regulējumam ir veltīta atsevišķa nodaļa.⁵⁹⁵ Kā norādījusi Lietuvas Konstitucionālā tiesa, neraugoties uz to, ka Seimam ir tiesības noteikt impīčmenta normatīvo regulējumu, Seimam ir jāievēro, ka tad, kad praksē notiek impīčmenta procedūra, Seims nav tiesīgs mainīt tās normatīvo regulējumu.⁵⁹⁶

Lietuvas Seima statūti paredz, ka tādā gadījumā, ja Seims ar klātesošo locekļu balsu vairākumu apstiprina, ka pret Valsts prezidentu jāuzsāk impīčmenta apsūdzība, vienlaikus Seims vēršas pie Konstitucionālās tiesas, ar lūgumu sniegt atzinumu par to, vai apsūdzētās personas darbības ir kvalificējas kā Konstitūcijas pārkāpums.⁵⁹⁷ Konstitucionālajai tiesai ir jāveic atklātu, objektīvu, vispusīgu un neatkarīgu personai inkriminēto darbību izmeklēšanu. Veicot apstākļu izvērtēšanu, abām pusēm, t.i., gan apsūdzētajam (vai tā pārstāvim), gan arī Seima pārstāvjiem ir jābūt *inter alia* vienādām tiesībām iesniegt pierādījumus, uzaicināt lieciniekus, uzdot jautājumus u.tml.⁵⁹⁸

Lietuvas Konstitucionālās tiesas slēdziens par to, vai apsūdzētais prezidents ir pārkāpis konstitūciju, ir juridisks, nevis politisks novērtējums, un, kā pamatoti norādīts juridiskajā literatūrā,⁵⁹⁹ „šajā impīčmenta procesa stadijā tīri politiskiem argumentiem vajadzētu ciest fiasko”. Lietuvas Konstitucionālās tiesas slēdziens ir saistošs Seimam. Tas nozīmē, ka Seims nav tiesīgs lemt par to, vai šis slēdziens ir pietiekami argumentēts un likumīgs. To, vai prezidenta veiktās darbības ir vai nav pretrunā Konstitūcijai, ir tiesīga

⁵⁹⁴ Seimas of the Republic of Lithuania Statute. 17.02.1994. No.I-399. <http://www3.lrs.lt/c-bin/eng/preps2?Condition1=226419> (skatīts 18.05.2007.)

⁵⁹⁵ Skat. Seima statūtu 8.nodaļu. Seimas of the Republic of Lithuania Statute. 17.02.1994. No.I-399. <http://www3.lrs.lt/c-bin/eng/preps2?Condition1=226419> (skatīts 18.05.2007.)

⁵⁹⁶ On the compliance of actions of president Rolandas Paksas of the Republic of Lithuania against whom an impeachment case has been instituted with the constitution of the Republic of Lithuania. Conclusion of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. 31.03.2004. Case No. 14/04. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2004/c040331.htm> (skatīts 25.03.2007.)

⁵⁹⁷ Arī Konstitūcijas 105.panta 3.daļā noteikts, ka Konstitucionālā tiesa sniedz slēdzienu par to, „vai Seima locekļu un citu valsts amatpersonu, pret kurām sāka impīčmenta lieta, konkrētās darbības ir pretrunā ar Konstitūciju”.

⁵⁹⁸ Sinkevičius V. Tiesības uz taisnīgu tiesas procesu. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 06.09.2005. Nr. 33(388); On the compliance of Article 259 of the Statute of the Seimas of the Republic of Lithuania with the Constitution of the Republic of Lithuania. Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. 11.05.1999. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/1999/n9a0511a.htm> (skatīts 11.08.2007.)

⁵⁹⁹ Statkevičius M. Das Impeachment-Verfahrer gegen den litauischen Staatspräsidenten: rechtliche Regelung und politische praxis. Jahrbuch für Ostrecht, bd.45 (2004)

lemt tikai Konstitucionālā tiesa.⁶⁰⁰ Saskaņā ar Konstitūcijas 107.panta 3.daļu, Lietuvas parlaments jautājumu par Valsts prezidenta atlaišanu var izlemt tikai pēc tam, kad ir stājies spēkā Konstitucionālās tiesas slēdziens par to, ka prezidenta darbības ir pretrunā Konstitūcijai.⁶⁰¹ Ja tiesa savā spriedumā secinās, ka prezidenta rīcība nav pretrunā Konstitūcijai, tad Seims šo pārkāpumu dēļ prezidentu no amata atcelt nevarēs, un kā uzsvēris M.Statkevičius, līdz ar to Lietuvas Konstitucionālā tiesa ir kā garants tam, ka konstitucionālā atbildība netiks piemērota bez juridiska pamatojuma.⁶⁰²

Lietuvas Konstitucionālās tiesas slēdziens ir galīgs un nepārsūdzams, kas nozīmē to, ka Seims var lemt nevis par to, vai prezidenta darbības ir pretrunā ar Konstitūciju, bet tikai par to, vai atcelt prezidentu no amata. „Seims, lemjot, vai atlaist Republikas prezidentu no amata, nevar atcelt, grozīt vai apšaubīt Konstitucionālās tiesas slēdzienu, ka konkrētās Republikas prezidenta darbības ir pretrunā (vai nav pretrunā) ar Konstitūciju.” Arī Lietuvas Konstitucionālā tiesa 2004. gada 25.maija spriedumā lietā Nr.24/04 norādījusi, ka Konstitucionālās tiesas slēdzienu nav iespējams grozīt vai atcelt nekādā veidā, t.sk., referendumā ceļā.⁶⁰³ Tādējādi juridisko faktu par to, vai Valsts prezidenta darbības ir vai nav pretrunā Konstitūcijai, konstatē tikai Konstitucionālā tiesa, bet ne Seims.

Saskaņā ar Seima statūtu 240.punkta 7.daļu, tādā gadījumā, ja Konstitucionālās tiesas slēdzienā tiek konstatēts, ka neviena no apsūdzētā darbībām nav uzskatāma par tādu, kas pārkāpj Konstitūciju, tad Seimam ir jāpieņem lēmums par impīčmenta procedūras izbeigšanu. Savukārt gadījumā, ja Konstitucionālā tiesa būs secinājusi, ka prezidenta darbības ir bijušas tādas, kas kvalificējas kā Konstitūcijas pārkāpums vai zvēresta laušana, notiek impīčmenta apsūdzības izskatīšana Seimā.

2005.gadā tika pieņemti būtiski Seima statūtu grozījumi, tai skaitā, attiecībā uz impīčmenta procedūras norisi.⁶⁰⁴ Saskaņā ar esošo Seima statūtu redakciju, impīčmenta lietas izskatīšanu Seimā vada Seima priekšsēdētājs vai viņa vietnieks. Līdz tam šāds

⁶⁰⁰ On the compliance of actions of president Rolandas Paksas of the Republic of Lithuania against whom an impeachment case has been instituted with the constitution of the Republic of Lithuania. Conclusion of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. 31.03.2004. Case No. 14/04. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2004/c040331.htm> (skatīts 25.03.2007.)

⁶⁰¹ Article 240. Seimas of the Republic of Lithuania Statute. 17.02.1994., No.I-399, <http://www3.lrs.lt/c-bin/eng/preps2?Condition1=226419> (skatīts 18.05.2007.)

⁶⁰² Statkevičius M. Das Impeachment -Verfährer gegen den litauischen Staatspräsidenten: rechtliche Regelung und politische praxis. Jahrbuch für Ostrecht, bd.45 (2004)

⁶⁰³ On the Compliance of Article 1.¹ (wording of 4 May 2004) and paragraph 2 (wording of 4 May 2004) of Article 2 of the Republic of Lithuania Law on presidential elections with the constitution of the Republic of Lithuania. Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. 25.05.2004. No.24/04. www.lrkt.lt (skatīts 12.08.2007.); Sinkevičius V. Tiesības uz taisnīgu tiesas procesu. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 06.09.2005. Nr. 33(388)

⁶⁰⁴ Seimas of the Republic of Lithuania Statute. 12.23.2005., No. I-399. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_e?p_id=278969 (skatīts 12.06.2007.)

pienākums bija uzticēts Augstākās vai Konstitucionālās tiesas tiesnešiem.⁶⁰⁵ Iepriekš veiktā pētījumā⁶⁰⁶ promocijas darba autore norādīja uz vairākiem iepriekšējā procesa regulējuma trūkumiem, un jāsecina, ka, pieņemot jauno Seima statūtu redakciju, daudzi no tiem ir novērsti.

Seima statūtu 240.punkts nosaka, ka Seima sēdes, kurās tiek izskatītas impīčmenta lietas ir atklātas (atšķirībā no iepriekšējās izmeklēšanas komisiju sēdēm), un tās tiek translētas nacionālajā radio un televīzijā. Jāatzīmē, ka impīčmenta procedūras izskatīšana atklātā sēdē ir raksturīga gandrīz visām demokrātiskajām valstīm. Atklātums šīs procedūras norisē padara impīčmenta procedūru transparentu un sniedz iespēju sabiedrībai sekot līdzi tās norisei.

Arī attiecībā uz impīčmenta procedūras norisi Seimā jāattiecina princips par personas tiesībām uz taisnīgu tiesu. Tomēr šajā impīčmenta stadijā apsūdzētās personas tiesībām uz taisnīgu tiesas procesu ir noteiktas īpatnības, ko nosaka Seima kā politiskas institūcijas daba un būtība.⁶⁰⁷ Jebkurā gadījumā, arī šajā impīčmenta procedūras stadijā procesam ir jābūt atklātam un apsūdzētajai personai ir jādod iespēju aizstāvēties. Tomēr jāuzsver, ka apsūdzētais šajā impīčmenta procesa stadijā nevar vairs aizstāvēties pret Konstitucionālās tiesas slēdzienu (ņemot vērā, ka tas ir galīgs un nepārsūdzams), bet gan tikai pret argumentiem, uz kuriem balstās Seims, lai pieņemtu lēmumu par personas atlaišanu no amata. Lietuvas Konstitucionālās tiesas tiesnesis, asociētais profesors V.Sinkevičius gan norāda, ka praksē ir diezgan problemātiski Seimā nodrošināt objektīvu, vispusīgu un neatkarīgu izmeklēšanu, ņemot vērā, ka parlaments pēc savas dabas un būtības ir politiska institūcija, un „tāpēc tā lēmumi nereti tiek pieņemti nevis uz tiesību, bet gan uz politisko un citādu vienošanos, dažādu politisku kompromisu pamata”.⁶⁰⁸ Šo tiesību zinātnieka secinājumu lielā mērā var attiecināt ne tikai uz Lietuvas Seimu, bet arī uz jebkuras citas valsts parlamenta lēmumu.

Jāatzīmē, ka Lietuvas Konstitucionālajai tiesai vairākkārt ir tikuši iesniegti pieteikumi ar lūgumu izvērtēt, vai Seima statūtos noteiktais impīčmenta procedūras regulējums nav pretrunā Konstitūcijai. Piemēram, 1999.gadā izskatītajā lietā⁶⁰⁹ Konstitucionālā tiesa atzina, ka Konstitūcijai neatbilst norma, kura nenodrošina personas,

⁶⁰⁵ Iepriekšējo, 1994.gada Seima statūtu redakciju skat. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_e?p_id=21920 (skatīts 12.04.2007.)

⁶⁰⁶ Skat. Kārklīņa A. Valsts galvas atstādināšanas (impīčmenta) institūts. Maģistra darbs. Latvijas Universitāte. 2004, 55.lpp.

⁶⁰⁷ Sinkevičius V. Tiesības uz taisnīgu tiesas procesu. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 06.09.2005. Nr. 33(388)

⁶⁰⁸ Ibid.

⁶⁰⁹ On the compliance of Article 259 of the Statute of the Seimas of the Republic of Lithuania with the Constitution of the Republic of Lithuania: Ruling of the Constitutional Court of Republic of Lithuania. 11.05.1999. www.lrkt.lt (skatīts 11.12.2004.)

pret kuru tiek īstenots impīčments, tiesības piedalīties klātienē impīčmenta procedūras norisē.

Līdzīgi kā citās valstīs, arī Lietuvā impīčmenta procedūras izskatīšana Seimā notiek pēc kriminālprocesa parauga.⁶¹⁰

Pēc lietas izskatīšanas Seimā seko balsojums pa Valsts prezidenta atlaišanu no amata. Saskaņā ar Lietuvas Konstitūcijas 74.pantu, lēmums par impīčmenta procedūrā apsūdzēto amatpersonu, t.sk., Valsts prezidenta atlaišanu ir pieņemts, ja par to nobalso vismaz 3/5 no Seima kopējā locekļu skaita. Lietuvas prezidents uzskatāms par atlaistu kopš brīža, kad plašsaziņas līdzekļos tiek publicēta rezolūcija par Valsts prezidenta atlaišanu (konkrētajā gadījumā netiek izvirzīta prasība par rezolūcijas publicēšanu Lietuvas oficiālajā laikrakstā).⁶¹¹

Arī 2004.gada 31.marta slēdzienā R.Paksa lietā Lietuvas Konstitucionālā tiesa norādīja, ka šis valsts konstitūcijā ir noteiktas atšķirīgas Seima un Konstitucionālās tiesas funkcijas impīčmenta procedūras ietvaros, jo Konstitucionālā tiesa lemj, vai Valsts prezidenta konkrētās darbības ir pretrunā ar Konstitūciju, un iesniedz Seimam slēdzienu (kurš ir galīgs un nepārsūdzams), savukārt par apsūdzētās amatpersonas atcelšanu no amata ir tiesīgs lemt tikai Seims.⁶¹²

Seima statūtu 243.punkts nosaka, ka apsūdzētais impīčmenta subjekts ir tiesīgs paziņot par atkāpšanos no amata, iesniedzot par to paziņojumu. Šādas tiesības apsūdzētajam ir jebkurā procesa stadijā, bet tikai līdz galīgā balsojuma sākšanai. Seimam šāds apsūdzētā pieteikums ir nekavējoties jāakceptē, pieņemot par to oficiālu Seima rezolūciju, un tādā gadījumā impīčmenta procedūra automātiski tiek uzskatīta par izbeigtu.

2004.gadā, kad norisinājās Lietuvas prezidenta R.Paksa impīčments, šīs procedūras īstenotājiem nācās risināt daudzus būtiskus Lietuvas normatīvajos aktos neregulētus jautājumus. Piemēram, impīčmenta norises laikā apsūdzētais prezidents centās ierosināt impīčmenta procedūru pret Seima priekšsēdētāju A.Paulausku par pretlikumīgas informācijas izplatīšanu un valsts noslēpuma izpaušanu (saistībā ar

⁶¹⁰ Sinkevičius V. Tiesības uz taisnīgu tiesas procesu. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 06.09.2005. Nr. 33(388)

⁶¹¹ Skat. Seima statūtu 242.punkta 3.daļu. Jāatzīmē, ka attiecībā uz daudzu citu Seima lēmumu un paziņojumu publicēšanu (tai skaitā, par Valsts prezidenta aizvietošanu) gan tiek izvirzīta prasība par to, lai šāds paziņojums tiktu publicēts oficiālajā laikrakstā *Valstybės žinios*. Skat. Seima statūtu 29.¹punktu. Seimas of the Republic of Lithuania Statute. 17.02.1994. No.I-399. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_e?p_id=284135 (skatīts 19.06.2007.)

⁶¹² On the compliance of actions of president Rolandas Paksas of the Republic of Lithuania against whom an impeachment case has been instituted with the constitution of the Republic of Lithuania. Conclusion of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. 31.03.2004. Case No. 14/04. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2004/c040331.htm> (skatīts 25.03.2007.); skat. arī Sinkevičius V. Tiesības uz taisnīgu tiesas procesu. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 06.09.2005. Nr.33(388)

sniegtajām liecībām pret pašu R.Paksu),⁶¹³ tomēr Konstitucionālā tiesa nolēma, ka šāds prezidenta lēmums bija Konstitūcijai neatbilstošs.⁶¹⁴ R.Paksa advokāti impīčmenta procedūras norises laikā iesniedza arī prasību atcelt no amata Konstitucionālās tiesas priekšsēdētāju, taču šāda prasība tika noraidīta.⁶¹⁵

Viens no strīdīgākajiem procesuālajiem jautājumiem, kuram bija būtiska nozīme R.Paksa impīčmenta lietā, bija par to, vai telefona sarunas var kalpot kā pierādījums impīčmenta procedūras ietvaros. Strīdus šis jautājums izraisīja tādēļ, ka Operatīvās darbības likuma 6.pantā ir noteikts, ka pret Lietuvas prezidentu ir aizliegts izmantot operatīvās darbības līdzekļus. Taču, Seims, iesniedzot Konstitucionālajai tiesai materiālus par prezidenta darbību atbilstību Konstitūcijai, cita starpā, iesniedza arī Valsts drošības departamenta protokolus un audioierakstus, kuros bija fiksētas to personu sarunas, kuras tika kontrolētas, un starp tām bija kontrolēto personu sarunas ar prezidentu R.Paksu. Lemjot par to, vai Valsts prezidenta darbības ir pretrunā Konstitūcijai, Lietuvas Konstitucionālajai tiesai bija jāizvērtē, vai šīs sarunas var tikt uzskatītas par pierādījumiem, ņemot vērā Operatīvās darbības likumā paredzēto ierobežojumu attiecībā uz prezidenta telefonu sarunu noklausīšanos. Rezultātā tiesa nosprieda, ka šie ieraksti attiecībā uz kontrolētajām personām bija izdarīti likumīgi, un, ņemot vērā, ka operatīvās darbības šajā gadījumā tika veiktas pret personām, kas runāja pa telefonu ar R.Paksu, šo sarunu kontrole nav uzskatāma par operatīvajām darbībām pret Valsts prezidentu. Tādējādi tiesa nolēma, ka audioieraksti tiks vērtēti izlemjot jautājumu par Valsts prezidenta darbību atbilstību Konstitūcijai, un, rezultātā tieši sarunu ierakstiem (kopā ar citiem pierādījumiem) bija svarīga loma prezidenta vainas pierādīšanā.⁶¹⁶

Kā norādījis M.Statkevičus, izvērtējot R.Paksa impīčmenta procedūras argumentu politisko raksturu balsošanas procesā un lietas apstākļu izmeklēšanas kvalitāti, Lietuvā nereti tika diskutēts par to, vai impīčmenta apsūdzību izvērtēšanu un lēmumu par

⁶¹³ Statkevičius M. Das Impeachment-Verfahren gegen den litauischen Staatspräsidenten: rechtliche Regelung und politische praxis. Jahrbuch für Ostrecht, bd.45 (2004); Tiesa vērtēs Pakša apsūdzību Paulauskam. Diena, 17.03.2004.

⁶¹⁴ On the compliance of Paragraph 1 of Article 230 of the Statute of the Seimas of the Republic of Lithuania and decree of the president of the Republic of Lithuania No.397 „On proposal to institute impeachment proceedings against the member of Seimas of the Republic of Lithuania Artūras Paulauskas” of 12.03.2004. with the Constitution of the Republic of Lithuania. Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. 15.04.2004, Case No.17/04. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2004/r040415.htm> (skatīts 12.06.2007.)

⁶¹⁵ Šī prasība tika pamatota ar nepieciešamību nodrošināt tiesas objektivitāti, jo pēc R.Paksa advokātu domām, tiesas priekšsēdētājs aktīvi kontaktējoties ar R.Paksa impīčmenta iniciatoriem, taču Lietuvas Konstitucionālā tiesa šo prasību noraidīja. Skat.: Noraida Pakša advokātu prasību. Latvijas Avīze. 17.03.2004.

⁶¹⁶ Sinkevičius V. Tiesības uz taisnīgu tiesas procesu. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 06.09.2005. Nr. 33(388)

atļaišanu no amata nebūtu pareizāk nodot Konstitucionālās tiesas kompetencē,⁶¹⁷ tomēr līdz šim šādas diskusijas nav noslēgušās ar konkrētu rezultātu.

Lietuvas impīčmenta lietas izskatīšanas regulējumam līdzīgs ir Armēnijas impīčmenta procedūras regulējums. Līdzīgi kā Lietuvā, arī Armēnijā saskaņā ar Konstitūcijas 57.pantu lēmumu par Valsts prezidenta atļaišanu pieņem vienpalātas parlaments, balstoties uz Konstitucionālās tiesas atzinumu. Gadījumā, ja Konstitucionālā tiesa secina, ka impīčmenta apsūdzība nav pamatota, impīčmenta lietas izskatīšana parlamentā automātiski tiek izbeigta. Savukārt, ja Konstitucionālā tiesa konstatējusi, ka Valsts prezidenta darbībās ir saskatāms impīčmenta uzsākšanai nepieciešamais pamatojums (valsts nodevība vai cits smags noziegums), tad lēmumu par prezidenta atļaišanu var pieņemt ar 2/3 visu parlamenta locekļu balsu vairākumu.⁶¹⁸

Arī tajās parlamenta impīčmenta modeļa valstīs, kur ir vienpalātas parlaments, lietu izskatīšanas kārtība ir atšķirīga, piemēram, Turcijā un Maltā impīčmenta lietu izskatīšana notiek tikai parlamentā un šīs procedūras īstenošanā netiek iesaistītas tiesu varas institūcijas.⁶¹⁹

Turpretim Ukrainas Konstitūcijas 111.pants nosaka, ka impīčmenta īstenošanā tiek iesaistīta gan Konstitucionālā tiesa, gan Augstākā tiesa. Konstitucionālā tiesa sniedz atzinumu par to, ka parlaments (Augstākā Rada) ir ievērojis konstitucionālo procedūru impīčmenta lietas izmeklēšanas un izskatīšanas gaitā, savukārt Augstākā tiesa dod atzinumu par to, ka Valsts prezidenta darbībās ir konstatējamās valsts nodevības vai cita nozieguma pazīmes.⁶²⁰ Tikai pēc pozitīvu abu tiesas lēmumu saņemšanas parlaments ar 3/4 visu parlamenta locekļu balsu vairākumu var pieņemt lēmumu par prezidenta atļaišanu.

Tādā gadījumā, ja impīčmenta apsūdzības izskatīšana ir tikai parlamenta ziņā un netiek paredzēta tiesu iesaistīšana juridisko faktu izvērtēšanā (kā tas no parlamenta modeļa valstīm ir, piemēram, Turcijā un Maltā), tad pastāv liels risks, ka impīčmenta procedūra būs izteikti politiska, kurā juridiskie kritēriji netiks pamatoti izvērtēti, kas līdz ar to var mazināt impīčmenta procedūras objektivitāti un aizskart apsūdzētā prezidenta intereses. Savukārt Ukrainas gadījumā, kad atšķirīgus juridiskos faktus (faktisko apstākļu un procesuālo normu ievērošanu) izvērtē divas atšķirīgas tiesas, var paildzināt šīs procedūras īstenošanu. Pēc savas būtības, šāds regulējums sniedz lielākas tiesiskās

⁶¹⁷ Statkevičius M. Das Impeachment -Verfahrer gegen den litauischen Staatspräsidenten: rechtliche Regelung und politische praxis. Jahrbuch für Ostrecht, bd.45 (2004)

⁶¹⁸ Constitution of the Republic of Armenia (2005). <http://www.president.am/library/eng/?task=41&id=4&page=2> (skatīts 11.02.2007.)

⁶¹⁹ Article 105. The Constitution of Turkey (1982). <http://www.byegm.gov.tr/mevzuat/anayasa/anayasa-ing.htm> (skatīts 12.06.2007.); Article 48. Constitution of Malta Act (1964). <http://www.legal-malta.com/law/constitution-5.htm> (skatīts 12.02.2007.)

⁶²⁰ Constitution of Ukraine (1996). www.rada.gov.ua/const/conengl.htm (skatīts 23.07.2007.)

garantijas apsūdzētajai personai, taču tas, cik pamatots ir šāds regulējums, ir jāskata kopsakarībā ar visu impīčmenta procedūras normatīvo regulējumu valstī, jo tādā gadījumā, ja valsts normatīvie akti nosaka īsu termiņu impīčmenta procedūras īstenošanai, vairāku tiesu iesaistīšana var padarīt impīčmenta īstenošanu praksē neiespējamu.

2) Lietu izskatīšana parlamenta impīčmenta modeļa valstīs, kur ir divpalātu parlaments

Valstīs, kur ir parlamenta impīčmenta modelis un ir divpalātu parlaments, attiecībā uz apsūdzības izskatīšanu, ir sastopams 3 veidu regulējums:

- 1) apsūdzību izskata un lēmumu par atlaišanu pieņem augšpalāta;
- 2) apsūdzību izskata un lēmumu par atlaišanu pieņem otra palāta (nevis tā, kura pieņēmusi lēmumu par impīčmenta uzsākšanu);
- 3) apsūdzību izskata un lēmumu par atlaišanu pieņem abas palātas.

Vispirms tiks aplūkoti piemēri, kur impīčmenta lietas izskata parlamenta augšpalāta.

Kā jau secināts iepriekš,⁶²¹ valstīs, kur ir divpalātu parlamenti, šāds regulējums ir plaši izplatīts, un ir nostiprināts, piemēram, ASV, Krievijas, Meksikas, Brazīlijas, Filipīnu un Argentīnas konstitūcijās.

Analizējot impīčmenta lietas izskatīšanas specifiku šī impīčmenta modeļa paveida valstīs, jāpievēršas ASV impīčmenta lietas izskatīšanas regulējumam, kas būtiski ir ietekmējis daudzu valstu impīčmenta procedūras regulējumu.

ASV Konstitūcijas 1.panta 3.daļas 6.punkts nosaka, ka tikai Senātam (ASV Kongresa augšpalātai) ir tiesības izskatīt impīčmenta apsūdzības.⁶²²

Kā jau minēts, jautājums par to, kam uzticēt impīčmenta lietu izskatīšanu, bija viens no sarežģītākajiem un visvairāk debatētajiem jautājumiem ASV Konstitūcijas izstrādātāju vidū, jo daļa Konstitūcijas izstrādātāju uzskatīja, ka pareizāk impīčmenta lietu izskatīšanu būtu nodot ASV Augstākās tiesas kompetencē. Tomēr rezultātā vairums nobalsoja par to, ka impīčmenta lietu izskatīšanu jānodod Senāta kompetencē. Senāts kā piemērotāka institūcija impīčmenta apsūdzību izskatīšanai tika izvēlēts vairāku iemeslu dēļ.

Pirmkārt, ņemot vērā, ka gadījumā, ja prezidents impīčmenta procedūras rezultātā tiktu atlaists, Augstākā tiesa varētu vispārējā kārtībā izskatīt pret bijušo prezidentu krimināllietu, un tas nozīmētu, ka Augstākā tiesa divreiz tiesātu vienu un to pašu personu,

⁶²¹ Skat. Promocijas darba apakšnodaļu par impīčmenta modeļiem.

⁶²² The Constitution of the United States (1787.) www.gpoaccess.gov/constitution/index.html - 15k (skatīts 14.06.2007.)

un tādējādi varētu rasties situācija, ka abos gadījumos varētu tikt pieļautas vienas un tās pašas kļūdas.

Otrkārt, gadījumā, ja impīčmenta lietas izskatītu Augstākā tiesa, šādu lēmumu pieņemtu daži tiesneši, kas teorētiski varētu nebūt pietiekami stingri savā nostājā, kā arī pastāvētu lielāks iespējamās korumpētības risks.

Treškārt, kā norādījis Dž.R.Labovics, par labu Senātam, nevis Augstākai tiesai bija arī arguments, ka impīčmenta procedūrai ir cita procesuālā kārtība, kas atšķiras no vispārējiem tiesvedības procesiem.⁶²³ Jāpiekrīt arī argumentam, ka „impīčments nav attīstījies no vispārējās jurisprudences, jo šie procesi balstās uz atšķirīgiem principiem, tos regulē atšķirīgas normas, un tie ir orientēti uz atšķirīgiem mērķiem”.⁶²⁴

Kā viens no argumentiem pret Augstāko tiesu kā lēmumu pieņēmēju impīčmenta lietās bija arī tas, ka gadījumā, ja Augstākā tiesa, pamatojoties uz prezidenta pārkāpumiem, pieņemtu lēmumu atlaist no amata tautā populāru Valsts prezidentu, tad sabiedrībai to būtu grūtāk pieņemt, nekā tādā gadījumā, ja šādu lēmumu pieņemtu pašas tautas ievēlētie pārstāvji – ASV kongresmeņi, kuri turklāt ir skaitliski lielākā sastāvā, un tas nozīmē lielāku prezidenta iespējamās prettiesiskās darbības novērtējuma atšķirību.

Izvēloties institūcijas, kuru kompetencē ir impīčmenta procedūra, būtisks kritērijs ir neatkarība lēmumu pieņemšanā. Tādēļ jāņem vērā arī tas, kā tiek veidota attiecīgā institūcija. Piemēram, ASV, kur Augstākās tiesas tiesnešu kandidātus izvirza Valsts prezidents, un viens no kandidātu atlases principiem ir tas, lai tiesnesis pārstāvētu to izvirzījušā ASV prezidenta politiskos uzskatus,⁶²⁵ nebūtu vēlams nodot galīgā lēmuma pieņemšanu par prezidenta atlaišanu no amata Augstākās tiesas kompetencē. Protams, ņemot vērā, ka tiesneši tiek apstiprināti amatā uz mūžu (jeb, kā nosaka ASV Konstitūcijas 3.panta 1.daļa – “kamēr to uzvedība ir priekšzīmīga”), tas nebūt nenozīmē, ka viss tiesas sastāvs (konkrēti, ASV gadījumā 9 Augstākās tiesas tiesneši) ir attiecīgā prezidenta izraudzīti,⁶²⁶ tomēr gadījumā, ja lēmumu par atlaišanu pieņemtu Augstākā tiesa, šāds modelis nebūtu vēlams un radītu nevajadzīgas šaubas par šāda lēmuma pieņemšanas objektivitāti. Teorētiski ir iespējams, ka visi 9 Augstākās tiesas tiesneši,

⁶²³ Labovitz J.R. Presidential impeachment. New Haven and London. Yale University Press. 1978, p. 20.

⁶²⁴ Mc Closkey R., ed. The Works of James Wilson 324 (1967). Citēts pēc: Labovitz J.R. Presidential impeachment. Yale University Press. 1978, p. 21.

⁶²⁵ Par ASV Augstāko tiesu skat. Viens no deviņiem ietekmīgajiem. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 11.09.2007 Nr. 37 (490)

⁶²⁶ Uz 2007.gada septembri ASV Augstākās tiesas sastāvā darbojas septiņi Republikāņu partiju pārstāvošu prezidentu izvirzīti tiesneši: J. P. Stīvenss (iecelts Džeralda Forda prezidentūras laikā), A. Skalija un E. Kenedijs (Ronalda Reigana prezidentūra), D. Souters un K. Tomass (izvirzīja Džordžs Bušs seniors), Dž. Robertss un S. Elito (Džordžs Bušs juniors). Tikai divus tiesnešus – R. Bāderi-Ginsburgu un S. Breijeru ir izvirzījis Demokrātu partiju pārstāvošais V.Klintonss. Skat. Viens no deviņiem ietekmīgajiem. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds. 11.09.2007. Nr.37 (490); www.supremecourtus.gov (skatīts 11.09.2007).

piemēram, kāda skandāla rezultātā varētu pieņemt lēmumu par atkāpšanos no amata un tad būtu nepieciešams izveidot jaunu tiesas sastāvu, kur visus 9 Augstākās tiesas tiesnešus būtu izraudzījis attiecīgais Valsts prezidents.

Esošais modelis, kad apsūdzību izvirza apakšpalāta, bet lietu izskata augšpalāta, izslēdz iespēju notiesāt impīčmenta kārtībā apsūdzēto amatpersonu frakcijas piederības dēļ.⁶²⁷

Taču, kā norādījis ASV valstsvīrs A.Hamiltons, arī pret Senātu kā impīčmenta procedūras īstenotāju pastāv zināmi argumenti.⁶²⁸ Kā viens no trūkumiem impīčmenta lietu izlemšanai Senātā tika norādīts tas, ka Senātu var uzskatīt par ieinteresētu tādēļ, ka tas ieceļ amatpersonas, kuras vēlāk pašam var nākties tiesāt, tomēr attiecībā uz prezidentu impīčmenta procedūru to nevar attiecināt, ņemot vērā, ka ASV prezidentu ievēlē elektoru kolēģija.

Neraugoties uz to, ka ASV ir tikuši izstrādāti arī Konstitūcijas grozījumu priekšlikumi, saskaņā ar kuriem tika ierosināts ASV prezidenta impīčmenta procedūras izskatīšanu nodot Augstākās tiesas kompetencē,⁶²⁹ tomēr parlamentārais modelis ticis atzīts par demokrātiskāku un šādi grozījumi nav tikuši akceptēti.

Ņemot vērā, ka ASV impīčmentam ir sena vēsture, un šī procedūra tika nostiprināta Konstitūcijā jau tās pieņemšanas brīdī, impīčmenta lietu izskatīšanai ASV ir savdabīgas, vēsturiskas tradīcijas. Piemēram, visi 100 senatori, kas izskata impīčmenta lietu, nodod svinīgus zvērestus.⁶³⁰ Zvēresta došana nozīmē to, ka senatori impīčmenta īstenošanā ir saistīti ar zvērestu tāpat kā zvērinātie piesēdētāji, izskatot lietas vispārējās jurisdikcijas kārtībā.⁶³¹

Ja citās valstīs dažādu impīčmenta subjektu impīčmenta apsūdzības regulējums ir identisks, ASV tādā gadījumā, ja apsūdzētais ir Valsts prezidents, pamatotu iemeslu dēļ, ir vairāki atšķirīgi procesuālie aspekti. Piemēram, impīčmenta lietu izskatīšanu Senātā parasti vada Senāta priekšsēdētājs (kurš vienlaikus ir arī ASV viceprezidents), taču pret ASV prezidentu vērsto impīčmenta procedūru Senātā vada ASV Augstākās tiesas priekšsēdētājs. Šādam regulējumam ir loģisks pamatojums, jo, ņemot vērā, ka saskaņā ar ASV Konstitūciju prezidenta atlaišanas gadījumā viceprezidents kļūst par nākamā ASV prezidentu, līdz ar to Senāta priekšsēdētājs – ASV viceprezidents var tikt uzskatīts par ieinteresētu personu. Lai novērstu interešu konfliktu iespējamību, ASV Konstitūcijas izstrādātāji pamatoti noteica speciālu regulējumu prezidenta apsūdzību izskatīšanai.

⁶²⁷ Hamilton A., Madison J., Jay J. The Federalist Papers. Ed.by C.Rossiter, A Mentor book, 1999, p. 364.-369.

⁶²⁸ Ibid., p. 369.-375.

⁶²⁹ Lundmark T. Power and rights in US constitutional law. Oceana Publications, 2001, p.114.

⁶³⁰ Impeachment and the U.S. Congress. Congressional Quarterly. March 1974, p.2.

⁶³¹ Skat. Amerikas Savienoto Valstu konstitūcija ar paskaidrojumiem. Dž.Peltasona ievads un paskaidrojumi. Embassy of the USA. Wold Book. 1986, 14.lpp.

Līdzās šim iemeslam kā pamatojums, kādēļ prezidenta impīčmenta lietu izskatīšanu Senātā vada Augstākās tiesas priekšsēdētājs, tiek norādīts arī tas, ka šāda kārtība atšķir impīčmenta lietu izskatīšanu no parastās Senāta darba kārtības, tādējādi vēl vairāk uzsverot šīs procedūras nozīmīgumu.⁶³²

Jānorāda, ka Augstākās tiesas priekšsēdētājs organizē un vada ASV prezidenta impīčmenta lietas izskatīšanu Senātā, taču balsojumos nepiedalās. Tiesu varas loma impīčmenta procedūras ietvaros aprobežojas ar to, ka Augstākās tiesas priekšsēdētājs prezidenta impīčmenta lietas izskatīšanas laikā ir Senāta sēžu vadītājs.⁶³³

1868.gadā, kad šis valsts vēsturē norisinājās pirmā pret ASV prezidentu vērstā impīčmenta procedūra, tika pieņemts Senāta reglaments impīčmenta lietu izskatīšanai,⁶³⁴ un šis reglaments joprojām nosaka impīčmenta lietu izskatīšanas kārtību.⁶³⁵

Arī ASV impīčmenta lietu izskatīšana notiek līdzīgi kā kriminālprocess tiesā,⁶³⁶ tomēr atsevišķās niansēs šis process atšķiras no kriminālprocesa. Piemēram, atšķirībā no vispārējo tiesu procesiem, impīčmenta lietās nav noteikts, ka lietas izskatītājiem būtu sevi jāatstata no lietas izskatīšanas gadījumā, ja viņi atrodas interešu konfliktā. Jautājums par atstāšanos no lietas izskatīšanas ir radījis neskaidrības vairāku impīčmenta procedūru norisē. Piemēram, 1868.gadā, kad Senātā tika izskatīta prezidenta E.Džonsona impīčmenta lieta, neraugoties uz notikušajām diskusijām, tajā ļāva piedalīties un balsot E.Džonsona politiskajam oponentam, Senāta *pro tempore* vadītājam senatoram B.Veidam (*B.Wade*), neskatoties uz to, ka viņš E.Džonsona atlaišanas gadījumā būtu kļuvis par ASV prezidentu.⁶³⁷ Kā otrs aspekts, kurš radīja bažas par interešu konfliktu šīs procedūras ietvaros bija tas, ka E.Džonsona impīčmenta lietas izskatīšanā un balsošanā piedalījās viņa znots senators Patersons (*Patterson*), kurš balsoja par prezidenta attaisnošanu.⁶³⁸

⁶³² Amar A. R. On impeaching presidents. Hofstra Law Review, Winter 1999, Vol. 28., No. 2.

⁶³³ Jānorāda, ka laikā, kad ASV norisinās impīčmenta procedūras Senāts nepārstāj īstenot pārējās funkcijas un pienākumus. Skat. The Committee on Federal legislation. The law of presidential impeachment. Committee Reports. www.abcny.org/staging/presimpt.htm (skatīts 18.05.2007.)

⁶³⁴ Senate Rules of Procedure and Practices When Sitting for Impeachment Trials (1868.) <http://www.law.cornell.edu/background/impeach/senaterules.pdf> (skatīts 12.06.2007.)

⁶³⁵ Savukārt Pārstāvju palātai vispār nav izstrādāti rakstveida noteikumi, kuros tiktu regulēta impīčmenta procedūras norise. Ņemot vērā, ka impīčmenta lietas norisinās salīdzinoši reti un to būtība un subjekti ir visai atšķirīgi, ASV nav izveidojusies pilnīgi konsekventa impīčmentu prakse. Impeachment and the U.S. Congress. Congressional Quarterly. March 1974, p.3.

⁶³⁶ Impeachment and the U.S. Congress. Congressional Quarterly. March 1974, p.6

⁶³⁷ Tajā laikā ASV viceprezidenta amats bija vakants, ņemot vērā, ka E.Džonsons, kurš bija ASV viceprezidents, pēc ASV prezidenta A.Linkolna nogalināšanas 1865.gadā, kļuva par ASV prezidentu. Hirsch A. A citizen's guide to impeachment. www.essential-book.org/books/impeach/# (skatīts 12.04.2006.)

⁶³⁸ Arī ASV Augstākās tiesas priekšsēdētāja S.Čeisa (*S.Chase*) impīčmenta procedūras izskatīšanā Senātā piedalījās viņa znots, tomēr viņš balsoja par sievastēva apsūdzēšanu (Senāta galīgais balsojums gan bija tiesas priekšsēdētājam labvēlīgs). http://en.wikipedia.org/wiki/Samuel_Chase#Impeachment (skatīts

Kā vēl viena impīčmenta un vispārējā procesa atšķirība ir tā, ka impīčmenta procedūrā apsūdzētais prezidents un viņa advokāts ir tiesīgs piedalīties izmeklēšanas sēdēs, tomēr tas nav obligāts apsūdzētā pienākums.⁶³⁹

Citos aspektos impīčmenta procesa norise īpaši neatšķiras no kriminālprocesa. Arī impīčmenta procedūrā apsūdzētajam ir tiesības uz pārstāvi, ir tiesības iepazīties ar lietas materiāliem, sniegt liecības un paskaidrojumus, lūgt pieaicināt lieciniekus, veikt liecinieku nopratināšanu, tiesības iebilst pret pierādījumu pieļaujamību u.tml.⁶⁴⁰

Lietas izskatīšanas gaitā Senātā procesuāla rakstura jautājumus izlemj ar klātesošo senatoru balsu vairākumu.⁶⁴¹ Jānorāda, ka visumā Senātam impīčmenta lietu izskatīšanā ir liela rīcības brīvība, piemēram, Senāts var izvēlēties, vai izskatīt lietu kā tiesas prāvu pēc visiem procedūras noteikumiem ar liecinieku izsaukšanu, vai arī lietas izskatīšanu veikt ātrāk un koncentrētāk.⁶⁴²

ASV impīčmenta lietas izskatīšana Senātā notiek atklātā sēdē, un arī galīgais balsojums par prezidenta atlaišanu ir atklāts, kur katram senatoram individuāli tiek uzdots jautājums par katru apsūdzības punktu.⁶⁴³ Pēc balsojuma senatori var iesniegt paskaidrojumus par sava balsojuma iemesliem, un jāsecina, ka ASV impīčmentu praksē daudzi senatori šo iespēju ir izmantojuši.⁶⁴⁴

Lēmumu par ASV prezidenta atlaišanu no amata pieņem Senāts ar 2/3 klātesošo senatoru balsu vairākumu.⁶⁴⁵ Notiesāšana kaut vai vienā apsūdzības punktā ir pamats prezidenta atcelšanai no amata.⁶⁴⁶ Tomēr, kā uzsver Jēlas Juridiskās augstskolas profesors A.R.Amars (*A.R.Amar*), pat tad, ja apsūdzības ir pamatotas, Senātam nav jāgarantē, ka prezidents tiks atzīts par vainīgu un atlaists no amata, līdz ar to, Senātam šajā brīdī pēc būtības ir sava veida apžēlošanas tiesības.⁶⁴⁷

07.07.2007.) The Committee on Federal legislation. The law of presidential impeachment. Committee Reports. www.abcny/org/staging/presimpt.htm (skatīts 18.05.2007.)

⁶³⁹ Piemēram, prezidents E.Džonsons pats personiski nepiedalījās impīčmenta procedūrā, bet viņu pārstāvēja advokātu grupa. Impeachment and the U.S. Congress. Congressional Quarterly. March 1974, p.6.

⁶⁴⁰ Jāatzīmē, ka prezidents pats ir tiesīgs izvēlēties impīčmenta procedūrā sev jebkuru pārstāvi, taču pārējiem subjektiem aizstāvjus nozīmē Pārstāvju palāta. Skat. Impeachment and the U.S. Congress. Congressional Quarterly. March 1974, p.6.

⁶⁴¹ Мишин А.А. Конституционное право зарубежных стран. Москва: Белые альвы. 1999, с.308.

⁶⁴² Skat. Impīčmenta tiesu paredz sākt ceturtdien. Diena, 07.01.1999.

⁶⁴³ Par E.Džonsona impīčmenta balsojumu rezultātiem skat. Impeachment and the U.S. Congress. Congressional Quarterly. March 1974, p.6.

⁶⁴⁴ Kā liecina dati, E.Džonsona impīčmenta lietā paskaidrojumus par saviem balsojuma motīviem iesniedza 18 no 35 senatoriem, kuri bija balsojuši par prezidenta apsūdzību un atlaišanu, kā arī 12 no 19 senatoriem, kuri balsoja par prezidenta attaisnošanu. Dewitt D.M. The impeachment and trial of Andrew Johnson. 1967, p.377.-378., 396.

⁶⁴⁵ Konstitūcijas 1.panta 3.daļas 6.punkts. Jāatzīmē, ka arī šajās sēdēs ir jābūt kvorumam, t.i., sēdē ir jāpiedalās vismaz pusei senatoru.

⁶⁴⁶ Жакке Ж.П. Конституционное право и политические институты. Москва: Юрист. 2002, с.142.

⁶⁴⁷ Amar.A. R. On impeaching presidents. Hofstra Law Review. Winter 1999, Vol. 28., No. 2.

Viens no pamatjautājumiem attiecībā uz prezidenta impīčmentu, kas satrauca ASV Konstitucionālo sapulci, bija tas, kā nodrošināt prezidenta juridisko atbildību, nepadarot viņu pakalpīgu Kongresam. Jāpiekrīt Dž.R.Labovicam, ka ASV impīčmenta regulējumā būtiskākā garantija prezidenta aizsardzībai no politizētas atlaišanas ir tā, ka ASV Konstitūcija nosaka, ka prezidentu apsūdz apakšpalātas vairākums, bet lietu izskata otra parlamenta palāta, un, ka atcelšanai no amata nepieciešams vismaz 2/3 senatoru atbalsts.⁶⁴⁸ Jānorāda, ka tieši prasība par 2/3 senatoru atbalstu ir vissarežģītākais posms ASV impīčmenta subjektu atlaišanā.

ASV normatīvie akti nenosaka, cik ilgā laikā ir jānotiek impīčmenta procedūrai, un, jāsecina, ka šīs valsts vēsturē impīčmentu norises termiņi ir bijuši diezgan atšķirīgi. Piemēram, ASV prezidenta E.Džonsona impīčmenta lietas izskatīšana (no brīža, kad Pārstāvju palāta pieņēma lēmumu par impīčmenta uzsākšanu līdz Senāta galīgajam balsojumam) norisinājās 3 mēnešus, savukārt procedūra pret tiesnešiem Dž.Pikeringu (*J.Pickering*) un S.Čeisu (*S.Chase*) ilga 1 gadu.⁶⁴⁹ Arī V.Klintonas impīčmenta lietā Kongress nenoteica konkrētu termiņu, kurā būtu jāizskata impīčmenta lieta, neraugoties uz to, ka prezidenta pārstāvētā Demokrātu partija bija ierosinājusi noteikt konkrētu izmeklēšanas termiņu, argumentējot, ka neierobežots termiņš pakļaus valsti ilgstošam impīčmenta procesam, kas traucēs normālu valsts ikdienas darbību.⁶⁵⁰

Attiecībā uz impīčmenta procedūras norisi, jānorāda, ka ASV Senātam ir arī tiesības jebkurā impīčmenta procesa stadijā ar vienkāršu balsu vairākumu pieņemt lēmumu par impīčmenta lietas izbeigšanu.⁶⁵¹

Neapšaubāmi, ASV impīčmenta regulējumam tāpat kā ikvienas valsts normatīvajam regulējumam ir savas priekšrocības un trūkumi, kurus iespējams pilnveidot, tomēr neapstrīdams ir fakts, ka ASV impīčmenta regulējums ir kalpojis par paraugu daudzām valstīm, kuras uzskatījušas ASV modeli par vērā ņemamu, un pēc ASV līdzības nostiprinājušas to savu valstu normatīvajā regulējumā.

Kā viens no piemēriem tam, ka ASV impīčmenta procedūrai ir bijusi liela ietekme uz citu valstu regulējumu ir Argentīna. Argentīnas Konstitūcijā noteiktā impīčmenta lietas izskatīšanas kārtība ir gandrīz identiska ASV regulējumam.⁶⁵²

⁶⁴⁸ Labovitz J.R. Presidential impeachment. New Haven and London. Yale University Press. 1978, p. 249.

⁶⁴⁹ Skaitot no brīža, kad pieņemts lēmums par apsūdzību līdz galīgajam balsojumam. Skat. Impeachment and the U.S. Congress. Congressional Quarterly. March 1974, p.14.

⁶⁵⁰ Gerhardt M.J. The historical and constitutional significance of the impeachment and trial of president Clinton. www.hofstra.edu. (skatīts: 27.02.2004.), skat. arī Pirmais solis Klintonas atstādināšanas sākšanai. Diena, 07.10.1998.

⁶⁵¹ <http://www.abanet.org/publiced/impeach2.html> (skatīts 23.04.2004.)

⁶⁵² Arī šajā valstī apsūdzības lietu izskata Senāts, senatoriem pirms impīčmenta lietas izskatīšanas ir jādod zvērests. Tāpat Argentīnas Konstitūcija paredz, ka Valsts prezidenta impīčmenta lietu izskatīšanu Senātā vada Augstākās tiesas galvenais tiesnesis, un arī Argentīnā neviena persona impīčmenta procedūrā nevar

Pie parlamenta impīčmenta modeļa valstīm, kurās lēmumu par Valsts prezidenta atlaišanu pieņem parlamenta augšpalāta, pieskaitāma arī Krievija. Krievijas Federācijas Konstitūcijas 93. pants nosaka, ka jautājumu par Valsts prezidenta atlaišanu impīčmenta procedūras rezultātā izskata parlamenta augšpalāta (Federācijas padome).⁶⁵³

Atšķirībā no citām iepriekš aplūkotajām valstīm, Krievijā lēmuma pieņemšanā tiek iesaistītas tiesu varas institūcijas. Konstitūcija nosaka, ka pēc tam, kad parlamenta apakšpalāta ar 2/3 visu locekļu balsu vairākumu ir pieņēmusi lēmumu par impīčmenta uzsākšanu, ir nepieciešams saņemt Augstākās tiesas slēdzienu par noziedzīga nodarījuma pazīmju esamību Valsts prezidenta veiktajās darbībās, savukārt Konstitucionālajai tiesai jāsniedz slēdziens par to, ka ir ievērota impīčmenta apsūdzības izvirzīšanas kārtība.⁶⁵⁴

Federācijas padomes reglamenta 168.punkts precizē, ka lietas izskatīšana tiek uzsākta tikai pēc tam, kad ir saņemts Valsts domes lēmums par apsūdzības izvirzīšanu, šīs sēdes stenogramma un Augstākās tiesas slēdziens par nozieguma pazīmju esamību Valsts prezidenta veiktajās darbībās. Interesanti, ka Krievijas normatīvie akti nenosaka, kādā sastāvā Augstākajai tiesai šāds jautājums jāizskata, tomēr Krievijas konstitucionālajās tiesībās norādīts, ka visticamāk, šāds jautājums būtu jānodot izskatīšanai Augstākās tiesas plēnumā.⁶⁵⁵

Pēc iepriekš minēto Valsts domes dokumentu saņemšanas tiek sasaukta Federācijas padomes sēde, lai pieņemtu lēmumu par pieprasījuma nosūtīšanu Konstitucionālajai tiesai atzinuma sniegšanai par to, vai ievērota apsūdzības izvirzīšanas kārtība.

Ja Konstitucionālās tiesas slēdziens apstiprina, ka Valsts dome ir ievērojusi apsūdzības procedūras izvirzīšanas kārtību, tad 72 stundu laikā kopš šī Konstitucionālās tiesas atzinuma saņemšanas jautājums par Valsts prezidenta atlaišanu ir jāiekļauj Federācijas padomes dienas kārtībā.⁶⁵⁶ Savukārt gadījumā, ja iepriekš minētais Augstākās

tikt atzīta par vainīgu, ja par to nenobalso 2/3 klātesošo senatoru. Article 9. Constitution of Argentina (1853). http://www.oefre.unibe.ch/aw/cl/ar00000_.html (skatīts 16.03.2007.)

⁶⁵³ Конституция Российской Федерации (1993). <http://www.gov.ru/main/konst/konst0.html> (skatīts 12.02.2007.) Jānorāda, ka Krievijas prezidenta impīčmenta regulējums ir noteikts vairākos normatīvajos aktos, kā, piemēram, likumā par Krievijas Federācijas Konstitucionālo tiesu, abu parlamenta palātu reglamentos. Регламент Государственной Думы от 22 января 1998 года № 2134-II ГД. <http://www.duma.ru/> (skatīts 12.08.2007.); Регламент Совета Федерации Федерального Собрания Российской Федерации. 30.01.2002. № 33-СФ. <http://www.council.gov.ru/about/agenda/ch3/item278.html> (skatīts 12.02.2007.)

⁶⁵⁴ Парламентское право России. Под редакцией профессора И.М.Степанова. Москва: Юрист, 2000, с.197.; Конституция Российской Федерации. Проблемный комментарий. Руководитель авторского коллектива и ответственный редактор В.А.Четвернин. Москва: [b.i.], 1997, с.389.

⁶⁵⁵ Колбая С.Г. Отрешение президента от должности: мировой опыт и проблемы российского законодательства. Журнал российского права. 2004, No.4. [b.lpp.]

⁶⁵⁶ Ст.170. Регламент Совета Федерации Федерального Собрания Российской Федерации. <http://www.council.gov.ru/about/agenda/index.html> (skatīts 12.09.2007.); Парламентское право России. Под редакцией профессора И.М.Степанова. Москва: Юрист, с.197.-200.

tiesas atzinums būtu negatīvs vai, ja Konstitucionālā tiesa nolemtu, ka Valsts dome nav ievērojusi apsūdzības izvirzīšanas kārtību, tādā gadījumā impīčmenta procedūra tiktu izbeigta.

Uz Federācijas padomes sēdi tiek uzaicināts apsūdzētais prezidents, Valsts domes priekšsēdētājs, valdības vadītājs, Augstākās tiesas priekšsēdētājs un Konstitucionālās tiesas priekšsēdētājs.⁶⁵⁷ Kā pirmais šajā sēdē uzstājas Valsts domes priekšsēdētājs ar ziņojumu par apsūdzības celšanas pamatojumu, pēc tam attiecīgi Konstitucionālās tiesas un Augstākās tiesas priekšsēdētāji nolasa iepriekš minētos sagatavotos slēdzienus, tiek uzklauts Federācijas Padomes Konstitucionālo jautājumu komisijas ziņojums, un tiek dots vārds pašam apsūdzētajam prezidentam (ja prezidents to vēlas).

Pēc tam notiek Federācijas padomes aizklātais balsojums, kur izmantojot biļetenus, tiek balsots par Valsts prezidenta atlaišanu.⁶⁵⁸ Lēmums par prezidenta atlaišanu ir pieņemts, ja par to nobalso vismaz 2/3 no visiem Federācijas padomes locekļiem. Atlaišanas gadījumā prezidents zaudē konstitucionālo neaizskaramību un var tikt saukts pie krimināltiesiskās atbildības vispārējā kārtībā.⁶⁵⁹

Konstitūcijas 93.pants nosaka, ka Federācijas padomes lēmumu par prezidenta atlaišanu jāpieņem ne vēlāk kā 3 mēnešu laikā kopš dienas, kad Valsts dome izvirzījusi prezidenta apsūdzību. Ja šajā termiņā Federācijas padomes lēmums netiek pieņemts, apsūdzība pret prezidentu uzskatāma par noraidītu.

Kā redzams no Konstitūcijas regulējuma, 3 mēnešu termiņš ir strikti noteikts un normatīvie akti neparedz iespēju to pagarināt. Krievijas normatīvā regulējuma gadījumā šāda termiņa noteikšanai ir vairāki trūkumi. Pirmkārt, ņemot vērā, ka šajā valstī impīčmenta lietas izskatīšanā tiek iesaistītas trīs institūcijas, 3 mēnešu termiņš var būt nepietiekams, lai iesaistītās institūcijas varētu veikt vispusīgu un objektīvu lietas izmeklēšanu. Līdz ar to, pastāv draudi, ka izmeklēšana būs sasteigta, un tajā var rasties kļūdas, kas attiecīgi var kaitēt vai nu valsts interesēm (gadījumā, ja prezidenta vaina nav tikusi pierādīta, bet, ja prezidents negodprātīgi pildītu savus amata pienākumus), vai arī prezidenta interesēm (gadījumā, ja sasteigtās izmeklēšanas dēļ viņu atzītu par vainojamu darbībās, kuras viņš nebūtu veicis).

Rodas šaubas, vai tik īss termiņš sarežģītajai un atbildīgajai impīčmenta procedūrai nav nosprausts tādēļ, lai praksē šo procedūru nebūtu iespējams īstenot, tādējādi būtībā padarot prezidenta atlaišanu par neiespējamu. Var piekrist atziņai, ka tik īss nospraustais termiņš liek aizdomāties par to, vai šāds regulējums nedod institūcijām, kuras iesaistītas impīčmenta procedūras īstenošanā vienkāršu iespēju nokavēt šo termiņu,

⁶⁵⁷ Ibid.

⁶⁵⁸ Ст. 171.punktu. <http://www.council.gov.ru/about/agenda/index.html> (skatīts 12.09.2007.)

⁶⁵⁹ Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации. Москва: Норма-Инфра, 1999, с.410.

lai tām nebūtu oficiāli jāpauž sava nostāja pret Valsts prezidentu, kas tādējādi ļautu izvairīties no zināmas atbildības un, iespējams, nepopulāra lēmuma pieņemšanas.⁶⁶⁰

Protams, nedrīkst noteikt arī impīčmenta procedūrai bezgalīgu vai ļoti ilgu termiņu, ņemot vērā, ka tas var traucēt normālam iesaistīto institūciju darbam, stabilitātei valstī un prezidenta stāvokļa noteiktībai, tomēr, vajadzētu pastāvēt iespējai gadījumā, ja objektīvas izmeklēšanas intereses to prasa, pagarināt šo termiņu, jo tikai tādējādi varētu nodrošināt iespēju veikt vispusīgu izmeklēšanu, kuras procesa gaitā iegūtie rezultāti ir pārbaudīti un ticami.

Krievijas juridiskajā literatūrā⁶⁶¹ pausta pamatota kritika, ka “Krievijas Federācijas prezidenta impīčmenta procedūra tādā veidā, kā tā ir noteikta Konstitūcijā, nav uzskatāma par pretsvaru sistēmas reālu elementu. Tieši pretēji, šīs procedūras regulējums arī pastiprina Krievijas likumdevējvaras un izpildvaras pilnu nesabalansētību. Šāds sarežģīts atļaušanas process garantē maksimālu prezidenta pilnvaru un konkrētā prezidenta varas aizstāvību, neraugoties uz to, ka impīčmenta institūts ir paredzēts maksimālai prezidenta varas iekļaušanai tiesiskos ietvaros.”⁶⁶²

Interesanta situācija šajā valstī var izveidoties gadījumā, ja Valsts dome būs nākusi klajā ar iniciatīvu par prezidenta apsūdzību (kas līdz ar to nozīmē saasinātas attiecības starp Valsts domi un prezidentu), bet Augstākā tiesa vai Konstitucionālā tiesa neakceptēs šo Valsts domes lēmumu. Tas nozīmēs, ka impīčmenta procedūra līdz ar to tiks pārtraukta un, ņemot vērā izveidojušās saspīlētās attiecības un Valsts prezidentam Konstitūcijas 109.panta 4.daļā garantētās tiesības atļaut Valsts domi, iespējams, prezidents nāks klajā ar pretsoli un nolems izmantot tiesības atļaut parlamenta apakšpalātu. Līdz ar to, jāsecina, ka Krievijas Federācijā pastāvošais impīčmenta regulējums ir visai sarežģīts un šeit pastāv lielas politiskās manipulācijas iespējas.

Pie parlamenta impīčmenta modeļa valstīm, kurās ir divpalātu parlaments pieskaitāma arī Brazīlija. Šīs valsts impīčmenta specifika ir apstākļi, ka šajā valstī ir atšķirīga lēmuma pieņemšanas kārtība atkarībā no Valsts prezidenta izdarītā pārkāpuma. Ja prezidents tiek apsūdzēts dienesta stāvokļa ļaunprātīgā izmantošanā, apsūdzības lietu impīčmenta kārtībā izskata parlamenta augšpalāta - Senāts, savukārt, ja prezidentu apsūdz vispārēja kriminālpārkāpumu izdarīšanā, šādas lietas izskata Federālā Augstākā tiesa.⁶⁶³

⁶⁶⁰ Сравнительное конституционное право. Москва: Международные отношения. 2002, с.364.

⁶⁶¹ Домрин А. Н. Конституционная процедура импичмента В США. Журнал российского права. 2004, No. 7, с.146.; Конституция Российской Федерации. Проблемный комментарий. Руководитель авторского коллектива и ответственный редактор В.А.Четвернин. Москва: [b.i.]1997, с.394.-395.

⁶⁶² Конституция Российской Федерации. Проблемный комментарий. Руководитель авторского коллектива и ответственный редактор В.А.Четвернин. Москва: [b.i.]1997, с.395

⁶⁶³ Article 86. Constitution of Brazil (1988). <http://www.v-brazil.com/government/laws/titleIV.html> (skatīts 09.05.2007.); Weyland K. The Rise and Fall of President Collor and Its Impact on Brazilian Democracy. Journal of International Studies and World Affairs, 1993, 35 (1), p.2-3.

Kā jau iepriekš minēts, pasaulē sastopams arī regulējums, saskaņā ar kuru impīčmentu pret Valsts prezidentu ir tiesīga uzsākt jebkura no palātām. Šāds regulējums ir, piemēram, Īrijā un Indijā. Līdz ar to, šajās valstīs ir noteikts, ka impīčmenta lietu izskata un lēmumu par Valsts prezidenta atlaišanu pieņem nevis tā palāta, kura nolēmusi uzsākt impīčmentu, bet otra parlamenta palāta. Piemēram, Īrijā gadījumā, ja izmeklēšanas rezultātā parlamenta palāta, kura izskata apsūdzību, ar 2/3 balsu vairākumu nobalsos, ka Valsts prezidenta rīcība ir bijusi neatbilstoša ieņemamajam amatam, prezidents tiks atlaists no amata. Līdz šim brīdim pret Īrijas prezidentiem vērstas impīčmenta procedūras nav norisinājušās.⁶⁶⁴

Maz izplatīts ir regulējums, kur impīčmenta apsūdzības izskata abu parlamenta palātu kopsēde.⁶⁶⁵ Viens no retajiem piemēriem ir Trinidādas un Tobago Republika, kur šādu lēmumu pieņem abas parlamenta palātas kopsēdē ar vismaz 2/3 visu parlamenta locekļu balsu vairākumu.⁶⁶⁶

Noslēgumā, apkopojot parlamenta impīčmenta modeļa raksturīgās iezīmes jānorāda, ka tajās valstīs, kur lēmumu par Valsts prezidenta atlaišanu pieņem parlaments, šādu lēmumu pieņemšanai ir noteikts kvalificētais balsu vairākums, kas parasti ir augstāks par to balsu sliekšni, kas nepieciešams impīčmenta procedūras uzsākšanai. Piemēram, Lietuvā lēmumu par Valsts prezidenta atlaišanu jāpieņem ar 3/5 visu parlamenta locekļu balsu vairākumu. Visbiežāk valstis noteikušas prasību par 2/3 balsu vairākumu lēmuma par prezidenta atlaišanu pieņemšanai (piemēram, Brazīlijā, Čīlē, Indijā, Īrijā, Paragvajā, Krievijā šādu lēmumu jāpieņem ar 2/3 visu locekļu balsu vairākumu, turpretim ASV, Argentīnā, Meksikā ar 2/3 klātesošo balsu vairākumu).

Atsevišķās pasaules valstīs lēmuma par prezidenta atlaišanu pieņemšanai ir noteikts vēl augstāks balsu sliekšnis – 3/4. Prasība par šādu kvalificēto balsu vairākumu noteikta, piemēram, Singapūras, Turcijas un Ukrainas konstitūcijās.⁶⁶⁷

Prasības pēc augsta kvalificētā balsu vairākuma lēmuma par Valsts prezidenta atlaišanu pieņemšanai ir attaisnojamas, jo tas pasargā no tā, ka impīčments varētu tikt pielietots izteikti politisku motīvu dēļ kā līdzeklis, lai parlamentā pārstāvētās partijas izrēķinātos ar saviem politiskajiem oponentiem. Protams, jāņem vērā arī tas, ka nav

⁶⁶⁴ Koekkoek A.K. Ireland. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publisher. 2004, p.437.

⁶⁶⁵ Kada N. Comparative Presidential Impeachment: Conclusions. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Ed. by J.C.Baumgartner and N.Kada. Praeger, 2003, p. 139.-141.

⁶⁶⁶ Article 36. Constitution of Trinidad & Tobago (1976). www.ttparliament.org/Docs/constitution/ttconst.pdf (skatīts 24.08.2007.)

⁶⁶⁷ Par impīčmenta procedūrā nepiešamajiem balsu vairākumiem skat. Kada N. Comparative Presidential Impeachment: Conclusions. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Ed. by J.C. Baumgartner and N.Kada, Praeger, 2003, p. 139.-141.

pieļaujama neregāli augsta nepieciešamā balsu vairākuma noteikšana, kas tādējādi padarītu impīčmenta institūtu par formālu, bet praksē nepielietojamu institūtu.

4.1.3.2. Impīčmenta lietu izskatīšana valstīs, kur pastāv parlamenta - tiesas impīčmenta modelis

Kā secināts iepriekšējā darba nodaļā, tajās valstīs, kur ir parlamenta - tiesas impīčmenta modelis, impīčmenta lietu izskata un lēmumu par Valsts prezidenta atlaišanu pieņem kāda no 3 veidu tiesu institūcijām:

- 1) Konstitucionālā tiesa;
- 2) Augstākā tiesa;
- 3) Speciāla impīčmenta tiesa.

1) Impīčmenta lietas izskatīšana un lēmuma pieņemšana Konstitucionālajā tiesā

Šāds impīčmenta regulējums ir izplatīts Eiropas valstīs un ir nostiprināts, piemēram, Vācijā, Itālijā, Ungārijā, Bulgārijā, Slovākijā un Slovēnijā.

Vācijas Pamatlikuma 61.pants nosaka, ka impīčmenta lietas izskata Vācijas Federālā Konstitucionālā tiesa.⁶⁶⁸ Ņemot vērā, ka Vācijas Federālā Konstitucionālā tiesa sastāv no 2 palātām (paneļiem), kurām ir atšķirīgas kompetences, likuma „Par Vācijas Federālo Konstitucionālo tiesu” 14.pants nosaka, ka impīčmenta lietu izskatīšana ir Otrās palātas kompetencē.

Ja Vācijas Federālā Konstitucionālā tiesa nolemj, ka prezidents ir vainojams tīšā Pamatlikuma vai cita federālā likuma pārkāpšanā, tā var pasludināt, ka prezidents ir zaudējis amatu.⁶⁶⁹ Līdz ar to, Konstitucionālā tiesa ir kompetenta pieņemt divus lēmumus, pirmkārt, konstatēt to, vai prezidents ir veicis tīšu Pamatlikuma vai cita Federālā likuma pārkāpumu, un otrkārt, gadījumā, ja tiek konstatēta Valsts prezidenta vaina, Konstitucionālā tiesa var pieņemt lēmumu par prezidenta atlaišanu no amata.⁶⁷⁰

⁶⁶⁸ Lietas izskatīšanas kārtība noteikta likuma Par Vācijas Federālo Konstitucionālo tiesu 4.daļā (49.-57.pants). Gesetz über das Bundesverfassungsgericht. (BverfGG). 12.02.1951. <http://bundesrecht.juris.de/bverfgg/index.html> (skatīts 12.05.2007.)

⁶⁶⁹ Paragraph 56. Gesetz über das Bundesverfassungsgericht (BverfGG). 12.02.1951. <http://bundesrecht.juris.de/bverfgg/index.html> (skatīts 12.05.2007.)

⁶⁷⁰ Šāds lēmums stāsies spēkā no sprieduma pasludināšanas dienas. Gesetz über das Bundesverfassungsgericht (BverfGG). 12.02.1951. <http://bundesrecht.juris.de/bverfgg/index.html> (skatīts 12.05.2007.); Maunz T., Zipellius R. Deutsches Staatsrecht. Ein Studienbuch. 29.Auflage. C.H.Beck'sche Verlagsbuchhandlung München. 1994, S.278. Arī Ungārijas Konstitūcijas 31.a. un 32.pantā noteikts, ka Ungārijas Konstitucionālajai tiesai gadījumā, ja tā konstatē prezidenta vainu, ir tiesības atlaist Valsts prezidentu no amata. Tādējādi šajā valstī atzīšana par vainīgu nenozīmē automātisku Valsts prezidenta atlaišanu. The Constitution of the Republic of Hungary (1949). <http://www.mkab.hu/en/enpage5.htm> (skatīts 06.06.2007.)

M.Statkevičus paudis viedokli, ka Vācijā formālie šķēršļi apsūdzības izvirzīšanai ir ļoti augsti, un „ir gandrīz neiespējami, ka šāda apsūdzība prezidentam jebkad tiktu izvirzīta”,⁶⁷¹ tomēr jāsecina, ka gan impīčmenta uzsākšanai nepieciešamais kvorums, gan procedūras norise Vācijā īpaši neatšķiras no citu valstu regulējuma. Vēl jo vairāk, - salīdzinot ar daudzām NVS valstīm, šī procedūra ir pat salīdzinoši vienkārša, jo Vācijā netiek noteikti īsi termiņi, un nav izvirzītas prasības par dažādu institūciju iesaistīšanu lietās izskatīšanā.

Neraugoties uz to, ka arī no Itālijas Konstitūcijas 90. un 135.panta izriet skaidri impīčmenta procedūras norises principi, un Itālijas Konstitūcijā tiek noteikts, ka impīčmenta lietu izskata Konstitucionālā tiesa, atsevišķi autori⁶⁷² Itālijas impīčmentu kļūdaini pieskaita parlamenta impīčmenta modelim, norādot, ka gan apsūdzības izvirzīšana, gan impīčmenta lietas izskatīšana Itālijā ir parlamenta abu palātu kopsēdes kompetencē. Jāatzīmē, ka senāk, monarhijas laikā saskaņā ar *Statuto Albertino*⁶⁷³ Konstitūciju pastāvēja šāds impīčmenta regulējums,⁶⁷⁴ tomēr mūsdienās, saskaņā ar Itālijas 1947.gada Konstitūcijas 134. un 135. pantā noteikto kārtību, impīčmenta apsūdzību izskatīšana pret Valsts prezidentu ir Konstitucionālās tiesas kompetencē.⁶⁷⁵

Līdzīgi kā citās valstīs, arī Itālijas Konstitūcijas izstrādātājiem bija grūti izšķirties par to, kam uzticēt impīčmenta lietas izskatīšanu un galīgā lēmuma pieņemšanu, tomēr pēc ilgstošām debatēm Itālijas Konstitucionālā asambleja izšķīrās par šī pienākuma uzticēšanu Konstitucionālajai tiesai, ņemot vērā, ka vairums Konstitucionālās asamblejas locekļu uzskatīja, ka Konstitucionālā tiesa ir vairāk izolēta no politiskiem spiedieniem.⁶⁷⁶

Atšķirībā no citām valstīm, Itālijas specifika ir tā, ka Valsts prezidenta impīčmenta lietas Konstitucionālā tiesa izskata paplašinātā sastāvā – līdzās visiem 15 Konstitucionālās tiesas tiesnešiem Valsts prezidenta impīčmenta lietu izskatīšanā papildus piedalās 16 parlamenta izlozēti piesēdētāji (kurus parlaments izlozē no parlamenta sastādīta saraksta, ievēlot personas, kuras atbilst tādām prasībām, kādas

⁶⁷¹ Statkevičius M. Das Impeachment -Verfahrer gegen den litauischen Staatspräsidenten: rechtliche Regelung und politische praxis. Jahrbuch für Ostrecht, bd.45 (2004)

⁶⁷² Kada N., Baumgartner J.C. Comparative Presidential Impeachment: Conclusions. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Edited by J.C.Baumgartner and N. Kada. Praeger, 2003, p. 139.

⁶⁷³ *Statuto Albertino* 1848. gadā pieņēma Sardīnijas karalis Karlo Alberto (*Carlo Alberto*), un to uzskatīja par liberālu konstitūciju. 1861.gadā, kad Viktors Emanulels (*Vittorio Emmanuele*) proklamēja Itālijas Karalisti, *Statuto Albertino* palika spēkā kā Itālijas Karalistes Konstitūcija. Skat. Ballin E.H. The Italian Republic. Constitutional Law of 15 EU Member states. Ed. Prakke L, Kortmann C. Kluwer Legal Publishers, 2004, p.481.

⁶⁷⁴ Volcansek M.L. Constitutional Politics in Italy. The Constitutional Court. Houndmills: macMillan, 2000, p.74-75.

⁶⁷⁵ Constitution of the Italian Republic (1947). <http://www.cortecostituzionale.it/eng/> (skatīts 11.08.2007.)

⁶⁷⁶ Cicconetti et al., La Costituzione della Repubblica, p.IV-3492. Citēts pēc: Volcansek M.L. Constitutional Politics in Italy. The Constitutional Court. Houndmills: macMillan, 2000, p.75.

izvirzītas Itālijas parlamenta augšpalātas (Senāta) locekļiem).⁶⁷⁷ Kā norādījusi profesore M.Volkanzeka,⁶⁷⁸ impīčmenta procedūras izskatīšanā Itālijas Konstitucionālā tiesa darbojas gan kā faktu izvērtētājs, gan kā likuma interpretētājs. Itālijas vēsturē nav notikušas Valsts prezidentu impīčmentu lietas, toties, šī procedūra ir pielietota pret Itālijas valdības locekļiem.⁶⁷⁹ Itālijā nav noteikts termiņš, kurā jāizskata impīčmenta lietas, un, piemēram, Itālijas valdības ministru M.Tanasī (*M.Tanassi*) un L.Dži (*L.Gui*) impīčmenta apsūdzības izskatīšana Konstitucionālajā tiesā norisinājās no 1977.gada aprīļa līdz 1979.gada martam,⁶⁸⁰ kas, protams, ir pārāk ilgs laiks un vērtējams visnotaļ negatīvi.

Arī Bulgārijā, saskaņā ar Konstitūcijas 103.pantu Valsts prezidenta impīčmenta lietas izskatīšana un galīgā lēmuma pieņemšana ir Konstitucionālās tiesas kompetencē. Konstitūcija⁶⁸¹ nosaka, ka Konstitucionālajai tiesai lieta jāizskata un lēmums jāpieņem viena mēneša laikā. Autoresprāt, šāds termiņš ir nesamērīgi īss jautājuma par Valsts prezidenta atbildību un atlaišanu izlemšanai, un šādā termiņā nav iespējams veikt rūpīgu un vispusīgu apstākļu noskaidrošanu un lietas izmeklēšanu.

Valstīs, kur impīčmenta lietas izskata Konstitucionālās tiesas, lietu izskatīšanas kārtību nosaka attiecīgās valsts Konstitucionālās tiesas darbību reglamentējošie normatīvie akti. Kā tieši noteikts vairāku valstu normatīvajos aktos, izskatot impīčmenta apsūdzības, Konstitucionālās tiesas vadās pēc kriminālprocesuālā regulējuma.⁶⁸²

⁶⁷⁷ T.i., jābūt Itālijas pilsoņiem, kuri ir sasnieguši vismaz 40 gadu vecumu. Skat. Article 145. Constitution of the Republic of Italy (1947). <http://www.cortecostituzionale.it/indexeng.asp> (skatīts 02.09.2007.)

⁶⁷⁸ Volcansek M.L. Constitutional Politics in Italy. The Constitutional Court. Houndmills: macMillan, 2000, p.73.

⁶⁷⁹ Interesanti, ka ņemot vērā, ka impīčmenta lietas, salīdzinot ar pārējām tās kompetencē esošajām lietām, Konstitucionālā tiesa izskata divtik plašā sastāvā, izskatot valdības locekļu impīčmenta lietu, praksē atklājās, ka Konstitucionālās tiesas telpas nebija piemērotas tik plašam sastāvam un tādēļ impīčmenta procedūras norisei tika izraudzītas plašākas telpas. Volcansek M.L. Constitutional Politics in Italy. The Constitutional Court. Houndmills:macMillan, 2000, p. 82.

⁶⁸⁰ Lietas izskatīšanas rezultātā Itālijas Konstitucionālā tiesa lēma arī par apsūdzēto ministru krimināltiesisko atbildību. Konstitucionāla tiesa 1979.gada martā pasludināja pilnu spriedumu saskaņā ar kuru L.Dži (*L.Gui*) tika pilnībā attaisnots. Juristi viņa attaisnošanu raksturoja kā anomāliju, ņemot vērā neapstrīdamos pierādījumus, tomēr attaisnošana tiek izskaidrota ar to, ka viņš bija Kristīgo demokrātu pārstāvis, kurš nelikumīgi pieņēmo naudu nodeva šai partijai, un, ņemot vērā, ka Konstitucionālās tiesas sastāvs un piesēdētāju saraksts tika sastādīts laikā, kad Valsts prezidents bija šīs partijas pārstāvis, šai partijai bija liela ietekme arī parlamentā. Savukārt bijušo aizsardzības ministru M.Tanasī (*M.Tanassi*) Konstitucionālā tiesa atzina par vainīgu koruptīvās darbības, un Konstitucionālā tiesa M.Tanasī piemēroja 2 gadus un 4 mēnešus ilgu cietumsodu, 400 000 Itālijas liru lielu soda naudu, noteica pienākumu atmaksāt valstij tiesvedības izdevumus un par uzturēšanos cietumā. Interesanti, ka šajā laikā viņš bija parlamenta deputāts, kurš baudīja deputāta imunitāti, un tādēļ Konstitucionālā tiesa paziņoja savu lēmumu parlamentam, kuš atsauc viņa parlamentārieša mandātu. Skat.Volcansek M.L. Constitutional Politics in Italy. The Constitutional Court. Houndmills:MacMillan, 2000, p. 81.-82.

⁶⁸¹ Article 103. Constitution of the Republic of Bulgaria (1991). www.parliament.bg/?page=const&lng=en (skatīts: 18.01.2007.). Par Bulgārijas Konstitucionālo tiesu skat. http://www.constcourt.bg/ks_eng_frame.htm (skatīts 18.01.2007.)

⁶⁸² Skat., piemēram, likuma Par Slovākijas Republikas Konstitucionālo tiesu 74.pantu. Act of the National Council of the Slovak Republic. 20.01.1993 On the Organisation of the Court of the Slovak Republic, on

Raksturīgs, ka impīčmenta lietu izskatīšanas gadījumā Konstitucionālās tiesas šīs lietas parasti izskata pilnā tiesnešu sastāvā.⁶⁸³ Impīčmenta lietu izskatīšana Konstitucionālajās tiesās parasti notiek mutvārdu procesā, un raksturīgs, ka impīčmenta lietu izskatīšanai un lēmumu pieņemšanai tiek noteiktas stingrākas kvoruma prasības (visbiežāk lēmumus pieņem ar 2/3 Konstitucionālās tiesas tiesnešu sastāva balsu vairākumu).⁶⁸⁴

Jautājums par to, vai Valsts prezidents tādā gadījumā, ja Konstitucionālā tiesa atzīst Valsts prezidenta vainu, automātiski tiek atlaists no amata, valstīs tiek reglamentēts atšķirīgi. Daļa valstu, kā, piemēram, Vācija⁶⁸⁵, Čehija⁶⁸⁶ un Ungārija nosaka,⁶⁸⁷ ka Konstitucionālajai tiesai, gadījumā, ja tā konstatē prezidenta vainu, ir tiesības atlaist Valsts prezidentu no amata, kas nozīmē, ka šeit atzīšana par vainīgu nenozīmē automātisku Valsts prezidenta atlaišanu.

Savukārt citas valstis, kā Slovākija⁶⁸⁸ nosaka, ka gadījumā, ja Konstitucionālā tiesa impīčmenta lietas izskatīšanas rezultātā konstatē Valsts prezidenta vainu, prezidents no tā brīža automātiski tiek atlaists no amata un viņam tiek liegta iespēja vēl kādreiz to ieņemt.

the Proceedings before the Constitutional Court and the status of its Judges. http://www.concourt.sk/A/a_index.htm (skatīts 19.02.2007.)

⁶⁸³ Skat., piemēram, Slovākijas Konstitūcijas 129.panta 5.daļu un 131.pantu. Constitution of the Slovak Republic (1992). http://www.nrsr.sk/sub/en-US/nrsr/nrsr_dokumenty/constitution.doc (skatīts 17.02.2007.). Šādu kārtību nosaka arī likuma Par Vācijas Federālo Konstitucionālo tiesu 28.pants. Gesetz über das Bundesverfassungsgericht. (BverfGG). 12.02.1951. <http://bundesrecht.juris.de/bverfgg/index.html> (skatīts 12.05.2007.)

⁶⁸⁴ Piemēram, Vācijā Federālā prezidenta impīčmenta lietās Konstitucionālā tiesa lēmumu pieņem ar 2/3 attiecīgās Konstitucionālās tiesas palātas tiesnešu balsu vairākumu. Paragraph 15. Gesetz über das Bundesverfassungsgericht (BverfGG).12.02.1951. <http://bundesrecht.juris.de/bverfgg/index.html> (skatīts 12.05.2007.); Kada N. Comparative Presidential impeachment: conclusions. Checking Executive Power. Presidential Impeachment in comparative Perspective. Ed.by. J.C.Baumgartner and N.Kada. Praeger. 2003, p. 141.-143.; Skat. Lee Y. Law, Politics, and Impeachment: The Impeachment of Roh Moo-hyun from a Comparative Constitutional Perspective. The American Journal of Comparative Law. Vol.53, 2005, No. 2, p.413.

⁶⁸⁵ Paragraph 56. (2). Gesetz über das Bundesverfassungsgericht (BverfGG). 12.02.1951. <http://bundesrecht.juris.de/bverfgg/index.html> (skatīts 12.05.2007.)

⁶⁸⁶ Article 65. Constitution of Czech Republic (1992). http://www.hrad.cz/en/ustava_cr/index.shtml (skatīts 26.07.2007.)

⁶⁸⁷ Article 31.a., 32. The Constitution of the Republic of Hungary (1949). <http://www.mkab.hu/en/enpage5.htm> (skatīts 06.06.2007.)

⁶⁸⁸ Konstitūcijas 107.pants un likuma Par Slovākijas Republikas Konstitucionālo tiesu 74.pants. Act on the organisation of the Constitutional Court of the Slovak Republic, on the proceedings before the Constitutional Court and the status of its judges. 20.01.1993. http://www.concourt.sk/en/Act_38_1993/a_38_1993.pdf (skatīts 25.05.2007.)

2) *Impīčmenta lietas izskatīšana Augstākajā tiesā*

Regulējums, kur impīčmenta lietas izskata un galīgo lēmumu par Valsts prezidenta atlaišanu pieņem Augstākās tiesas ir noteikts, piemēram, Portugālē, Rumānijā, Venecuēlā, Bolīvijā, Madagaskarā, Moldovā un Nikaragvā.⁶⁸⁹

Portugāles Konstitūcijas 130.pants nosaka, ka parlamenta izvirzīto apsūdzību pret Valsts prezidentu izskata valsts Augstā Justīcijas tiesa, kura ir Portugāles augstākās instances tiesa. Augstākā tiesa šādu lietu izskata pilnā sastāvā. Portugāles konstitucionālais regulējums Valsts prezidenta atlaišanas kontekstā ir specifisks ar to, ka Konstitūcija nosaka, ka Portugāles Konstitucionālais tribunāls ir tiesīgs pārbaudīt Valsts prezidenta atlaišanas pamatotību.⁶⁹⁰

Valstīs, kur impīčmenta apsūdzības lietas izskata Augstākā tiesa, lietu izskatīšana parasti notiek vispārējā procesa kārtībā un notiesājošs tiesas spriedums ir pamats Valsts prezidenta amata zaudēšanai.

3) *Impīčmenta apsūdzības izskatīšanas kārtība speciālajās tiesās*

Grieķijas Konstitūcijas 86.pants nosaka, ka impīčmenta lietas izskata speciāls *ad hoc* tribunāls, kurš sastāv no sešiem Augstākās Administratīvās tiesas tiesnešiem un septiņiem Augstākās Civillietu un krimināllietu tiesas tiesnešiem.⁶⁹¹ Grieķijas *ad hoc* tiesas tiesnešu sastāvu konkrētās lietas izskatīšanai izlozē parlamenta priekšsēdētājs atklātā parlamenta sēdē no augstāko tiesas instanču tiesnešu vidus. Speciālajā tiesā parlaments uztur apsūdzību un apsūdzētajam ir tādas pašas procesuālās tiesības kā vispārējās tiesas procesā.⁶⁹²

Arī Francijā Valsts prezidenta impīčmenta lietas izskata speciāla tiesa - parlamenta izveidotā Augstā Justīcijas tiesa (*Haute Cour de Justice* – franču val.),⁶⁹³ kuras sastāvā, balstoties uz paritātes principu ir ievēlēti divpadsmit apakšpalātas - Nacionālās Asamblejas locekļi un divpadsmit augšpalātas locekļi - senatori.⁶⁹⁴ Nacionālā Asambleja ievēl savus locekļus uz 5 gadiem, savukārt Senāts savus pārstāvjus ievēl uz 3

⁶⁸⁹ Kada N. Comparative Presidential impeachment: conclusions. Checking Executive Power. Presidential Impeachment in comparative Perspective. Ed.by. J.C.Baumgartner and N.Kada. Praeger, 2003, p.141.-142.

⁶⁹⁰ Ibid, Article 223 (6); Lunshof H. The Portuguese Republic. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C. Kluwer Legal Publishers. 2004., p.702.

⁶⁹¹ Article 86. The Constitution of Greece (1975). http://www.parliament.gr/engli_sh/politeuma/syntagma.pdf (skatīts 18.05.2007.)

⁶⁹² http://en.wikipedia.org/wiki/Supreme_Special_Court_%28Greece%29 (skatīts 19.04.2007.)

⁶⁹³ Van den Brandhof H. The French Republic. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C. Kluwer Legal Publishers, 2004, p.250.

⁶⁹⁴ Жакке Ж.П. Конституционное право и политические институты. Москва: Юрист. 2002, с.298.

gadu termiņu.⁶⁹⁵ Augstās Justīcijas tiesas priekšsēdētājs ir parlamenta apakšpalātas - Nacionālās Asamblejas prezidents. Impīčmenta process Augstajā Justīcijas tiesā notiek saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksā (*Code de procedure penal* – franču val.)⁶⁹⁶ noteikto regulējumu. Papildus tam Augstās Justīcijas tiesas kompetence un lēmumu pieņemšanas kārtība tiek noteikta speciālā 1959.gada organiskajā ordinancē.⁶⁹⁷ Francijas Augstā Justīcijas tiesa ir kompetenta pieņemt lēmumu par prezidenta vainu un par atlaišanu no ieņemamā amata.⁶⁹⁸ Augstajai Justīcijas tiesai lēmums par Valsts prezidenta atlaišanu no amata jāpieņem aizklātā balsojumā viena mēneša laikā, un šis tiesas lēmums stājas spēkā nekavējoties.⁶⁹⁹

Impīčmenta procedūras norise Francijā tiesību zinātnē rada polemiku par tās piederību kādam no impīčmenta modeļiem. Ir zinātnieki, kuri šo modeli raksturo kā parlamenta impīčmenta modeli jeb anglosakšu modeli,⁷⁰⁰ turpretim citi zinātnieki⁷⁰¹ kā parlamenta - tiesas modeli, norādot, ka lēmumu par atlaišanu pieņem viena no valsts augstākajām tiesām – Augstā Justīcijas tiesa. Ņemot vērā, ka šajā impīčmenta procedūrā nepiedalās viss parlamentāriešu korpuss, kā arī to, ka Augstākā Justīcijas tiesa pieskaitāma pie tiesu varas institūcijām,⁷⁰² precīzāk būtu Francijas regulējumu klasificēt kā parlamenta - tiesas impīčmenta modeli.

Arī Somijā impīčmenta lietu izskatīšanu veic speciāla tiesu institūcija. Somijas Konstitūcijas 101.pants nosaka, ka šajā valstī darbojas Augstā Impīčmenta tiesa.⁷⁰³

⁶⁹⁵ Van den Brandhof H. The French Republic. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C. Kluwer Legal Publishers. 2004, p.290.

⁶⁹⁶ Ibid, p.290.

⁶⁹⁷ Organic Ordinance 59-1 02.01.1959. Citēts pēc: Van den Brandhof H. The French Republic. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C. Kluwer Legal Publishers. 2004, p.289.

⁶⁹⁸ Attiecībā uz Francijas prezidenta imunitāti un atbildību 1999.gada 22.janvārī Francijas Konstitucionālā Padome pieņēma lēmumu, norādot, ka Valsts prezidenta imunitāte attiecas uz visām prezidenta veiktajām darbībām, izņemot valsts nodevību. Savukārt Kasācijas tiesa 2001.gada 10.oktobra plenārsēdē noteica, ka Augstās Justīcijas tiesas kompetence ir ierobežota tikai ar vienīgo nozieguma sastāvu – valsts nodevību. Kas attiecas uz citiem pārkāpumiem, kas veikti pirms prezidenta termiņa uzsākšanas vai prezidenta funkciju pildīšanas laikā, prezidents ir aizsargāts ar absolūto imunitāti, bet tādā gadījumā noilguma termiņš vienkārši tiek apturēts uz Valsts prezidenta mandāta pildīšanas laiku. Skat. Конституционное право государств Европы. Отв. ред. Д.А. Ковачев. Москва: Волтерс Клувер. 2005, с.219.-220.

⁶⁹⁹ Article 68. Constitution of the French Republic (1958). <http://www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp> (skatīts 12.01.2007.)

⁷⁰⁰ Пронкин С. В., Петруница О. Е. Государственное управление зарубежных стран. Москва: Аспект Пресс, 2001, с.230.

⁷⁰¹ Piemēram, Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.313.

⁷⁰² Skat., piemēram, Van den Brandhof H. The French Republic. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C. Kluwer Legal Publishers, 2004, p.282.

⁷⁰³ Tā izskata ne tikai Valsts prezidenta impīčmenta lietas, bet arī citu augstāko valsts amatpersonu (kā ombudmeņa, valdības locekļu, parlamentārā kanclera un Augstākās tiesas tiesnešu) apsūdzības. Skat. Article 101., 113. Constitution of Finland (1999). http://www.om.fi/uploads/54begu60narbnv_1.pdf (skatīts 13.07.2007.) Līdz 1999.gada Somijas Konstitūcijas spēkā stāšanās brīdim Augstās impīčmenta tiesas

Augstās Impīčmenta tiesas sastāvā ietilpst pieci tiesneši un pieci parlamenta locekļi, kurus parlaments no sava vidus ievēl uz 4 gadu termiņu. Augstā Impīčmenta tiesa sapulcējas noteiktu lietu izskatīšanai, un šis valsts vēsturē Augstā Impīčmenta tiesa kopš tās izveidošanas 1922.gadā ir izskatījusi trīs impīčmenta lietas, taču nevienā no tām apsūdzētais nebija Valsts prezidents.⁷⁰⁴

4.1.3.3. Apsūdzības izskatīšana un lēmuma pieņemšana valstīs, kur ir parlamenta-plebiscīta impīčmenta modelis

Kā secināts iepriekš, šāds modelis, kad parlamenta izvirzīto apsūdzību izvērtē vēlētāji tautas nobalsošanā, pasaulē ir reti izplatīts. Viena no nedaudzajām valstīm, kur apsūdzības izvērtēšana notiek ar tiešās demokrātijas mehānismu ir Rumānija.

Saskaņā ar Rumānijas Konstitūcijas 95.pantu tādā gadījumā, ja parlaments apsūdz Valsts prezidentu konstitūcijas pārkāpšanā, parlaments pēc konsultēšanās ar Konstitucionālo tiesu, abu palātu kopsēdē var nobalsot par prezidenta pilnvaru apturēšanu.⁷⁰⁵ Gadījumā, ja šādu lēmumu atbalsta vairākums parlamenta locekļu, 30 dienu laikā tiek sarīkota tautas nobalsošana, kurā vēlētāji balso „par” vai „pret” Valsts prezidenta atlaišanu no amata.

Jāprecizē, ka neraugoties uz to, ka Rumānijas Konstitūcijas 95.pants šo prezidenta atlaišanas kārtību dēvē par amata pilnvaru apturēšanu, tomēr šī procedūra ir uzskatāma par impīčmentu, jo tai ir impīčmentu raksturojošās pamat pazīmes, t.i., ir paredzēts konkrēts apsūdzības pamatojums, kā arī ir noteikta īpaša procedūra, saskaņā ar kuru parlaments ar Konstitūcijā noteiktu balsu vairākumu izvirza apsūdzību, un pēc tam kompetentā institūcija pieņem lēmumu par Valsts prezidenta atlaišanu.

Ņemot vērā, ka Rumānijas Valsts prezidentu ievēl tauta tiešās vēlēšanās, šāds mehānisms dod iespēju vēlētājiem arī tiešā veidā atlaist prezidentu no amata par izdarīto pārkāpumu. Jānorāda, ka Rumānijai ir nesena pieredze Valsts prezidenta konstitucionālās atbildības īstenošanā, jo 2007.gada martā, pamatojoties uz parlamenta balsojumu,⁷⁰⁶ tika izveidota komisija, kuras uzdevums bija pārbaudīt, vai ir nepieciešams uzsākt prezidenta T.Bešesku (*T.Băsescu*) atlaišanu par Konstitūcijas pārkāpšanu. Rumānijas parlamenta

procesu regulēja 1922.gada likums „Par Augsto impīčmenta tiesu”, taču stājoties spēkā Konstitūcijai, pamatojoties uz Konstitūcijas 131.pantu šis likums tika atcelts. 1922.gada likumu skat. http://www.servat.unibe.ch/icl/fi05000_.html (skatīts 14.04.2007.)

⁷⁰⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/judicial_system_of_Finland; <http://www.oikeus.fi/17600.htm> (skatīts 04.06.2007.)

⁷⁰⁵ Constitution of Romania (1991). http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?den=act2_2&par1=3#t3c2s0a96 (skatīts 12.08.2007.) Jāatzīmē, ka Rumānijā pastāv divi atšķirīgi Valsts prezidenta apsūdzības mehānismi, jo saskaņā ar Konstitūcijas 96.pantu, tādā gadījumā, ja parlaments Valsts prezidentu apsūdz valsts nodevībā, tad šādu lietu izskatīšana ir Augstākās tiesas kompetencē.

⁷⁰⁶ 322 parlamenta deputātiem un senatoriem balsojot „par” un 108 „pret”

opozīcijā esošie kreiso politisko spēku pārstāvji vainoja prezidentu 19 Konstitūcijas normu pārkāpšanā, t.sk., par iejaukšanos tieslietu sistēmas vadīšanā, tiesnešu kritizēšanā, ministru telefonu sarunu ierakstīšanas pasūtīšanā un valsts iestāžu prettiesiskā kontrolēšanā, pārkāpjot savus amata pienākumus.⁷⁰⁷ Prezidents savu vainu neatzina, argumentējot, ka Rumānijas Konstitūcija paredz Valsts prezidenta iesaistīšanos valsts vadīšanā.

Rumānijas Konstitucionālā tiesa savā lēmumā secināja, ka prezidenta darbībās ir bijuši daži Konstitūcijas normu pārkāpumi, taču uzsvēra, ka tie nav bijuši tik būtiski, lai novestu pie prezidenta atlaišanas.⁷⁰⁸ Tomēr, vienlaikus Konstitucionālā tiesa lēmumā uzsvēra, ka lēmuma pieņemšana par prezidenta pilnvaru apturēšanu ir parlamenta prerogatīva, un, ka Rumānijas Konstitucionālajai tiesai šai procedūrā ir tikai konsultatīvs raksturs.⁷⁰⁹ Ņemot vērā, ka parlamenta locekļi ar kvalificēto balsu vairākumu nobalsoja par prezidenta pilnvaru apturēšanu, saskaņā Konstitūcijas 95.pantā noteikto kārtību, tika sarīkots referendums jautājuma par Valsts prezidenta atlaišanu izlemšanai. Referendumā 78,1% vēlētāju nobalsoja pret prezidenta T.Bašesku atlaišanu no amata.⁷¹⁰ Tādējādi Rumānijā notikusī impīčmenta procedūra parādīja, ka parlamenta un vēlētāju uzskati par prezidenta izdarīto pārkāpumu un atlaišanu no amata var būtiski atšķirties.

Zināmā mērā var piekrist viedoklim,⁷¹¹ ka tādā gadījumā, ja vēlētāji referendumā noraida parlamenta lēmumu par Valsts prezidenta atlaišanu, loģiska un taisnīga ir prasība par parlamenta, kura lēmums ir pretrunā tautas gribai, atlaišanu. Tomēr, no otras puses, šāds regulējums var atturēt parlamentu no lēmuma pieņemšanas gadījumā, ja parlaments nebūs pilnīgi drošs par spēju pierādīt prezidenta vainu, un tādējādi baidīsies riskēt pieņemt lēmumu par Valsts prezidenta apsūdzību.

Raksturīgs, ka tautas nobalsošana par Valsts prezidenta atlaišanu referendumā ceļā notiek tādā pašā kārtībā kā referendumi par citiem jautājumiem.

⁷⁰⁷ Romanian Constitutional Court confirms suspension of president from post. 20.04.2007. <http://www.english.people.com>; ES nobažījies par Rumānijas reformām politiskās krīzes apstākļos. www.leta.lv, publicēts 20.04.2007. (skatīts 22.04.2007.); Romanian parliament approves impeachment of president. Jerald Japan. 19.04.2007. <http://in.news.yahoo.com>. (skatīts 22.04.2007.)

⁷⁰⁸ President's impeachment now on Parliament's shoulders. 06.04.2007. www.csees.net (skatīts 20.04.2007.)

⁷⁰⁹ President's impeachment now on Parliament's shoulders. 06.04.2007. www.csees.net (skatīts 20.04.2007.); The modifications to the Referendum Law, unconstitutional. 05.04.2007. www.csees.net (skatīts 20.04.2007.)

⁷¹⁰ Romanian President survives in impeachment referendum in Romania. 20.05.2007. info.jctrans.net/jcnet/news (skatīts 20.08.2007.). Jāatzīmē, ka Rumānijas prezidents kopš ievēlēšanas šajā amatā 2004.gadā ir vairākkārt saņēmis starptautisku atzinību par stingru vēršanos pret korupciju un Rumānijas sagatavošanu pirms iestāšanās ES, tomēr, kā norādījuši starptautiskie eksperti, viņa centienus kavē vadībā esošie centristi, un tas novedis pie politiskās paralīzes. Skat. Rumānijā izveidota komiteja prezidenta rīcības vērtēšanai. www.delfi.lv, publicēts 01.03.2007. (skatīts 01.03.2007.)

⁷¹¹ Конституционное право государств Европы. Отв. ред. Д.А. Ковачев. Москва: Волтерс Клувер, 2005, с.221.

4.2. Impīčmenta procedūras pamatprincipi

Impīčmenta procedūras norisē, protams, ir jāievēro demokrātiskās valstīs atzīti konstitucionālisma pamatprincipi, kā, piemēram, varas dalīšanas, demokrātiskas valsts, taisnīguma, likumības princips u.tml.⁷¹² Tomēr impīčmenta institūta regulējuma izstrādāšanā un impīčmenta procedūras norisē jāņem vērā arī citi principi, kas attiecas tieši uz šo institūtu. Papildus tam, zināmi šīs procedūras principi var atšķirties atkarībā no tā, vai impīčmenta procedūras subjekts ir Valsts prezidents vai cita valsts amatpersona.

Pirmkārt, Valsts prezidenta impīčmenta procedūra ir valstiska līmeņa procedūra. Valstiska tā ir tādā izpratnē, ka Valsts prezidents reprezentē un pārstāv tikai attiecīgo valsti, tādējādi lēmumu par prezidenta impīčmenta procedūras uzsākšanu var pieņemt tikai attiecīgās valsts institūcijas, un arī visa turpmākā impīčmenta procedūra ir tikai attiecīgās valsts kompetencē. Citas valstis nevar iejaukties un ietekmēt impīčmenta procedūras norisi, pat, ja Valsts prezidents būtu aizskāris kādas citas valsts intereses. Valstiskais aspekts izpaužas arī impīčmenta institūta norisē federācijās, jo, kā norādīts ASV juridiskajā literatūrā,⁷¹³ nacionālais aspekts izpaužas tādā mērā, ka federācijas prezidents pārstāv visu nāciju, līdz ar to, lēmums par prezidenta darbības izbeigšanu ir jāpieņem visu štatu pārstāvjiem, un, konkrēti ASV regulējumā tas izpaužas tādējādi, ka impīčmenta procedūru izskata parlamenta augšpalāta (Senāts), kuru uzskata par federācijas subjektu pārstāvniecības palātu. Pēc līdzīga principa ir veidots arī citu federālo valstu impīčmenta institūta regulējums, kur impīčmenta norises īstenošanā tiek iesaistīti dažādu federācijas subjektu pārstāvji. Piemēram, Vācijā federālais aspekts prezidenta impīčmenta procedūrā izpaužas tādējādi, ka arī Bundesrātam (*Bundesrat*), kas ir zemju pārstāvības institūcija, ir tiesības lemt par impīčmenta procedūras ierosināšanu.⁷¹⁴

Otrkārt, impīčmenta procedūra ir atklāta. Atklātība izpaužas tādā veidā, ka sabiedrība tiek informēta par to, ka pret Valsts prezidentu ir uzsākta impīčmenta procedūra, kā arī impīčmenta procedūras norises laikā sabiedrībai tiek sniegta informācija, kas neapdraud izmeklēšanas intereses. Gadījumā, ja impīčmenta norise tiktu slēpta no sabiedrības, varētu tikt apšaubīta tās leģitimitāte. Amatpersonām, kuras veic

⁷¹² Par principiem konstitucionālajās tiesībās skat. Eglītis V. Konstitūcija un vispārējie tiesību principi. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 110.lpp.; skat. arī Iljanova D. Vispārīgie tiesību principi un to funkcionālā nozīme. Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Rīga: 1999, 99.-102.lpp.

⁷¹³ Prof. Akhar Reed A. On impeaching presidents. www.hofstra.edu/academics/Law/law (skatīts 12.03.2006.)

⁷¹⁴ Skat. Artikel 61. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (1949). <http://www.bundestag.de/htdocs> (skatīts 11.01.2007.)

impīčmenta procedūru, ir jāievēro konfidencialitātes noteikumi. Tas nepieciešams, pirmkārt, lai nodrošinātu vispusīgu un pamatotu prezidenta darbības izvērtēšanu un, otrkārt, lai nepārbaudīta informācija neaizskartu attiecīgā prezidenta tiesiskās intereses un reputāciju.

Treškārt, impīčmenta procedūrai ir ne vien juridisks, bet arī politisks raksturs. Politiskais aspekts izpaužas tādā veidā, ka politiķi pēc būtības apsūdz un tiesā politiķi, un piemēro politiska rakstura sodu (*political punishment* – angļu val.),⁷¹⁵ kā, piemēram, atcelšanu no prezidenta amata un, dažās valstīs pat nosaka aizliegumu turpmāk ieņemt amatu valsts institūcijās. Tiesību zinātnieks Dž.R.Labovics norādījis, ka zināmā mērā impīčmenta procedūru var uzskatīt par komplicētu mehānismu kā leģitimēt politiskus lēmumus.⁷¹⁶

Ceturtkārt, impīčmenta procedūra ir nepārsūdzama un galīga. Par impīčmenta procedūru nav iespējams iesniegt ne apelāciju, ne kasāciju. Impīčmenta procedūru nav iespējams pārsūdzēt ne par procesuāliem pārkāpumiem šīs procedūras norisē, ne arī par lietas būtību, t.sk., ne par kādiem konstatētiem vai nekonstatētiem apstākļiem.⁷¹⁷ Jāatzīmē, ka ASV impīčmenta praksē ir bijis viens gadījums, kad impīčmenta procedūras rezultātā no amata atcelta amatpersona lūdza pārskatīt impīčmenta lēmumu. Konkrēti, šādu sūdzību 1936.gadā ASV Prasību tiesā⁷¹⁸ iesniedza tiesnesis Riters (*Ritter*). Tiesa nolēma, ka „ne ASV Prasību tiesai, ne kādai citai tiesai nav konstitucionālu pilnvaru pārskatīt impīčmenta procedūru vai atlikt Senāta galīgo lēmumu”.⁷¹⁹ Arī ASV Augstākā tiesa attiecās pārskatīt šo lēmumu.⁷²⁰ Jānorāda, ka ASV tiesas kā līdz 1936.gada

⁷¹⁵ Baumgartner J.C. Introduction: Comparative Presidential Impeachment. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Ed. by J.C. Baumgartner and N.Kada. Praeger, 2003, p. 5.; Gerhardt M. The historical and constitutional significance of the impeachment and trial of president Clinton. www.hofstra.edu. (skatīts: 05.03.2006.); skat. arī Altshuler F.H. Comparing the Nixon and Clinton impeachments. *Hastings Law Journal*. University of California. April 2000, Volume 51, p.746. Interesanti, ka ASV vēsturē impīčmenta procedūrā nekad nav tikuši apsūdzēti prezidenti, kuru pārstāvošajai partijai ir vairākums parlamenta apakšpalātā, un tikai tiem prezidentiem, kuru partijām nav bijis vairākums Pārstāvju palātā, ir nācies saskarties ar impīčmenta procedūras draudiem. Turpretim citās valstīs, kur nepastāv divpartiju sistēmas, prezidenti ir tikuši apsūdzēti impīčmenta kārtībā neraugoties uz to, ka tiem sākotnēji bijis koalīcijas atbalsts, piem., Madagaskaras prezidents A.Zafī (*A.Zafy*), Brazīlijas prezidents F.Kollors u.c. Tādējādi partiju sadalījums parlamentā pats par sevi negarantē impīčmenta lietas virzību. Skat. Kada N. Comparative Presidential Impeachment: Conclusions. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Edited by J.C. Baumgartner and N.Kada. Praeger, 2003, p. 146.

⁷¹⁶ Labovitz J.R. Presidential impeachment. New Haven and London. Yale University Press, 1978, p.xi

⁷¹⁷ Berger R. Impeachment: The constitutional problems. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts. 1993, p.4.; Amar A. R. On impeaching presidents. www.hofstra.edu/academics/Law/law/; Жакке Ж.П. Конституционное право и политические институты. Москва: Юрист, 2002, с.298.

⁷¹⁸ Prasību tiesa (*Court of Claims* – angļu val.) ASV darbojās laikā no 1855.-1982.gadam. Šajā tiesā tika izskatītas prasības pret ASV valdību. http://en.wikipedia.org/wiki/Court_of_Claims (skatīts 11.08.2007.)

⁷¹⁹ *Ritter v. United States*. Citēts pēc: The Committee on Federal legislation. The law of presidential impeachment. Committee Reports. www.abcny.org/staging/presimpt.htm (skatīts 18.05.2007.)

⁷²⁰ The Committee on Federal legislation. The law of presidential impeachment. Committee Reports. www.abcny.org/staging/presimpt.htm (skatīts 18.05.2007.)

lēmumam, tā arī pēc tam ir stingri pieturējušās pie vienotas prakses par impīčmenta lēmumu nepārsūdzamību.⁷²¹ Uz impīčmenta lēmumu nepārsūdzamību *expressis verbis* ir norādīts daudzu valstu normatīvajos aktos, piemēram, Francijas **normatīvie akti nosaka, ka Augstās Justīcijas tiesas lēmumi impīčmenta lietās nav pakļauti ne apelācijas, ne kasācijas procesam,**⁷²² un arī Polijas normatīvie akti nosaka, ka Valsts tribunāla lēmumi, t.sk., par Valsts prezidenta atlaišanu un saukšanu pie atbildības, nevar tikt pārsūdzēti.⁷²³

Pamatojums impīčmenta procedūras lēmumu nepārsūdzamībai ir tas, ka, gadījumā, ja atlaistajam prezidentam tiktu dota iespēja iesniegt apelāciju, un, ja tā tiktu apmierināta, izveidotos Valsts prezidenta institūta duālisms, un tādā gadījumā būtu jāatceļ no amata jaunievēlētais prezidents. Tas nebūtu racionāli, jo, pirmkārt, radītu prezidenta amata nestabilitāti. Otrkārt, nepārsūdzamības princips ir saistīts arī ar to, ka impīčmenta institūtam ir arī politisks raksturs, un politiski lēmumiem nav raksturīga pārsūdzība. Arī mūsdienu tiesību zinātnieki, kuri pētījuši impīčmenta institūta principus,⁷²⁴ secinājuši, ka impīčmenta lietās tiesu kontrole nebūtu vēlama.

Jānorāda, ka impīčmenta procedūras ietvaros princips par lēmumu nepārsūdzamību attiecas gan uz galīgo lēmumu par atlaišanu no amata, gan arī uz dažādiem starplēmumiem, uz kuriem balstīts galīgais lēmums. Piemēram, Lietuvā impīčmenta procedūras ietvaros Konstitucionālā tiesa sniedz atzinumu par to, vai Valsts prezidenta darbības ir kvalificējas kā Konstitūcijas pārkāpums, bet pēc tam parlaments, balstoties uz šo atzinumu pieņem galīgo lēmumu par prezidenta apsūdzību un atlaišanu no amata. Princips par lēmumu nepārsūdzamību attiecas gan uz Konstitucionālās tiesas slēdzienu, gan arī galīgo parlamenta lēmumu. Turklāt, kā norādījusi Lietuvas Konstitucionālā tiesa, lēmumi impīčmenta lietās nav grozāmi vai atceļami nekādā veidā, t.sk., tautas nobalsošanā.⁷²⁵

Viens no principiem, kas daļēji ir saistīts ar nepārsūdzamību, ir tas, ka normatīvie akti neparedz iespēju atjaunot amatā impīčmenta procedūras rezultātā atlaisto Valsts prezidentu pat tādā gadījumā, ja pēc prezidenta atlaišanas, izskatot lietu vispārējās

⁷²¹ Skat. The Committee on Federal legislation. The law of presidential impeachment. Committee Reports. www.abcny.org/staging/presimpt.htm (skatīts 18.05.2007.); Домрин А. Н. Конституционная процедура импичмента в США. Журнал российского права. 2004, No. 7., с. 151.-152.

⁷²² Brandhof H. The French Republic. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004, p.290.

⁷²³ Wiatr J.Jerzy. Constitutional Accountability in Poland after 1989. East European Constitutional Review. Volume 5, Number 1, Winter 1996, p. 44.

⁷²⁴ Skat. Posner R.A. An affair of State. The Investigation, Impeachment and Trial of President Clinton. 1999, p. 130; Bloch S.L. A report card on the Impeachment: Judging the Institutions That Judged President Clinton. 63 Law& Contemp.Probs, 2000, p.166.

⁷²⁵ On the Compliance of Article 1.¹ (wording of 4 May 2004) and paragraph 2 (wording of 4 May 2004) of Article 2 of the Republic of Lithuania Law on presidential elections with the constitution of the Republic of Lithuania. Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. 25.05.2004. No.24/04. www.lrkt.lt (skatīts 12.08.2007.)

jurisdikcijas tiesā, tiek secināts, ka prezidents nav vainojams apsūdzībā, kura bija pamatā prezidenta atlaišanai no amata impīčmenta kārtībā.⁷²⁶

Uz impīčmenta lietām neattiecas arī Valsts prezidenta apžēlošanas tiesība. Šis princips ir definēts un nostiprināts, piemēram, ASV Konstitūcijas 2.pantā.⁷²⁷ Kā norādījuši tiesību zinātnieki,⁷²⁸ šāds regulējums ir izvēlēts ar nodomu, lai strikti noteiktu kompetenču nošķiršanu un nodrošinātu varas dalīšanas principa maksimālu ievērošanu. Jānorāda gan, ka impīčmenta dzimtenē Anglijā monarham līdz pat 18.gs. bija impīčmenta kārtībā notiesāto personu apžēlošanas tiesības.⁷²⁹ Mūsdienās ASV paraugam ir sekojušas arī citas pasaules valstis, nosakot, ka valsts galvas apžēlošanas tiesības nav attiecināmas uz impīčmenta lēmumiem.

Impīčmenta procedūrai ir jābūt neatkarīgai. Neatkarība ir jānodrošina tādējādi, ka, personas, kuru kompetencē ir apsūdzības raksta sagatavošana un izmeklēšana, nedrīkst būt pašas tieši ieinteresētas konkrētās lietas iznākumā. Piemēram, ASV šī iemesla dēļ ir noteikts, ka tādā gadījumā, ja Senātā tiek izskatīta Valsts prezidenta impīčmenta lieta, Senāta sēdi vada nevis kā ierasts, ASV viceprezidents, bet gan ASV Augstākās tiesas priekšsēdētājs (*Chief justice* – angļu val.), ņemot vērā, ka viceprezidentu varētu uzskatīt par ieinteresētu ASV prezidenta atcelšanā tādēļ, ka prezidenta atlaišanas gadījumā tieši viceprezidents kļūtu par nākamo ASV prezidentu.⁷³⁰

Svarīgi ir arī, lai valstī impīčmenta procedūras būtu pēc iespējas vienvēidīgas, jo ir būtiski veicināt Valsts prezidenta impīčmenta prakses stabilitāti. Jāatzīmē gan, ka impīčmenta procedūras normatīvais regulējums vien nespēj nodrošināt to, lai šī procedūra būtu neatkarīga un vienvēidīga. Uz to norāda arī F.H.Altšūlers (*F.H.Altshuler*),⁷³¹ salīdzinot divu ASV prezidentu - R.Niksona un V.Klintonas impīčmenta procedūras. Kā

⁷²⁶ Конституция Российской Федерации. Научно-практический комментарий. Под редакцией академика Б.Н.Топорина. Москва: Юрист, 1997, с.513.

⁷²⁷ Tribe Laurence H. American constitutional law. Volume I, Third edition. Mineola, New York, The Foundation Press Inc., 1998, p.785.

⁷²⁸ Ibid.

⁷²⁹ Ильин А. Ильин А. В. Импи́чмент главы государства: историко-теоретические акценты. Известия вузов. Правоведение. 2004, No.5.

⁷³⁰ Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Часть общая. конституционное (государственное) право и его основные институты. Тома 1-2. 3-е издание. Москва: Издательство БЕК, 2000, с.575.

⁷³¹ Altshuler F.H. Comparing the Nixon and Clinton Impeachments. Hastings Law Journal. Volume 51, April 2000, No.4, p. 745.-746. Kā galvenās V. Klintonas impīčmenta procedūras politizēšanas iezīmes norāda tās, ka Klintonas impīčmenta procedūrā apsūdzību uzturēja Neatkarīgais padomnieks K.Stārs (*K.Starr*), kurš ilgstoši bija V. Klintonas atbalstītājs, un, ka viņa dalība šajā komitejā politizēja impīčmenta norisi. Līdzīgi arī citu iesaistīto personu dalībā noteicošā bija partijiskās piederība. Kā negatīvo šīs procedūras aspektu norāda arī to, ka visa impīčmenta procedūra balstījās uz ārļaulības sakaru jautājumu, lai arī tam nebija saistība ar viņa kā Valsts prezidenta oficiāli veicamajām darbībām. Sullivan J.R. The Interaction Between Impeachment and the Independent Counsel Statute. The Georgetown Law Journal. July 1998, Volume 86, No. 6, p.2193.-2255.

norāda F.H.Altšūlers, šajā valstī, pastāvot vienādam normatīvajam regulējumam, impīčmenta norisē praksē bija būtiskas atšķirības.⁷³²

Ir būtiski, lai Valsts prezidenta impīčmenta procedūras norise veicinātu sabiedrības uzticēšanos un paļāvību uz šīs procedūras gaitu, taisnīgumu un atbilstību valsts interesēm, kā arī, lai visa impīčmenta procedūra norisinātos balstoties uz normatīvajos aktos noteikto kārtību un, cik iespējams, ievērojot līdzšinējo impīčmentu praksi.

Jāpiekrīt Lietuvas Konstitucionālās tiesas tiesnesim, asociētajam profesoram V.Sinkevičus, ka impīčmenta procedūras norisē ir stingri jāievēro arī princips par personas tiesībām uz taisnīgu tiesu. Kā pamatoti norāda tiesību zinātnieks, arī parlamentam, kad tas lemj par valsts amatpersonu konstitucionālo atbildību – atlaišanu no amata konstitucionālās apsūdzības procesa (impīčmenta) kārtībā, ir jāievēro šis princips, ņemot vērā, ka šādā gadījumā parlaments kļūst par jurisdikcijas institūciju.⁷³³

Lai arī Lietuvā impīčmenta procedūras norise ir noteikta Seima statūtos, Lietuvas parlamentam saglabājas rīcības brīvība noteikt diferencētu impīčmenta kārtību, tomēr, lai impīčmenta procedūra būtu atbilstoša tiesiskas valsts kritērijiem, šai procedūrai jābūt taisnīgai.⁷³⁴ Impīčmenta procedūras ietvaros ir nepieciešams nodrošināt abām pusēm, t.i., gan apsūdzētajam, gan apsūdzības uzturētājam vienādas tiesības, piemēram, abām pusēm jābūt vienādām tiesībām tikt uzklautām, iesniegt pierādījumus, uzaicināt lieciniekus, ekspertus u.tml.

Būtiski ir ievērot arī tiesiskās paļāvības principu, kas nozīmē, ka nebūtu pieļaujams, ka parlaments veiktu grozījumus impīčmenta procedūru regulējošajos normatīvajos aktos laikā, kad valstī jau notiek impīčmenta procedūra.

Atsevišķu valstu konstitūcijas nosaka noteiktus termiņus, cik ilgā laikā ir jānotiek impīčmenta procedūrai. Piemēram, Francijas Konstitūcija⁷³⁵ nosaka, ka Augstajai Justīcijas tiesai impīčmenta lieta jāizskata 1 mēneša laikā. Krievijā, Kazahstānā un Kirgīzijā 2 mēnešu laikā kopš apsūdzības izvirzīšanas,⁷³⁶ savukārt Brazīlijā lēmumu par

⁷³² Altshuler F.H. Comparing the Nixon and Clinton Impeachments. *Hastings Law Journal*. Volume 51, April 2000, No.4, p. 745.-746.

⁷³³ Sinkevičus V. Tiesības uz taisnīgu tiesas procesu. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums Jurista Vārds, 06.09.2005. Nr. 33(388).

⁷³⁴ Ibid

⁷³⁵ Article 68. Constitution of the French Republic (1958). <http://www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp> (skatīts 12.01.2007.)

⁷³⁶ Ст. 93. Конституция Российской Федерации (1993). <http://www.gov.ru/main /konst/konst0.html> (skatīts 12.02.2007.); Ковешников Е.М., Марченко М.Н., Стешенко Л.А. Конституционное право стран Содружества Независимых Государств. Москва: Изд.НОРМА- ИНФРА,1999, с. 243.-244.

Valsts prezidenta atlaišanu jāpieņem 180 dienu laikā,⁷³⁷ pretējā gadījumā impīčmenta procedūra tiek izbeigta.

Strikti noteiktam termiņa regulējumam ir gan savas priekšrocības, gan trūkumi. Ņemot vērā, ka impīčmenta procedūras norise ietekmē apsūdzētās personas reputāciju, ir būtiski, lai šī procedūra netiktu sasteigta un netiktu pieņemti nepārdomāti un nepārbaudīti lēmumi. Tādēļ pozitīvāk vērtējams ir normatīvais regulējums, kurš neierobežo impīčmenta norisē iesaistītās institūcijas ar īsu lēmuma pieņemšanas termiņu, piemēram, 1 mēnesi kā tas ir noteikts atsevišķu valstu konstitucionālajā regulējumā. Protams, tajā pašā laikā impīčmenta procedūra nedrīkst būt nesamērīgi izstiepta, kas tādējādi varētu novest pie tā, ka Valsts prezidents apzināti tiek aizkavēts izpildīt amata pienākumus. Kā optimāls termiņš būtu vērtējams laika posms no trim līdz sešiem mēnešiem, taču konkrēta termiņa nosprašana ir atkarīga no katras valsts impīčmenta procedūras norises specifikas un tajā iesaistīto institūciju skaita.

Līdz šim konstitucionālo tiesību teorijā neviennozīmīgi ir vērtēts jautājums par to, kā prezidenta atkāpšanās ietekmē impīčmenta turpmāko norisi, respektīvi, vai impīčmenta procedūra automātiski izbeidzas tādā gadījumā, ja Valsts prezidents pats atkāpjas no amata. Kā liecina ASV prakse, impīčmenta procedūrā apsūdzēto amatpersonu atkāpšanās nav reti sastopama parādība, un bieži gan tiesneši, gan citi impīčmenta subjekti, jūtot atlaišanas draudus, ir pieņēmuši lēmumu par atkāpšanos no amata.⁷³⁸ Šādā gadījumā impīčmenta procedūras īstenotājiem ir jāizlemj juridiski sarežģīts jautājums par to, vai turpināt impīčmenta procedūras norisi vai arī to izbeigt. Arī ASV līdzšinējā prakse impīčmenta subjektu demisijas lietās nav bijusi viennozīmīga. Piemēram, 1876.gadā ASV kara lietu ministrs V.Belknaps (*W.Belknap*), kurš bija apsūdzēts kukuļņemšanā, pats atkāpās no amata dažas stundas pirms Pārstāvju palāta bija nolēmusi uzsākt impīčmenta apsūdzību, tomēr Pārstāvju palāta turpināja lietas izskatīšanu. Arī Senāts ar 37 balsīm „par” un 29 „pret” nobalsoja, ka tam ir jurisdikcija šajā lietā, un turpināja lietas izskatīšanu, tādējādi noraidot argumentu, ka V.Belknapa atkāpšanās ir pamats

⁷³⁷ Article 86. Constitution of Brazil (1988). <http://www.v-brazil.com/government/laws/titleIV.html> (skatīts 09.05.2007.). 1992.gadā, kad notika Brazīlijas prezidenta F.Kolora impīčments, šī procedūra kopš brīža, kad apakšpalāta izvirzīja apsūdzību līdz notiesāšanai Senātā ilga 3 mēnešus. Skat. Dos Santos T. Brazil's Controlled Purge: The Impeachment of Fernando Collor. *NACLA Report on the Americas*. 1993, 27 (3), p.17.-21.; Gedeles B. Politician's Dilema: Building State Capacity in Latin America. Berkeley. University of California. 1994.; Окунева Л.С. Импи́чмент в Бразилии: Две точки зрения. Латинская Америка: события и люди. Москва. 1993, с.61.-89.

⁷³⁸ Labovitz J.R. Presidential impeachment. New Haven and London. Yale University Press. 1978, p. 253.-254.

impīčmenta lietas izbeigšanai.⁷³⁹ Senatori atzina, ka šis bija bezprecedenta gadījums un, ka tiesiskā regulējuma trūkuma dēļ bijis grūti pieņemt lēmumu.⁷⁴⁰

Savukārt 1926.gadā, kad sešas dienas pirms impīčmenta lietas izskatīšanas Senātā no amata atkāpās ļaunprātīgā rīcībā apsūdzētais federālais tiesnesis Dž.Inglišs (*G.English*), Senāts ar lielu balsu pārsvaru nolēma lietu izbeigt.⁷⁴¹ Tādējādi, kā redzams no šiem precedentiem, ASV prakse jautājumā par to, vai atkāpšanās izbeidz impīčmenta procedūru, nav bijusi viennozīmīga.

Kā jau iepriekš minēts, 1974.gadā, kad tika iniciēta apsūdzība pret ASV prezidentu R.Niksonu, prezidents atkāpās no amata. Atkāpšanās fakts izbeidza R.Niksona impīčmenta lietas turpmāko virzību.⁷⁴²

No vienas puses rodas jautājums, vai ir loģisks pamatojums turpināt impīčmenta procedūru pret bijušo prezidentu, kurš ir atteicies no amata, jo, ar atkāpšanos faktiski ir sasniegts impīčmenta mērķis, t.i., prezidents, par kura godprātību bijušas šaubas, vairs neatrodas amatā. Taču, no otras puses, gadījumā, ja apsūdzētais prezidents impīčmenta procedūras laikā atkāpsies no amata un impīčmenta procedūra automātiski tiks izbeigta, tad nebūs iespējams pret šo personu piemērot tādu sodu (kuru ir iespējams piemērot tikai pēc atlaišanas impīčmenta procedūras rezultātā), kā aizliegumu ieņemt augstu amatu valsts institūcijās nākotnē. Līdz ar to, tādā gadījumā, ja atkāpšanās no amata automātiski izbeigtu impīčmenta procedūru, demisionējušais prezidents būtībā varētu izvairīties no atbildības un pēc tam bez ierobežojumiem atkal balotēties velēšanās.

Attiecībā uz ASV impīčmenta regulējumu, ir izteikts viedoklis,⁷⁴³ ka Konstitūcijas izstrādātāju nodoms nebija labprātīgu atkāpšanos uzskatīt kā automātisku impīčmenta procedūras pārtraukšanu, tādēļ Kongresam vienmēr būtu jādod savs novērtējums par attiecīgo amatpersonu, neskatoties uz to, vai šī amatpersona ir labprātīgi atkāpusies vai nav. Šāda parlamenta rīcība uzsvērtu konstitūcijas augsto lomu, vienlaikus nostiprinot principu, ka nevienai amatpersonai nav iespēju izvairīties no atbildības. Piemēram, Vācijas normatīvajos aktos⁷⁴⁴ ir tieši noteikts, ka Valsts prezidenta atkāpšanās fakts neietekmē impīčmenta procedūras norisi.

⁷³⁹ Šeit gan jāatzīmē, ka impīčmenta procedūras rezultātā V.Belknaps tika attaisnots. Skat. Impeachment and the U.S. Congress. Congressional Quarterly. March 1974, p.9.

⁷⁴⁰http://www.senate.gov/artandhistory/history/common/briefing/Senate_Impeachment_Role.htm#2 (skatīts 18.08.2007.)

⁷⁴¹ Hirsch A. A citizens guide to impeachment. www.essential-book.org/books/impeach/#five(skatīts: 24.03.2004.); Impeachment and the U.S. Congress. Congressional Quarterly. March 1974, p.9.

⁷⁴² Articles of the Resolution of impeachment. The fall of a president. By the staff of The Washington Post. Delacorte press. New York, 1974, p.198.-206.

⁷⁴³ Hirsch A. A citizens guide to impeachment. www.essential-book.org/books/impeach/#five (skatīts 11.05.2006.)

⁷⁴⁴ Paragraph 51. Gesetz über das Bundesverfassungsgericht (BverfGG). 12.02.1951. <http://bundesrecht.juris.de/bverfgg/index.html> (skatīts 12.05.2007.)

Daļa valstu normatīvajos aktos nosaka, ka atkāpšanās izbeidz impīčmenta procedūru. Piemēram, Lietuvas Seima statūtos⁷⁴⁵ noteikts, ka gadījumā, ja impīčmenta procedūras ietvaros apsūdzētā persona paziņo par atkāpšanos no amata,⁷⁴⁶ Seimam šādu personas paziņojumu ir nekavējoties jāakceptē, un impīčmenta procedūra tiek izbeigta.

Arī Rumānijā, kur lēmumu par prezidenta atlaišanu impīčmenta procedūras rezultātā pieņem vēlētāji referendumā, tādā gadījumā, ja prezidents būtu atkāpies, tautas nobalsošana par prezidenta atlaišana nenotiktu.⁷⁴⁷ Jāsaka, ka valstīs, kur ir parlamenta-plebiscīta impīčmenta modelis, automātiska impīčmenta procedūras izbeigšana demisijas gadījumā ir visai loģiska, jo šajās valstīs impīčmenta procedūras galīgā balsojuma mērķis ir atcelt prezidentu no amata, nevis detalizēti izvērtēt un apstiprināt juridiski noformulēto apsūdzību. Tautas nobalsošanas rīkošana par demisionējuša Valsts prezidenta atlaišanu būtu bezjēdzīga.

Attiecībā uz normatīvo aktu jaunradi, likumdevējam impīčmenta regulējuma izstrādē, protams, ir jāņem vērā attiecīgās valsts konstitucionālās tradīcijas un vēsture. Piemēram, impīčmenta procedūras regulējums Filipīnu Republikā izraisīja neizpratni daudzu ārvalstu ekspertu vidū par to, kādēļ šajā valstī ir tik zema barjera Valsts prezidenta impīčmenta procedūras uzsākšanai jeb apsūdzības izvirzīšanai (t.i., nepieciešams 1/3 apakšpalātas deputātu atbalsts).⁷⁴⁸ Šādas zemas barjeras noteikšana būtu neiedomājama tajās valstīs, kuru mērķis būtu ieviest stipru prezidenta institūtu, taču attiecībā uz Filipīnām šādas zemas barjeras noteikšana bija visai saprotama, ņemot vērā, ka pēc 15 gadus ilgušas diktatūras konstitūcijas izstrādātāju nolūks bija pasargāt valsti no pārāk spēcīga prezidenta.⁷⁴⁹ Līdz ar to, valstīm jāņem vērā, ka salīdzinošā metode nenozīmē automātisku kādas valsts attiecīgā regulējuma pārņemšanu, bet ir jāņem vērā konkrētā principa piemērotība un adaptēšanas iespējamība katrā valstī individuāli.

⁷⁴⁵ Article 243. Seimas of the Republic of Lithuania Statute. 17.02.1994., No.I-399. http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_e?p_id=284135 (skatīts 11.08.2007.)

⁷⁴⁶ Lietuvā tiesības atkāpties no amata ir jebkurā impīčmenta procedūras posmā, bet tikai līdz balsojuma uzsākšanai. Skat. Lietuvas Republikas Seima Statūtu 243.pantu.

⁷⁴⁷ Romanian parliament approves impeachment of president. Japan Herald. 19.04.2007. (IANS).

⁷⁴⁸ Turklāt, tikai šādas zemas barjeras noteikšana deva iespēju 2000.gadā saukt pie atbildības un atlaist no amata Filipīnu Valsts prezidentu J.Estradu, ņemot vērā, ka tikai 87 no 220 parlamentāriešiem atbalstīja impīčmenta uzsākšanu. Līdz ar to, ja šajā valstī būtu prasība kaut vai par vienkāršo balsu vairākumu impīčmenta uzsākšanai, visticamāk, Filipīnu likumdevējam nebūtu izdevies saukt J.Estradu pie atbildības un atlaist no amata. Kada N. Comparative Presidential Impeachment: Conclusions. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Edited by J.C.Baumgartner and N. Kada. Praeger. 2003, p. 145. Par Filipīnu prezidenta J.Estradas impīčmentu skat. Kasuya Y. Weak Institutions and strong movements: The case of President Estrada's impeachment and removal in the Philippines. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Edited by J.C. Baumgartner and N.Kada. Praeger, 2003, p.45.

⁷⁴⁹ Kada N. Comparative Presidential Impeachment: Conclusions. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Edited by J.C. Baumgartner and N.Kada. Praeger, 2003., p. 145.

No konstitucionālo tiesību aspekta raugoties, diskutabls un neviennozīmīgi vērtēts ir jautājums par to, vai tādā gadījumā, ja parlaments ir pieņēmis lēmumu uzsākt Valsts prezidenta impīčmenta procedūru, prezidents turpina veikt savus amata pienākumus.

Liela daļa valstu savās konstitūcijās nosaka, ka tādā gadījumā, ja parlaments ir nobalsojis par impīčmenta uzsākšanu, Valsts prezidents uz izmeklēšanas laiku tiek atstādināts no amata pienākumu pildīšanas. Šāds regulējums noteikts, piemēram, Ungārijas,⁷⁵⁰ Somijas,⁷⁵¹ Korejas,⁷⁵² un Brazīlijas⁷⁵³ konstitūcijās. Arī Grieķijas Konstitūcija⁷⁵⁴ nosaka, ka no brīža, kad izvirzīta apsūdzība, Valsts prezidents pārtrauc pienākumu pildīšanu, un gadījumā, ja prezidents tiek attaisnots, viņš var atsākt pienākumu pildīšanu (ja vien nav beidzies prezidentūras termiņš).

Atšķirīgs ir Vācijas normatīvo aktu regulējums, jo šajā valstī pēc tam, kad parlaments ir pieņēmis lēmumu par Valsts prezidenta impīčmenta procedūras uzsākšanu un lieta ir nodota izskatīšanai Vācijas Federālajā Konstitucionālajā tiesā, šī tiesa var dot rīkojumu par prezidenta funkciju izpildes apturēšanu, bet tas nav obligāts Konstitucionālās tiesas pienākums.⁷⁵⁵

Tomēr daudzu valstu normatīvais regulējums nesniedz atbildi par to, vai šāda lēmuma pieņemšana nozīmē Valsts prezidenta pilnvaru automātisku apturēšanu. Piemēram, ASV un Lietuvas normatīvie akti nenosaka, ka impīčmenta lietu uzsākšanas gadījumā Valsts prezidenta amata pienākumu izpilde tiktu apturēta, un laikā, kad šajās valstīs notika impīčmenta procedūras, Valsts prezidenti turpināja veikt prezidenta pienākumus.⁷⁵⁶

Kā viens no impīčmenta principiem ir arī tas, ka demokrātiskās valstīs nav raksturīga parlamenta atbildība par t.s. *neizdevušos impīčmentu*. Respektīvi, gadījumā, ja

⁷⁵⁰ Article 31.a. The Constitution of the Republic of Hungary (1949). <http://www.mkab.hu/en/enpage5.htm> (skatīts 06.06.2007.)

⁷⁵¹ Article 113. The Constitution of Finland (1999). http://www.om.fi/uploads/54begu60narbnv_1.pdf (skatīts 12.05.2007.)

⁷⁵² Korejas Konstitūcijas 65.panta 3.daļa nosaka, ka ikvienai amatpersonai, pret kuru ir ierosināta impīčmenta procedūra, uz izmeklēšanas laiku, līdz galīgā lēmuma pasludināšanai ir jāpārtrauc amata pienākumu pildīšana. The Constitution of The Republic of Korea (1948). <http://english.cc ourt.go.kr/home/english/welcome/republic.jsp> (skatīts 15.04.2007.)

⁷⁵³ Kada N. Impeachment as a punishment for corruption? The cases of Brazil and Venezuela. Checking executive power. Presidential Impeachment in comparative Perspective. Ed.by. J.C.Baumgartner and N.Kada. Praeger, 2003, p. 120.

⁷⁵⁴ Article 49. The Constitution of Greece (1975). <http://www.hri.org/docs/syntaxma/artcl50.html#A49> (skatīts 19.07.2007.); Calogeropoulos A. The Hellenic Republic. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Pranke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004, p.389.

⁷⁵⁵ Paragraph 53. Gesetz über das Bundesverfassungsgericht (BverfGG). 12.02.1951. <http://bundesrecht.juris.de/bverfGG/index.html> (skatīts 12.05.2007.); Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Том 3. Особенная часть. Страны Европы. Москва: Издательство БЕК. 1998, с.392.

⁷⁵⁶ Kā jau iepriekš minēts, Lietuvas prezidents R.Pakss laikā, kad pret viņu tika uzsākta impīčmenta apsūdzība arī centās ierosināt jautājumu par Seima priekšdētāja A.Paulauska atļaišanu.

parlaments ir ierosinājis vai uzsācis impīčmentu, bet rezultātā Valsts prezidents netiek atlaists no amata, tādā gadījumā valstu normatīvais regulējums parasti neparedz sankcijas pret tiem parlamenta locekļiem, kuri balsoja par impīčmenta procedūras ierosināšanu. Tomēr visai oriģināla norma ir ietverta Kazahstānas Konstitūcijas 47.pantā,⁷⁵⁷ kurš nosaka, ka tādā gadījumā, ja parlamenta palātas noraida 1/3 deputātu iniciatīvu par prezidenta atlaišanu dēļ tā, ka prezidents vainojams valsts nodevībā, tad šīs apsūdzības iniciatoriem pirms pilnvaru termiņa beigām ir jānoliek savi mandāti. Līdz ar to, tas faktiski nozīmē, ka šajā valstī deputāta iniciatīva ir sodāma. Šāds regulējums ir kritiski vērtējams, ņemot vērā, ka tādā gadījumā parlamenta locekļi, riskējot ar savu mandātu, var baidīties rosināt impīčmenta procedūru gadījumos, kad nebūs pilnīgas pārliecības par Valsts prezidenta vainas pierādīšanu, bet, iespējams, prezidents reāli būs nodarījis vai turpinās nodarīt kaitējumu valsts un sabiedrības interesēm. Ņemot vērā, ka Kazahstānā ir nostiprināta prezidenta konstitucionālā atbildība par valsts nodevību, parlamenta locekļiem var būt visai sarežģīti jau sākuma stadijā, izvirzot impīčmenta iniciatīvu, skaidri kvalificēt prezidenta veiktās darbības kā valsts nodevību. Tā kā šādās lietās ir nepieciešama nopietna lietas apstākļu izvērtēšana un juridiskā analīze, parlamenta locekļiem, kuri iniciē impīčmentu, var nebūt pieejama visa informācija un pierādījumi, kādus var pieprasīt tikai tiesa, kā arī, - lielākajai daļai parlamentāriešu noteikti nav tādas juridiskās zināšanas, kas jau sākotnēji ļautu izdarīt viennozīmīgu secinājumu par valsts nodevības fakta esamību prezidenta darbībās.

Jebkura impīčmenta procedūra ir saistīta arī ar politisko un socioloģisko aspektu. Ja prezidents un likumdevēja vairākums pārstāv vienu politisko spēku un tie ir disciplinēti, tad arī teorētiski būs sarežģītāk pret prezidentu uzsākt impīčmenta procedūru un atlaist viņu no amata. Jāsecina, ka impīčmenta procedūras iznākums zināmā mērā ir atkarīgs arī no apsūdzētā prezidenta popularitātes sabiedrībā, jo populāru prezidentu atlaist ir sarežģītāk. Tomēr, jāatzīmē, ka zems prezidenta reitings automātiski nenozīmē, ka prezidents tiks atlaists. Kā pamatoti norāda Dž.Baumgarters,⁷⁵⁸ Krievijas Federācijas prezidents B.Jeļcins bija visai nepopulārs savas prezidentūras pēdējos 6 gados, tomēr Valsts domei, neraugoties uz vairākkārtējiem mēģinājumiem, neizdevās uzsākt viņa impīčmentu un atcelt prezidentu no amata. Turpretim Brazīlijas prezidents F.Kollors baudīja augstu sabiedrības uzticību laikā, kad pret viņu tika uzsākta impīčmenta

⁷⁵⁷ The Constitution of the Republic of Kazakhstan (1995). www.kazakhstanembassy.org.uk/cgi-bin/index/225 (skatīts 19.05.2007.); Конституционное право государств Европы. Учеб. пособие для студентов юрид.вузов и фак. Отв.ред. Д.А.Ковачев. Москва: Волтерс Клувер, 2005, с.221.

⁷⁵⁸ Baumgartner J.C. Introduction: Comparative Presidential Impeachment. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Edited by J.C. Baumgartner and N.Kada. Praeger, 2003, p. 12.

procedūra, taču ņemot vērā izmeklēšanas laikā atklāto kompromitējošo informāciju par viņa veiktajām darbībām arī sabiedrība sāka pieprasīt viņa atcelšanu no amata.⁷⁵⁹

4.3. Impīčmenta institūta konstitucionālā nozīme

Līdzīgi kā pirms vairāk nekā 500 gadiem, arī pašlaik impīčmenta procedūrai galvenokārt ir preventīva loma, un šī institūta mērķis ir nodrošināt efektīvu valsts amatpersonu darbības kontroli. Arī impīčmenta procedūras nozīme ir palikusi tā pati, t.i., konstatēt valsts amatpersonas darbību, kas aizskar valsts vai sabiedrības intereses, lai vainas konstatēšanas gadījumā atlaistu personu no amata.

Lietuvas Konstitucionālā tiesa savā praksē ir izskatījusi vairākas lietas, kas attiecas uz impīčmenta institūtu. Vienā no izskatāmajām lietām⁷⁶⁰ tiesa norādīja, ka Valsts prezidenta impīčmenta institūts jāsaprot kā tautas paš aizsardzības līdzeklis: „tā ir īpaša procedūra, kurā ir jālemj par konstitucionāli tiesisko atbildību. Procedūras norise, kas līdzinās tiesai, nedrīkst to aizvietot, tai jānodrošina godīga procedūras norise.” Impīčmentu var uzskatīt par tautas paš aizsardzības līdzekli divu iemeslu dēļ – pirmkārt, tādēļ, ka šo procedūru iniciē un vada visas tautas priekštāvības institūcija, un, otrkārt, impīčmenta procedūra tiek uzsākta tikai pēc tam, kad pastāv šaubas par apsūdzētās amatpersonas rīcības neatbilst tiesību normām.⁷⁶¹

Tomēr arī impīčmenta institūtam ir zināmi trūkumi. Kā viens no impīčmenta institūta negatīvajiem aspektiem jāmin tas, ka šīs procedūras parasti ir arī diezgan dārgas, ņemot vērā, ka tās ir laikietilpīgas un to īstenošanā tiek iesaistīti daudz dažādi speciālisti. Kā zināms trūkums ir arī tas, ka impīčmenta procedūras norise var traucēt valsts ikdienas darbam, atliekot novārtā citus valstij svarīgus jautājumus.⁷⁶² Gadījumā, ja impīčmenta procedūra ir vērsta pret Valsts prezidentu, tad vienlaikus, atkarībā no valstī pastāvošā konstitucionālā regulējuma, var tikt kavēta pat visu valsts varas atzaru darbība, t.i., gan

⁷⁵⁹ Ibid., skat. arī Kada N. Impeachment as a Punishment for Corruption? The Cases of Brazil and Venezuela. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Edited by J. C. Baumgartner and N.Kada. Praeger, 2003, p.113.-135.

⁷⁶⁰ Ruling On the compliance of Article 259 of the Statute of the Seimas of the Republic of Lithuania with the Constitution of the Republic of Lithuania (11.05.1999.) www.lrtk.lt (skatīts 11.08.2007.)

⁷⁶¹ Статкявичюс М. Импи́чмент и его последствия. Закон и право, 2004, No. 10, с. 8.

⁷⁶² Piemēram, tiek norādīts, ka R.Paksa impīčmenta process no tā aizsākuma 2003.gada oktobrī līdz 2004.gada martam, t.i., nepilnu piecu mēnešu laikā no valsts budžeta prasījis 5 miljonus litu (970 000 latu). Saskaņā ar Lietuvas Republikas budžeta pozīciju, viena Seima deputātu darba diena izmaksā 23 280 latu. Skat: Paksa skandāls Lietuvai izmaksājis piecus miljonus litu. www.delfi.lv, publicēts 04.03.2004. (skatīts 15.05.2004.) Turpretim docents A.Иљинс (*Ильин А.*) kā impīčmenta priekšrocību min valsts līdzekļu ekonomiju un salīdzinoši vienkāršo organizāciju. Ильин А. В. Импи́чмент главы государства: историко-теоретические акценты. Известия вузов. Правоведение. 2004, No.5.

likumdevēja, gan izpildvaras institūciju darbs (sevišķi, ja valsts ir prezidentāla vai pusprezidentāla republika, kur Valsts prezidentam ir plašas pilnvaras), tāpat tas var ietekmēt tiesu varas institūciju darbību (valstīs, kur tiesu varas institūcijas tiek iesaistītas impīčmenta procedūras īstenošanā).

Jāuzsver, ka impīčmenta efektivitāte jāvērtē nevis no šī institūta pielietošanas biežuma, bet gan no tā pielietošanas iespējam kritiskās situācijās. Impīčmenta institūts, līdzīgi kā Valsts prezidenta veto tiesības ir vairāk stratēģisks, nevis faktisks ierocis. Tādēļ, lai arī impīčments praksē netiek pielietots bieži, tam tomēr ir būtiska preventīva nozīme, jo tas atstāj iespaidu uz Valsts prezidenta un pārējo amatpersonu, kuras var kļūt par impīčmenta procedūras subjektiem, rīcību.

Attiecībā uz impīčmenta institūta nozīmi visnotaļ var pievienoties amerikāņu tiesību zinātnieka, profesora Dž. Atkinsona (*J. Atkinson*) secinājumam, ka impīčments pasargā valsti un Konstitūciju no tādas valsts vadīšanas, kas ir kļuvusi bīstama valstij.⁷⁶³ Piemēram, ASV impīčmentu nereti mēdz raksturot kā vislielāko bijību iedvesošo Kongresa funkciju.⁷⁶⁴

A. Amars (*A. Amar*) norāda, ka pēc savas būtības impīčmenta institūts ir kontroles un līdzsvarošanas (*check and balance* - angļu val.) mehānisms, ar kuru likumdevējvaras atzars kontrolē izpildvaras un tiesu varas atzarus.⁷⁶⁵ Tomēr, ņemot vērā, ka dažās valstīs, piemēram, Lietuvā, impīčments ir piemērojams arī pret parlamenta locekļiem, ar impīčmenta institūta palīdzību likumdevēja vairākums kontrolē arī atsevišķu parlamenta locekļu darbību, un prettiesiskas darbības izdarīšanas gadījumā piemēro pret tiem konstitucionālo atbildību.

Noslēgumā jāatzīmē, ka nevar piekrist tiesību zinātnieka B. Čirkina vispārinātajai atziņai, ka impīčments pēc savas būtības ir Valsts prezidenta politiskā atbildība parlamentam.⁷⁶⁶ Šim secinājumam jāoponē vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, impīčments ir saistīts ar juridiskiem priekšnoteikumiem, ņemot vērā, ka šo procedūru iespējams piemērot tikai par konkrētiem juridiska rakstura pārkāpumiem, un, otrkārt, tā nav tikai Valsts prezidenta atbildība parlamentam, bet arī tautas priekšā, ko it īpaši apliecina to valstu regulējums, kur nostiprināts parlamenta - plebiscīta impīčmenta modelis. Papildus iepriekš minētajam, uz to, ka impīčments nav uzskatāms tikai par politisku atbildību, norāda arī sankcijas, kādas var tikt piemērotas impīčmenta procedūras rezultātā, kā,

⁷⁶³ <http://www.abanet.org/publiced/impeach2.html> (skatīts 10.07.2007.)

⁷⁶⁴ Impeachment and the U.S. Congress. Congressional Quarterly. March 1974, p.2.

⁷⁶⁵ Amar A.R. On impeaching presidents. www.hofstra.edu/academics/Law/; <http://www.abanet.org/publiced/impeach2.html> (skatīts: 24.05.2006.); Витрук Н.В. Конституционное правосудие судебное конституционное право и процесс. Москва: Закон и право. 1998, с. 186.-187.

⁷⁶⁶ Чиркин В.Е. Государствоведение. Учебник. Москва: Юрист, 1999, с.323.

piemēram, dažādi diskvalifikācijas ierobežojumi un normatīvajos aktos noteikto eksprezidentu privilēģiju zaudēšana.⁷⁶⁷

Noslēgumā, resumējot impīčmenta institūta nozīmi, jānorāda, ka Valsts prezidenta impīčmenta institūts ir atklāta demokrātiskas kontroles forma pār prezidenta darbību, viņa konstitucionālās atbildības metode, un viens no demokrātiskas sabiedrības paš aizsardzības veidiem pret prezidentam uzticēto pilnvaru ļaunprātīgu izmantošanu.

⁷⁶⁷ Skat. Promocijas darba 5.1. nodaļu par Valsts prezidenta atļaišanas tiesiskajām sekām.

V nodaļa

Valsts prezidenta atlaišanas tiesiskās sekas un prezidenta pēctecība

Valsts prezidenta atlaišanas kontekstā būtisks ir jautājums par tiesiskajām sekām, kas iestājas, ja Valsts prezidents tiek atlaists no amata, jo lēmums par prezidenta atlaišanu rada tiesiskas sekas gan atlaistajam Valsts prezidentam, gan arī ietekmē valsts politisko dzīvi. Šajā darba nodaļā tiks aplūkotas Valsts prezidenta atlaišanas tiesiskās sekas divos aspektos, pirmkārt, kā lēmums par Valsts prezidenta atlaišanu ietekmē atlaistā prezidenta statusu un tiesības, un, otrkārt, kādas sekas Valsts prezidenta atlaišana ievieš valsts institūciju turpmākajā darbībā.

5.1. Tiesiskās sekas attiecībā uz atlaisto Valsts prezidentu

Tiesiskās sekas attiecībā uz atlaisto Valsts prezidentu ir atkarīgas no tā, kādā veidā prezidents ir zaudējis amatu. Gadījumā, ja Valsts prezidents ir zaudējis amatu tautas nobalsošanas ceļā, raksturīgs, ka šādā gadījumā prezidents vienkārši zaudēs savu amatu, bet citas šai personai nelabvēlīgas tiesiskas sekas neiestāsies. Tāpat arī gadījumā, ja Valsts prezidents zaudēs amatu tādā veidā, ka prezidentu automātiski atceļ no amata konstitūcijas norma, kā, piemēram, Portugāles Konstitūcijas 129.pants,⁷⁶⁸ t.i., ja Valsts prezidents ir izbraucis no valsts, nesaņemot parlamenta piekrišanu, tad šādi atlaišanai parasti nav tālākejošas tiesiskas sankcijas, kā, piemēram, aizliegums ieņemt Valsts prezidenta amatu nākotnē (diskvalifikācijas noteikšana).

Jautājumā par tiesiskajām sankcijām pret tiem Valsts prezidentiem, kuri ir atkāpušies no amata (demisionējuši), valstu normatīvais regulējums ir atšķirīgs. Ir valstis, kas normatīvajos aktos nosaka demisionējušajiem Valsts prezidentiem aizliegumu kandidēt nākamajās Valsts prezidenta vēlēšanās. Piemēram, šāds aizliegums ietverts Grieķijas Konstitūcijas 32.pantā.⁷⁶⁹ Arī Portugāles Konstitūcijas 123.pants⁷⁷⁰ nosaka līdzīgu ierobežojumu, taču atšķirība ir tā, ka Portugālē demisionējušais Valsts prezidents nevar kandidēt arī tajās vēlēšanās, kuras notiek 5 gadu laikā kopš demisijas brīža. Līdz ar to, Portugāles Konstitūcijas regulējums faktiski var radīt ilgāku kandidēšanas tiesību aizliegumu, jo Grieķijas Konstitūcija aizliegumu attiecina tikai uz nākamajām vēlēšanām, un, gadījumā, ja pēc kārtējām vēlēšanām valstī visai drīz nākas sarīkot prezidenta ārkārtas

⁷⁶⁸ Constitution of the Portuguese Republic (1976). http://www.parlamento.pt/ingles/cons_leg (skatīts 18.06.2007.)

⁷⁶⁹ Constitution of the Hellenic Republic (1975). <http://www.hri.org/docs/syntagma/artcl50.html#A41> (skatīts 12.09.2006.)

⁷⁷⁰ Constitution of the Portuguese Republic (1976). http://www.parlamento.pt/ingles/cons_leg/crp_ing/index.html (skatīts 18.06.2007.)

vēlēšanas, tad demisionējušais Valsts prezidents jau būs tiesīgs tajās izvirzīt savu kandidatūru prezidenta amatam.

Dažādu valstu normatīvo aktu analīzes rezultātā, jāsecina, ka parasti valstis neierobežo to prezidentu tiesības uz dažādām sociālajām garantijām un privilēģijām, kuri ir atkāpušies vai atbrīvoti no amata veselības problēmu dēļ. Tomēr arī šajā jautājumā valstu regulējums nav absolūti identisks, jo, piemēram, Turkmenistānas normatīvie akti neparedz prezidentam sociālas garantijas arī tādā gadījumā, ja prezidents ir zaudējis amatu veselības stāvokļa dēļ.⁷⁷¹ Tomēr jāsecina, ka šāds ierobežojums nav īsti racionāls, jo konkrētajā gadījumā Valsts prezidents zaudē amatu objektīvu, no savas gribas neatkarīgu iemeslu dēļ, un, visticamāk, Valsts prezidentam dažādas sociālās garantijas slimības gadījumā būtu tieši visvairāk nepieciešamas. Tādējādi nav saprotams Turkmenistānas likumdevēja mērķis šādu leģitīmi apšaubāmu ierobežojumu noteikšanā. Neraugoties uz atsevišķiem izņēmumiem, jāsecina, ka lielākais vairums pasaules valstu tomēr nenosaka negatīvas tiesiskās sankcijas tiem prezidentiem, kuri ir atkāpušies no amata.

Arī Satversme un citi Latvijas normatīvie akti neparedz nekāda veida juridiskas sankcijas pret tiem Valsts prezidentiem, kuri ir atkāpušies no amata, tikuši atlaisti no amata tautas nobalsošanas rezultātā (Satversmes 50.panta kārtībā) vai arī pamatojoties uz Saeimas lēmumu par Valsts prezidenta atlaišanu (Satversmes 51.panta kārtībā). Ņemot vērā, ka tiesības kandidēt vēlēšanās kā pasīvās vēlēšanu tiesības ir ikvienas personas pamattiesības, paredzēt prezidentam aizliegumu kandidēt nākamajās vēlēšanās, ja viņš ir atkāpies no amata, būtu pamatoti vienīgi gadījumā, ja šāda aizlieguma noteikšana atbilstu sabiedrības un demokrātijas interesēm. Tā kā atkāpšanās no amata neapdraud demokrātiskas valsts iekārtu, kā arī atkāpšanās parasti ir saistīta ar sabiedrības interesēm (parasti prezidenti atkāpjas tādēļ, ka nespēj pildīt amata pienākumus veselības vai citu personisku problēmu dēļ), nebūtu lietderīgi Satversmē ietvert līdzīgu aizliegumu tam, kāds noteikts Grieķijas vai Portugāles konstitūcijās.

Savukārt tajās valstīs, kur pastāv Valsts prezidenta impīčmenta institūts, raksturīgs, ka impīčmenta procedūras ceļā atlaistajiem prezidentiem pēc atlaišanas no amata tiek paredzētas dažādas juridiskas sankcijas, jo impīčmenta procedūras ierosināšana ir saistīta ar pārkāpumiem, un tātad,- valsts interešu apdraudējumu. Ņemot vērā šo apstākli un to, ka vairumā valstu prezidenti var zaudēt amatu tikai impīčmenta procedūras ceļā, turpmāk šajā nodaļā tiks aplūkotas tiesiskās sekas, kādas iestājas Valsts prezidentiem, kuri ir zaudējuši amatu tieši impīčmenta procedūras rezultātā.

Dž.Baumgartners un N.Kada norādījuši, ka impīčmenta procedūrai var būt trīs veidu iznākumi:

⁷⁷¹ Ковешников Е.М., Марченко М.Н., Стешенко Л.А. Конституционное право стран Содружества Независимых Государств. Учеб. для вузов. Москва: Изд.НОРМА- ИНФРА,1999, с.247.

- 1) palikšana bez soda (*impunity* - angļu val.), t.i., kad neraugoties uz mēģinājumiem ierosināt prezidenta impīčmenta procedūru, tas nav izdevies un impīčments nav uzsākts;⁷⁷²
- 2) izdzīvošana (*survival* - angļu val.). Kā “izdzīvošana” tiek kvalificēti tie gadījumi, kad tiek balsots par prezidenta apsūdzības uzsākšanu, bet tā tiek noraidīta, kā arī prezidentam labvēlīgs balsojums impīčmenta procedūras pēdējā posmā, t.i., galīgais balsojums, kurā prezidents netiek atlaists no amata;
- 3) atlaišana (*removal* - angļu val.), t.i., tie gadījumi, kad Valsts prezidenta amats izbeidzas pirms termiņa.⁷⁷³

Gadījumā, ja impīčmenta procedūras rezultātā tiek pieņemts lēmums par Valsts prezidenta atlaišanu no amata, prezidenta pilnvaras izbeidzas automātiski no šī lēmuma paziņošanas brīža.⁷⁷⁴ Tikai tādā gadījumā, ja impīčmenta procedūra ir noslēgusies ar atlaišanu no amata Valsts prezidentam iestājas noteiktas tiesiskas sekas t.i., amata zaudēšana un ierobežojumi, kādus paredz attiecīgās valsts normatīvie akti.⁷⁷⁵

Raksturīgs, ka impīčmenta sekas aprobežojas ar Valsts prezidenta atlaišanu no amata, iespējamu aizliegumu nākotnē ieņemt amatus valsts institūcijās, kā arī ierobežojumiem attiecībā uz eksprezidentu privilēģiju saņemšanu, taču konkrētā pārkāpuma juridiska novērtēšana un vispārēja soda piemērošana jau ietilpst vispārējo tiesu institūciju kompetencē, kur atlaistās amatpersonas apsūdzība tiks izskatīta vispārējā kārtībā kā pret ikvienu individu.⁷⁷⁶ Arī Krievijas normatīvie akti precizē, ka pēc atlaišanas no amata prezidents kļūst par vienkāršu pilsoni un pret viņu var tikt piemērota normatīvajos aktos noteikta juridiskā atbildība gadījumā, ja viņš ir izdarījis kriminālnoziegumu vai veicis citu pārkāpumu.⁷⁷⁷

⁷⁷² Kā piemēru, kur bijis šāds iznākums iepriekšminētie autori norāda vairākkārtējos mēģinājumus uzsākt impīčmenta apsūdzību pret Krievijas prezidentu B.Jeļcinu un ASV prezidentu R.Reiganu 1987.gadā. Skat. Baumgartner J.C. Introduction: Comparative Presidential Impeachment. Checking executive power: Presidential impeachment in comparative perspective. Ed. by J.C.Baumgartner and N.Kada. Praeger, 2003, p.16.

⁷⁷³ Baumgartner J.C. Introduction: Comparative Presidential Impeachment. Checking executive power: Presidential impeachment in comparative perspective. Ed. by J.C.Baumgartner and N.Kada. Praeger, 2003, p.15-16.

⁷⁷⁴ Statkevičius M. Das Impeachment-Verfahren gegen den litauischen Staatspräsidenten: rechtliche Regelung und politische praxis. Jahrbuch für Ostrecht, bd.45 (2004)

⁷⁷⁵ Jēdzienu *impīčmenta sekas* lieto gan šaurā, gan plašākā nozīmē. Šaurā nozīmē ar to saprot Valsts prezidenta atlaišanu, turpretim ar impīčmenta sekām plašākā nozīmē saprot arī tiesiskās sankcijas, kas iestājas atlaišanas rezultātā, t.sk., diskvalifikācijas ierobežojumus. Skat. Статкявичюс М. Импи́чмент и его последствия. Закон и право. 2004, No.10., с. 8.-9.

⁷⁷⁶ Skat. arī Статкявичюс М. Импи́чмент и его последствия. Закон и право. 2004, No. 10, с.10.

⁷⁷⁷ Конституция Российской Федерации. Научно-практический комментарий. Под редакцией академика Б.Н.Топорина. Москва: Юрист, 1997, с.513.; Tas, ka pēc Valsts prezidenta atlaišanas no amata prezidents tiek saukts pie atbildības vispārējā kārtībā tiek konkrēti noteikts arī atsevišķu valstu konstitūcijās. Piemēram, Paragvajas Konstitūcijas 225. pantā. Constitution of Paraguay (1992). www.servat.unibe.ch/icl/pa00000_.html - 176k - 9 (skatīts 12.06.2007.)

Tomēr atšķirīgs un specifisks ir Ungārijas Konstitūcijas regulējums, jo šajā valstī, kur pastāv parlamenta - tiesas impīčmenta modelis, saskaņā ar kuru lēmumu par atlaišanu pieņem Konstitucionālā tiesa, tādā gadījumā, ja Konstitucionālā tiesa konstatē prezidenta vainu tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, tā var ne tikai atlaist prezidentu no amata, bet arī piemērot Ungārijas Kriminālkodeksā noteikto krimināltiesisko atbildību.⁷⁷⁸ Līdz ar to, Ungārijas Konstitucionālā tiesa vienlaikus izlemj divus jautājumus: par konstitucionālo atbildību un krimināltiesisko atbildību. Šāda pieeja ir vērtējama kritiski, jo tādējādi netiek nošķirta Konstitucionālās tiesas un vispārējo jurisdikcijas tiesu kompetence, un Konstitucionālā tiesa uzņemas vispārējo tiesu kompetenci, neraugoties uz šo tiesu tiesnešu atšķirīgo specializāciju. Turklāt, ņemot vērā, ka saskaņā ar likuma „Par Konstitucionālo tiesu” 27.pantu, Konstitucionālās tiesas lēmumi nav pārsūdzami⁷⁷⁹ (atšķirībā no vispārējo jurisdikcijas tiesu spriedumiem), šāds regulējums ierobežo personas tiesības uz taisnīgu tiesu.

Jānorāda, ka dažkārt ir sastopama kļūdaina izpratne par impīčmenta procedūras tiesiskajām sekām. Piemēram, Bulgārijas Konstitūcijas 103.panta 1.un 2.daļa nosaka, ka par Valsts prezidenta veiktu valsts nodevību vai Konstitūcijas pārkāpšanu prezidentu var atlaist no amata impīčmenta procedūras rezultātā. Ņemot vērā, ka Konstitūcijas 103.panta 4.daļa nosaka, ka “neviens nav tiesības Prezidentu vai Viceprezidentu aizturēt, ne arī uzsākt pret viņiem kriminālvajāšanu”, tiesību zinātnieks D.Zlatopoļskis (*Д.Златопольский*), analizējot Bulgārijas Valsts prezidenta atbildību, ir norādījis: “tātad Bulgārijā Prezidenta atbildība par vissmagāko noziegumu – dzimtenes nodevību – ir tikai atlaišana no amata. Šāds atbildības “risinājums” nav nekas cits kā tieša, skaidri formulēta, ciniska nīrgāšanās par tiesiskumu. Šāda ir prezidenta un viceprezidenta atbildība par valsts noziegumu, t.i., par noziegumu, par kuru ierindas pilsonim daudzās valstīs piespriež nāvessodu vai mūža ieslodzījumu!”⁷⁸⁰ Tomēr, pat veicot tikai Konstitūcijas 103.panta 4.daļas iztulkošanu ar gramatiskās metodes palīdzību, ir redzams, ka kriminālvajāšanas aizliegums attiecas uz vēl amatā esošu prezidentu, taču, pēc tam, kad prezidents jau ir ticis atlaists impīčmenta kārtībā (ievērojot Konstitūcijas 103.panta 1.-3. daļas regulējumu), šī amatpersona zaudē arī attiecīgo amatu un uz to vairs neattiecas Konstitūcijas 103.panta 4.daļa. Tādējādi, D.Zlatopoļska interpretācija nav precīza un panta regulējums nebūt nenozīmē, ka pat pēc atlaišanas no amata pret prezidentu nevar tikt uzsākta kriminālvajāšana.

⁷⁷⁸ Article 32. The Constitution of the Republic of Hungary (1949). <http://net.jogtar.hu/jr/gen/getdoc.cgi?docid=94900020.tv&dbnum=62> (skatīts 12.09.2007.)

⁷⁷⁹ Act XXXII of 1989 on the Constitutional Court (1989). <http://www.mkab.hu/en/enpage5.htm> (skatīts 12.09.2007.)

⁷⁸⁰ Златопольский Д.Л. Государственное право зарубежных стран: Восточной Европы и Азии. Москва: Зерцало. 1999, с.287.

5.1.1. Kandidēšanas aizliegums (diskvalifikācija)

Krievijas tiesību zinātniece I.Aļebastrova norāda, ka impīčmenta vai tamlīdzīgas procedūras sekas ir atlaišana no amata, un, „kā likums, aizliegums ieņemt to nākotnē.”⁷⁸¹ Tomēr, jānorāda, ka šis apgalvojums ir nepamatoti kategorisks. Veicot dažādu valstu normatīvo aktu analīzi, jāsecina, ka nav iespējams viennozīmīgi apgalvot, ka atlaistajam Valsts prezidentam tiek piemērots aizliegums ieņemt amatu nākotnē, taču lielākais vairums pasaules valstu amatpersonai, kura impīčmenta procedūras rezultātā atlaista no amata, aizliedz no jauna kandidēt uz šo amatu. Tādēļ drīzāk jāpiekrīt cita autora secinājumam, ka „lielākā daļa demokrātisko valstu amatpersonai, kura impīčmenta procedūrā ir atlaista no amata, aizliedz no jauna kandidēt uz šo amatu”.⁷⁸²

Kā liecina Lietuvas pieredze, dažkārt valstis, kuru konstitūcijās ir paredzēta Valsts prezidenta impīčmenta procedūra, līdz brīdim, kamēr praksē nav nācies saskarties ar šo procedūru, nav normatīvajos aktos noregulējušas jautājumus par impīčmenta procedūras tiesiskajām sekām. Pēc Lietuvas prezidenta R.Paksa atlaišanas no amata 2004.gada 6.aprīlī, radās būtiska konstitucionāla rakstura problēma ar normatīvajos aktos pastāvošo robu, jo šīs valsts normatīvie akti nenoteica aizliegumu atlaistajam prezidentam balotēties no jauna prezidenta vēlēšanās.

Ņemot vērā, ka tā būtu visai absurda situācija, kad impīčmenta procedūras rezultātā atlaistais prezidents uzreiz varētu atkal kandidēt uz Valsts prezidenta amatu, 2004.gada 4.maijā Lietuvas Seims ar lielu balsu pārsvaru pieņēma grozījumus likumā “Par prezidenta vēlēšanām”, saskaņā ar kuriem uz Valsts prezidenta amatu nedrīkst kandidēt persona, kas no šī amata ir atlaista impīčmenta rezultātā, ja kopš impīčmenta nav pagājuši vismaz pieci gadi.⁷⁸³ Krievijas konstitucionālo tiesību pētnieki, analizējot šo situāciju, kad Lietuvas normatīvajos aktos nebija ietverts šāds regulējums, uzdevuši retorisku jautājumu: „Interesanti, kā uzvestos Seims, ja uzvarētu tikko atlaistais prezidents? Jo pēc būtības šāds vēlēšanu iznākums nozīmētu lietuviešu neuzticību Seimam.”⁷⁸⁴

Pamatojoties uz 2004.gada 4.maijā pieņemtajiem likuma grozījumiem, Lietuvas Centrālā Vēlēšanu komisija atteica reģistrēt R.Paksa kandidatūru 2004.gada 13.jūnijā notiekošajām pirmstermiņa prezidenta vēlēšanām. Šajā pašā dienā grupa Seima locekļu

⁷⁸¹ Алебастрова И.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Москва: Юриспруденция, 2000, с.142.

⁷⁸² Statkevičius M. Das Impeachment-Verfahrer gegen den litauischen Staatspräsidenten: rechtliche Regelung und politische praxis. Jahrbuch für Ostrecht, bd.45 (2004); Статкявичюс М. Импи́чмент и его последствия. Закон и право, 2004, No. 10, с. 9-12.

⁷⁸³ Statkevičius M. Das Impeachment-Verfahrer gegen den litauischen Staatspräsidenten: rechtliche Regelung und politische praxis. Jahrbuch für Ostrecht, bd.45 (2004); Radzevičūte A. Lietuvā jāmeklē cits prezidents. Diena, 07.04.2004.

⁷⁸⁴ Конституционное право государств Европы. Отв. ред. Д.А. Ковачев. Москва: Волтерс Клувер, 2005.

vērsās Konstitucionālajā tiesā ar pieteikumu izvērtēt “Valsts prezidenta vēlēšanu likuma” 2. panta atbilstību konstitūcijā nostiprinātajam likumības principam un vairākām Konstitūcijas normām,⁷⁸⁵ pieteikumu argumentējot ar to, ka 2004.gada 4.maijā pieņemtie likuma grozījumi salīdzinājumā ar Konstitūcijas 56.panta 1.daļā, 78.panta 1.daļā un 79.pantā noteiktajiem pasīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumiem, vēl vairāk ierobežo personas tiesības tikt ievēlētai šajā amatā. Pieteikuma iesniedzēji arī norādīja, ka Lietuvas Republikas Seims, nosakot šādas impīčmenta sankcijas ir pārsniedzis savas funkcijas un uzņēmies tiesu varai piemītošo tiesas spriešanas funkciju.

Izskatot lietu, Lietuvas Konstitucionālā tiesa 2004.gada 25.maija sprieduma motīvu daļā analizēja vairākus nozīmīgus jautājumus par impīčmenta procedūras principiem un tiesiskajām sekām. Spriedumā Konstitucionālā tiesa uzsvēra, ka ar impīčmenta procedūras palīdzību sabiedrība aizsargā sevi pret augstākajām amatpersonām, kuras neievēro tiesiskos principus un pārkāpj Konstitūciju.⁷⁸⁶ Konstitucionālā tiesa nolēma, ka tās amatpersonas, kuras saskaņā ar Konstitūciju ir devušas zvērestu, un ir tikušas atceltas impīčmenta procedūras rezultātā no amata par būtisku Konstitūcijas vai zvēresta pārkāpšanu, vai arī, ir izdarījušas noziegumu, kura rezultātā tikusi būtiski pārkāpta Konstitūcija vai zvērests, nav tiesīgas nekad nākotnē ieņemt tos konstitūcijā norādītos amatus, kuru pildīšanai nepieciešams nodot zvērestus, kā, piemēram, Seima locekļa, tiesnešu, valsts kontroliera u.c. amatus. Konstitucionālā tiesa norādīja, ka citādi impīčmenta institūts būtu nenozīmīgs, un „netiktu nodrošināta arī zvēresta kā konstitucionālas vērtības mērķis. Ja Konstitūcija tiktu interpretēta savādāk, nenosakot šādu aizliegumu, tas būtu pretrunā likumības principam, un konstitucionālajai prasībai par atklātu, taisnīgu un harmonisku pilsonisko sabiedrību”.⁷⁸⁷

Jāuzsver, ka Konstitucionālā tiesa vienlaikus norādīja, ka Konstitūcija šādu aizliegumu neattiecina uz tām personām, kuras atlaistas no amata par tāda kriminālpārkāpuma izdarīšanu, kurš nav saistīts ar būtisku Konstitūcijas vai zvēresta pārkāpšanu.⁷⁸⁸

Līdz ar to, Lietuvas Konstitucionālā tiesa nolēma, ka “Valsts prezidenta vēlēšanu likuma” 2.pantā (2004.gada 4.maijā pieņemtajā redakcijā) noteiktā piecu gadu

⁷⁸⁵ On the Compliance of Article 1.¹ (wording of 4 May 2004) and paragraph 2 (wording of 4 May 2004) of Article 2 of the Republic of Lithuania Law on presidential elections with the constitution of the Republic of Lithuania. Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. 25.05.2004. No.24/04. www.lrkt.lt (skatīts 12.08.2007.); Статквявичюс М. Импичмент и его последствия. Закон и право, 2004, No. 10, с 9.-11.

⁷⁸⁶ On the Compliance of Article 1.¹ (wording of 4 May 2004) and paragraph 2 (wording of 4 May 2004) of Article 2 of the Republic of Lithuania Law on presidential elections with the constitution of the Republic of Lithuania. Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. 25.05.2004. No.24/04. www.lrkt.lt (skatīts 12.08.2007.)

⁷⁸⁷ Ibid.

⁷⁸⁸ Statkevičius M. Das Impeachment-Verfahrer gegen den litauischen Staatspräsidenten: rechtliche Regelung und politische praxis. Jahrbuch für Ostrecht, 45 (2004)

diskvalifikācija kandidēšanai uz Valsts prezidenta amatu ir neatbilstoša Konstitūcijai.⁷⁸⁹ Tādējādi Lietuvas Konstitucionālās tiesas lēmums bija visai stingrs, un no tā izriet arī R.Paksam noteiktais aizliegums nākotnē ieņemt Konstitūcijā minētus amatus, kuri ir saistīti ar zvēresta nodošanu kā obligātu priekšnoteikumu attiecīgā amata ieņemšanai.⁷⁹⁰

Jāsecina, ka jautājumi par Valsts prezidenta impīčmenta sekām daudzās valstīs ir vai nu neskaidri regulēti, vai arī vispār netiek regulēti. Arī raksturojot Itālijas normatīvo regulējumu, profesore M.Volkanzeka ir norādījusi, ka šajā valstī jautājums par impīčmenta sekām un piemērojamiem sodiem ir visai neskaidrs.⁷⁹¹

Viens no detalizētākajiem impīčmenta tiesisko seku regulējumiem ir nostiprināts ASV Konstitūcijā. Šīs valsts Konstitūcijas 1.panta 3.daļas 7.paragrāfs nosaka, ka "Spriedums impīčmenta gadījumā aprobežojas ar atlaišanu no amata, atņemot vainīgajam tiesības ieņemt un izpildīt jebkādu goda, atbildīgu vai apmaksātu valsts dienesta amatu Savienotajās Valstīs; taču vēlāk tik un tā notiek izmeklēšana, tiek izvirzīta apsūdzība, notiek tiesas process un vainīgais tiek sodīts atbilstoši spriedumam, kā to paredz likums".⁷⁹² Tādējādi, gadījumā, ja amatpersona impīčmenta procedūrā tiek atzīta par vainīgu, tā zaudē amatu, turklāt Senāts ir tiesīgs pret atlaisto amatpersonu piemērot papildu sodu, t.i., noteikt aizliegumu šai amatpersonai nākotnē ieņemt amatu valsts pārvaldē. Aizliegums var būt uz noteiktu termiņu vai arī tāds, kas aizliedz atlaistajai personai uz visiem laikiem ieņemt attiecīgu amatu.⁷⁹³ Šāda diskvalifikācija tiek piemērota, ja par to Senātā nobalso ar vienkāršo balsu vairākumu, jo ASV Konstitūcija nosaka, ka 2/3 balsu ir nepieciešamas impīčmenta balsojumam par atlaišanu no amata, taču Konstitūcija neprasa 2/3 balsu vairākumu, lai piemērotu pret atlaisto amatpersonu diskvalifikāciju.⁷⁹⁴ Kā redzams, ASV diskvalifikācijas noteikumam ir visai plašs saturs, jo, kā izriet no iepriekš citētās Konstitūcijas normas, Senāts var noteikt aizliegumu ieņemt gan goda amatus, gan arī jebkādus federālus amatus.⁷⁹⁵ Tādējādi, ja ASV no

⁷⁸⁹ Esošā Lietuvas Republikas likuma "Par Valsts Prezidenta ievēlēšanu" 2.panta redakcija nosaka, ka persona, kura ir būtiski pārkāpusi konstitūciju vai laužusi zvērestu, un ir tikusi atcelta no amata impīčmenta rezultātā, nevar tikt ievēlēta par Valsts prezidentu. Republic of Lithuania Law on Presidential Elections. 22.12.1992., No. I-28. http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=241271 (skatīts 20.04.2007.)

⁷⁹⁰ Skat. arī Radzevičute A. Pakss atguvis popularitāti. Diena. 23.03.2007. Jāatzīmē gan, ka Lietuvā attiecībā uz citiem impīčmenta subjektiem impīčmenta seku regulējums ir atšķirīgs. Skat. Статкявичюс М. Импи́чмент и его последствия. Закон и право, 2004, No. 10, с 9.

⁷⁹¹ Volcansek M.L. Constitutional Politics in Italy. The Constitutional Court.Houndmills: MacMillan, 2000, p.85.

⁷⁹² Constitution of the United States (1787). <http://www.archives.gov/exhibits/charters/constitution.html> (skatīts 12.06.2007.)

⁷⁹³ Piemēram, diviem impīčmenta procedūras ceļā atlaistiem tiesnešiem Senāts piemēroja papildu sodu – aizliegumu jebkad turpmāk ieņemt federālu amatu. Skat. Hirsch A. A citizens guide to impeachment. <http://www.essential-book.org/books/impeach/#five> (skatīts 12.08.2006.)

⁷⁹⁴ Hirsch A. A citizens guide to impeachment. <http://www.essential-book.org/books/impeach/#five> (skatīts 12.06.2006.)

⁷⁹⁵ Skat. Amerikas Savienoto Valstu konstitūcija ar paskaidrojumiem. Dž.Peltasona ievads un paskaidrojumi. Embassy of the USA, Wold Book, 1986, p.23.

amata tiktu atlaists Valsts prezidents, Senāts varētu noteikt diskvalifikāciju ne tikai Valsts prezidenta amata iegūšanai, bet arī citiem amatiem federālajās valsts institūcijās.

Stingrus ierobežojumus atlaistajiem Valsts prezidentiem paredz Austrijas Konstitūcija, kuras 142.pantā noteikts, ka gadījumā, ja Konstitucionālā tiesa impīčmenta procedūras rezultātā atzīst Valsts prezidentu par vainīgu, un konstatē, ka prezidenta darbībās bijuši vainu sevišķi pastiprinoši apstākļi, tad Konstitucionālā tiesa var uz laiku ierobežot personas politiskās tiesības.⁷⁹⁶ Jānorāda, ka Austrijas Konstitūcijas regulējumā ir neskaidrs jēdziena „politiskās tiesības” saturs, jo, kā zināms, politiskās tiesības ir plašs jēdziens, piemēram, ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 21.pants ietver divas politiskās tiesības: tiesības piedalīties valsts pārvaldē un vēlēšanu tiesības,⁷⁹⁷ savukārt Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām kā trešo politisko tiesību norāda tiesības pildīt valsts dienestu.⁷⁹⁸ Austrijas Konstitucionālajai tiesai, gadījumā, ja tā nolemtu ierobežot politiskās tiesības, būtu rūpīgi jāizsver, kuras atlaistā prezidenta politiskās tiesības ir nepieciešams ierobežot un tās jākonkretizē. Visticamāk, šis ierobežojums būtu attiecināms uz pasīvajām vēlēšanu tiesībām, kā tas ir arī citās valstīs, tomēr nav īpaši samērīgi ierobežot aktīvās vēlēšanu tiesības, kā, piemēram, balsot pašvaldību vēlēšanās, jo šajā gadījumā indivīdam noteiktais aizliegums piedalīties vēlēšanās nebūs samērīgs ar to labumu, ko sabiedrība no tā iegūs.⁷⁹⁹

Līdzīgs regulējums par vēlēšanu tiesību ierobežošanu ir paredzēts arī Polijā, kur gadījumā, ja Valsts tribunāls impīčmenta kārtībā atzīst apsūdzēto Valsts prezidentu par vainīgu, tas var noteikt atlaistajam prezidentam dažādus ierobežojumus, t.sk., vēlēšanu tiesību ierobežojumus.⁸⁰⁰

Jāsecina, ka lielākais vairums valstu konstitūciju nosaka aizliegumu tikai turpmākai Valsts prezidenta amata iegūšanai, bet neierobežo atlaisto prezidentu tiesības ieņemt citus amatus valsts institūcijās.⁸⁰¹ Piemēram, Slovākijas Konstitūcija nosaka, ka gadījumā, ja Konstitucionālā tiesa ir pieņēmusi lēmumu par prezidenta atlaišanu no amata, persona zaudē tiesības vēl kādreiz nākotnē ieņemt šo amatu,⁸⁰² taču atlaistajam

⁷⁹⁶ Article 142. Constitution of Austria (1920). <http://www.vfgh.gv.at/cms/vfgh-site/english/index.html> (skatīts 28.04.2007.); Конституционное право государств Европы. Отв. ред. Д.А. Ковачев. Москва: Волтерс Клувер, 2005, с.222.-223.

⁷⁹⁷ Mits M. Tiesību katalogs. Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Zinātniskā redaktore Dr.iur. Ineta Ziemele. Rīga: Izglītības solī, 2000, 84.lpp.

⁷⁹⁸ Turpat, 84.lpp.

⁷⁹⁹ Par pamattiesību ierobežošanas samērīgumu skat. Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 721.-722.lpp.

⁸⁰⁰ Wiatr J.J. Constitutional Accountability in Poland after 1989. East European Constitutional Review. Volume 5, Number 1, Winter 1996, p. 44.

⁸⁰¹ Статквявичюс М. Импи́чмент и его последствия. Закон и право. 2004, No.10, с. 9.

⁸⁰² Article 107. Constitution of Slovakia (1992.) <http://www-8.vlada.gov.sk/index.php> (skatīts 12.06.2007.)

prezidentam nav juridisku šķēršļu citu amatu ieņemšanai valsts institūcijās. Līdzīgs regulējums ir noteikts arī Čehijas Konstitūcijā.⁸⁰³

Ņemot vērā, ka aizliegums ieņemt konkrētu amatu var tikt traktēts kā cilvēka pamattiesību ierobežojums, valstij, izstrādājot normatīvo regulējumu, ir jāņem vērā vairāki principi.

Pirmkārt, to, ka valstī pastāv impīčmenta kārtībā atlaisto personu kandidēšanas aizliegumi ir jānosaka tieši konstitūcijas tekstā. Gadījumā, ja diskvalifikācijas iespēja nebūs noteikta konstitūcijā, var rasties pamatotas šaubas par zemāk stāvoša normatīvā akta atbilstību konstitūcijai, kurā netiek paredzēti šādi subjektīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumi. Diskvalifikācijas noteikšanai leģitimitāte būs tikai gadījumā, ja šis ierobežojums būs balstīts uz likumu.

Otrkārt, nosakot kandidēšanas aizliegumu (diskvalifikāciju), jāņem vērā, lai tas atbilstu samērīguma principam, tiesiskās paļāvības principam, likuma atpakaļejoša spēka ierobežojumiem un citiem tiesiskas valsts likuma „kvalitātes kritērijiem”.⁸⁰⁴ Lai nodrošinātu ierobežojuma samērīgumu, optimālākais risinājums būtu konstitūcijā noteikt konkrētu diskvalifikācijas termiņu. Nebūtu pamats jebkuru impīčmenta procedūras rezultātā atlaisto Valsts prezidentu uzskatīt par tādu personu, kas apdraudēs valsts un sabiedrības intereses, un, ka tādēļ šai amatpersonai mūža garumā būtu jāliedz ieņemt amatu valsts institūcijās.

Par pamatu šādai atziņai kalpo arguments, ka, pirmkārt, pastāv un vēsturē ir notikuši t.s. politiskie impīčmenti,⁸⁰⁵ un otrkārt, ņemot vērā, ka šī procedūra ir arī politiska, ne vienmēr var būt pārliecība par šādu lēmumu nekļūdīgumu, it īpaši tajās valstīs, kur lietu izskata un lēmumu pieņem parlamenta locekļi, kuriem var nebūt pietiekamas juridiskas zināšanas, lai nekļūdīgi izvērtētu Valsts prezidenta izdarītā pārkāpuma nozīmi un prezidenta vainu. Tā kā impīčmenta procedūra nav pārsūdzama, pastāv varbūtība, ka impīčmenta galīgais lēmums par apsūdzību un atlaišanu no amata nav pamatots, un tādēļ visai stingri diskvalifikācijas noteikumi būtiski var aizskart personas pamattiesības.

Pat gadījumā, ja persona ir sodīta vispārējā krimināltiesiskā kārtībā, un kā sods ir piemērots kandidēšanas aizliegums, saskaņā ar kriminālprocesuālo regulējumu, sodāmība

⁸⁰³ Article 65. Constitution of Czech Republic (1992). http://www.hrad.cz/en/ustava_cr/index.shtml (skatīts 18.04.2007.)

⁸⁰⁴ Par cilvēka pamattiesību ierobežošanas kritērijiem skat. Levits E. Cilvēktiesību piemērošanas pamatjautājumi Latvijā. Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. I.Ziemeles redakcijā. Rīga: Izglītības soļi, 2000, 284.lpp.

⁸⁰⁵ Posner R. An affair of state. The investigation, impeachment and trial of President Clinton. Harvard University Press. Cambridge. Massachusetts. London. 1999, p.109.-110.

ir dzēšama vai noņemama,⁸⁰⁶ taču šāda iespēja netiek paredzēta impīčmenta lietās noteiktajiem kandidēšanas aizliegumiem.

Turklāt, daudzās valstīs kā priekšnoteikums kandidēšanai uz augstākajiem valsts amatiem tiek izvirzīta prasība par labu reputāciju,⁸⁰⁷ un tādēļ, institūcijām, kuras izvirza kandidātus vai ievēl attiecīgās amatpersonas ir jāizvērtē to, vai personas reputācija ir atbilstoša šī amata ieņemšanai. It īpaši tajās valstīs, kur ir tautas vēlēts Valsts prezidents, katrs vēlētais vēlēšanās varēs izvērtēt bijušā prezidenta darbību, un, iespējams tādējādi netieši rehabilitēt iepriekš impīčmenta procedūrā atlaisto prezidentu.

Bez tam, ja Valsts prezidents būs izdarījis būtisku likumpārkāpumu, visticamāk, šī lieta pēc prezidenta atlaišanas tiks nodota izskatīšanai vispārējās jurisdikcijas tiesā, un, tiesa piemēros krimināltiesisku sodu. Ņemot vērā, ka sodāmība pats par sevi ir viens no aizliegumiem kandidēšanai uz dažāda līmeņa amatiem valsts institūcijās,⁸⁰⁸ sodāmība būs pamats automātiskai attiecīgās personas diskvalifikācijai.

Lietuvas pieredze R.Paksa lietā liecina, ka impīčmenta procedūrā pieņemtie lēmumi nav viennozīmīgi vērtējami, jo jau pēc atlaišanas no amata, Lietuvas Republikas Augstākā tiesa vispārējās tiesvedības kārtībā, izskatot R.Paksa apsūdzību, ir noraidījusi divus no trim apsūdzības punktiem, uz kuriem balstījās impīčmenta apsūdzība, un konstatējusi, ka R.Paksa rīcībā nav noziedzīga nodarījuma fakta.⁸⁰⁹ Līdz ar to R.Pakss uzskata, ka aizliegums uz visiem laikiem kandidēt uz Konstitūcijā minētajiem amatiem, kuru pildīšanai nepieciešams nodot zvērestu, pārkāpj viņa pamattiesības, un gatavojas iesniegt prasību pret Lietuvas valsti Eiropas Cilvēktiesību tiesā.⁸¹⁰

Gadījumā, ja persona vispārējās tiesvedības kārtībā tiek attaisnota, kandidēšanas aizliegums uz mūžu ir nesamērīgs, un tas būtiski ierobežo personas pamattiesības. Sevišķi komplicēta šī situācija ir tādēļ, ka šādiem aizliegumiem nav paredzēts pārsūdzības mehānisms un iespēja tos atcelt.

Kā redzams, impīčmenta tiesisko seku noteikšanā valstu regulējumi ir visai atšķirīgi. Ja Latvijā tiktu ieviests impīčments, autoresprāt, lietderīgi būtu noteikt terminētu aizliegumu atlaistajam Valsts prezidentam kandidēšanai uz prezidenta amatu.

⁸⁰⁶ Krimināllikuma 63.pants. Krimināllikums: LR likums. 17.06.1998. Latvijas Vēstnesis, 08.07.1998., Nr.199/200.

⁸⁰⁷ Tai skaitā, šāda prasība ir izvirzīta arī Latvijas Valsts prezidenta amata kandidātam. Skat. Valsts prezidenta ievēlēšanas likuma 2.pantu. Valsts prezidenta ievēlēšanas likums: LR likums. 03.05.2007. Latvijas Vēstnesis, 17.05.2007. Nr.79.

⁸⁰⁸ Arī Latvijas Valsts prezidenta ievēlēšanas likuma 3.pants nosaka, ka par Valsts prezidentu nevar ievēlēt personu, kura ir sodīta par tīšu noziedzīgu nodarījumu, izņemot personu, kura ir rehabilitēta vai kurai sodāmība dzēsta vai noņemta, vai, ja persona ir sodīta ar aizliegumu kandidēt Saeimas, Eiropas Parlamenta, pilsētas domes, novada domes un pagasta padomes vēlēšanās, izņemot personu, kura ir rehabilitēta vai kurai sodāmība dzēsta vai noņemta. Valsts prezidenta ievēlēšanas likums: LR likums. 03.05.2007., Latvijas Vēstnesis, 17.05.2007., Nr.79.

⁸⁰⁹ Lietuvas tiesa attaisno bijušo prezidentu Paksu. www.leta.lv, publicēts 14.12.2005. (skatīts 14.12.2005.)

⁸¹⁰ Radzevičūte A. Pakss atguvis popularitāti. Diena, 23.03.2007.; http://en.wikipedia.org/wiki/Rolandas_Pakas#Legal_trouble_following_impeachment (skatīts 12.06.2007.)

Kā iespējamais regulējums varētu būt noteikums izlaist divus pilnus prezidenta pilnvaru termiņus, kas saskaņā ar esošo Satversmes regulējumu, būtu astoņi gadi. Šādam regulējumam vienlaikus būtu preventīva nozīme, tajā pašā laikā, tas neradītu pārmērīgu personas pamattiesību aizskārumu. Arī Brazīlijas normatīvie akti nosaka terminētu maksimālo kandidēšanas aizliegumu, kas ir 8 gadi, taču šajā valstī kandidēšanas aizliegums attiecas ne tikai uz Valsts prezidenta amatu, bet arī uz citiem vēlētiem amatiem valsts institūcijās. Kā jau iepriekš minēts, 1992.gadā impīčmenta procedūras rezultātā tika atlaists Brazīlijas prezidents F.Kollors, un viņam tika noteikts šajā valstī maksimālais kandidēšanas aizliegums - 8 gadi.⁸¹¹

Attiecībā uz impīčmenta tiesiskajām sekām diskutabls ir jautājums par to, vai valstīs, kur ir parlamenta - plebiscīta impīčmenta modelis, un, kur lēmumu par prezidenta atlaišanu pieņem tauta, būtu saprātīgi noteikt aizliegumu atlaistajam prezidentam kandidēšanai uz noteiktiem amatiem. Ņemot vērā, ka vēlētajiem būtu visai sarežģīti juridiski precīzi izvērtēt impīčmenta lietas būtību, tādēļ pamatotāk būtu, ja vēlētajiem tikai lemtu par vēlēšanās doto Valsts prezidenta mandāta atsaukšanu, tomēr tālākejošas tiesiskas sankcijas šāds tautas nobalsošanas rezultāts nevarētu radīt.

5.1.2. Cita veida tiesiskās sankcijas

Līdzās kandidēšanas aizliegumam daudzas valstis atlaistajiem Valsts prezidentiem nosaka arī citas tiesiskas sankcijas.

Atlaišana no amata parasti nozīmē arī automātisku dažādu privilēģiju zaudēšanu.⁸¹² Gandrīz visās valstīs prezidentiem pēc pilnvaru termiņa izbeigšanās tiek noteiktas dažādas papildu sociālās garantijas, tiek piešķirta rezidence, privātā automašīna un citas priekšrocības, taču saskaņā ar daudzu valstu normatīvo regulējumu, atlaistie Valsts prezidenti automātiski zaudē tiesības uz šīm privilēģijām. Piemēram, likuma „Par Lietuvas Republikas prezidentu”⁸¹³ 20. pants nosaka, ka Valsts prezidents, kas atcelts no amata, zaudē visas bijušā prezidenta tiesības uz privilēģijām un ienākumiem: prezidenta nosaukumu, pensiju, apmaksātu rezidenci un apsardzi. Šīs tiesības prezidents var saglabāt, ja viņš no amata atkāpjas pirms impīčmenta procedūras sākuma.⁸¹⁴ Arī Nigērijas Konstitūcijā tieši ir noteikts, ka impīčmenta procedūras rezultātā atlaistajam

⁸¹¹ Kada N. Impeachment as a Punishment for Corruption? The Cases of Brazil and Venezuela. Checking Executive Power. Presidential Impeachment in comparative Perspective. Ed.by. J.C.Baumgartner and N.Kada. Praeger, 2003, p. 121.

⁸¹² Statkevičius M. Das Impeachment-Verfahrer gegen den litauischen Staatspräsidenten: rechtliche Regelung und politische praxis. Jahrbuch für Ostrecht.45 (2004)

⁸¹³ Republic of Lithuania Law on the Office of President. 15.06.2004. www.president.lt (skatīts 12.07.2007.)

⁸¹⁴ Statkevičius M. Das Impeachment-Verfahrer gegen den litauischen Staatspräsidenten: rechtliche Regelung und politische praxis. Jahrbuch für Ostrecht.45 (2004)

prezidentam nav tiesības saņemt eksprezidenta pensiju mūža garumā, kura ir ekvivalenta ar esošā Valsts prezidenta atalgojumu.⁸¹⁵

Līdz ar atlaišanu no amata parasti tiek zaudētas arī tiesības ieņemt dažādus goda amatus, kuri pienākas bijušajiem Valsts prezidentiem. Piemēram, Ukrainas Konstitūcija nosaka, ka Ukrainas prezidentam tiek uz mūžu piešķirts Ukrainas prezidenta nosaukums, tomēr šāda privilēģija nav tajā gadījumā, ja prezidents ir ticis atlaists no amata impīčmenta ceļā.⁸¹⁶ Līdzīgs regulējums noteikts arī Kirgīzijas Konstitūcijā.⁸¹⁷

Saskaņā ar Francijas normatīvo regulējumu, bijušie Valsts prezidenti kļūst par *ex officio* Konstitucionālās padomes locekļiem uz mūžu,⁸¹⁸ taču gadījumā, ja prezidents tiek atlaists no amata impīčmenta kārtībā, viņš vienlaikus zaudē arī tiesības būt par Konstitucionālās padomes locekli.⁸¹⁹ Jāatzīmē gan, ka Francijas bijušie prezidenti visai pasīvi iesaistās Konstitucionālās padomes darbā, piemēram, bijušais Francijas prezidents Š.de Golls nekad pēc prezidentūras beigām neapmeklēja padomes darbu, savukārt pārējie prezidenti tās darbā piedalījās visai reti.⁸²⁰ Līdzīgi arī Paragvajā bijušajiem prezidentiem (kuri tikuši ievēlēti demokrātiskās vēlēšanās) ir piešķirta privilēģija kļūt par senatoriem uz mūžu, kas pēc būtības ir goda amats, ņemot vērā, ka šie senatori neveido kvorumu Senāta sēdēs un nav tiesīgi balsot, taču šādas privilēģijas nav tiem Valsts prezidentiem, kuri ir atlaisti no amata impīčmenta rezultātā.⁸²¹

Latvijā bijušo Valsts prezidentu tiesības uz sociālām un cita veida garantijām nosaka likuma „Par Valsts prezidenta darbības nodrošināšanu” 10. un 11.pants.⁸²²

Šī likuma 10.pants nosaka:

„(1) Atstājot Valsts prezidenta amatu, persona, kas bijusi ievēlēta par Valsts prezidentu, saņem no valsts:

- 1) ikmēneša pensiju 50 procentu apmērā no Valsts prezidenta mēneša atalgojuma;
- 2) lietošanā vienu valsts dzīvokli;
- 3) lietošanā vienu automašīnu;
- 4) sekretāru.

⁸¹⁵ Article 84. Constitution of the Federal Republic of Nigeria (1999). <http://www.nigeria-law.org/ConstitutionOfTheFederalRepublicOfNigeria.htm#FederalExecutive> (skatīts 30.08.2007.)

⁸¹⁶ Article 105. Constitution of Ukraine (1996). www.rada.kiev.ua/const/conengl.htm (skatīts 12.05.2006.)

⁸¹⁷ Ковешников Е.М., Марченко М.Н., Стешенко Л.А. Конституционное право стран Содружества Независимых Государств. Учеб. для вузов. Москва: Изд.НОРМА- ИНФРА, 1999, с.220.

⁸¹⁸ Van den Brandhof H. The French Republic. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004, p.280.

⁸¹⁹ Van den Brandhof H. The French Republic. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004, p.280.

⁸²⁰ Ibid.

⁸²¹ Article 189. Constitution of Paraguay Republic (1992). www.oefre.unibe.ch/law/icl/pa00000_.html (skatīts 23.04.2006.)

⁸²² Par Valsts prezidenta darbības nodrošināšanu: LR likums. 02.11.1995. Latvijas Vēstnesis, 10.11.1995., Nr.175.

(2) Par to, vai personai, kas bijusi ievēlēta par Valsts prezidentu, nepieciešama apsardze, katrā atsevišķā gadījumā lemj Ministru kabinets.

(3) Valsts prezidents ir diplomātiskās pases turētājs arī pēc amata pildīšanas termiņa beigām.”

Savukārt likuma 11.pantā tiek precizēts, ka iepriekš minētās sociālās un citas garantijas persona, kas bijusi ievēlēta par Valsts prezidentu saņem no pirmās dienas pēc Valsts prezidenta amata atstāšanas līdz mūža beigām, un neatkarīgi no tā, vai šai personai ir citi ienākumi.

Ja Latvijā tiktu ieviests impīčments, būtu nepieciešams veikt grozījumus šajā likumā, un noteikt, ka likuma 10.pantā minētās garantijas neattiecas uz Valsts prezidentiem, kuri ir atlaisti no amata impīčmenta procedūras rezultātā.

Arī esošajā Latvijas normatīvajā regulējumā, neatkarīgi no impīčmenta nostiprināšanas būtu vēlams noteikt, ka iepriekš uzskaitītās garantijas nesaņem tās personas, kuras ir sauktas pie krimināltiesiskās atbildības un notiesātas, jo pretējā gadījumā, saskaņā ar esošo regulējumu visas garantijas pienāktos arī tiem Valsts prezidentiem, kuri tiktu notiesāti, un šāds regulējums neatbilst tiesiskas un likumīgas valsts principiem.

Kā jau iepriekš minēts, ir iespējama situācija, kad impīčmenta procedūras kārtībā atlaistais Valsts prezidents var tikt attaisnots impīčmentam sekojošajā vispārējās tiesvedības procesā.⁸²³ Taču, jāuzsver, ka attaisnojošs spriedums nebūs pamats impīčmenta lēmuma atcelšanai un personas atjaunošanai iepriekšējā amatā,⁸²⁴ jo tas būtu pretrunā ar impīčmenta institūta mērķi un principiem.

5.2. Valsts prezidenta atlaišanas sekas attiecībā uz valsts institūciju darbību

5.2.1. Atlaistā Valsts prezidenta aizvietošana

Valsts prezidenta atlaišanas gadījumā neatkarīgi no atlaišanas veida, aktuāls ir jautājums par prezidenta pēctecību, t.i., kas turpmāk veiks Valsts prezidenta pienākumus, jo pēkšņa prezidenta amata vakance valstī var radīt nestabilitāti un nenoteiktību.

Tiesību zinātnē var izdalīt divus Valsts prezidenta amata vakances veidus:

- 1) īslaicīga amata vakance;
- 2) pastāvīga amata vakance.⁸²⁵

Īslaicīga Valsts prezidenta amata vakance rodas gadījumā, ja prezidents, piemēram, ir devies ārvalstu vizītē, vai arī īslaicīgas saslimšanas vai citu iemeslu dēļ ir

⁸²³ Lietuvas tiesa attaisno bijušo prezidentu Paksu. www.leta.lv, publicēts 14.12.2005. (skatīts 14.12.2005.)

⁸²⁴ Skat. arī Статкявичюс М. Импичмент и его последствия. Закон и право. 2004, No. 10, с 11.

⁸²⁵ Сравнительное конституционное право. Отв.ред. В.Е Чиркин. Москва: Международные отношения. 2002, с.363.

aizkavēts pildīt Valsts prezidenta pienākumus. Turpretim pastāvīga prezidenta amata vakance rodas, piemēram, prezidenta nāves gadījumā, ja prezidents ir atkāpies no amata vai arī zaudējis prezidenta amatu atlaišanas rezultātā.

Lielākajā vairumā pasaules valstu konstitūciju ir noregulēts jautājums par Valsts prezidenta aizvietošanas kārtību un termiņu, kurā sarīkojamas jaunas Valsts prezidenta vēlēšanas tādā gadījumā, ja valstī ir izveidojusies pastāvīga prezidenta amata vakance.

Raksturīgi, ka vairumā valstu tādā gadījumā, ja radusies pastāvīga amata vakance, tuvākajā laikā tiek sarīkotas jaunas Valsts prezidenta vēlēšanas un tikmēr prezidenta amata pienākumus izpilda prezidenta vietas izpildītājs. Tomēr arī šī kārtība nav identiska visās valstīs.

5.2.1.1. Prezidenta aizvietošanas kārtība valstīs, kur pastāv viceprezidenta institūts

Vairākās pasaules valstīs līdzās Valsts prezidenta institūtam pastāv arī viceprezidenta institūts. Viceprezidenta galvenais uzdevums ir būt par Valsts prezidenta pastāvīgu palīgu, savukārt gadījumos, kad Valsts prezidents kādu iemeslu dēļ nespēj veikt savus amata pienākumus, - būt prezidenta aizvietotājam.

Jānorāda, ka viceprezidenta institūtam katrā valstī ir sava specifika un arī valstīs, kur pastāv viceprezidenta amats, prezidenta aizstāšanas kārtība un termiņi atšķiras. Visbiežāk viceprezidenti izpilda Valsts prezidenta amata pienākumus līdz brīdim, kad tiek ievēlēts jaunais Valsts prezidents,⁸²⁶ savukārt citās valstīs, kā, piemēram, ASV netiek rīkotas jaunas prezidenta vēlēšanas un viceprezidents kļūst par ASV prezidentu uz visu atlikušo prezidentūras termiņa laiku.

ASV Konstitūcijas 2.panta 1.daļas 6.pagrāfs un 1967.gadā pieņemtais Konstitūcijas 25.labojums precīzi nosaka kārtību, kā rīkoties prezidenta vakances gadījumā. Konstitūcijas 25.labojuma 1.daļa nosaka: „Ja prezidents tiek atcelts no amata, iet bojā vai atkāpjas, par prezidentu kļūst viceprezidents”.⁸²⁷ Līdz ar to, šādā gadījumā, ja prezidenta vakance ir pastāvīga, ASV viceprezidents kļūst par ASV prezidentu uz atlikušo prezidentūras termiņu un viņam ir visas prezidenta tiesības un pienākumi neraugoties uz to, ka šī persona nav tikusi ievēlēta tieši par ASV prezidentu. Turpretim, ja prezidenta amata vakance ir īslaicīga, tad tādā gadījumā, saskaņā ar 25.labojuma 3.daļu ASV viceprezidents kļūst par prezidenta vietas izpildītāju (*acting president* - angļu val.)

⁸²⁶ Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист. 2003, с.314.

⁸²⁷ Constitution of the United States (1787.) <http://www.gpoaccess.gov/constitution/index.html> (skatīts 19.04.2007.) Par Konstitūcijas 25.labojumu skat. <http://www.amendment25.com/> (skatīts 19.04.2007.).

līdz brīdim, kad prezidents nenosūta rakstisku paziņojumu par spēju atsākt pildīt amata pienākumus.⁸²⁸

Pirmais ASV viceprezidents Dž.Adams (*J.Adams*), raksturojot viceprezidenta amatu, norādīja, ka „ASV viceprezidenta amats ir visnenozīmīgākais amats, kādu vispār var iedomāties”.⁸²⁹ Ņemot vērā, ka tajā laikā vēl nebija stājies spēkā Konstitūcijas 25. labojums, kurš nosaka to, ka viceprezidents ir nākamais Valsts prezidenta aizstājējs, šai Dž.Adamsa atziņai var piekrist, jo, ja vērtē viceprezidenta institūta kompetenci laikā, kad valsts galva ir prezidents, tad tiešām viceprezidentam nav būtiska ietekme. Tomēr mūsdienās, ņemot vērā, ka viceprezidents ir ASV prezidenta aizstājējs un pastāvīgas prezidenta vakances gadījumā kļūst par Valsts prezidentu līdz prezidentūras termiņa beigām,⁸³⁰ nav pamats uzskatīt viceprezidenta amata par nenozīmīgu.

Eiropā viceprezidenta institūts nav izplatīts, - par to liecina fakts, ka no visām divdesmit septiņām Eiropas Savienības dalībvalstīm, no kurām divdesmit ir republikas, viceprezidenta institūts ir nostiprināts tikai divu valstu – Bulgārijas un Kīpras konstitūcijās. Turklāt Bulgārija ir vienīgā Eiropas Savienības dalībvalsts, kur praksē pastāv viceprezidenta amats. Bulgārijas Konstitūcijas 97.panta 3.daļa nosaka, ka gadījumā, ja ir radusies pastāvīga Valsts prezidenta vakance, viceprezidents uzņemas prezidenta pienākumus līdz amata pilnvaru termiņa beigām.⁸³¹

Kā jau minēts, otra Eiropas Savienības dalībvalsts, kuras Konstitūcijā ir nostiprināts viceprezidenta institūts, ir Kipra. 1960.gadā pieņemtās Kīpras Konstitūcijas 1.pants nosaka, ka “Kipra ir neatkarīga republika ar prezidentālu pārvaldi, kuras prezidents ir grieķis, bet viceprezidents – turks, kurus attiecīgi ievēlējušas Kīpras grieķu un turku sabiedrības”.⁸³² Taču jānorāda, ka patiesībā Kīprā viceprezidenta amats ir vakants, jo kopš 1963.gada decembra turki nepiedalās valsts institūciju darbībā un 1983.gadā turku kontrolētā Kīpras teritorija pasludināja sevi par Ziemeļkipras Turku Republiku, kuru atzīst tikai Turcija.⁸³³ Līdz ar to Bulgārija ir vienīgā Eiropas Savienības dalībvalsts, kurā reāli pastāv viceprezidenta amats.

⁸²⁸ Constitution of the United States (1787.) <http://www.gpoaccess.gov/constitution/index.html> (skatīts 19.04.2007.) Par Konstitūcijas 25.labojumu skat. <http://www.amendment25.com/> (skatīts 19.04.2007.).

⁸²⁹ www.whitehouse.gov/history/presidents/ja2.html (skatīts 12.04.2007). Arī vairākus gadus vēlāk interesantu atziņu par viceprezidenta amatu puda divdesmit astotais ASV viceprezidents T.Maršals (*T.Marshall*), kurš bija ASV viceprezidents laikā no 1913. līdz 1921.gadam, līdzībās norādot: „Reiz bija divi brāļi. Viens devās jūrā; otrs tika ievēlēts par viceprezidentu. Un vairs nekas netika dzirdēts ne par vienu no viņiem.” Citēts pēc: http://en.wikipedia.org/wiki/Vice_President_of_the_United_States (skatīts 12.04.2007.)

⁸³⁰ ASV vēsturē bijuši 9 gadījumi, kad viceprezidenti ir kļuvuši par ASV prezidentiem. http://en.wikipedia.org/wiki/Vice_President_of_the_United_States (skatīts 19.04.2007.)

⁸³¹ The Constitution of Bulgaria (1991). http://www.president.bg/en/v_pravo.php (skatīts 22.06.2007.)

⁸³² Constitution of the Republic of Cyprus (1960). <http://confinder.richmond.edu/admin/docs/cyprus.pdf> (skatīts 11.05.2007.)

⁸³³ <https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/cy> (skatīts 22.06.2007.)

To, ka valstīs, kur pastāv viceprezidenta amats nav vienāda Valsts prezidenta aizvietošanas kārtība apliecina, piemēram, Ēģiptes konstitucionālais regulējums. Ēģiptē, atšķirībā no ASV un Bulgārijas, viceprezidents aizvieto Valsts prezidentu tikai īslaicīgas vakances gadījumā, turpretim, ja vakance ir ilgstoša, tad līdz jauna prezidenta ievēlēšanai prezidenta pienākumus veic parlamenta priekšsēdētājs. Ēģiptes parlamentam pastāvīgas vakances gadījumā ir jāizsludina jaunas prezidenta vēlēšanas, kurām jānotiek 60 dienu laikā kopš dienas, kad prezidenta amats ir kļuvis vakants.⁸³⁴

Arī Indijas Konstitūcijā, līdzīgi kā Ēģiptē, noteikts, ka viceprezidents darbojas kā prezidenta vietas izpildītājs līdz brīdim, kamēr tiek ievēlēts jaunais Valsts prezidents.⁸³⁵ Raksturīgi, ka šādā gadījumā ir ierobežotas arī viceprezidenta kā prezidenta vietas izpildītāja tiesības, respektīvi, viceprezidentam, kurš tikai īslaicīgi izpilda prezidenta pienākumus, nepiemīt Valsts prezidenta kompetences.

Līdz ar to, iepriekš aplūkotie piemēri parāda, ka arī tajās valstīs, kur pastāv viceprezidenta amats, Valsts prezidenta aizvietošanas regulējums mēdz atšķirties, jo ir valstis, kurās viceprezidents kļūst par Valsts prezidentu uz visu pilnvaru termiņu, turpretim citās valstīs viceprezidents ir tikai prezidenta palīgs un īslaicīgs prezidenta pienākumu izpildītājs.

5.2.1.2. Prezidenta aizvietošana valstīs, kur nepastāv viceprezidenta institūts

Valstīs, kur nepastāv viceprezidenta institūts, visbiežāk sastopama pieeja, ka prezidenta pienākumus līdz jaunā Valsts prezidenta ievēlēšanai pilda parlamenta priekšsēdētāji (valstīs, kur ir divpalātu parlamenti - visbiežāk augšpalātas priekšsēdētāji), vai valdības vadītāji,⁸³⁶ tomēr pastāv arī citi modeļi.

Valstīm, kurās nav viceprezidenta institūts, raksturīgs, ka tādā gadījumā, ja prezidenta vakance ir pastāvīga, šīs personas izpilda Valsts prezidenta amata pienākumus tikai līdz brīdim, kad amatā stājas jaunievēlētais prezidents.

Vairumā valstu, it īpaši Eiropā, populārākais modelis ir, ka Valsts prezidenta aizvietošana tiek uzticēta parlamentu priekšsēdētājiem, piemēram, Lietuvā, Igaunijā, Ungārijā, Slovēnijā, Grieķijā un Portugālē. Tajās valstīs, kur ir divpalātu parlamenti, aizvietošana tiek noteikta atšķirīgi, piemēram, Itālijā prezidentu aizvieto parlamenta

⁸³⁴ Сравнительное конституционное право. Отв.ред. В.Е. Чиркин. Москва: Международные отношения. 2002, с.363.; Constitution of Egypt (1971). <http://www.presidency.gov.eg> (skatīts 07.08.2007.)

⁸³⁵ Article 65. Constitution of India (1949). <http://lawmin.nic.in/coi.htm> (skatīts 16.07.2007.), skat. arī <http://vicepresidentofindia.nic.in/const.asp> (skatīts 16.07.2007.)

⁸³⁶ Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003, с.314.

augšpalātas priekšsēdētājs, turpretim Polijā - apakšpalātas priekšsēdētājs, tomēr salīdzinoši biežāk šis pienākums tiek uzticēts augšpalātu priekšsēdētājiem.⁸³⁷

Izplatīts ir arī modelis, saskaņā ar kuru Valsts prezidenta pienākumus līdz jaunā prezidenta amatā stāšanās brīdim veic premjerministri. Šāda kārtība ir nostiprināta, piemēram, Krievijas, Ukrainas, Somijas un Maltas konstitūcijās. Savukārt Slovākija šos pienākumus ir nodevusi valdības kompetencē.

Savdabīgs Valsts prezidenta aizvietošanas regulējums ir Īrijā, jo šeit prezidentu aizvieto speciāla koleģiāla institūcija, kuru sauc par Prezidenta komisiju. Šīs komisijas sastāvā ietilpst trīs locekļi - Augstākās tiesas priekšsēdētājs, parlamenta apakšpalātas priekšsēdētājs un parlamenta augšpalātas – Senāta priekšsēdētājs.⁸³⁸ Arī Austrijā gadījumā, ja prezidents nespēj veikt amata pienākumus ilgāk par 20 dienām, līdzīgi kā Īrijā prezidenta aizstāšana tiek uzticēta koleģiālai institūcijai. Atšķirība ir tā, ka Austrijā šīs kolēģijas sastāvā ir trīs parlamenta apakšpalātas prezidenti,⁸³⁹ un šāda kolēģija Austrijā darbojās visai nesen. 2004.gadā savā pilnvaru termiņa laikā nomira Austrijas valsts prezidents T.Klestils (*T.Klestil*), un tādēļ līdz jauna prezidenta ievēlēšanai tā pildīja Valsts prezidenta pienākumus.⁸⁴⁰

Arī 2001.-2002.gadā profesora J.Bojāra vadībā izstrādātajā Satversmes grozījumu projektā⁸⁴¹ bija paredzēts, ka gadījumā, ja Valsts prezidenta vakance būtu ilgstoša, tad tādā gadījumā prezidenta pienākumus līdz jauna Valsts prezidenta ievēlēšanai veiktu kolēģija, kas sastāvētu no Saeimas priekšsēdētāja, Augstākās tiesas priekšsēdētāja un Satversmes tiesas priekšsēdētāja. Tomēr šādu kolēģiju sanākšana var dažkārt sarežģīt operatīvu lēmumu pieņemšanu.

5.2.1.3. Valsts prezidenta aizvietošanas secība

Daudzas valstis savās konstitūcijās ir noteikušas vismaz divpakāpju Valsts prezidenta aizvietošanas secību, respektīvi, atrunājušas kārtību, ko darīt tādā gadījumā, ja arī prezidenta aizvietotājs objektīvu iemeslu dēļ nespēj veikt prezidenta pienākumus. Kā piemēru var minēt Francijas Konstitūciju, kura nosaka, ka gadījumā, ja arī Senāta priekšsēdētājam ir kādi šķēršļi Valsts prezidenta amata izpildīšanai, tad tādā gadījumā prezidenta amatu pilda valdība.⁸⁴² Līdzīgi kā Francijā, divpakāpju prezidenta

⁸³⁷ Конституционное право государств Европы. Отв. ред. Д.А. Ковачев. Москва: Волтерс Клувер. 2005, с.224.

⁸³⁸ Constitution of the Republic of Ireland (1937). <http://www.taoiseach.gov.ie> (skatīts 19.04.2007.)

⁸³⁹ Constitution of the Republic of Austria (1920). http://www.ris.bka.gv.at/erv/erv_1930_1.pdf (skatīts 19.04.2007.)

⁸⁴⁰ <http://www.hofburg.at> (skatīts 28.07.2007.)

⁸⁴¹ Satversmes grozījumu projekts (2002.) www.politika.lv/index.php?id=3503-35k (skatīts 12.09.2006.)

⁸⁴² Kortmann C. The French Republic. Constitutional Law of 15 EU Member states. Ed. L.Prakke, C.Kortmann. Kluwer Legal Publishers, 2004, p.250.

aizvietošanas modelis ir nostiprināts arī virknē Eiropas valstu konstitūciju, piemēram, Somijas, Portugāles, Polijas un Maltas konstitūcijās.

Grieķijas Konstitūcija⁸⁴³ norāda pat trīs institūcijas, kuras secīgi ir tiesīgas aizvietot Valsts prezidentu; tās ir - parlamenta priekšsēdētājs, savukārt, ja parlamentam tajā laikā nav priekšsēdētāja, tad iepriekšējais parlamenta priekšsēdētājs, bet, ja arī ja pēdējais no viņiem nevar ieņemt prezidenta vietu, tad to veic Ministru padome koleģiāli. Ar visai detalizētu aizvietošanas regulējumu izceļas ASV, kur šo jautājumu regulē speciāls normatīvais akts – 1947.gada „Prezidenta pēctecības akts”.⁸⁴⁴

Salīdzinot ar citām valstīm, Latvijas konstitucionālais regulējums nesniedz atbildi uz to, kā rīkoties gadījumā, ja arī Saeimas priekšsēdētājs kādu objektīvu iemeslu dēļ nespētu veikt Valsts prezidenta pienākumus. Ņemot vērā, ka šāda situācija praksē ir pilnīgi iespējama, lai izvairītos no iespējamajiem juridiskiem sarežģījumiem, būtu vēlams arī Latvijas normatīvajos aktos noteikt vairākpakāpju aizstāšanas kārtību, norādot, kas izpilda Valsts prezidenta amatu gadījumā, ja to nespēj pildīt Saeimas priekšsēdētājs. Kā iespējamu risinājumu varētu noteikt, ka gadījumā, ja arī Saeimas priekšsēdētājs nespēj veikt Valsts prezidenta pienākumus, tad Valsts prezidentu aizvieto tas Saeimas priekšsēdētāja biedrs, kurš tajā laikā neveic Saeimas priekšsēdētāja pienākumus.⁸⁴⁵

5.2.1.4. Valsts prezidenta vietas izpildītāja kompetence

Valsts prezidenta vietas izpildītāju tiesības un pienākumi parasti ir ierobežoti salīdzinājumā ar pašam prezidentam piešķirtajām tiesībām un pienākumiem. Lielākais vairums valstu konstitūcijās konkrēti nosaka tās tiesības un pienākumus, kurus nav tiesīgs īstenot prezidenta vietas izpildītājs. Šāds regulējums ir noteikts, piemēram, Lietuvas, Igaunijas, Rumānijas, Francijas un Grieķijas konstitūcijās.

Pētot jautājumu par kompetences ierobežojumiem, jāsecina, ka katrai valstij ir individuāla pieeja attiecībā uz kompetencēm, kuras aizvietotājs nav tiesīgs veikt, tomēr var izdalīt šādus vispārējus kompetences ierobežojumus:

⁸⁴³ Constitution of Greece (1975). <http://www.presidency.gr> (skatīts 12.06.2007.)

⁸⁴⁴ Neale T.D. Presidential and Vice presidential succession: overview and current legislation. <http://usinfo.state.gov/usa/infousa/politics/pres/succession.pdf> (skatīts 19.04.2007.); Presidential Succession Act of 1947. Šī normatīvā akta 19.pārgrāfs nosaka, ka gadījumā, ja arī viceprezidents nespēj veikt Valsts prezidenta pienākumus, tad tos veic Senāta *pro tempore* priekšsēdētājs, pēc tam secīgi šīs tiesības ir piešķirtas Valsts sekretāram un noteiktā kārtībā uzskaitītiem pārējiem sekretāriem (ministriem).

⁸⁴⁵ Saeimas kārtības ruļļa 21.panta 1.daļa nosaka, ka Saeimas Priekšsēdētājs reprezentē Saeimu, vada Saeimas sēdes un gādā par kārtību tajās. Priekšsēdētāja prombūtnes laikā viņa pienākumus pilda kāds no viņa biedriem pēc savstarpējas vienošanās. Priekšsēdētājs un viņa biedri sadala savā starpā arī kārtējos darbus un sēžu vadīšanu. Saeimas Kārtības rullis: LR likums. 01.09.1994. Latvijas Vēstnesis, 18.08.1994. Nr.96.

- 1) vairumā valstu prezidenta aizvietotāji nav tiesīgi atlaist parlamentu un izsludināt ārkārtas parlamenta vēlēšanas (tas tieši norādīts, piemēram, Lietuvas, Rumānijas, Francijas, Polijas, Ungārijas, Grieķijas, Krievijas un Ukrainas konstitūcijās);
- 2) vairumā valstu prezidenta vietas izpildītājam nav tiesību atlaist valdību, valdības ministrus un iecelt amatā jaunus ministrus (šāds ierobežojums tieši noteikts, piemēram, Lietuvas un Grieķijas konstitūcijās);
- 3) vairums valstu nepiešķir prezidenta vietas izpildītājam tiesības prasīt referendumu sarīkošanu (tas tieši noteikts, piemēram, Francijas, Rumānijas, Krievijas un Grieķijas konstitūcijās).

Savukārt Igaunijas parlamenta priekšsēdētājam, izpildot Valsts prezidenta amatu, teorētiski ir tiesības izsludināt ārkārtas parlamenta vēlēšanas, taču tādā gadījumā ir nepieciešams saņemt Augstākās tiesas – Valsts tiesas piekrišanu. Tāpat arī Valsts tiesai ir jāakceptē prezidenta vietas izpildītāja atteikums izsludināt likumus.⁸⁴⁶

Ungārijā līdzās jau iepriekš minētajam ierobežojumam atlaist parlamentu, prezidenta aizvietotājs nav tiesīgs atgriezt parlamentam otrreizējai caurlūkošanai likumus vai nosūtīt tos Konstitucionālajai tiesai pārbaudei.⁸⁴⁷ Savukārt Rumānijas Konstitūcija nosaka, ka prezidenta aizvietotājam nav prezidentam piešķirtā tiesība uzrunāt ar ziņojumu parlamentu par galvenajiem valsts politikas jautājumiem.⁸⁴⁸

Kā savdabīgs jāizceļ Čehijas Konstitūcijā⁸⁴⁹ noteiktais prezidenta vietas izpildītāja kompetences regulējums. Īpatnēja no varas dalīšanas teorijas ir premjerministram kā Valsts prezidenta vietas izpildītājam piešķirtā tiesība iecelt amatā tiesnešus. Tāpat specifiska ir arī apakšpalātas priekšsēdētājam kā prezidenta aizvietotājam piešķirtā tiesība atlaist Pārštāvju palātu un iecelt un atsaukt premjeru un citus valdības locekļus, pieņemt viņu demisiju.

Kā zināms, vairumā valstu, t.sk., Latvijā, galvenais prezidenta vietas izpildītāja praksē īstenotais pienākums ir likumu izsludināšana, tomēr kā izņēmumu jānorāda Slovākijas Konstitūcijas regulējumu, jo šajā valstī prezidenta vietas izpildītājs nav tiesīgs izsludināt likumus.⁸⁵⁰

Protams, sarežģītāka situācija ir tajās valstīs, kur konstitūcija nenosaka vietas izpildītāja kompetences apjomu, kas praksē var radīt juridiskas problēmas. Arī Satversmē, kā zināms, nav atrodams regulējums par Valsts prezidenta aizvietotāja kompetenci. Latvijas normatīvo aktu regulējums nesniedz atbildi uz jautājumu, vai

⁸⁴⁶ Constitution of the Republic of Estonia (1992). <http://www.president.ee/en> (skatīts 11.02.2007.)

⁸⁴⁷ Constitution of the Republic of Hungary (1949). <http://www.president.hu> (skatīts 12.02.2007.)

⁸⁴⁸ Article 97. Constitution of the Republic of Romania (1991). <http://www.cdep.ro/pls/dic> (skatīts 12.02.2007.)

⁸⁴⁹ Constitution of Czech Republic (1992). http://www.hrad.cz/en/ustava_cr/index.shtml (skatīts 18.04.2007.)

⁸⁵⁰ Article 102. The Constitution of the Slovak Republic (1992). <http://www-8.vlada.gov.sk/index.php?ID=1376> (skatīts 18.04.2007.)

Saeimas priekšsēdētājs ir tiesīgs izpildīt visas Valsts prezidenta tiesības un pienākumus, tomēr konstitucionālo tiesību teorijā un praksē izveidojusies nostāja, ka prezidenta aizvietotāji pilda tikai tos prezidenta pienākumus, kuri neprasa Valsts prezidenta subjektīvās gribas izpausmi, jeb: „pienākumu izpildītājs var tikai pildīt funkciju, bez ieskata tiesībām.”⁸⁵¹ Piemēram, nav šaubu par prezidenta aizvietotāja tiesībām izsludināt likumus, un to, ka Saeimas priekšsēdētājam kā prezidenta vietas izpildītājam būtu jāaptur likuma publicēšana, ja to saskaņā ar Satversmes 72.pantu pieprasītu ne mazāk kā 1/3 Saeimas locekļu, tomēr diskutabls ir jautājums par to, vai Valsts prezidenta vietas izpildītājam ir tiesības nosūtīt parlamentam likumus otrreizējai caurlūkošanai un apžēlot noziedzniekus. Lai izvairītos no iespējamiem pārpratumiem, būtu vēlams arī Latvijā, līdzīgi kā dominējošajā vairumā valstu, noteikt konkrētas funkcijas, kuras Valsts prezidenta vietas izpildītājs nav tiesīgs īstenot, piemēram, ietverot tādas aizliegumus kā ierosināt Saeimas atlaišanu, apžēlot noziedzniekus, izmantot likuma ierosināšanas tiesību, tiesību prasīt likuma otrreizēju caurlūkošanu, apturēt likuma publicēšanu uz savas iniciatīvas pamata, kā arī uzaicināt (nominēt) Ministru prezidentu.

Jāatzīmē, ka dažās valstīs laikā, kad Valsts prezidenta amats ir vakants, tas uzliek zināmus kompetences ierobežojumus arī citām valsts institūcijām. Piemēram, Francijas Konstitūcija nosaka, ka tikmēr premjerministrs nevar nodot apstiprināšanai parlamentā valdības deklarāciju, tāpat šajā laikā Francijas premjerministram un parlamenta deputātiem nav tiesību ierosināt Konstitūcijas grozījumus.⁸⁵²

5.2.1.5. Valsts prezidenta vietas izpildītāja amata savienojamība

Valstīm ir atšķirīga pieeja jautājumā par prezidenta vietas izpildītāja amata savienojamību. Daudzās valstīs, piemēram, Lietuvā, Vācijā, Igaunijā, Portugālē un Ungārijā, lai izvairītos no tā, ka prezidenta vietas izpildītājs varētu nonākt divdomīgā situācijā, tiek noteikts, ka laikā, kad tiek izpildīta Valsts prezidenta vieta, prezidenta vietas izpildītājam jāpārtrauc pildīt savus tiešos amata pienākumus. Savukārt Latvijā normatīvie akti nenosaka, ka Saeimas priekšsēdētājam, izpildot Valsts prezidenta vietu, būtu jāpārtrauc pildīt Saeimas priekšsēdētāja pienākumus. Šāds ierobežojums jo īpaši noderīgs varētu būt gadījumos, ja Valsts prezidenta vakance ir ilgstoša, jo vienai personai var būt sarežģīti vienlaikus sekmīgi izpildīt abu Latvijas Republikas augstāko amatpersonu pienākumus.

⁸⁵¹ Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 324.lpp.; Авакьян С.А. Досрочное прекращение полномочий президента РФ: проблемы, требующие юридического решения. Законодательство. 1999, No.3., с.97.

⁸⁵² Article 7. Constitution of the French Republic (1958). <http://www.assemblee-nationale.fr> (skatīts 24.06.2007.)

Attiecībā uz prezidenta vietas izpildītāju tiesībām kā savdabīgu jānorāda, piemēram, Turkmenistānā un arī Uzbekistānā noteikto ierobežojumu prezidenta vietas izpildītājam balotēties Valsts prezidenta vēlēšanās.⁸⁵³

5.3. Jauna Valsts prezidenta ievēlēšanas juridiskie aspekti

Kā zināms, Latvijas Valsts prezidenta aizvietošanas kārtība noteikta Satversmes 52.pantā. Saskaņā ar šo tiesību normu, gadījumā, ja Valsts prezidents atsakās no amata, nomirst vai tiek atsaukts pirms viņa amata laiks izbeidzies, Valsts prezidenta vietu izpilda Saeimas priekšsēdētājs, kamēr Saeima izvēl jaunu Valsts prezidentu. Tāpat Saeimas priekšsēdētājs izpilda Valsts prezidenta vietu, ja pēdējais atrodas ārpus valsts robežas vai citādi aizkavēts izpildīt savu amatu.⁸⁵⁴ Tādējādi, Latvija gan īslaicīgas, gan pastāvīgas amata vakances gadījumā Valsts prezidenta aizstāšanu ir uzticējusi Saeimas priekšsēdētājam, un līdzīgi kā citās valstīs, kur nepastāv viceprezidenta institūts, pastāvīgas vakances gadījumā Saeimas priekšsēdētājs veic pienākumus tikai līdz brīdim, kad tiek ievēlēts jaunais Valsts prezidents.

Lai arī Satversme 52.pantā lieto jēdzienu „kamēr Saeima *izvēlē* (autores izcēlums) jaunu Valsts prezidentu”, tomēr, Satversmes 52.pantu būtu jāinterpretē kopsakarībā ar Satversmes 40.pantu, un Saeimas priekšsēdētājam būtu jāturpina pildīt Valsts prezidenta pienākumus ne tikai līdz jauna Valsts prezidenta ievēlēšanas brīdim, bet līdz brīdim, kad prezidents ir nodevis svinīgo solījumu un uzsācis veikt amata pienākumus.

Atšķirībā no citu valstu konstitūcijām, Satversme nenosaka konkrētu termiņu, kurā jānotiek ārkārtas vēlēšanām. Kopš 2007.gada Latvijas Valsts prezidenta ievēlēšanas kārtību regulē „Valsts prezidenta ievēlēšanas likums”.⁸⁵⁵ Šī likuma 12.pants nosaka, ka gadījumā, ja esošais Valsts prezidents atsakās no amata, nomirst vai ir atlaists, tādā gadījumā ir sarīkojamas prezidenta ārkārtas vēlēšanas.

Daļēju atbildi uz to, kad būtu jānotiek ārkārtas vēlēšanām, sniedz Satversmes 51.pants, kurš paredz Saeimas tiesības atlaist Valsts prezidentu. Minētā Satversmes norma nosaka, ka Saeima pēc šāda lēmuma nekavējoši ievēl jaunu Valsts prezidentu.

⁸⁵³ Article 61. Constitution of Turkmenistan. (1992). <http://www.uta.edu/cpsees/TURKCON.htm> (skatīts 11.08.2007.); Ковешников Е.М., Марченко М.Н., Стещенко Л.А. Конституционное право стран Содружества Независимых Государств. Учеб. для вузов. Москва: Изд.НОРМА- ИНФРА, 1999, с.247.

⁸⁵⁴ Latvijas Republikas Satversme: LR likums. 15.02.1922. Latvijas Vēstnesis, 01.07.1993., Nr.43. Informācija par to, ka Saeimas priekšsēdētājs uzņemas Valsts prezidenta pienākumus tiek publicēta oficiālajā laikrakstā „Latvijas Vēstnesis”, kur Valsts prezidents paziņo, ka noteiktā laikā, piemēram, atradīsies ārpus valsts robežām un, ka tikmēr Valsts prezidenta vietu saskaņā ar Satversmes 52.pantu izpildīs Saeimas priekšsēdētājs. Kā prakse izveidojusies arī tā, ka vienlaikus tiek publicēts arī Saeimas priekšsēdētāja paziņojums, kurā tiek norādīts, ka noteiktajā laika posmā viņš izpildīs Valsts prezidenta vietu. Skat. Atrodoties ārpus valsts robežām un nododot Valsts prezidenta vietu Saeimas priekšsēdētājam. Latvijas Vēstnesis. 15.12.2006. Nr. 200 (3568)

⁸⁵⁵ Valsts prezidenta ievēlēšanas likums: LR likums. 03.05.2007. Latvijas Vēstnesis, 17.05.2007., Nr.79.

Tomēr par to, cik ilgā laikā ievēlams Valsts prezidents pārējos gadījumos, piemēram, ja līdzšinējais prezidents zaudē amatu tautas nobalsošanas ceļā, ir miris vai atteicies no amata, Satversme nesniedz. Ņemot vērā Valsts prezidenta amata nozīmīgumu, varētu uzskatīt, ka arī pārējos gadījumos būtu piemērojams noteikums par nekavējošu prezidenta ievēlēšanu, tādējādi radot vienotu sistēmu pastāvīgas Valsts prezidenta amata vakances aizpildīšanā. Vienlaikus gan jāatzīmē, ka no praktiskā aspekta jēdziens „nekavējoši” saturs ir visai neskaidrs, un, ņemot vērā, ka Latvijā pamatojoties uz Satversmes 51.pantu neviens prezidents no amata nav atlaists, arī līdzšinējā konstitucionālo tiesību prakse uz šo jautājumu atbildi nesniedz.

Tomēr Latvijas konstitucionālo tiesību praksē ir bijis gadījums, kad tika sarīkotas ārkārtas Valsts prezidenta vēlēšanas, proti, 1927.gada martā otrā pilnvaru termiņa laikā nopietni saslima un 14.martā nomira Valsts prezidents J.Čakste.⁸⁵⁶ Valsts prezidenta pienākumus no J.Čakstes nāves brīža līdz jaunā prezidenta ievēlēšanai pildīja Saeimas priekšsēdētājs P.Kalniņš.⁸⁵⁷ Saeima nolēma, ka jaunā Valsts prezidenta vēlēšanas notiks 29.martā, taču, ņemot vērā, ka Saeimas locekļi ilgi nespēja vienoties par Valsts prezidenta amata kandidātiem, vēlēšanas vairākkārt tika atliktas. Pēc ilgstošām diskusijām politiskās partijas vienojās par kompromisa figūru, un 1927.gada 8.aprīlī, 73 deputātiem balsojot „par”, bet 23 „pret”, par Latvijas Valsts prezidentu tika ievēlēts G. Zemgals, kurš tajā pašā dienā Saeimā deva Valsts prezidenta svinīgo solījumu. Līdz ar to, šis piemērs parāda to, ka Valsts prezidenta vēlēšanas ir visai sarežģīts, nopietns un laikietilpīgs process, kuru nav iespējams īstenot nekavējoši, it īpaši, ja tās ir neparedzētas ārkārtas vēlēšanas.⁸⁵⁸

Ņemot vērā, ka negaidīta Valsts prezidenta amata vakance var radīt nenoteiktību un apgrūtināt valsts augstāko institūciju ikdienas darbību, būtu vēlams Valsts prezidenta ievēlēšanas likumā precizēt, cik ātrā laikā jānotiek Valsts prezidenta ārkārtas vēlēšanām pēc tam, kad prezidenta amats ir kļuvis vakants. Saskaņā ar esošo likuma redakciju, gan kandidatūru iesniegšanas termiņa, gan vēlēšanu dienas noteikšana ir atstāta Saeimas

⁸⁵⁶ Auziņš A., Ādmīdiņš R. Brīvās Latvijas prezidenti. Rīga: Apgāds Jumava, 2003, 21.lpp.

⁸⁵⁷ Turpat, 31.lpp.

⁸⁵⁸ Arī pēc neatkarības atjaunošanas notikušās kārtējās Valsts prezidenta vēlēšanās parasti bija nepieciešamas vairākas balsošanas kārtas. Piemēram, 1993.gada 6.jūlijā, kad uz savu pirmo sēdi sanāca jaunieievēlētā 5. Saeima, notika sestās Latvijas Valsts prezidenta vēlēšanas. Šajās vēlēšanās bija nepieciešamas 3 kārtas, līdz 7.jūlijā par Valsts prezidentu ievēlēja G.Ulmani. 1996.gada vēlēšanās, kad atkārtoti prezidenta amatā no 4 kandidātiem tika ievēlēts G.Ulmanis, tas notika jau pirmajā balsošanas kārtā. Arī 1999.gada 17.jūnijā notikušajās vēlēšanās trijās kārtās neizdevās ievēlēt Valsts prezidentu. 17.jūnijā plkst. 21.44 tika izsludināta ārkārtas sēde, kurā par Valsts prezidentu ievēlēja V.Vīķi-Freibergu. 2003.gada 20.jūnijā V.Vīķe Freiberga kā vienīgā kandidāte tika ievēlēta atkārtoti. 2007.gadā notikušajās Valsts prezidenta vēlēšanās Saeimas deputāti pirmajā vēlēšanu kārtā par Valsts prezidentu ievēlēja V.Zatleru. Skat. Kukule S. Valsts prezidenta vēlēšanas: tiesiskais regulējums. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 17.10.2006.Nr. 41 (444)

prezidija kompetencē.⁸⁵⁹ Atšķirībā no Latvijas regulējuma, citu Eiropas valstu konstitūcijas vai normatīvie akti nosaka termiņu, kurā jāievēl jauns Valsts prezidents (vai vismaz jānotiek pirmajai vēlēšanu kārtai). Šajā gadījumā kā vadlīnijas prezidenta ievēlēšanai var kalpot citu demokrātisko valstu regulējums, kurās arī ir parlamenta vēlēts Valsts prezidents. Piemēram, Grieķijā parlamentam jaunu Valsts prezidentu ir jāievēl 10 dienu laikā kopš amats ir kļuvis pastāvīgi vakants,⁸⁶⁰ Igaunijā 14 dienu laikā,⁸⁶¹ savukārt Ungārijā un Čehijā ārkārtas Valsts prezidenta vēlēšanām jānotiek 30 dienu laikā.⁸⁶² Jāuzsver, ka pārāk īsu termiņu nospraušana nav attaisnojama, ņemot vērā, ka Valsts prezidenta ievēlēšanas process nedrīkst būt sasteigts.

Raksturīgs, ka valstīs, kur ir tautas vēlēts Valsts prezidents, saprotamu iemeslu dēļ ārkārtas vēlēšanu sarīkošanai parasti tiek dots ilgāks laiks, piemēram, Krievijā prezidenta vēlēšanām jānotiek ne vēlāk kā trīs mēnešus no pirmstermiņa pilnvaru pārtraukšanas brīža; Lietuvā, Īrijā, Bulgārijā un Turkmenistānā divu mēnešu laikā. Īsāks termiņš ir noteikts Francijā, kur prezidenta vēlēšanām jānotiek 35 dienu laikā kopš pastāvīgas vakances rašanās brīža.⁸⁶³

Latvijā viens no neskaidrajiem jautājumiem ir tas, uz kādu termiņu ir ievēlams jaunais Valsts prezidents, ja prezidenta amats pirms prezidentūras termiņa beigām ir kļuvis vakants, jo Satversme un arī citi normatīvie akti nesniedz uz to skaidru atbildi.

Satversmes 50.pants nosaka, ka tādā gadījumā, ja Valsts prezidents ir atlaists no amata tautas nobalsošanā, Saeima ievēl jaunu Valsts prezidentu uz atlaistā prezidenta atlikušo pilnvaru laiku. Šī ir vienīgā tiesību norma Latvijas normatīvajos aktos, kas regulē jautājumu par jaunā prezidenta pilnvaru termiņu, taču šī norma nosaka jaunā prezidenta pilnvaru termiņu tikai vienā gadījumā, t.i., ja prezidenta amats ir kļuvis vakants tā iemesla dēļ, ka tauta tautas nobalsošanā nav atbalstījusi Valsts prezidenta iniciatīvu par Saeimas atlaišanu. Tomēr Satversme nenosaka, uz kādu termiņu ievēlams prezidents, ja Valsts prezidenta vakance ir radusies citu iemeslu dēļ, piemēram, prezidenta nāves, atkāpšanās gadījumā, vai ja Saeima ir atlaidusi Valsts prezidentu Satversmes 51.panta kārtībā. Šis jautājums ir izraisījis polemiku arī starpkara laika Latvijas tiesību zinātnieku vidū. Piemēram, kādreizējais Latvijas Augstākās tiesas senators un vēlākais tieslietu

⁸⁵⁹ Valsts prezidenta ievēlēšanas likuma 12. panta 2. daļa nosaka: „Ja tiek rīkotas Valsts prezidenta ārkārtas vēlēšanas, kandidatūru iesniegšanas termiņu un Valsts prezidenta vēlēšanu dienu nosaka Saeimas Prezidijs.” Valsts prezidenta ievēlēšanas likums: LR likums. 03.05.2007. Latvijas Vēstnesis, 17.05.2007., Nr.79.

⁸⁶⁰ Article 32. Constitution of Greece (1975). <http://www.hri.org/docs/syntagma/artcl50.html#A41> (skatīts 12.06.2007.)

⁸⁶¹ Article 83. Constitution of Estonia (1992). <http://www.president.ee/en/estonia/constitution> (skatīts 10.01.2007.)

⁸⁶² Article 29.c. Constitution of the Republic of Hungary (1949). <http://www.mkab.hu/en/enpage5.htm> (skatīts 18.06.2007.); Article 56. Constitution of Czech Republic (1992). www.oefre.unibe.ch/law/icl/ez00000_.html (skatīts 12.06.2007.)

⁸⁶³ Skat. Пронкин С. В., Петруница О. Е. Государственное управление зарубежных стран: Учебное пособие. Москва: Аспект Пресс, 2001, с.224.

ministrs B.Disterlo norādījis, ka šādos gadījumos Valsts prezidents būtu vēlams pēc vispārīgā noteikuma – Satversmes 35.panta (saskaņā ar panta pašreizējo redakciju – uz 4 gadiem).⁸⁶⁴

Turpretim profesors K.Dišlers paudis viedokli, ka pareizāk būtu arī uz pārējiem gadījumiem attiecināt Satversmes 50.panta noteikumu par Valsts prezidenta ievēlēšanu „uz atlaistā Prezidenta atlikušo pilnvaru laiku”.⁸⁶⁵ Šādu nostāju tiesību zinātnieks pamato ar to, ka Satversmes 50., 51. un 52.pantā minētie gadījumi ir analogi. Kā norāda K.Dišlers, sevišķi liela līdzība ir starp 50. un 51.pantā minētajiem gadījumiem, jo abos gadījumos jaunievelamā prezidenta priekšgājējs ir atlaists no amata, tikai vienā gadījumā prezidents ir ticis atlaists tautas nobalsošanā, bet otrā gadījumā viņu ir atlaidusi Saeima.

Jānorāda, ka šis jautājums kļuva aktuāls arī Latvijas konstitucionālo tiesību praksē, jo pēc pirmā Latvijas Valsts prezidenta J.Čakstes nāves 1927.gadā, sākās aktīvas diskusijas par to, uz kādu pilnvaru termiņu ievēlams jaunais Valsts prezidents. Šajā jautājumā domas dalījās - sociāldemokrāti uzskatīja, ka jauno prezidentu var ievēlēt tikai līdz nākamās Saeimas sanāksšanai, t.i., pēc gada atkal būtu jānotiek Valsts prezidenta vēlēšanām. Turpretim Augstākās tiesu iestādes - Tiesu palātas priekšsēdētājs A.Kviesis uzskatīja, ka Valsts prezidentu ir jāievēl uz pilnu pilnvaru termiņu.⁸⁶⁶ Pēc ilgām diskusijām Saeimas frakciju birojs atzina, ka prezidents būtu ievēlams uz pilnu amata laiku, t.i., attiecīgi saskaņā ar Satversmes 35.panta tā laika redakciju, uz 3 gadiem, un Saeima šo atzinumu vienbalsīgi akceptēja.⁸⁶⁷

Pastāvīgas Valsts prezidenta vakances gadījumā pareizāk būtu jauno Valsts prezidentu ievēlēt uz pilnu pilnvaru termiņu, t.i., atbilstoši Satversmes 35.pantam, uz 4 gadiem. Šāda pieeja ir vēlamāka divu galveno iemeslu dēļ.

Pirmkārt, ja Valsts prezidenta amats kļūtu vakants īsi pirms prezidenta pilnvaru termiņa beigām, jaunievelētajam Valsts prezidentam tiktu dots visai īss laiks pienākumu pildīšanai un tik īsā laikā Valsts prezidents, visticamāk, nespētu sevi apliecināt šajā nozīmīgajā amatā un nespētu īstenot savas prezidentūras prioritātes.

Otrkārt, gadījumā, ja jauno Valsts prezidentu vēlētu uz iepriekšējā prezidenta atlikušo pilnvaru termiņu, rastos juridiska rakstura neskaidrība attiecībā uz šī prezidenta atkārtotu ievēlēšanu amatā. Proti, Satversmes 39.pantā ir noteikts, ka „viena un tā pati persona nevar būt par Valsts Prezidentu ilgāk kā astoņus gadus no vietas”. Tādā

⁸⁶⁴ Disterlo. Juridiskas piezīmes pie Latvijas Republikas Satversmes. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, Nr.7, 1923.

⁸⁶⁵ Dišlers K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīga: TNA, 2004, 120.lpp.

⁸⁶⁶ Auziņš A., Ādmīdiņš R. Brīvās Latvijas prezidenti. Rīga: Apgāds Jumava. 2003, 31.lpp.; Kukule S. Valsts prezidenta vēlēšanas: tiesiskais regulējums. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 17.10.2006. Nr.41 (444)

⁸⁶⁷ Latvijas Republikas II Saeimas V sesijas stenogrammas. 1927.gads. LR Saeimas izdevums. J.Pētersona spiestuve. 731.sleja.

gadījumā, ja jauno Valsts prezidentu ievēlētu uz atlikušo pilnvaru termiņu, būtu visai sarežģīti iekļauties šo 8 gadu robežās. Piemēram, ja persona atbilstoši Satversmes 50.pantam, tiktu ievēlēta amatā uz atlikušo atlaistā prezidenta pilnvaru termiņu – 1 gadu, bet pēc tam nolemtu kandidēt kārtējās prezidenta vēlēšanās uz 4 gadiem, un tiktu ievēlēta, tad kopā šī persona būtu pavadījusi Valsts prezidenta amatā 5 gadus, taču šai personai tiktu liegta iespēja kandidēt nākamajās vēlēšanās, jo tad viņa jau būtu pārsniegusi atļauto 8 gadu pilnvaru termiņu. Savukārt šai personai būtu palikuši neizmantoti 3 gadi. Tādējādi Satversmes 50.pantā noteiktais regulējums pēc būtības var ierobežot personas tiesības tikt ievēlētai Valsts prezidenta amatā uz 8 gadiem pēc kārtas, kā to paredz Satversmes 39.pants. Uz to, ka šāds regulējums ir optimālāks, netieši norāda arī tas, ka arī citu pasaules valstu konstitucionālajā regulējumā dominē pieeja, ka Valsts prezidents arī ārkārtas vēlēšanu gadījumā tiek ievēlēts uz pilnu pilnvaru termiņu.⁸⁶⁸

Kā redzams no iepriekš veiktās analīzes, Latvijā Valsts prezidenta aizvietošanas un jaunu vēlēšanu sarīkošanas kontekstā ir vairāki neskaidri jautājumi, kurus būtu vēlams precizēt normatīvajos aktos, lai gadījumā, ja valstī rastos pēkšņa prezidenta amata vakance, nodrošinātu Valsts prezidenta darbības nepārtrauktību, amata pēctecību un vienotu konstitucionālo praksi.

⁸⁶⁸ Tas konkrēti noteikts, piemēram, Grieķijas Konstitūcijas 32.pantā. Article 32. Constitution of Greece (1975). <http://www.hri.org/docs/syntagma/artcl50.html#A41> (skatīts 12.06.2007.). Arī Portugāles Konstitūcijas 128.pants tieši nosaka, ka Valsts prezidents ievēlams uz pilnu pilnvaru termiņu. The Constitution of the Portuguese Republic (1976). http://www.parlamento.pt/ingles/cons_leg. (skatīts 04.04.2007.) Tomēr arī tajās valstīs, kur tas nav tieši noteikts, no šo valstu konstitūciju interpretācijas izriet, ka ārkārtas prezidenta vēlēšanās ievēlētiem Valsts prezidentiem nav noteikti atšķirīgi prezidentūras termiņi.

VI NODAĻA

6. Latvijas Valsts prezidenta atlaišanas regulējuma pilnveidošanas virzieni

Kā jau minēts, pēdējo gadu laikā Satversmes regulējuma pilnveidošanas kontekstā tiesību zinātnieki un politiķi aizvien biežāk aktualizē jautājumu par Satversmes grozījumu nepieciešamību attiecībā uz Latvijas Valsts prezidenta atlaišanas kārtību.

Starptaru parlamentārisma perioda konstitucionālo tiesību praktiķis un viens no autoritatīvākajiem Satversmes tēviem A.Bergs, kurš izstrādāja Satversmes grozījumu projektu, kura galvenā ideja bija ieviest tautas vēlētu prezidentu, atbalstīja nostāju, ka: „bieži Satversmes grozījumi nav vēlamī, jo Satversmei jābūt kaut kam cietam un noturīgam, kas pēc iespējas maz tiek grozīts”.⁸⁶⁹

Arī mūsdienu konstitucionālo tiesību zinātnē pastāv līdzīgi uzskati, un jāpiekrīt konstitucionālo tiesību ekspertam G.Kusiņam, ka jebkuriem grozījumiem Satversmē jābūt pārdomātiem un juridiski nevainojamiem, un pirms grozījumu izdarīšanas Satversmē ir vēlamas plašas diskusijas un rūpīga juridiska analīze.⁸⁷⁰

Kā jau ievadā minēts, arī šī darba mērķis ir sniegt priekšlikumus Valsts prezidenta atlaišanas regulējuma pilnveidošanai un veicināt diskusiju par iespējamiem Satversmes grozījumiem Valsts prezidenta atlaišanas kontekstā.

Darbā veiktās izpētes rezultātā autore secina, ka būtu vēlams veikt grozījumus Satversmes regulējumā un precizēt prezidenta atlaišanas kārtību, kā galveno risinājumu piedāvājot nostiprināt Satversmē impīčmenta institūtu.

Impīčmenta institūta nostiprināšana Satversmē izslēgtu iespēju atlaist Valsts prezidentu bez normatīvajos aktos noteiktā juridiskā pamatojuma, taču, gadījumā, ja prezidents būtu pārkāpis normatīvo aktu regulējumu vai rīkojies pretēji sabiedrības interesēm, impīčmenta procedūra nodrošinātu efektīvu un juridiski pamatotu prezidenta atlaišanu.

Pirmā valsts, kur tika ieviests Valsts prezidenta impīčmenta institūts bija ASV. Kā liecina šīs valsts Konstitūcijas izstrādāšanas vēsture, vissarežģītākie jautājumi, kas Konstitucionālajai sapulcei bija jāizlemj attiecībā uz impīčmenta regulējuma izstrādi, bija:

- 1) kuras institūcijas kompetencē nodot impīčmenta procedūras izskatīšanu;

⁸⁶⁹ Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas 10.sēdes, 11.10.1921. stenogramma, 1574.lpp.

⁸⁷⁰ Kusiņš G. Kā pilnveidot mūsu valsts Satversmi. Satversmes reforma Latvijā: par un pret. Rīga: Sociāli ekonomisko pētījumu institūts „Latvija”, 1995, 41.lpp.

- 2) par kādiem pārkāpumiem šī procedūra būs piemērojama;
- 3) ar kādu balsu vairākumu būs jāpieņem lēmums par Valsts prezidenta atlaišanu no amata?⁸⁷¹

Līdz ar to, šie ASV Konstitūcijas izstrādātāju visvairāk diskutētie jautājumi var būt kā zināmas vadlīnijas, kurām pievērst galveno uzmanību arī Latvijas likumdevējam, gadījumā, ja tas izšķirsies par impīčmenta institūta nostiprināšanu Satversmē. Šajā darba nodaļā tiks sniegti arī autores priekšlikumi šo jautājumu iespējamam regulējumam.

Kā jau iepriekš secināts, divas no būtiskākajām impīčmenta institūta pazīmēm, kas atšķir šo institūtu no vienkāršas prezidenta atlaišanas ir tās, ka pirmkārt, lai ierosinātu prezidenta atlaišanu, ir jābūt noteiktam tiesiskam pamatojumam, un, otrkārt, normatīvajos aktos ir nostiprināta īpaša procesuāla kārtība, kādā tiek konstatēta un pierādīta attiecīgās amatpersonas vaina.

Dažādu valstu konstitūcijās ir noteikti atšķirīgi juridiskie pamatojumi, kad pret Valsts prezidentu var uzsākt impīčmenta procedūru.

Gadījumā, ja Satversmē tiktu nostiprināts impīčmenta institūts, būtu vēlams noteikt, ka pamatojums impīčmenta uzsākšanai ir prezidenta izdarīts „Satversmes vai būtisks likuma pārkāpums”. Šāda pamatojuma priekšrocība ir salīdzinoši vienkārša juridiskā kvalifikācija, kas izslēdz politisku argumentu nozīmi.

To, vai attiecīgās darbības ir kvalificējas kā Satversmes vai likuma pārkāpums, būtu jāizvērtē impīčmenta procedūrā iesaistītajām institūcijām. Tomēr šīs procedūras īstenotājiem būtu jāņem vērā, ka impīčmenta institūts ir konstitūcijas aizsardzības mehānisms, kurš tiek pielietots būtisku pārkāpumu gadījumā, un nebūtu pamata piemērot šo procedūru par jebkuru formālu likuma pārkāpumu.

Ņemot vērā, ka impīčmenta pamatprincips ir tas, ka par impīčmenta uzsākšanu lemj parlaments, arī Latvijā tiesības ierosināt impīčmenta procedūras uzsākšanu būtu Saeimai. Taču, kā liecina gan iepriekš analizētā ASV, gan arī citu valstu pieredze, viens no sarežģītākajiem jautājumiem ir tieši tas, kam uzticēt atbildīgo un komplicēto pienākumu izvērtēt to, vai Valsts prezidenta darbības ir tādas, kas kvalificējas kā priekšnoteikums prezidenta atlaišanai.

Latvijā nebūtu īsti piemērots modelis, kas dotu tiesības izvērtēt šo jautājumu vēlētājiem tautas nobalsošanā - gan tā iemesla dēļ, ka šāds modelis ir piemērots tajās valstīs, kur ir tautas vēlēts Valsts prezidents, gan arī tādēļ, ka vēlētājiem būs visai

⁸⁷¹ Perkins W.B. The Political Nature of Presidential Impeachment in the United States. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Edited by J.C.Baumgartner and N.Kada. Praeger, 2003, p. 23.-24.

sarežģīti juridiski pamatoti izvērtēt to, vai prezidenta darbības ir kvalificējas kā Satversmes vai likuma pārkāpums.

Tāpat arī kā labākais risinājums nebūtu tāds modelis, saskaņā ar kuru šos apstākļus nodotu izvērtēt Augstākajai tiesai. Latvijā Augstākā tiesa nebūtu piemērota impīčmenta lietu izskatīšanai divu galveno iemeslu dēļ. Pirmkārt, ņemot vērā to, ka Augstākās tiesas kompetencē Latvijā nav izskatīt konstitucionāla rakstura jautājumus, kur tomēr nepieciešamas specifiskas zināšanas, un, otrkārt, gadījumā, ja Valsts prezidents būtu izdarījis tādu pārkāpumu, kad pēc atlaišanas no amata tiktu arī tiesāts vispārējās jurisdikcijas kārtībā, tad Augstākā tiesa būtībā šīs personas nodarījumu izvērtētu divreiz – pirmo reizi impīčmenta kārtībā, bet otro reizi vispārējās jurisdikcijas kārtībā.

Latvijas situācijā kā piemērotākie risinājumi varētu būt divi iespējamie modeļi, kas paredzētu Satversmes tiesas iesaistīšanos šajā procedūrā. Raugoties pēc tā, kāda ir citu valstu konstitucionālo tiesu loma impīčmenta procedūras veikšanā, iespējamās ir divas pieejas.

Pirmkārt, pēc tam, kad Saeima ir nolēmusi uzsākt impīčmenta procedūru, apsūdzības lietu nodod izskatīšanai Satversmes tiesā, un tās kompetencē ir gan lemt par to, vai apsūdzētā prezidenta darbības ir kvalificējas kā Satversmes vai likuma pārkāpums, kā arī lemt par Valsts prezidenta atlaišanu no amata.

Otrs iespējamais risinājums ir tāds, ka pēc tam, kad Saeima ir nolēmusi uzsākt impīčmenta procedūru, Satversmes tiesai tiek nodots izvērtēt tikai to jautājumu, vai Valsts prezidenta darbības ir kvalificējas kā Satversmes un likumu pārkāpums. Pēc tam, kad Satversmes tiesa būtu atzinusi, ka prezidents ir pārkāpis Satversmi vai likumu, Satversmes tiesas atzinums tiktu nodots izvērtēšanai parlamentam, kur katrs Saeimas loceklis, pamatojoties uz speciālistu – Satversmes tiesas tiesnešu atzinumu, balsotu par to, vai atlaist Valsts prezidentu no amata.

Satversmes tiesa būtu piemērotāka gan tā iemesla dēļ, ka, pirmkārt, konstitucionālajām tiesām raksturīga augstāka sabiedrības uzticība, salīdzinot ar vispārējās jurisdikcijas tiesām,⁸⁷² gan arī tādēļ, ka impīčmenta gadījumā tiek lemts par Valsts prezidenta konstitucionālo atbildību, un šis jautājums pēc savas būtības Latvijā vistiešāk attiecas uz Satversmes tiesas kompetenci.

Latvijā piemērotāks būtu tieši otrais variants, kad Satversmes tiesa nevis pieņemtu galīgo lēmumu par Valsts prezidenta atlaišanu, bet, izvērtējot faktiskos apstākļus un juridiskos faktus, sniegtu atzinumu par to, vai prezidents ir izdarījis Satversmes vai citu būtisku likumu pārkāpumu. Galīgā lēmuma pieņemšanu par prezidenta atlaišanu būtu

⁸⁷² Forlanders H. (*Vorländer H.*) Iztulkotājs kā suverēns ar neierobežotu varu. *Likums un Tiesības*. 2001, Nr.10, 301.lpp.

jāuztic Saeimai, ņemot vērā, ka Saeimas locekļi saskaņā ar Satversmes 5. pantu ir tautas priekšstāvji, ar kuru starpniecību tauta netiešā veidā īsteno savu suverēno varu. Turpretim Satversmes tiesas sastāvā ir tikai septiņi tiesneši, kurus Saeima aizklāti balsojot apstiprina ar ne mazāk kā 51 balsu vairākumu,⁸⁷³ un tādēļ pamatotāk būtu, ja galīgo lēmumu par Valsts prezidenta atlaišanu pieņemtu parlaments, kurš ir visas tautas priekšstāvības institūcija. Turklāt, ņemot vērā, ka Saeimā ir simts tautas priekšstāvji, tajā ir pārstāvēta lielāka uzskatu dažādība, un tautai nebūtu pamata apšaubīt šāda lēmuma leģitimitāti.

Ja Satversmes tiesa atzītu, ka Valsts prezidents ir izdarījis Satversmes vai citu būtisku likuma pārkāpumu, Saeimas locekļi, pamatojoties uz šo atzinumu, balsojot saskaņā ar savu pārliecību, pieņemtu galīgo lēmumu par Valsts prezidenta atlaišanu no amata.

Kā pamatoti norāda bijušais Satversmes tiesas priekšsēdētājs, profesors A.Endziņš, viņaprāt, Satversmes tiesas politizēšana varētu būt viens no lielākajiem draudiem Satversmes tiesas autoritātei.⁸⁷⁴ Tādēļ gadījumā, ja lēmuma pieņemšana par Valsts prezidenta atlaišanu tiktu nodota Satversmes tiesai, tas varētu būt viens no faktoriem, kas mestu aizdomas par šīs tiesas politizēšanos jeb iejaukšanos politikā.

Varētu rasties šaubas par to, vai Saeimas locekļi būs objektīvi, lemjot par prezidenta atlaišanu. Šajā gadījumā, protams, Saeimas locekļiem, balsojot par šādu lēmumu ir jāņem vērā pašu dotais svinīgais solījums, kurš nostiprināts Satversmes 18.pantā, saskaņā ar kuru Saeimas locekļi ir zvērējuši gan stiprināt suverenitāti, gan savus pienākumus pildīt godprātīgi un pēc labākās apziņas, kā arī ievērot Latvijas Satversmi un likumus. Arī Lietuvas Konstitucionālā tiesa attiecībā uz Seima lēmumu pieņemšanu impīčmenta lietās norādījusi, ka „Seima locekļiem jāņem vērā, ka viņu brīvais mandāts nevar tikt uztverts tikai kā atļauja lemt vienīgi pēc saviem ieskatiem, ignorējot konstitūciju”,⁸⁷⁵ un šo Lietuvas Konstitucionālās tiesas secinājumu būtu jāņem vērā arī citu valstu parlamenta locekļiem.

Atsevišķi konstitucionālo tiesību zinātnieki⁸⁷⁶ ir pauduši viedokli, ka Eiropā visloģiskākā būtu īpašu tiesu izveidošana pēc Francijas Augstās justīcijas tiesas parauga,

⁸⁷³ Satversmes 85.pants. Skat. arī Satversmes tiesas likuma 3. un 4.pantu. Satversmes tiesas likums: LR likums. 05.06.1996., Latvijas Vēstnesis, 14.06.1996., Nr.103.

⁸⁷⁴ Endziņš A. Latvijas Republikas Satversmes tiesas loma Latvijas Republikas Satversmē noteikto vērtību aizsardzībā. Konstitucionālās tiesas loma valsts konstitūcijā nostiprināto vērtību aizsardzībā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007,17.lpp.

⁸⁷⁵ On the Compliance of Article 1.¹ (wording of 4 May 2004) and paragraph 2 (wording of 4 May 2004) of Article 2 of the Republic of Lithuania Law on presidential elections with the constitution of the Republic of Lithuania. Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. 25.05.2004. No.24/04. www.lrkt.lt (skatīts 12.08.2007.)

⁸⁷⁶ Конституционное право государств Европы. Отв. ред. Д.А. Ковачев. М., Волтерс Клувер, 2005, с.312

kas „pēc definīcijas ir tiesu institūcija ar tai raksturīgiem atribūtiem.”⁸⁷⁷ Šāds risinājums kā piemērotākais autoruprāt tiek norādīts tādēļ, ka tas izslēgtu virkni jautājumu, it sevišķi par parlamenta lomu un vietu atlaišanas procesā. Tomēr tādā gadījumā, ja impīčmentu izskatīšanai tiktu veidotas speciālas tiesas, galvenās neskaidrības būtu par to, kas ietilptu šīs tiesas sastāvā, kādā kārtībā izraudzītos tās tiesnešus, un pēc kādām procesuālām tiesību normām tā darbotos. Turklāt pastāvētu arī zināmas šaubas par sabiedrības uzticību šādai maz zināmai institūcijai.

Tajās valstīs, kur ir nostiprināts impīčmenta institūts, kopš brīža, kad ir saņemts priekšlikums uzsākt impīčmenta procedūru, šo iniciatīvu uzreiz neizvērtē viss parlamentāriešu korpuss, bet apsūdzības sagatavošanai tiek veidotas speciālas komisijas, kuras izvērtē iesniegtos pierādījumus un sagatavo Valsts prezidenta apsūdzības ziņojumu. Latvijas gadījumā speciālās impīčmenta izmeklēšanas komisijas sastāvā būtu jāiesaista parlamenta frakciju pārstāvji, kā arī Augstākās tiesas priekšsēdētājs un Ģenerālprokurors, kuriem būtu padomdevēju tiesības.

Pēc tam, kad komisija ar tās locekļu balsu vairākumu izvirzītu apsūdzību pret Valsts prezidentu, tā tiktu nodota balsošanai Saeimas sēdē. Gadījumā, ja vismaz puse no visiem Saeimas locekļiem nobalsotu par impīčmenta uzsākšanu, tad lietu nodotu izskatīšanai Satversmes tiesā, kura izvērtētu parlamenta izvirzīto apsūdzību, un sniegtu atzinumu par to, vai apsūdzētā Valsts prezidenta darbības ir kvalificējamas kā Satversmes vai cits būtisks likuma pārkāpums.

Tādā gadījumā, ja Satversmes tiesa konstatētu, ka Valsts prezidents ir izdarījis šādu pārkāpumu, Satversmes tiesas atzinums būtu nododams Saeimai, kur deputāti balstoties uz atzinumā konstatētajiem juridiskajiem faktiem, balsotu „par” vai „pret” Valsts prezidenta atlaišanu. Ja par Valsts prezidenta atlaišanu Saeima nobalsotu ar ne mazāk kā 2/3 visu Saeimas locekļu balsu vairākumu, prezidents būtu uzskatāms par atlaistu. Līdz ar to impīčmenta regulējumā būtu iespējams saglabāt prasību pēc tāda paša balsu vairākuma, kāds ir noteikts esošajā Satversmes 51.panta regulējumā.

Ja Satversmē tiktu nostiprināts impīčmenta institūts, būtu vēlams normatīvajos aktos noteikt aizliegumu atlaistajam Valsts prezidentam atkārtoti kandidēt uz prezidenta amatu. Kā optimāls diskvalifikācijas ierobežojums pret impīčmenta kārtībā atlaistajiem Valsts prezidentiem būtu noteikums izlaist divus pilnus prezidenta pilnvaru termiņus, kas saskaņā ar esošo Satversmes regulējumu, būtu astoņi gadi. Šādam regulējumam vienlaikus būtu preventīva nozīme, tajā pašā laikā, tas neradītu pārmērīgu personas pamattiesību aizskārumu.

⁸⁷⁷ Конституционное право государств Европы. Отв. ред. Д.А. Ковачев. М., Волтерс Клувер, 2005, с.312

Viens no sarežģītākajiem jautājumiem ir par to, vai gadījumā, ja pret Valsts prezidentu ir uzsākta impīčmenta procedūra, vai tas nozīmē automātisku viņa pilnvaru apturēšanu. Kā secināts iepriekš, pasaules valstu regulējumi šajā jautājumā ir dažādi. Lai noskaidrotu, kāds regulējums būtu vispiemērotākais Latvijā, nebūt pareizi pārņemt kādas citas valsts modeli, neiekļaujot tos vienotā Satversmes sistēmā un neņemot vērā valsts politiskās kultūras pieredzi.

No vienas puses, impīčmenta lietas ierosināšana pret Valsts prezidentu norāda, ka ir pietiekami pamatotas aizdomas par to, ka prezidents ir pārkāpis Konstitūciju un tādējādi kaitējis sabiedrības interesēm. Pastāvot tiesiskuma principam, jebkura valsts amatpersona, pār kuru ir aizdomu ēna prettiesisku darbību veikšanā būtu jāatstata no valsts pārvaldes procesiem, un arī Valsts prezidentu šādā gadījumā būtu uz laiku jāatstata no pienākumu pildīšanas. No otras puses, tā kā Latvijas Valsts prezidents ir nevienai varai nepieskaitāma institūcija, un ir augstākā amatpersona valstī, tad vispārēja atstatīšanas principa ievērošana nebūtu pamatota, ņemot vērā, ka prezidents piedalās politiskos procesos. Neatkarīgi no tā, ka Valsts prezidents savā politikā ievēro Saeimas izvirzītās pamatnostādnes, tomēr prezidentam, esot aktīvam iekšpolitikā un ārpolitikā, pastāv liela varbūtība, ka viņam parlamentā rodas politiskie pretinieki. Tādējādi impīčmenta lietas ierosināšana var būt noderīgs mehānisms, kā panākt Valsts prezidenta atstatīšanu no pienākumu izpildes, un parlaments ar 51 balsu vairākumu (kas parasti ir koalīcijas minimālais balsu vairākums) varētu ierosināt impīčmenta procedūru un atstatīt prezidentu no amata uz impīčmenta procedūras laiku. Lai arī daudzu valstu konstitūcijas paredz šādu modeli, tomēr jāatzīst, ka tas nav pietiekami drošs mehānisms, jo nenodrošina līdzsvaru starp parlamenta un prezidenta institūtu. Tajā pašā laikā jāatzīst, ka nepilnīgs arī būtu regulējums, kas paredzētu, ka, neskatoties uz impīčmenta procedūras ierosināšanu, Valsts prezidents turpinātu pildīt amata pienākumus. Šāds regulējums neļautu operatīvi novērst situāciju, ka prezidents turpina izmantot savas amata priekšrocības pretēji valsts un sabiedrības interesēm.

Tā kā iepriekš tika norādīts, ka katrai no pieejām ir savas priekšrocības un trūkumi, promocijas darba autore izvirza savu priekšlikumu, kādu būtu jāievieš Satversmē attiecībā uz Valsts prezidenta amata pienākumu veikšanas turpināšanu impīčmenta procedūras ierosināšanas gadījumā.

Lai novērstu iespēju, ka parlaments (koalīcijas partijas) impīčmenta procedūru izmantotu kā mehānismu Valsts prezidenta darbības neutralizēšanai, Satversmē būtu jānosaka, ka gadījumā, ja par impīčmenta procedūras uzsākšanu parlaments nobalso vairāk nekā ar pusi visu Saeimas locekļu balsu vairākumu, bet mazāk kā ar 2/3 balsu vairākumu, tad Valsts prezidents, neskatoties uz apsūdzības izvirzīšanu un impīčmenta

procedūras uzsākšanu, turpina pildīt prezidenta pienākumus. Savukārt, ja par impīčmenta uzsākšanu Saeima nobalso ar ne mazāk kā 2/3 visu Saeimas locekļu balsu vairākumu, tad Valsts prezidents vienlaikus ar impīčmenta ierosināšanas procedūras uzsākšanu tiktu atstatīts no amata pildīšanas pienākumiem.

Šādas duālas sistēmas ieviešana nodrošinātu, ka tiktu novērstas iespējas ar minimālu balsu vairākumu izolēt Valsts prezidentu no politiskiem procesiem, taču vienlaikus, pastāvot nopietnām bažām par prezidenta darbību valsts interesēs, tas dotu parlamentam iespēju nekavējoties atstatīt prezidentu no pienākumu veikšanas. Tādējādi parlamentam tiktu dota iespēja pašam izvēlēties, vai tas vēlas vienlaikus ar impīčmenta procedūras ierosināšanu atstatīt prezidentu no turpmākas amata pienākumu pildīšanas.

Šāda sistēma padara lieku arī jautājumu par to, vai impīčmenta procedūrai nepieciešams noteikt norises termiņu. Nereti valstu konstitūcijās impīčmenta termiņš tiek noteikts, jo vienlaikus ar impīčmenta procedūras ierosināšanu normatīvie akti automātiski liedz prezidentam turpināt amata pienākumu pildīšanu. Nepastāvot normatīvajos aktos noteiktam konkrētam termiņam, kurā parlamentam ir jāpieņem galīgais lēmums par prezidenta atlaišanu, atstatītais Valsts prezidents nav aizsargāts, jo parlaments un impīčmenta veikšanā iesaistītās kompetentās institūcijas izmeklēšanu var veikt neierobežoti ilgi, tādējādi faktiski izolējot prezidentu no politiskās darbības. Savukārt, ja normatīvajos aktos ir noteikts konkrētu termiņš, kurā jānotiek impīčmenta procedūrai, var rasties cita problēma, proti, konkrēti fiksēts termiņš var radīt situāciju, ka impīčmenta izmeklēšana nenotiek pilnīgi un vispusīgi, jo priekšplānā izvirzās jautājums par „paspēšanu laikā”, nevis „vispusīgu izmeklēšanu”. Ņemot vērā, ka ne krimināltiesību, ne administratīvo tiesību, ne arī civiltiesību procesuālās normas nenosaka konkrētus termiņus, kurā tiesām ir jāpieņem galīgais nolēmums, tad, paredzot Konstitūcijā impīčmenta procedūru, kas pēc būtības arī ir juridiska procedūra, būtu jārada mehānisms, kurš padara lieku jautājumu par konkrēta termiņa nepieciešamību.

Autores ierosinātā duālā impīčmenta uzsākšanas procedūra padara termiņa jautājumu lieku, jo, gadījumā, ja impīčmenta procedūra tiek ierosināta ar vairāk nekā 50 Saeimas locekļu balsu vairākumu, bet mazāk kā ar 2/3 balsu vairākumu, tad Valsts prezidents turpina pildīt amata pienākumus, un parlaments ir ieinteresēts impīčmenta procedūras nenovilcināšanā. Respektīvi, termiņa neesamība nekaitē prezidentam, jo viņš netiek izolēts no politiskiem procesiem, ne arī parlamentam, jo parlamenta ziņā ir pašam noteikt šo termiņu, kurā parlaments pabeidz impīčmenta izmeklēšanu. Savukārt, ja impīčmenta procedūra tiek ierosināta ar ne mazāk kā 2/3 balsu vairākumu, kas nozīmē, ka Valsts prezidents automātiski tiek atstatīts no amata pildīšanas, tad impīčmenta procedūras pabeigšanas termiņa neesamība nekaitē valsts un sabiedrības interesēm, jo

apstākļi, ka parlaments ir ierosinājis impīčmenta procedūru ar tik lielu balsu pārsvaru, liecina, ka pār Valsts prezidentu ir pamatīga aizdomu ēna un šāds parlamenta pārsvars, kurš ir pietiekams, lai ne tikai atstatītu prezidentu no amata, bet arī atlaistu, rada legītīmu mērķi pilnībā ierobežot Valsts prezidenta pilnvaras līdz impīčmenta procedūras beigām.

Lai arī Latvijas situācijai piedāvāta sistēma nav bez trūkumiem un turklāt tāda nav ietverta arī nevienas citas pasaules valsts konstitūcijā, tomēr piedāvātā duālā sistēma nodrošinātu vislielāko interešu aizsardzību tām personām, kuras ir iesaistītas impīčmenta procedūrā, maksimāli samazinot iespēju izmantot impīčmenta institūtu politisko oponentu ierobežošanas nolūkā.

Sekojošā citu demokrātisku valstu pieredzei, arī Latvijā nebūtu pieļaujams pasaulē reti sastopamais⁸⁷⁸ regulējums par to, ka tādā gadījumā, ja prezidents netiek atlaists, tad šī procesa iniciatori zaudē savu deputāta mandātu, jo, šāds regulējums var padarīt impīčmentu par reāli nefunkcionējošu jeb nedzīvu institūtu.

Lai arī atsevišķās pasaules valstīs galīgo lēmumu par Valsts prezidenta atlaišanu no amata pieņem aizklātā balsojumā, Latvijā impīčmenta institūta ieviešanas gadījumā būtu vēlams šādu lēmumu pieņemt atklātā balsošanā, jo tas veicinātu lielāku Saeimas locekļu atbildību par savu lēmumu.

Tiesību zinātnieku vidū dažkārt tiek diskutēts par to, vai impīčmenta ieviešana neietekmēs Satversmē nostiprināto konstitucionālo līdzsvaru. Tomēr nebūtu pamatoti Valsts prezidenta atlaišanu impīčmenta kārtībā aplūkot kā pretsvaru prezidenta tiesībām atlaist Saeimu, jo, kā tas pamatoti norādīts arī citu valstu tiesību zinātnē,⁸⁷⁹ šie abi institūti ir atšķirīgi - prezidenta atlaišanai impīčmenta procedūras kārtībā ir juridisks jautājums, kurš balstās uz juridisku pamatojumu, turpretim tiesībām atlaist parlamentu ir politiski motīvi.

Latvijā pēdējā laikā juristu un politiķu aprindās manāmas diskusijas arī par nepieciešamību veikt plašākas izmaiņas Satversmē attiecībā uz Latvijas Valsts prezidenta institūtu.⁸⁸⁰ Ņemot vērā, ka Satversmes grozījumus ir jāveic piesardzīgi, ievērojot arī

⁸⁷⁸ The Constitution of the Republic of Kazakhstan (1995). www.kazakhstanembassy.org.uk/cgi-bin/index/225 (skatīts 19.05.2007.); Конституционное право государств Европы. Учеб. пособие для студентов юрид.вузов и фак. Отв.ред. Д.А.Ковачев. Москва: Волтерс Клувер, 2005, с.221.

⁸⁷⁹ Конституция Российской Федерации. Научно-практический комментарий. Проблемный комментарий. Руководитель авторского коллектива и ответственный редактор В.А.Четвернин. Москва: [b.i.] 1997, с.383.

⁸⁸⁰ Piemēram, Eiropas Kopienu tiesas tiesnesis E.Levits, tiekoties ar Saeimas Juridiskās komisijas apakškomisiju Valsts prezidentes V.Vīķes-Freibergas ierosināto jautājumu izvērtēšanai, norādījis vairākus diskusijas vērtus ierosinājumus Valsts prezidenta institūcijas pilnveidošanas kontekstā, kā, piemēram, par Valsts prezidenta ievēlēšanas kārtības grozīšanu, grozījumiem prezidenta pilnvaru termiņa un atlaišanas kārtības regulējumā. Sīkāk par E.Levita ierosinājumiem skat. Kuzmina I. E.Levits: „Prezidentu atlaist ir pārāk vienkārši”. www.postfactum.lv, publicēts 31.07.2007. (skatīts 01.08.2007.)

vienotības principu, no konstitucionālās politikas viedokļa raugoties, tādā gadījumā, ja likumdevējs tuvākajā laikā izšķirtos par labu arī citu Satversmes normu grozījumu veikšanai, labākais risinājums būtu Valsts prezidenta atlaišanas regulējumā izmaiņas veikt vienlaikus ar citiem iecerētajiem Satversmes grozījumiem.

KOPSAVILKUMS

Pētījuma rezultātā autore izvirza aizstāvēšanai šādas tēzes, kas izteiktas secinājumu un priekšlikumu formā.

1. Ņemot vērā, ka esošais Satversmes 51.pants neizvirza kritērijus, kuros gadījumos Saeima ir tiesīga atlaist no amata Valsts prezidentu, nav izslēdzama situācija, kad Saeima tīri politisku iemeslu dēļ var pieņemt lēmumu par Valsts prezidenta atlaišanu. Lai nodrošinātu lielāku Valsts prezidenta lēmumu pieņemšanas neatkarību, it īpaši tādos gadījumos, kad prezidentam nākas nostāties pret Saeimas vairākumu (piemēram, īstenojot Satversmes 48.pantā vai 72.pantā nostiprinātās Valsts prezidenta tiesības), Satversmē būtu jānostiprina Valsts prezidenta impīčmenta institūts. Impīčmenta institūta ieviešana izslēgtu nepamatotu prezidenta atlaišanas iespēju, tajā pašā laikā nodrošinot efektīvu prezidenta atlaišanas mehānismu gadījumā, ja prezidents būtu izdarījis juridiski konstatējamu pārkāpumu.

2. Galvenās impīčmenta pamatpazīmes, kas šo institūtu nošķir no vienkāršas Valsts prezidenta atlaišanas ir:

- 1) impīčmenta uzsākšanai un atlaišanai no amata nepieciešams konkrēts Konstitūcijā noteikts juridiski konstatējams pamatojums;
- 2) normatīvajos aktos ir nostiprināta sevišķa procesuāla kārtība, kādā tiek konstatēta un pierādīta attiecīgās amatpersonas vaina.

3. Lai arī impīčmenta procedūras piemērošanas nosacījumi un norise dažādās valstīs ir atšķirīga, un tiesību zinātnē nav konstatējama vienota impīčmenta jēdziena definīcija, tomēr, ņemot vērā impīčmenta vēsturisko izcelsmes mērķi, šī institūta principus un pielietojumu praksē, kā arī konstitucionālo tiesību teorijā izteiktās atziņas, darba rezultātā aizstāvēšanai tiek izvirzīta šāda impīčmenta definīcija: „Impīčments ir augstu valsts amatpersonu atbildības īstenošanas konstitucionāla rakstura procedūra, kuru ierosina likumdevējs, lai īpašas procedūras kārtībā izvērtētu amatpersonu vainu prettiesisku darbību izdarīšanā, un, prettiesiskas rīcības konstatēšanas gadījumā atlaistu amatpersonu no ieņemamā amata.”

4. Nostiprinot Satversmē Valsts prezidenta impīčmenta institūtu, būtu vēlams noteikt, ka pamatojums impīčmenta uzsākšanai ir prezidenta izdarīts Satversmes vai būtisks likuma pārkāpums. Šāda pamatojuma priekšrocība ir salīdzinoši vienkārša juridiskā kvalifikācija, kas izslēdz politisku argumentu nozīmi.

Lai arī Valsts prezidenta rīcībai, neapšaubāmi, ir jāatbilst augstiem morāles un ētikas standartiem, prezidenta apsūdzība un atļaišana impīčmenta procedūras rezultātā balstoties uz ētikas un morāles normu pārkāpumiem, nebūtu atbilstoša impīčmenta institūta jēgai, un pastāvētu risks, ka impīčments var kļūt par politisku un nekonstruktīvu procedūru.

5. Analizējot dažādu valstu impīčmenta procedūru normatīvo regulējumu un impīčmentu praksi, iespējams definēt šādus impīčmenta procedūras norisi raksturojošus pamatprincipus:

- 1) impīčmenta procedūra ir atklāta un paredz sabiedrības informēšanu par tās norisi;
- 2) impīčmenta procedūras norisē jāievēro konstitucionālisma pamatprincipi;
- 3) impīčmenta procedūras īstenošanā ir jāievēro princips par personas (impīčmenta subjekta) tiesībām uz taisnīgu tiesu;
- 4) impīčmenta procedūrai ir ne vien juridisks, bet arī politisks raksturs;
- 5) impīčmenta procedūrai jābūt neatkarīgai un pēc iespējas vienkāršai;
- 6) ņemot vērā, zināmu impīčmenta procedūras politisko raksturu, šeit nedarbojas obligāts princips, ka jebkuras šaubas parlamentam ir jātulko par labu prezidentam, kas apsūdzības procedūru padarītu par izteikti juridisku tiesvedību.

6. Lai arī dažas valstis nosaka, ka impīčmenta procedūras rezultātā tiek lemts ne tikai jautājums par impīčmenta subjekta atļaišanu no amata, bet tiek piemērota arī vispārējā juridiskā atbildība, tomēr impīčmenta procedūrai būtu jāaprobežojas ar atļaišanu no amata. Vispārējā juridiskā atbildība šīs procedūras ietvaros nebūtu piemērojama ņemot vērā to, ka impīčmenta procedūrai ir arī politisks raksturs, un var rasties pamatotas šaubas, vai šāda lēmuma pieņemšana neaizskars ikvienai personai garantētās tiesības uz taisnīgu tiesu. Vairumā pasaules valstu konkrētā pārkāpuma izvērtēšana pēc prezidenta atļaišanas tiek nodota izskatīšanai vispārējās jurisdikcijas tiesā, kur atļaištais prezidents tiek tiesāts vispārējā kārtībā kā ikviens indivīds par attiecīgu nodarījumu.

7. Impīčmenta procedūras ietvaros pieņemtajiem lēmumiem ir šādas īpatnības:

- 1) ikviens šīs procedūras ietvaros pieņemtais lēmums ir galīgs un nav pārsūdzams;
- 2) atšķirībā no viduslaiku Anglijas, mūsdienās uz impīčmenta nolēmumiem netiek attiecināta valsts galvas apžēlošanas tiesība;
- 3) atlaistā impīčmenta subjekta attaisnošana impīčmentam sekojošā vispārējā tiesvedības procesā nav pamats impīčmenta lēmuma atcelšanai un personas atjaunošanai iepriekšējā amatā.

8. Nolūkā pastiprināt Valsts prezidenta atbildību par savām darbībām un izslēgt iespēju, ka impīčmenta procedūrā atlaistais prezidents varētu balotēties sekojošajās Valsts prezidenta vēlēšanās, normatīvajos aktos būtu jānosaka kandidēšanas ierobežojumus attiecībā uz impīčmenta kārtībā atlaistajiem Valsts prezidentiem.

Ņemot vērā, ka aizliegums ieņemt konkrētu amatu var tikt traktēts kā cilvēka pamattiesību ierobežojums, valstij, izstrādājot normatīvo regulējumu, ir jāņem vērā vairāki principi.

- 1) to, ka valstī pastāv impīčmenta kārtībā atlaisto personu kandidēšanas ierobežojumi ir jānosaka tieši Konstitūcijas tekstā. Gadījumā, ja diskvalifikācijas iespēja nebūs noteikta Konstitūcijā, var rasties pamatotas šaubas par zemāk stāvoša normatīvā akta atbilstību Konstitūcijai, kura neparedz šādu pasīvo vēlēšanu tiesību ierobežošanu;
- 2) nosakot kandidēšanas aizliegumu (diskvalifikāciju), jāņem vērā, lai tas atbilstu samērīguma principam, tiesiskās paļāvības principam, likuma atpakaļejoša spēka ierobežojumiem un citiem tiesiskas valsts likuma kvalitātes kritērijiem.

Lai nodrošinātu kandidēšanas ierobežojuma samērīgumu, optimālākais risinājums būtu Konstitūcijā noteikt konkrētu diskvalifikācijas termiņu. Nebūtu pamats jebkuru impīčmenta procedūras rezultātā atlaisto Valsts prezidentu uzskatīt par personu, kas turpmāk mūža garumā apdraudēs valsts un sabiedrības intereses.

Latvijā kā iespējams diskvalifikācijas ierobežojums pret impīčmenta kārtībā atlaistajiem Valsts prezidentiem varētu būt noteikums izlaist divus pilnus prezidenta pilnvaru termiņus, kas saskaņā ar esošo Satversmes regulējumu būtu astoņi gadi. Šādam regulējumam vienlaikus būtu preventīva nozīme, tajā pašā laikā, tas neradītu pārmērīgu personas pamattiesību aizskārumu.

9. Ja Latvijā Valsts prezidenta saukšanai pie konstitucionālās atbildības tiktu ieviesta impīčmenta procedūra, būtu jāierobežo impīčmenta procedūras ceļā atlaisto prezidentu tiesības uz sociālo un citu garantiju saņemšanu, grozot likuma „Par Valsts prezidenta darbības nodrošināšanu” 10. un 11.pantu.

Neatkarīgi no impīčmenta ieviešanas, likumā „Par Valsts prezidenta darbības nodrošināšanu” būtu jānosaka, ka bijušajiem Valsts prezidenti noteiktās garantijas nesaņem tās personas, kuras ir sauktas pie krimināltiesiskās atbildības un notiesātas par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu.

10. Konstitucionālo tiesību teorijā un praksē nav vienota pozīcija par to, vai Valsts prezidenta atkāpšanās automātiski izbeidz impīčmenta procedūru. No vienas puses rodas jautājums, vai ir loģisks pamatojums turpināt impīčmenta procedūru pret amatpersonu, kura vairs neatrodas amatā, jo, tādējādi faktiski ir sasniegts impīčmenta mērķis, t.i., amatpersona ir atlaista no amata. Taču, no otras puses, gadījumā, ja prezidents atkāpsies, un impīčmenta procedūra tiks automātiski izbeigta, nebūs iespēja pret šo personu piemērot dažādas tiesiskās sankcijas, kuras iespējams piemērot tikai pēc atlaišanas impīčmenta procedūras kārtībā.

Analizējot impīčmenta institūta juridisko dabu, jāsecina, ka labprātīgu atkāpšanos nav pareizi uzskatīt kā automātisku impīčmenta procedūras pārtraukšanu. Institūcijai, kura izskata impīčmenta apsūdzību vienmēr būtu jādod savs novērtējums par attiecīgo amatpersonu neskatoties uz to, vai šī amatpersona ir pirms balsošanas labprātīgi atkāpusies, vai nav. Šāds regulējums nostiprinātu principu, ka nevienai amatpersonai nav iespējams izvairīties no atbildības.

11. Ņemot vērā, ka impīčmenta procedūras pamatpazīme ir tā, ka par impīčmenta uzsākšanu lemj parlaments, arī Latvijā tiesības ierosināt impīčmenta procedūras uzsākšanu būtu Saeimai.

Kā liecina citu valstu pieredze, viens no sarežģītākajiem jautājumiem katras valsts impīčmenta procedūras regulējuma izstrādātājiem bijis par to, kam uzticēt impīčmenta lietas izskatīšanu un galīgā lēmuma pieņemšanu.

Latvijas situācijā piemērots būtu regulējums, kas paredzētu Satversmes tiesas iesaistīšanu impīčmenta procedūrā. Pēc tam, kad Saeima būtu pieņēmusi lēmumu par impīčmenta

uzsākšanu, Satversmes tiesai juridiskai izvērtēšanai tiktu nodots jautājums par to, vai prezidenta darbības ir kvalificējamas kā Satversmes vai būtisks likuma pārkāpums.

Pamatojoties uz saņemto Satversmes tiesas atzinumu, katrs Saeimas loceklis balsotu „par” vai „pret” Valsts prezidentu atlaišanu.

Galīgā lēmuma pieņemšanu vēlams nodot Saeimas kompetencē tādēļ, ka Saeimas locekļi saskaņā ar Satversmes 5. pantu ir tautas priekšstāvji, ar kuru starpniecību tauta netiešā veidā īsteno savu suverēno varu, turpretim Satversmes tiesas sastāvā ir tikai septiņi tiesneši, kurus Saeima aizklāti balsojot var apstiprināt amatā ar ne mazāk kā 51 balsu vairākumu. Turklāt, tas, ka Satversmes tiesa izvērtētu tikai juridiskos faktus, neradītu bažas par šīs tiesas iejaukšanos politisku lēmumu pieņemšanā.

12. Lai novērstu iespēju, ka parlaments impīčmenta procedūru izmantotu kā mehānismu sev neērta Valsts prezidenta darbības neitralizēšanai, Satversmē būtu jānosaka, ka gadījumā, ja impīčmenta procedūru Saeima ierosina ar ne mazāk kā pusi visu Saeimas locekļu balsu vairākumu, bet mazāk kā ar divu trešdaļu visu Saeimas locekļu balsu vairākumu, tad Valsts prezidents, neskatoties uz impīčmenta procedūras ierosināšanu, turpina pildīt prezidenta pienākumus. Savukārt, ja impīčmenta procedūra tiek ierosināta ar ne mazāk kā divu trešdaļu visu Saeimas locekļu balsu vairākumu, tad prezidents līdz ar impīčmenta ierosināšanu uz lietas izskatīšanas laiku tiktu atstādināts no amata pienākumu pildīšanas.

Šādas duālās sistēmas ieviešana novērstu iespēju ar minimālu balsu vairākumu izolēt Valsts prezidentu no politiskiem procesiem. Tajā pašā laikā, pastāvot nopietnām bažām par Valsts prezidenta darbību valsts interesēs, šāds mehānisms dotu parlamentam iespēju nekavējoties uz lietas izskatīšanas laiku atstādināt prezidentu no pienākumu veikšanas.

13. Demokrātiskās valstīs nav raksturīga sankciju noteikšana parlamentam vai tā locekļiem par neizdevušos impīčmenta procedūru (t.i., ja parlaments ir ierosinājis vai uzsācis apsūdzību, bet prezidenta vaina impīčmenta procedūras rezultātā nav apstiprinājusies). Neraugoties uz to, ka dažas pasaules valstis kā sankciju pret iniciatīvu izvirzījušajiem parlamenta locekļiem piemēro impīčmenta iniciatoru mandātu izbeigšanu, šādu sankciju noteikšana ir kritiski vērtējama, un tas var padarīt impīčmentu par nedzīvu institūtu.

14. Neraugoties uz to, ka Latvijas normatīvajos aktos nostiprinātajiem kreatīvajiem balsojumiem raksturīga aizklāta lēmumu pieņemšana, impīčmenta gadījumā lēmumu par Valsts prezidenta atlaišanu būtu jāpieņem atklātā balsojumā, jo tas veicinātu lielāku parlamenta locekļu atbildību šāda lēmuma pieņemšanā.

15. Satversmes 50.pants nosaka, ka tādā gadījumā, ja Valsts prezidents ir atlaists no amata tautas nobalsošanā, “*Saeima ievēlē jaunu Valsts prezidentu uz atlaistā prezidenta atlikušo pilnvaru laiku*”, taču Satversme nenosaka, uz kādu termiņu ievēlams prezidents, ja vakance radusies citu iemeslu dēļ.

Jebkurā pastāvīgas prezidenta vakances gadījumā jaunu prezidentu vēlams ievēlēt uz pilnu pilnvaru termiņu, t.i., atbilstoši Satversmes 35.pantam, uz 4 gadiem, divu galveno iemeslu dēļ:

- 1) ja Valsts prezidenta amats kļūtu vakants īsi pirms prezidenta pilnvaru termiņa beigām, jaunieievēlētajam prezidentam tiktu dots visai īss laiks pienākumu pildīšanai un tik īsā laikā prezidents, visticamāk, nepaspētu sevi apliecināt šajā nozīmīgajā amatā un īstenot savas prezidentūras prioritātes;
- 2) ja jauno Valsts prezidentu vēlētu uz iepriekšējā prezidenta atlikušo pilnvaru termiņu, rastos juridiska rakstura neskaidrība par šī prezidenta atkārtotu ievēlēšanu amatā. Proti, Satversmes 39.pantā ir noteikts, ka „*viena un tā pati persona nevar būt par Valsts prezidentu ilgāk kā astoņus gadus no vietas*”. Tādā gadījumā, ja jauno Valsts prezidentu ievēlētu uz atlikušo prezidenta pilnvaru termiņu, būtu visai sarežģīti iekļauties 8 gadu robežās, kas nozīmē, ka Satversmes 50.pantā noteiktais regulējums var ierobežot personas tiesības tikt ievēlētai Valsts prezidenta amatā uz 8 gadiem pēc kārtas, kā to paredz Satversmes 39.pants.

16. Kritiski vērtējams ir juridiskajā zinātnē⁸⁸¹ izteiktais viedoklis, ka valstīs, kur Konstitūcija neparedz Valsts prezidenta atkāpšanos, prezidentam nav šādu tiesību.

Viedoklis, ka prezidents nevar atkāpties no amata, ja to neparedz Konstitūcija nav pamatots tādēļ, ka regulējuma neesamība nedrīkst ierobežot personas brīvo gribu. Turklāt

⁸⁸¹ Skat. Prakke L. The Republic of Austria. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004, p.23.

šāda pieeja var radīt situāciju, ka prezidents nevērīgi pilda amata pienākumus, kas ir pretrunā sabiedrības interesēm.

Valsts prezidentam ir jābūt apveltītam ar subjektīvām tiesībām jebkurā laikā paziņot par atkāpšanos no valsts augstākās amatpersonas amata, un tas, ka kādas valsts konstitūcija *expressis verbis* nenosaka šādas prezidenta tiesības, vai neparedz demisijas paziņojuma iesniegšanas un apstiprināšanas kārtību, nevar būt iemesls tam, lai Valsts prezidentu piespiestu palikt amatā, neraugoties uz prezidenta subjektīvās gribas izpaušanos.

17. Ir valstis, kuras paredz dažādu ierobežojumu noteikšanu tiem prezidentiem, kuri atteikušies no amata. Jāsecina, ka šādu ierobežojumu noteikšana nav atbalstāma, jo prezidenta labprātīga atkāpšanās no amata ne vienmēr ir saistāma tikai ar nevēlēšanos būt par Valsts prezidentu. Atkāpšanās iemesli var būt gan veselības problēmas, gan ģimenes apstākļi, tāpēc nebūtu pamatoti automātiski ierobežot demisionējušu prezidentu tiesības kandidēt uz amatu atkārtoti, jo apstākļi, kuru dēļ prezidents nolēmis labprātīgi atkāpties, iespējams, ir zuduši vai bijuši maldīgi pieņemti. Bez tam lēmums par prezidenta atkārtotu ievēlēšanu tiek pieņemts demokrātiskā procesā, kurā var tikt ņemti vērā atkāpšanās iemesli un tas, vai prezidents ir cienīgs ieņemt amatu atkārtoti.

18. Latvijas normatīvajos aktos būtu jānosaka kārtība, kādā Valsts prezidentu var atcelt no amata gadījumā, ja prezidents veselības stāvokļa dēļ nespēj veikt savus amata pienākumus.

Pozitīvi vērtējama to valstu pieeja, kuras normatīvajos aktos nosaka konkrētu termiņu, pēc kura prezidents ir atceļams no amata.

Valstis ir izvēlējušās atšķirīgus modeļus šāda lēmumu pieņemšanai, un šāda izvēle nav saistīta ne ar vai valsts valdīšanas formu, ne prezidenta ievēlēšanas veidu. Ņemot vērā, ka Latvijā pastāv konstitucionālā tiesa - Satversmes tiesa, teorētiski pastāv iespēja paplašināt šīs tiesas kompetenci, nosakot, ka jautājums par prezidenta nespēju veikt amata pienākumus ir izlemjams Satversmes tiesā. Tomēr Latvijā kā parlamentārā republikā, kurā prezidentu ievēl parlaments, piemērotāks modelis būtu, ja lēmumu par prezidenta nespēju veikt savus pienākumus un prezidenta atcelšanu pieņemtu pats parlaments - Saeima, balstoties uz medicīnas ekspertu komisijas sagatavoto slēdzienu, konstatējot faktu, ka prezidents veselības stāvokļa dēļ nav spējis pildīt savus pienākumus vismaz deviņdesmit dienas.

Neraugoties uz konstitūciju lakonismu, secināms, ka pieeja termiņa konstatēšanā nevar būt formāla - noteiktais termiņš nebūtu uzskatāms par pārtrūkušu, ja prezidents būtu īslaicīgi atsācis pildīt savus amata pienākumus.

19. Lai arī Satversme 52.pantā par Valsts prezidenta vietas izpildīšanu lieto jēdzienu „kamēr Saeima *izvēlē* (autore izcēlums) jaunu Valsts Prezidentu”, tomēr, Satversmes 52.panta saturs būtu jāinterpretē kopsakarībā ar Satversmes 40.pantu, un Saeimas priekšsēdētājam būtu jāturpina veikt Valsts prezidenta pienākumus ne tikai līdz ievēlēšanas brīdim, bet līdz brīdim, kad jaunievēlētais Valsts prezidents ir nodevis svinīgo solījumu un uzsācis veikt amata pienākumus.

20. Salīdzinot ar citām valstīm, Latvijas konstitucionālais regulējums nesniedz atbildi uz to, kā rīkoties gadījumā, ja arī Saeimas priekšsēdētājs, kurš aizstāj Valsts prezidentu, kādu objektīvu iemeslu dēļ nespētu veikt prezidenta pienākumus. Ņemot vērā, ka šāda situācija praksē ir pilnīgi iespējama, lai izvairītos no juridiskiem sarežģījumiem, Latvijas normatīvajos aktos būtu jānosaka vairāpkāpju aizstāšanas kārtība, norādot, kas izpilda Valsts prezidenta amatu gadījumā, ja to nespēj pildīt Saeimas priekšsēdētājs. Kā risinājumu varētu paredzēt, ka gadījumā, ja arī Saeimas priekšsēdētājs nespēj veikt Valsts prezidenta pienākumus, tad prezidentu aizvieto tas Saeimas priekšsēdētāja biedrs, kurš tajā laikā neveic Saeimas priekšsēdētāja pienākumus.

Anotācija

Visu demokrātisko republiku konstitūcijas paredz mehānismu kā atcelt no amata Valsts prezidentu, kurš ir izdarījis pārkāpumu, zaudējis sabiedrības uzticību, vai nespēj pilnvērtīgi veikt Valsts prezidenta pienākumus. Daudzās demokrātiskajās valstīs prezidenta saukšanai pie atbildības kalpo impīčmenta procedūra, t.i., tāda konstitūcijā un normatīvajos aktos nostiprināta konstitucionāla procedūra, saskaņā ar kuru prezidentam tiek izvirzīta apsūdzība, un, gadījumā ja kompetentās valsts institūcijas noteiktā procesuālā kārtībā atzīst apsūdzību par pamatotu, prezidents šīs procedūras rezultātā zaudē amatu, un pēc atlaišanas var tikt saukts pie vispārējas juridiskās atbildības.

Ņemot vērā impīčmenta būtisko lomu daudzu valstu konstitucionālajā sistēmā, kā arī apstākli, ka Latvijā ir aktualizēts jautājums par Valsts prezidenta impīčmenta regulējuma iespējamu ieviešanu, darbā ir analizēta Valsts prezidenta impīčmenta institūta juridiskā daba, pielietošanas mehānismi, formas un tiesiskās sekas, lai sniegtu atbildi uz jautājumu:

1. kādi ir Valsts prezidenta atlaišanas mehānismi;
2. kāda ir impīčmenta institūta juridiskā daba un norises mehānismi;
3. kādi ir impīčmenta institūta pamatprincipi un impīčmenta modeļi;
4. vai impīčmenta institūta pastāvēšanai ir saistība ar valsts valdīšanas formu un prezidenta ievēlēšanas veidu;
5. vai Latvijā nepieciešams ieviest impīčmenta institūtu, un kāds modelis būtu piemērotākais Latvijas konstitucionālajā sistēmā.

Ņemot vērā, ka vairums konstitūciju ir lakoniskas, bet impīčments ir atsevišķa tiesiska procedūra, par kuras norises veidu un formu konstitūcijās nav izklāstīts sīkāk, darbā rezultātā tiek konstatēts:

1. par kādiem pārkāpumiem Valsts prezidentu var atlaist;
2. kāda ir impīčmenta procedūras norise;
3. kādas ir impīčmenta tiesiskās sekas un prezidenta pēctecība.

Darba rezultātā, analizējot citu valstu normatīvo regulējumu, impīčmenta institūta teoriju un praksi, ir sniegti ierosinājumi Latvijas normatīvā regulējuma Valsts prezidenta atlaišanas institūta kontekstā pilnveidošanai. Noteiktā mērķa sasniegšanai darbā ir

analizēti vairāki aspekti - impīčmenta institūta teorētiskie pamati, impīčmenta institūta vēsture, būtība, modeļi, kā arī tiesiskās sekas dažādās pasaules valstīs.

Ņemot vērā dažādu koncepciju saturu un pielietojumu konstitucionālajās tiesībās, darbā ir analizēts dažādu pasaules valstu konstitucionālais regulējums, prakse un tiesību zinātnieku atziņas prezidenta atlaišanas kontekstā, dodot, cita starpā, pilnīgu ieskatu par Latvijas konstitucionālo tiesību attīstību šajā aspektā.

Darba rezultātā ir konstatēts, ka Valsts prezidenta impīčmenta institūta nostiprināšana Satversmē palīdzētu nodrošināt Valsts prezidenta amata stabilitāti un izslēgtu iespēju prezidenta nepamatotai atlaišanai bez normatīvajos aktos noteiktā juridiskā pamatojuma. Tāpat darbā ir piedāvāti konkrēti priekšlikumi Satversmes grozīšanai, lai pilnveidotu Valsts prezidenta atlaišanas kārtību, vienlaikus neizjaucot pastāvošo konstitucionālās sistēmas līdzsvaru.

Abstract

The constitutions of all democratic republics provide a certain mechanism of deposing the president of a state due to their violation of presidential rights, after having lost the public's trust or in a situation when the president is unable to perform the obligations entrusted to the head of the state. As a means of bringing the president to trial many democratic countries follow the so called impeachment procedure, i.e., a certain constitutional procedure stipulated in the constitution, as well as in the laws and regulations. In line with this procedure, an accusation is brought against the president. Should the competent state authorities consider the accusation well-founded, the president, as a result of the said procedure, is deposed and is brought to legal trial.

Due to the fact that impeachment plays an important role in the constitutional systems of many countries, as well as due to possible changes in the mechanism of presidential dismissal suggested by the Parliament of the Republic of Latvia, this thesis analyses the legal nature, application methods, the forms and legal effect of the institution of the state president's impeachment in order to give answers to the following questions:

- 1) what are the mechanisms of presidential dismissal;
- 2) what are the legal nature and the operational methods of the impeachment institution;
- 3) what are the underlying principles of the impeachment institution and the impeachment patterns;
- 4) whether the existence of the impeachment institution is related to the model of state authority and the presidential election;
- 5) should an impeachment institution be established in Latvia; what would be its most suitable model within the Latvian constitutional system;

Taking into consideration the laconism of most constitutions, as well as the fact that impeachment, being a separate legal procedure has not been outlined in detail in these constitutions, this thesis draws conclusions upon:

- 1) violations to be considered as the reasons for presidential dismissal;
- 2) the procedure of impeachment;
- 3) the legal effect of the impeachment and succession of the state president.

In the process of this research, the laws and regulations, as well as the theory and practice of impeachment institutions of several countries have been analysed. As a result, the author has given suggestions concerning improvement of the presidential impeachment procedure in Latvia. This thesis mainly analyses the following aspects: the theoretical base of the impeachment institution, its history, significance, models, as well as its legal effect in different countries around the globe.

The constitutional rights provide various concepts and applications, therefore this thesis not only analyses constitutional regulations and jurisprudence of individual countries, providing conclusions of Latvian legal scholars, but also touches upon the constitutional theory and legal proceedings as concerns presidential dismissal in other countries. Besides, it gives a complete insight regarding the development of Latvian constitutional rights in comparison with other countries.

As a result, the author draws the following conclusion: the constitutional consolidation of the impeachment institution would provide more stability to the state president, as well as excluding any legally unsubstantiated presidential deposition. This thesis, as well, provides concrete proposals for constitutional amendments in Latvia, aiming at improved procedure of presidential dismissal. In the mean time, these proposals should not disarrange the existing constitutional system.

Avotu bibliogrāfiskais saraksts

Latviešu valodā

1. Amerikas Savienoto Valstu konstitūcija. Ar paskaidrojumiem. Dž.Peltasona ievads un paskaidrojumi. Embassy of the USA., Wold Book, 1986.
2. Ašmanis M. Politikas terminu vārdnīca. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999.
3. Auziņš A., Ādmīdiņš R. Brīvās Latvijas prezidenti. Rīga: Apgāds Jumava, 2003.
4. Balodis R. Francijas Republikas savdabīgā konstitūcija. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds. 02.11.2004. Nr. 42 (347).
5. Balodis R. Kā izpaužas Valsts prezidenta kreatīvā funkcija. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds. 07.01.2003. Nr.1 (259).
6. Balodis R. Pasaules konstitucionālās attīstības galvenie posmi. Likums un Tiesības. 2004, 6.sēj., Nr.53.
7. Balodis R. Valsts tiesību attīstība Latvijā: otrais neatkarības laiks. 2007. Npublicēts.
8. Bārdiņa K., Kulvinska A. Par un pret visas tautas vēlētu Valsts Prezidentu. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 20.03.2001.
9. Blūzma V. Latvijas Republikas Valsts prezidenta institūcija Eiropas konstitucionālisma kultūras kontekstā. Likums un Tiesības, 2002., 4.sēj., Nr.39.
10. Būris R. Turkmenistānā jauns līderis. Latvijas Avīze, 15.02.2007. Nr.45 (2948).
11. Cilvēka tiesības. Starptautisko līgumu krājums. 1 sējums (Pirmā daļa). Universālie līgumi. Ņujorka.Ženēva: Apvienotās Nācijas, 1994.
12. Cipeliuss R. Vispārēja mācība par valsti. Rīga: AGB, 1998.
13. Disterlo. Juridiskas piezīmes pie Latvijas Republikas Satversmes. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1923. Nr.7.
14. Dišlers K. Demokrātiskas valsts iekārtas pamati. 2.izd. Rīga: A.Gulbis, 1931.
15. Dišlers K. Francijas prezidenta Miljerana atkāpšanās valststiesiskā nozīme. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis 1924. Nr.6/7.
16. Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: [b.i.], 1930.
17. Dišlers K. Latvijas Republikas prezidenta politiskā atbildība. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1922. Nr.2
18. Dišlers K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīga, 1925.
19. Dišlers K. Ministru kontrasignācija monarchijā un republikā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis. 1923, Nr.3/4.
20. Dišlers K. Saeimas atļaišana pirms leģislatūras perioda beigām. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1927. Nr.5.
21. Egle I. V. Viķe-Freiberga piedāvās precizēt prezidenta ievēlēšanas kārtību. Diena. 22.01.2007.
22. Eglītis V. Konstitūcija un vispārējie tiesību principi. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006.
23. Endziņš A. Latvijas Republikas Satversmes tiesas loma Latvijas Republikas Satversmē noteikto vērtību aizsardzībā. Konstitucionālās tiesas loma valsts konstitūcijā nostiprināto vērtību aizsardzībā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007.
24. Ērglis A. Demokrātija un prezidenta pilnvaras Somijas un Latvijas satversmēs. Likums un Tiesības, 2002., 4.sēj., Nr.11.
25. Fogelklu A. Krievijas konstitucionālisms? Konstitucionālā legalitāte Krievijā. Likums un Tiesības, 2000., 2.sēj., Nr.12.
26. Garoza I. Lietuva pārdzīvo konstitucionālo krīzi. Neatkarīgā Rīta Avīze, 23.01.2004.
27. Hahelis K. Zvērests un zvērināšanas tiesības, ieceļot tiesu varai piederīgas personas. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 10.06.2003. Nr. 22 (280).
28. Iesniedz jaunus pierādījumus pret Paksu. Diena, 19.03.2004.
29. Ikstens J. Vai Satversmes reforma var veicināt atbildīgu politiku. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds. 26.02.2002., Nr. 4 (237).
30. Iljanova D. Vispārīgie tiesību principi un to funkcionālā nozīme. Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Rīga: TNA, 1999.
31. Iljanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga, Ratio iuris, 2005.
32. Impīčmenta tiesu paredz sākt ceturtdien. Diena. 07.01.1999.

33. Indāns I. Kādam būt Latvijas Republikai - parlamentārai vai prezidentālai? Diena, 10.11.1994.
34. Izmeklēšana pret Rumānijas prezidentu. Latvijas Avīze, 02.02.2007., Nr.60 (2963).
35. Jauni fakti Lietuvas skandālā. Latvijas Avīze, 19.03.2004.
36. Juridiski terminoloģiskā, skaidrojošā vārdnīca juristiem iesācējiem. Rīga, 1998.
37. Juridisko terminu vārdnīca. Sast. Autoru kolektīvs. Rīga: Nordik, 1998.
38. Kārklīņa A. Valsts galvas atstādināšanas (impīčmenta) institūts. Maģistra darbs. Latvijas Universitāte, 2004.
39. Kārklīņa A. Valsts prezidenta impīčmenta institūta juridiskie aspekti (I). Likums un Tiesības, 2005., Nr.66.
40. Kārklīņa A. Valsts prezidenta impīčmenta institūta juridiskie aspekti (II). Likums un Tiesības . 2005., Nr.67.
41. Klimovičs A. Krīzes atrisinājumu meklēs tiesā. Diena, 04.04.2007.
42. Klimovičs A. Tūkstoši Ukrainā pieprasa Kučmas atkāpšanos. Diena, 17.09.2002.
43. Krūmiņš M. Impīčmenta draudi krievu prezidentam Jeļcinam. Neatkarīgā Rīta Avīze, 21.07.1998.
44. Krūmiņš M. Lietuvas prezidentam draud impīčments. Neatkarīgā Rīta Avīze, 02.12.2003.
45. Krūmiņš M. Peru prezidents cer izbēgt no izdošanas, balotējoties Japānā. Neatkarīgā Rīta Avīze, 29.06.2007.
46. Krūmiņš M. Šaubīgais impīčments. Neatkarīgā Rīta Avīze, 03.02.2003.
47. Kukule S. Valsts prezidenta vēlēšanas: tiesiskais regulējums. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 17.10.2006., Nr. 41 (444)
48. Kukule S. Valsts prezidenta vēlēšanas: tiesiskais regulējums. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 24.10.2006., Nr. 42 (445)
49. Kusiņš G. Kā pilnveidot mūsu valsts Satversmi. Satversmes reforma Latvijā: par un pret. Rīga, Sociāli ekonomisko pētījumu institūts „Latvija”, 1995.
50. Kuzmina I. E. Levits: „Prezidentu atlaist ir pārāk vienkārši”. www.postfactum.lv, publicēts 31.07.2007. (skatīts 01.08.2007.)
51. Lazdiņš J. Valsts prezidenta institūta tapšana Latvijā. Likums un Tiesības, 2001., 3.sēj., Nr.22.
52. Lai nodrošinātu varu līdzsvaru. Latvijas Avīze. 24.01.2007.
53. Latvijas prezidenti. Dzīves un vēstures mirkļi. Rīga: Lauku Avīze, 2003.
54. Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilcums (1920-1922). Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana. Rīga: TNA, 2006.
55. Latvijas Republikas II Saeimas 1925.gada 1.sesijas stenogrammas. Rīga: J.Pēterona spiestuve.[b.g.]
56. Latvijas Republikas II Saeimas 1927.gada 5.sesijas stenogrammas. Rīga: J.Pēterona spiestuve.[b.g.]
57. Levits E. Cilvēktiesību piemērošanas pamatjautājumi Latvijā. Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. I.Ziemeles redakcijā. Rīga: Izglītības soļi, 2000.
58. Levits E. Nopietns darbs konstitucionālajās tiesībās. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds. 29.05.2002., Nr.209.
59. Levits E. Normatīvo tiesību aktu demokrātiskā leģitīmācija un deleģētā likumdošana; teorētiskie pamati. Likums un Tiesības. 2002., 4.sēj., Nr.37.
60. Levits E. Valsts un valsts pārvaldes juridiskā struktūra un pamatjēdzieni. www.vcp.gov.lv/faili/jp/2002gads/nr1/levits.doc . Publicēts 14.01.2002. (skatīts 25.03.2004.)
61. Lietuvas administratīvā tiesa lūdz Konstitucionālās tiesas slēdzienam Pakša lietā. www.bns.lv. Publicēts 14.05.2004.(skatīts 20.05.2004.)
62. Lietuvas politiķi neoficiāli apspriež jauna valsts prezidenta kandidatūras. www.bns.lv. Publicēts: 30.01.2004. (skatīts 25.03.2004.)
63. Lietuvas tiesa attaisno bijušo prezidentu Pakšu. www.leta.lv. publicēts 14.12.2005. (skatīts 14.12.2005.)
64. Latvijas Republikas II Saeimas V sesijas stenogrammas. 1927.gads. LR Saeimas izdevums. J.Pēterona spiestuve. 611.-614., 731.sleja.
65. LZA Terminoloģijas komisijas Starppozaru terminoloģijas saskaņošanas komisijas 12.02.2008. vēstule par termina „impīčments” lietošanu. Nepublicēts.
66. Lietuvas tiesa noraida Pakša prasību. www.delfi.lv., publicēts 17.03.2004. (skatīts 14.12.2005.)
Ločmele N. Vai Satversme jāgroza? Diena, 19.06.1995.

67. Melņķis E. Juridisko jēdzienu un normu abstraktums kā tiesību sistēmu vienojošs elements. Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Rīga: TNA, 1999.
68. Mīts M. Tiesību katalogs. Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Zinātniskā redaktore Dr.iur. Ineta Ziemele. Rīga: Izglītības sōji, 2000.
69. Noraida Pakša advokātu prasību. Latvijas Avīze. 17.03.2004.
70. Ozoliņa G. Izņēmuma stāvoklis Latvijas Republikas Satversmē. Cilvēktiesību Źurnāls. 1999, Nr.9-12.
71. Pakss ir pārkāpis konstitūciju. www.leta.lv, publicēts 28.11.2003.
72. Pakss TV uzrunā atkal sola nedemisionēt. www.bns.lv, publicēts 06.04.2004.
73. Paporinskis M. Kas ir noziegumi pret cilvēci. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds. 23.09.2003 Nr.34 (292).
74. Paporinskis M. Noziegumi pret cilvēci mūsdienu starptautiskajās tiesībās (I) Likums un Tiesības. 2004, Nr.63.
75. Par Igaunijas prezidentu ievēlēts Tomass Hendriks Ilvess. www.leta.lv., publicēts 23.09.2006. (skatīts 23.09.2006.)
76. Par valsts un sabiedrības krīzi Lietuvā. Latvijas Vēstnesis, 09.12.2003., Nr.173 (2938).
77. Pirmais solis Klintonas atstādināšanas sākšanai. Diena, 07.10.1998.
78. Pleps J. Berga Satversmes grozījumu projekti. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 11.04.2006., Nr. 15 (418).
79. Pleps J. Kādā veidā var atlaist Saeimu. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 16.12.2003., Nr. 45(303).
80. Pleps J. Latvijas Republikas Satversmē noteiktais izņēmuma stāvoklis un tā izsludināšanas kārtība (I). Likums un Tiesības. 2004, Nr.1., 6.sēj.
81. Pleps J. Par zvērēšanu un uzmanības vērtu precedentu. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 20.08.2003., Nr. 29 (287).
82. Pleps J., Pastars E. Par prezidenta lomu demokrātiskā sabiedrībā. Par Valsts prezidenta institūcijai veltīto zinātnisko konferenci. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 03.12.2002., Nr.24 (257).
83. Pleps J., Pastars E. Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Latvijas Vēstnesis, 2004.
84. Portņikovs V. Vispirms impīčments, pēc tam – premjers. Neatkarīgā Rīta Avīze. 14.05.1998.
85. Radzevičūte A. Lietuvā jāmeklē cits prezidents. Diena, 07.04.2004.
86. Radzevičūte A. Pakša apsūdzētāji gaidīs Konstitucionālās tiesas lēmumu. Diena, 09.03.2004.
87. Radzevičūte A. Pakša juristi gatavo pretsparu izmeklēšanas komisijas ziņojumam. Diena, 04.12.2004.
88. Radzevičūte A. Pakšam nelabvēlīgs ziņojums var vērt ceļu impīčmenta sākšanai. Diena. 01.12.2004.
89. Radzevičūte A. Pakss atguvis popularitāti. Diena, 23.03.2007.
90. Radzevičūte A. Seims sāk Pakša apsūdzības procesu. Diena, 20.02.2004.
91. Radzevičūte A. Tiesa: Pakss ir pārkāpis konstitūciju. Diena. 01.04.2004.
92. Rodiņa A. Kā konstitucionālā kontrole tiek īstenota Igaunijā. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds. 25.11.2003. 42 (300).
93. Sadlenieks A. Turkmenistāna pēc „tēva” nāves. Nedēļa, 08.01.2007., Nr.2.
94. Satversmes grozījumu projekts (2002.). www.politika.lv/index.php?id=3503-35k (skatīts 12.09.2006.)
95. Seims sāk Pakša atstādināšanu. Latvijas Avīze, 08.03.2004.
96. Seims sāk Pakša impīčmenta procesu. Diena, 08.03.2004.
97. Sinkevičus V. Tiesības uz taisnīgu tiesas procesu. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 06.09.2005. Nr. 33(388).
98. Skačkovs D. Kā tautas vēlētam prezidentam pārstāvēt tautu. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 27.03.2001.
99. Sloga G. Ar kaušanos atstādina Dienvidkorejas prezidentu, Diena. 13.03.2004.
100. Sloga G. Kučma negrib atkāpties. Diena, 26.09.2002.
101. Strupišs A. Parlamentārisma un prezidentālisma dilemmas. Satversmes reforma Latvijā: par un pret. Rīga: Sociāli ekonomisko pētījumu institūts „Latvija”, 1995.
102. Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Norden, 1996.

- 103.Šilde Ā. Latvijas vēsture 1914-1940. Valsts tapšana un suverēnā valsts. Stokholma: Daugava, 1976.
- 104.Širovs P. Turkmēņi vēlēs Turkmenbaši pēcteci. Diena, 10.02.2007.
- 105.Treijs R. Latvijas prezidenti 1918-1940. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004.
- 106.Ušacka A. Satversmes 8. nodaļas „Cilvēka pamattiesības” interpretācija Satversmes tiesas spriedumos. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 27.11.2001.
- 107.Ukraiņi protestē pret Kučmas režīmu. Diena, 10.03.2003.
- 108.Valsts prezidenta institūcijas loma un nozīme Satversmē. Administratīvā un Kriminālā justīcija. 2002, Nr. 1(18).
- 109.Valsts prezidentes Vairas Vīķes – Freibergas runa konferencē: Prezidenta loma demokrātiskas sabiedrības veidošanā, LU Mazajā aulā 28.11.2002. www.president.lv. (skatīts 29.05.2004.)
- 110.Viens no deviņiem ietekmīgajiem. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 11.09.2007. Nr.37 (490).
- 111.Vildbergs H.J., Feldhūne G. Atsauces Satversmei. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003.
- 112.Zemrībo G. Kurp eji, Latvijas Republika? //Latvijas Vēstnesis, 14.04.1998. Nr.235/236.
- 113.Zemrībo G. Vai Latvijai vajadzīga jauna Satversme? Latvijas Vēstnesis. 22.05.2001.
- 114.Zemrībo G. Valsts Prezidenta institūcijas loma un nozīme Satversmē. Administratīvā un Kriminālā justīcija. Nr.1 (18) 2002.
- 115.Ziemele I. (red.) Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Rīga: Izglītības soļi, 2000.

Angļu valodā

1. A Glossary of Athenian Legal Terms. S.C. Todd, selections by Michael de Brauw. March 16, 2003.
2. Akhar R. A. On impeaching presidents. www.hofstra.edu/academics/Law/law (skatīts 12.03.2004.)
3. Akhil R.A. On impeaching presidents. Hofstra Law Review, Winter 1999, Vol. 28, No. 2.
4. Altshuler F.H. Comparing the Nixon and Clinton impeachments. Hastings Law Journal. Univeristy of California. April 2000, Vol. 51.
5. Anderson C.B. Ministerial Responsibility in the 1620's. Journal of Modern History, xxxiv, 1962.
6. Antieau J. Chester. Modern constitutional law. The States and the Federal Government. Volume II, Lawyers Cooperative Publishing, New York, 1969.
7. Articles of the Resolution of impeachment. The fall of a president. By the staff of The Washington Post. Delacorte press.New York, 1974.
8. Baker P. The Breach. Inside the impeachment and trial of William Jefferson Clinton. A Lisa Drew book., 2000.
9. Ballin E.H. The Italian Republic. Constitutional Law of 15 EU Member states. Ed. Lucas Prakke, C. Kortmann. Kluwer Legal Publishers, 2004.
10. Barron A.Jerome, Dienes T. Constitutional law in a nutshell. St.Paul, MN: Thomson/West, 2003
11. Baumgartner J.C. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Ed. by Jody C.Baumgartner and Naoko Kada. Praeger, 2003.
12. Baumgartner J.C. Impeachment, Russian Style (1998-99). Checking Executive Power. Presidential Impeachment in Comparative Perspective. Ed.by. J.C.Baumgartner and N.Kada. Praeger, 2003.
13. Baumgartner J.C. Introduction: Comparative Presidential Impeachment. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Edited by Jody C.Baumgartner and Naoko Kada. Praeger, 2003.
14. Bell J. French constitutional law. Oxford: Clarendon Press, 1994.
15. Benetict L.M. The Impeachment and Trial of Andrew Johnson. Notron & Company Inc. USA: New York, 1973.
16. Berger R. Impeachment: The Constitutional Problems. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts. 1974.
17. Black C.L. Impeachment: a handbook. New Haven. London:Yale University Press, 1998
18. Bloch S.L. A report card on the Impeachment: Judging the Institutions That Judged President Clinton. 63 Law & Contemp.Probs. 2000.
19. Bogdanor S.E.F., Rudden B. Comaparing Constitutions. Clarendon Press.Oxford.1995.

20. Bogdanor V. The monarchy and the constitution. Oxford: Clarendon Press, 1995.
21. Bradley A.W., Ewing K.D. Constitutional and Administrative Law. 12th Edition. Addison Wesley Longman Limited, 1997.
22. Brant I. Impeachment. Trials and errors. New York. Knopf, 1972, VII, S.80
23. Brooke J. Constitutional Court Reinstates South Korea's Impeached President. N.Y Times, May 14, 2004.
24. Brunner B. A short history of impeachment. High crimes and misdemeanours. www.infoplease.com/spot/impeach/html (skatīts 10.03.2004.)
25. Buckner F.Milton. The First Impeachment: The Constitution's Framers and the Case of Senator. http://books.google.com/books;http://www.senate.gov/artandhistory/history/common/briefing/Senate_Impeachment (skatīts 11.08.2007.)
26. Burkens M. The Federal Republic of Germany. Constitutional Law of 15 EU Member states. Ed. L.Prakke, C.Kortmann. Kluwer Legal Publishers, 2004.
27. Caenegem R.C. van. An historical introduction to western constitutional law. Cambridge University Press, 1995.
28. Calogeropoulos A. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004.
29. Calogeropoulos A. The Hellenic Republic. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004.
30. Cassese A. International Criminal Law, Oxford: OUP, 2003.
31. Chemerinsky E. Constitutional Law: Principles and policies. New York. Aspen Law and Business Corp. 1997.
32. Cicconetti et al., La Costituzione della Repubblica, p.IV-3492.
33. Clarke M.V. The Origin of Impeachment. Foruthteenth Century Studies, ed. L.S. Sutherland and M. McKisack. Oxford, 1937.
34. Clemenceau G. American Reconstruction 1865-1870 and the Impeachment of President Johnson. Lincoln Mac Veagh. The Dial Press. Longmans, Gree & Company, Toronto, Canada 1928.
35. Colin G.C.T. Impeachment and Parliamentary Judicature in Early Stuart England. University of London. The Athlone Press, GB, 1974.
36. Colodny L, Gettlin R. Silent soup – The Removal of Richard Nixon. Victor Gollancz Ltd, Buttler & Tanner Ltd, London, GB, 1991.
37. Constitutional Grounds for Presidential Impeachment. www.washingtonpost.com/wp-srv/politics/special/clinton/stories/watergate (skatīts 25.05.2006.)
38. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004.
39. Currie D.P. The Constitution of the Federal Republic of Germany. The University of Chicago Press, 1994.
40. Currie D. P. The constitution of the United States: a primer for the people. Second edition. The University of Chicago, 2000.
41. Deutsches Staatsrecht. Ein studienbuch von Dr.Theodor Maunz und Dr.Reinhold Zippelius. 29.Auflage, C.H.Besksche Verlagsbuchhandlung München, 1994.
42. Dewitt D.M. The impeachment and trial of Andrew Johnson. 1967.
43. Dictionary of Law. Second edition. P.H.Collin. Peter Collin publishing., United Kingdom, 1998.
44. Dos Santos T. Brazil's Controlled Purge: The Impeachment of Fernando Collor. NACLA Report on the Americas, 1993, 27 (3).
45. Duverger M. A new political system model: Semi-presidential government. European Journal of Political Resaerch. Vol.8.1980.
46. Fisher L. Constitutional conflicts between Congress and the President. 3.rd. ed., rev. University Press of Kansas, 1991.
47. Forlanders H. (*Vorländer H.*) Iztulkotājs kā suverēns ar neierobežotu varu. Likums un Tiesības. 2001, Nr.10.
48. Frye T. Presidents, parliaments and democracy: Insights from the post-communist world. The architecture of democracy. Oxford, 2002.
49. Gedeles B. Politican's Dilema: Building State Capacity in Latin America. Berkeley, University of California. 1994.

50. Gerhardt M. The historical and constitutional significance of the impeachment and trial of president Clinton. www.hofstra.edu. (skatīts: 05.03.2004.)
51. Gerhardt Michael J., *The Federal Impeachment Process: A Constitutional and Historical Analysis* Princeton: Princeton University Press, 1996.
52. Glossary of Athenian Legal Terms. S.C. Todd, selections by Michael de Brauw, edition of March 16, 2003.
53. Goldman N.J. *Judicial Disciplinary Commissions: Alternatives to impeachment*. Department of Justice, Washington, DC. Federal Justice REsaerch Program., 1980.
54. Hamilton A., Madison J., Jay J. *The Federalist Papers*. Ed. By Clinton Rossiter. A Mentor book., 1999.
55. Heller K. *Outline of Austrian Constitutional Law*. Kluwer Law & Taxation Publishers, 1989., p.26
56. Hesse K. *Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. Heidelberg: Müller Verl.1999.
57. Hirsch A. A citizen's guide to impeachment. <http://www.essential-book.org/impeach>. (skatīts 12.07.2006.)
58. Hirschl R. *Resituating the Judicialization of Politics*. 2004.
59. Hober K. *The impaechment of prezident Yeltsin*. Huntington, New York. Juris, 2004.
60. Hoffer P.C., Hull N.E.H. *Impeachment in America, 1635-1805*. New Haven and London. Yale University Press. 1984.
61. *Impeachment and the U.S. Congress*. Congressional Quarterly. March 1974.
62. J.Rushworth. *The Trial of Thomas Earl of Stafford*, in *8 Historical Collections* 8 (1686).
Citēts pēc: www.washingtonpost.com/wp/politics/special/clinton/stories/watgatedoc_3html
(skatīts 24.04.2006.
63. Jackson V.C., Tushnet M. *Comparative Constitutional Law*. New York Foundation Press.
64. Jorgens H.H. *Eisangelia: the sovereignty of the people's court in Athens in the fourth century B.C. and the impeachment of generals and politicians*. Publisher: Odense: Odense Universitetsforlag, 1975.
65. Judson M.A. *The crisis of the Constitution: an essay in constitutional and political thought in England 1603 – 1645*, New Brunswick, London, 1949.
66. Kada N. *Comparative Presidential Impeachment: Conclusions. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective*. Edited by Jody C.Baumgartner and Naoko Kada. Praeger, 2003.
67. Kada N. *Impeachment as a Punishment for Corruption? The Cases of Brazil and Venezuela. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective*. Edited by Jody C.Baumgartner and Naoko Kada. Praeger, 2003.
68. Kada N., Baumgartner J.C. *Comparative Presidential Impeachment: Conclusions. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective*. Edited by Jody C.Baumgartner and Naoko Kada. Praeger, 2003.
69. Kaplan L.V. *Aftermath: the Clinton impeachment and the presidency in the age of political specacle*. Ed.by. Leonard V.Kaplan and Beverley I.Moran. New York University Press., 2001.
70. Keckler C.N.W. *Cross-Examining the Brain: A Legal Analysis of Neural Imaging for Credibility Impeachment*. *Hastings Law Journal*. Vol.57 (457).
71. Keith Whittington. *Constitutional Construction: Divided Powers and Constitutional Meaning*., Harvard University Press, 2001.
72. Koekkoek A.K. *Ireland. Constitutional law of 15 EU Member States*. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004.
73. Kortmann C. *Constitutional Law of 15 EU Member states*. Ed.Prakke L., Kortmann LC. Kluwer Legal Publishers, 2004.
74. Kortmann C. *The French Republic. Constitutional law of 15 EU Member States*. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004.
75. Kuo M.E. *Impeachment: an overview of constitutional procedures and practices*. Hauppauge, New York: Nova Science Publ., 2003.
76. Kurrild-Klitgaard P. *Voting, agenda control and the Clinton impeachment*. University of Aarhus. October 1999.
77. Labovitz J.R. *Presidential Impeachment*. New Haven and London. Yale University Press, USA, 1978.

78. Lambrick G. The Impeachment of the Abbot of Abington in 1368. E.H.R., London, 1967.
79. Lee Y. Judicial Review of Presidential Impeachment in Korea: A Comparative Constitutionalist Perspective. *The American Journal of Comparative Law*. Vol.53, Spring 2005, Number 2.
80. Lijphart A. Parliamentary versus presidential government. Ed.by Arend Lijphart. Oxford University Press, 1998.
81. Linz J. Presidential or Parliamentary Democracy. The failure of Presidential Democracy, vol.1. Comparative perspective. The John Hopkins University Press Ltd., London, 1994.
82. Linz J. The perils of presidentialism. *Journal of Democracy*. Vol.1, No.1, Winter 1990.
83. Lucky C. A comparative chart of presidential powers in Eastern Europe. *East European Constitutional Review*. 1993/1994., Vol.2., Nr.2; Vol.3., Nr.1
84. Lundmark T. Power and rights in US constitutional law. Oceana Publications, 2001.
85. Lunshof H. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004.
86. Marshall P. The Impeachment of Warren Hastings. Oxford University Press, GB, 1965.
87. Maunz T., Zipellius R. Deutsches Staatsrecht. Ein Studienbuch. 29. Auflage. C.H.Beck'sche Verlagsbuchhandlung München, 1994.
88. Mc Closkey R., ed. The Works of James Wilson 324 (1967).
89. Mc Gregor J. President Yeltsin's health: gaps in the Russian Constitution. *European Public Law*. 1996, Nr.4.
90. Mc Ginnis J.O. Impeachable Defenses. *Policy Review*. June & July 1999, No.95.
91. Modern constitutional law. The States and the Federal Government. Volume II, Lawyers Cooperative Publishing, New York, 1969.
92. Mogens H.H. Eisangelia: the sovereignty of the people's court in Athens in the fourth century B.C. and the impeachment of generals and politicians. Publisher: Odense: Odense Universitetsforlag, 1975.
93. Neale T.D. Presidential and Vice presidential succession: overview and current legislation. <http://usinfo.state.gov/usa/infousa/politics/pres/succession.pdf> (skatits 19.04.2007.)
94. New President Raul Cubas Grau threatened with impeachment. [Internet: http://ssdc.ucsd.edu/news/notisur/h98/notisur.19980911.html#a5](http://ssdc.ucsd.edu/news/notisur/h98/notisur.19980911.html#a5) (skatits 21.04.2004.)
95. Nordic and other European constitutional traditions. Ed.by. Joakim Nergelius, Leiden Boston; Nijhoff, 2006.
96. Nowak J.E., Rotunda R.D. Principles of Constitutional Law. Concise Hornbook Series. Thomson West, 2004.
97. O'Sullivan J.R. The Interaction between impeachment and the Independent Counsel Statute. *The Georgetown Law Journal*. Volume 86. July 1998, Number 6.
98. Orman J.M. Presidential accountability: new and recurring problems. New York., Greenwood Pr., 1990.
99. Orman J.M. Presidential secrecy and deception. Beyond the power to persuade. Contributions in Political Science, No.43, Greenwood press. Westport, Connecticut, London England. 1980.
100. Ostrov J.M. Comparing Post-Soviet Legislatures: A Theory of Institutional Design and Political Conflict. Columbus, Ohio University, 2000.
101. Paloheimo H. Divided government in Finland: From a semi-presidential to a parliamentary democracy. Divided government in comparative perspective. Oxford: Oxford University Press, 2001.
102. Perkins W.B. The Political Nature of Presidential Impeachment in the United States. Checking executive power. Presidential impeachment in comparative perspective. Edited by Jody C. Baumgartner and Naoko Kada. Praeger, 2003.
103. Pertossi M. Paraguayan president survives impeachment. Associated Press. 11.02.2003. <http://www.kansas.com/mld/kansas/5150896.htm>. (skatits 08.01.2004.)
104. Peter W. Rodino, Jr. Constitutional grounds for Presidential impeachment. www.washingtonpost.com/wp-srv/politics/special/clinton/stories/watergatedoc (skatits 27.03.2006.)
105. Plucknett T.F.T. "Presidential Address" reproduced in 3 Transactions, Royal Historical Society, 5th Series, 1952.
106. Plucknett T.F.T. The Origin of Impeachment. *Trans. Royal History. Soc.* 4th. ser., 1942.

107. Polish Constitutional Law: the constitution and selected statutory materiāls/ Bureau of Research, Chancellery of the Sejm, 2000.
108. Posner R. An Affair of state. The Investigation, impeachment and Trial of President Clinton. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts. London, England, 1999.
109. Prakke L. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004.
110. President's impeachment now on Parliament's shoulders. 06.04.2007. www.csees.net (skatīts 20.04.2007.)
111. Pynn R.E. Watergate and the American political process. New York. Praeger University Series, 1975.
112. Quoted in Haynes, The Senate of the United States. Volume II Cambridge, Mass, 1938.
113. Roberts C., The Growth of Responsible Government in Stuart England. Cambridge, 1966.
114. Roberts N.R., Doss M.D., Jr. From Watergate to White water. The Public Integrity. Praeger, Westport, Connecticut, London. 1997.
115. Romanian parliament approves impeachment of president. Japan Herald. 19.04.2007. (IANS).
116. Romanian President survives in impeachment referendum in Romania. 20.05.2007. info.jctrans.net/jcnet/news/ (skatīts 20.08.2007.)
117. Rossen K.S. Corruption and political reform in Brazil: the impact of Collor's impeachment. Ed.by. K.S.Rossen and R.Downes. Coral Gables, Fla. 1999.
118. Rozell M.J. Executive Privilege. The Dilemma of Secrecy and Democrtaric Accountability. The Johns Hopkins University Press. Baltimore and London, 1994.
119. Rozell M.J. Executive privilege: presidential power, secrecy, and accountability. 2.ed.ed. Lawrence, Kan.:Univ.Press of Kansas, 2002.
120. Rules of Procedure of the Presedency of Bosnia and Hercogovina. www.predsjudnistvobih.ba (skatīts 26.05.2005.)
121. Rushworth J. The Trial of Thomas Earl of Stafford, in 8 Historical Collections 8 (1686). Sturgis A. Standart Code of parliamentary procedure. 3rd edition. Mc Grow-Hill book company, New York, St.Lois, b.g.
122. Servin P. Paraguayan impeachment begins. Associated Press. http://www.polkonline.com/stories/032699/int_paragu.shtml.
123. Shugart M.S. Of presidents and parliaments. East European Constitutional Review. 1993., Vol.2., Nr.1., p.30-32
124. Sidwick H. Practical Ethics. Ed.3, 1898; Bailey F.G. Humbugger and Manipulation: The Art of Leadership, 1988.
125. Simpson. A Treatise on Federal Impeachments. Phila, 1916, p.22. Citēts pēc: Antieau J. Chester. Modern constitutional law. The States and the Federal Government. Volume II, Lawyers Cooperative Publishing, New York, 1969.
126. Skach C. The „newest” separation of powers: semipresidentialism. International Journal of Constitutional Law. 2007. Vol.5., Nr.1., p.93-121
127. Smith G. High Crimes and Misdemeanors. The Impeachment and Trial of Andrew Johnson. William Morrow and Company Inc. New York, USA, 1977.
128. Sturgis A. Standart Code of parliamentary procedure. 3rd edition. Mc Grow-Hill book company, New York, St.Lois,[b.g.].
129. Sullivan J.R. The Interaction Between Impeachment and the Independent Counsel Statute. The Georgetown Law Journal. July 1998, Volume 86, No. 6.
130. Suspension of Romanian president brings uncertainty to new EU member and U.S. ally. International Herald Tribune. The Associated Press, Published 19.04.2007. <http://www.ith.com> (skatīts 22.04.2007.)
131. Taube C. Constitutionalism in Estonia, Latvia and Lithuania. A study in comparative constitutional law. Iustus Förlag AB, 2001.
132. The Blackwell encyclopaedia of political science. Basil Blackwell Ltd, 1991.
133. The Committee on Federal legislation. The law of presidential impeachment. Committee Reports. www.abcny.org/staging/presimpt.htm (skatīts 18.05.2007.).
134. The Fall of President. By the Staff of The Washington Post. Delacorte Press/ New York, USA 1974.

135. The Law of presidential impeachment. Committee Reports by the Committee on Federal Legislation. www.abncy.org/staging/presimpt.htm (skatīts 10.05.2007.).
136. The law of Presidential impeachment. New York, 1974.
137. The modifications to the Referendum Law, unconstitutional. 05.04.2007. www.csees.net (skatīts 20.04.2007.).
138. Timmermans W. Constitutional Developments in the Ukraine. Constitutional Reform and International Law in Central and Easter Europe. Kluwer Law International, 1998.
139. Trefousee H.L. Impeachment of a President. The University of Tennessee Press. Knoxville, USA, 1975.
140. Tribe Laurence H. American constitutional law. Second edition. Mineola, New York, The Foundation Press Inc., 1988.
141. Turley J. „From pillar to post”: the prosecution of American presidents. American Criminal Law Review., 2000., Vol.37#3, p.1049-1106
142. Turley J. Reflections on murder, misdemeanors and Madison. www.hofstra.edu/academics/Law_lawrev_turley.cfm (Skatīts 19.04.2004.).
143. Tushnet M. Evaluating congressional constitutional interpretation: some criteria and two informal case studies. www.law.duke.edu (skatīts 14.04.2004.).
144. Van den Brandhof H. The Republic of Finland. Constitutional law of 15 EU Member States. Ed. Prakke L., Kortmann C., Kluwer Legal Publishers, 2004.
145. Van Tassel, Field E. Impeachable Offenses: A Documentary History from 1787 to the Present. Washington : Congressional Quarterly, 1999.
146. Vedel G. Synthese ou paranthese. Le monde. 19-20. 1978.
147. Venter F. Constitutional Comparision. Kluwer Law International. 2000.
148. Volcansek M.L. Constitutional Politics in Italy. The Constitutional Court., Houndmills:macMillan, 2000.
149. Volcansek M.L. Judicial impeachment; none called for justice. Univ. Of Illinois Press, 1993.
150. Waldheim's Wife Gets a Papal Award. The New York Times. Published: August 22, 1994. <http://query.nytimes.com> (skatīts 21.06.2007.).
151. Weyland K. The Rise and Fall of President Collor and Its Impact on Brazilian Democracy. Journal of International Studies and World Affairs. 1993, 35 (1).
152. Wiatr J. Jerzy. Constitutional Accountability in Poland after 1989. East European Constitutional Review. Volume 5, Number 1, Winter 1996.
153. Wilkonson B. Consitutional History of Medieval England 1216 – 1399. London, 1958.
154. Woods J.A., Jr. How Hugh the Crime? Hastings Law Journal. Vol. 51, April 2000, No.4.
155. Yee Sienho. The New constitution of Bosnia and Herzogovina. European Journal of International rights. Vol.7., No.2.

Krievu valodā

1. Ардан Ф. Франция: Государственная система. Москва: Юрлит. 1994.
2. Авакьян, С.А. Досрочное прекращение полномочий президента РФ: проблемы, требующие юридического решения. Законодательство. 1999. No. 3.
3. Алебастрова И.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. М., Юриспруденция, 2000.
4. Александрова С. П. Возрождение права Палаты общин на импичмент как попытка установить контроль над исполнительной властью. Известия вузов. Правоведение. 2005. No. 6.
5. Алексеев А.С. К вопросу о юридической природе власти монарха. b.g.
6. Арановский К.В. Государственное право зарубежных стран. Москва: ФОРУМ «ИНФРА-М» 1999.
7. Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации. Москва: Норма-Инфра, 1998.
8. Барциц И.Н. Институт федерального вмешательства: потребность в разработке и система мер, Государство и право. 2001, No.5.
9. Барциц И.Н. Федеративная ответственность: понятие и виды. Журнал Российского права.- 1999.-N12.

10. Бойцова В.В. Импичмент федеральных судей США (конституционные принципы и альтернативы). США: Экон.,полит.,идеол. 1993, No.8.
11. Бойцова Л. В. Импичмент Президента США У. Клинтона. Известия вузов. Правоведение. 2004, N 5.
12. Бурбулис В. Суд над президентом. Эхо планеты. 2004. N 11.
13. Виноградов В.А. Конституционно-правовые санкции, Законодательство. 2001, No.12.
14. Витрук Н.В. Конституционное правосудие судебное конституционное право и процесс. Москва. Закон и право. 1998.
15. Всемирная история государства и права, Энциклопедический словарь. Москва: Инфра-М, 2001.
16. Государственное управление зарубежных стран: Учебное пособие. Москва: Аспект Пресс, 2001.
17. Домрин А. Н. Конституционная процедура импичмента В США. Журнал российского права. 2004, No. 7.
18. Жакке Ж.П. Конституционное право и политические институты. Москва: Юрист. 2002.
19. Златопольский Д.Л. Государственное право зарубежных стран. Восточной Европы и Азии, Москва: Зерцало,1999.
20. Ильин А. В. Импичмент главы государства: историко-теоретические акценты. Известия вузов. Правоведение. 2004, N 5.
21. Институты конституционного права иностранных государств. Авторский коллектив. Ответственный редактор Д.А.Ковачев. Москва: Городец-издат, 2002.
22. Исаев М.А. Механизм государственной власти в странах Скандинавии. Москва: ОАО Издательский дом «Городец», 2004.
23. Кирьянов О. Итоги парламентских выборов - вотум доверия президенту? О. Кирьянов. Азия и Африка сегодня. 2004, No. 7.
24. Ковешников Е.М., Марченко М.Н., Стешенко Л.А. Конституционное право стран Содружества Независимых Государств. Учеб. для вузов. Москва: Изд.НОРМА- ИНФРА, 1999.
25. Колбая С. Г. Отрешение президента от должности: мировой опыт и проблемы российского законодательства С. Г. Колбая . Журнал российского права. 2004, No. 4.
26. Конституционное право государств Европы. Отв. ред. Д.А. Ковачев. Москва: Волтерс Клувер, 2005.
27. Конституционное право зарубежных стран. Учебник для вузов. Москва: Норма. 2003.
28. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Часть общая. конституционное (государственное) право и его основные институты. Тома 1-2, 3-е издание. Москва: Издательство БЕК, 2000.
29. Конституционное (государственное) право зарубежных стран, Том 3, Особенная часть, Страны Европы, Москва: Издательство БЕК, 1998.
30. Конституционное право государств Европы. Учеб. пособие для студентов юрид.вузов и фак. Отв.ред. Д.А.Ковачев. Москва: Волтерс Клувер, 2005.
31. Конституционное право зарубежных стран. Москва: Издательство Норма, 2003.
32. Конституционное право зарубежных стран. Учеб.для вузов. Под общ.ред. чл.-корр. РАН, проф. М.В.Баглая.Москва: Изд.НОРМА, 2003.
33. Конституционное право зарубежных стран. Учебник для вузов. Москва: Норма, 2003.
34. Конституционное право. Москва: Издательство БЕК, 1997.
35. Конституционное право. Энциклопедический словарь. Москва: Норма, 2001.
36. Конституционное право. Энциклопедический словарь. Москва: Норма. 2003.
37. Конституционное правосудие судебное конституционное право и процесс. Москва: Закон и право, 1998.
38. Конституция Российской Федерации. Научно-практический комментарий. Под редакцией академика Б.Н.Топорина. Москва: Юрист, 1997.
39. Конституция Российской Федерации. Научно-практический комментарий. Проблемный комментарий. Руководитель авторского коллектива и ответственный редактор В.А.Четвернин. Москва [b.i.], 1997.
40. Конституция Российской Федерации. Научно-практический комментарий. Под редакцией академика Б.Н.Топорина. Москва: Юрист. 1997.

41. Коркунав Н. Лекции по общей теории права. Санкт-Петербург, 1890.
42. Коркунов Н.М. Русское государственное право. Т.1-СПб. 1893.
43. Котляревский С.А. Власть и право. СПб. Лань. 2001.
44. Лейбо Ю.И., Баглай М.В. Энтин Л.М. (ред.). Конституционное право зарубежных стран. Москва: Норма-Инфа, 2000.
45. Михалева Н.А. Конституционное право зарубежных стран СНГ. Учеб. пособие. Москва: Юрист, 1998.
46. Мишин А.А. Конституционное право зарубежных стран. Москва: Белые альвы, 1999.
47. Нестеров Ю. Конституционная реформа: дальше откладывать нельзя. Российская Федерация сегодня.-1999.
48. Окунева Л.С. Импичмент в Бразилии: Две точки зрения. Латинская Америка: события и люди. 1993.
49. Окуньков Л.А. Президент Российской Федерации. Конституция и политическая практика. Москва: Издательская группа Инфра, 1996.
50. Орлов А.Г. Высшие органы государственной власти стран Латинской Америки, Москва: Издательства «Анkil», 2001.
51. Парламентское право России. Под редакцией профессора И.М. Степанова. Москва: Юрист 2000.
52. Пронкин С. В., Петрунина О. Е. Государственное управление зарубежных стран: Учебное пособие. Москва: Аспект Пресс, 2001.
53. Российской Федерации. Научно-практический комментарий. Под редакцией академика Б.Н.Топорина. Москва: Юрист, 1997.
54. Сапранова М.А. Государственный строй и конституции арабских республик. Москва: Муравей, 2003.
55. Сахаров А.Н. Институт президенства в современном мире. Москва: Юридическая литература, 1994.
56. Сравнительное конституционное право. отв.ред. В.Е Чиркин. Москва: Международные отношения, 2002.
57. Статкявичюс М. Импичмент и его последствия. Закон и право. 2004, No. 10.
58. Статкявичюс М. Перспективы развития института импичмента в современном демократическом государстве. Известия вузов. Правоведение. 2004, No. 5.
59. Талапина Э.В. Управление государственной собственностью. Москва: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002.
60. Федулова Л. В. Реализация ответственности высших должностных лиц субъектов РФ, Закон, No.5, 2007.
61. Чиркин В.Е Конституционное право; Россия и зарубежный опыт. Москва: Зерцало, 1998.
62. Чиркин В.Е. Государствоведение: Учебник. Юрист. Москва. 1999.
63. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. Москва: Юрист, 2003.
64. Шаблинский И. Президент – правительство – исполнительная власть: российская модель. Центр конституционных исследований Московского общественного научного фонда Москва. 1997.
65. Шлайх К. Федеральный президент. Изензее Й. Киркоф П. Государственное право Германии. Т.1. . Москва [b.i.], 1994.
66. Энциклопедический словарь. Москва: Инфра-М, 2001.

Citās valodās

1. Degenhart C. Staatsrecht I. Staatsorganisationsrecht. 15.Aufl. Heidelberg: Müller, 1999.
2. Deutsches Staatsrecht. 29. Aufl. b.v. Dr.T. Maunz, Dr. R.Zippelius. C.H.Beck`sche Vergagsbuchhandlung. München. 1994.
3. Hesse K. Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Müller Verl., 1999
4. Ipsen J. Staatsrecht. Neuwied; Kriftel: Luchterland, 2001.

5. Monclaire S. Le quasi-impeachment de president Collor. *Revue française de science politique*. 1994., (44):1;
6. Nölte A. Die Ministeranklage der Reichsverfassung im Vergleich zum amerikanischen Impeachment. Marburg. *Jur.Diss.*, 1925.
7. Statkevičius M. Das Impeachment-Verfahren gegen den litauischen Staatspräsidenten: rechtliche Regelung und politische praxis. *Jahrbuch für Ostrecht*, bd.45 (2004), S.353-372

Normatīvie akti

1. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. 15.02.1922. *Latvijas Vēstnesis*, 01.07.1993., Nr.43.
2. Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. 04.12.1997. *Latvijas Vēstnesis*, 17.12.1997., Nr.331/332.
3. Par izņēmuma stāvokli: LR likums. 02.12.1992., Ziņotājs, 31.12.1992., Nr.51.
4. Par Valsts prezidenta darbības nodrošināšanu: LR likums. 02.11.1995., *Latvijas Vēstnesis*, 10.11.1995., Nr.175.
5. Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu: LR likums. 31.03.1994. *Latvijas Vēstnesis*. 20.04.1994 Nr.47.
6. Civilprocesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 03.11.1998. Nr. 326/330
7. Krimināllikums: LR likums. 17.06.1998. *Latvijas Vēstnesis*, 08.07.1998., Nr.199/200.
8. Par Valsts prezidenta darbības nodrošināšanu: LR likums. 02.11.1995., *Latvijas Vēstnesis*. 10.11.1995., Nr.175.
9. Saeimas Kārtības rullis: LR likums. 01.09.1994. *Latvijas Vēstnesis*, 18.08.1994. Nr.96.
10. Valsts prezidenta ievēšanas likums: LR likums. 03.05.2007. *Latvijas Vēstnesis*, 17.05.2007., Nr.79.
11. Valsts prezidenta paziņojums Nr.13. Par Konstitucionālo tiesību komisijas izveidošanu. *Latvijas Vēstnesis*, 14.12.2007. Nr. 201 (3777).
12. Satversmes grozījumu projekts (2002.) www.politika.lv/index.php?id=3503 - 35k (skatīts 11.01.2007.)
13. Act of Settlement (1701). <http://www.statutelaw.gov.uk> (skatīts 21.01.2007.)
14. Act of the National Council of the Slovak Republic. 20.01.1993 On the Organisation of the Court of the Slovak Republic, on the Proceedings before the Constitutional Court and the status of its Judges. http://www.concourt.sk/A/a_index.htm (skatīts 19.02.2007.)
15. Act XXXII of 1989 on the Constitutional Court (1989). <http://www.mkab.hu/en/enpage5.htm> (skatīts 12.09.2007.)
16. Basic Law: The President of the State (1964.) http://www.knesset.gov.il/laws/special/eng/basic12_eng.htm
17. Bundes-Verfassungsgesetz (B-VG) (1920). http://www.ris.bka.gv.at/erv/erv_1930_1.pdf (skatīts 30.04.2007.)
18. Constitution Armenia. <http://www.armeniaforeignministry.com> (skatīts 11.05.2007.)
19. Constitution Azerbaijan (1995). <http://www.un-az.org/undp/doc/constitution.htm#107> (skatīts 11.07.2007.)
20. Constitution of Argentina (1853). http://www.servat.unibe.ch/law/icl/ar00000_.html (skatīts 12.07.2007.)
21. Constitution of Armenia (1995) <http://www.armeniaforeignministry.com/htmls/conttitution.html#CHAPTER3> (skatīts 11.05.2007.)
22. Constitution of Austria (1920). <http://www.vfgh.gv.at/cms/vfgh-site/english/index.html> (skatīts 09.05.2007.)
23. Constitution of Belarus (1994.) <http://law.by/work/EnglPortal.nsf> (skatīts 02.04.2007.)
24. Constitution of Bosnia and Herzegovina. www.predsjednistvobih.ba (skatīts 26.05.2006.)
25. Constitution of Brasil (1988). <http://www.v-brazil.com/government/laws/titleIII.html>. (skatīts 20.09.2007.)
26. Constitution of Bulgaria (1991). <http://www.cortecostituzionale.it/eng> (skatīts 11.07.2007.)
27. Constitution of Cyprus (1960). http://www.kypros.org/Constitution/English/appendix_d_part_iii.html (skatīts 11.04.2007.)

28. Constitution of Delaware (1776). <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/states/de02.htm> (skatīts 12.04.2007.)
29. Constitution of Egypt (1980). www.uam.es/otroscentros/medina/egypt/egypolcon.htm (skatīts 11.01.2007.)
30. Constitution of Estonia (1992). <http://www.president.ee/en/estonia/constitution> (skatīts 10.05.2007.)
31. Constitution of Finland (1999). <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf> (skatīts 10.02.2007.)
32. Constitution of France (1958). www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp - 97k (skatīts 11.06.2007.)
33. Constitution of Hungary (1949). www.servat.unibe.ch/icl/hu00000_.html - 90k (skatīts 12.06.2007.)
34. Constitution of India (1949). <http://lawmin.nic.in/coi.htm> (skatīts 11.05.2007.)
35. Constitution of Ireland (1937). <http://www.taoiseach.gov.ie> (skatīts 10.02.2007.)
36. Constitution of Italia (1947). <http://www.cortecostituzionale.it/eng> (skatīts 21.06.2007.)
37. Constitution of Kyrgyz Republic (2007). http://eng.president.kg/constitution_ev/const_ev/ - 128k (skatīts 11.12.2007.)
38. Constitution of Malta Act (1964). <http://www.legal-malta.com/law/constitution-5.htm> (skatīts 12.02.2007.)
39. Constitution of Nigeria (1999). <http://www.nigeria-law.org/ConstitutionOfTheFederalRepublicOfNigeria.htm> (skatīts 30.08.2007.)
40. Constitution of Paraguay (1992). www.servat.unibe.ch/law/icl/pa_00000_.html - 176k (skatīts 10.06.2007.)
41. Constitution of Portuguese Republic (1976). <http://www.parlamento.pt/ingles> (skatīts 04.06.2007.)
42. Constitution of Romania (1991). <http://www.ccr.ro/default.aspx?page=laws/constitution> (skatīts 30.06.2007.)
43. Constitution of Slovakia (1992). http://www.concourt.sk/A/a_index.htm (skatīts 11.07.2007.)
44. Constitution of Swiss Confederation (1999). <http://www.admin.ch/org/polit> (skatīts 12.05.2007.)
45. Constitution of the Bolivarian Republic of Venezuela (1999). www.venezuela.solidarity.org (skatīts 11.06.2008.)
46. Constitution of the Czech Republic (1992). http://www.hrad.cz/en/ustava_cr/index.shtml (skatīts 18.04.2007.)
47. Constitution of the People's Republic of China (1982). <http://english.people.com.cn/constitution/constitution.html> (skatīts 20.03.2007.)
48. Constitution of the Republic of Iceland (1944). <http://government.is/constitution> (skatīts 12.05.2007.)
49. Constitution of the Republic of Kazakhstan (1995). www.kazakhstanembassy.org.uk/cgi-bin/index/225 (skatīts 16.05.2007.)
50. Constitution of The Republic of Korea (1948.) <http://english.court.go.kr/home/english/welcome/republic.jsp> (skatīts 15.04.2007.)
51. Constitution of the Republic of Lithuania (1992). <http://www.lrkt.lt> (skatīts: 18.02.2007.)
52. Constitution of the Republic of Poland (1997). <http://bib.sejm.gov.pl/tek/txt/kpol/eng/kon1.html> (skatīts 01.06.2007.)
53. Constitution of the Republic of South Africa (1996). <http://www.info.gov.za/documents> (skatīts 12.07.2007.)
54. Constitution of the Republic of Trinidad & Tobago (1976). www.ttparliament.org/Docs/constitution/ttconst.pdf (skatīts 14.08.2007.)
55. Constitution of the United States (1787.) www.usconstitution.net/const.html - 75k (skatīts 14.06.2007.)
56. Constitution of Turkey (1982). <http://www.byegm.gov.tr/mevzuat/anayasa/anayasa-ing.htm> (skatīts 12.06.2007.)
57. Constitution of Turkmenistan. (1992). <http://www.uta.edu/cpsees/TURKCON.htm> (skatīts 11.08.2007.)
58. Constitution of Ukraine (1996). www.rada.gov.ua/const/conengl.htm (skatīts 23.07.2007.)
59. Constitution of Virginia (1776). <http://www.nhinet.org/ccs/docs/va-1776.htm> (skatīts 08.04.2007.)

60. Gesetz über das Bundesverfassungsgericht. (BverfGG). 12.02.1951. <http://bundesrecht.juris.de/bverfgg/index.html> (skatīts 12.05.2007.)
61. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (1949). <http://www.bundestag.de/htdocs> (skatīts 11.01.2007.)
62. Law on the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. Article 73. http://www.lrkt.lt/Documents3_e.html (skatīts 08.05.2007.)
63. Presidential Succession Act of 1947. <http://usinfo.state.gov/usa/infousa/politics/pres/succession.pdf> (skatīts 12.07.2007.)
64. Republic of Lithuania Law on Presidential Elections. 22 12.1992., No. I-28. http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=241271 (skatīts 20.04.2007.)
65. Republic of Lithuania Law on the Office of President. 15.06.2004. www.president.lt (skatīts 12.07.2007.)
66. Rules of Procedure of the Presidency of Bosnia and Hercegovina. www.predsjednistvobih.ba (skatīts 26.05.2005.)
67. Ruling on the Programme of the Government of the Republic of Lithuania on 10.01.1998. <http://www.lrkt.lt> (skatīts 12.06.2008.)
68. Senate Rules of Procedure and Practices When Sitting for Impeachment Trials (1868.) <http://www.law.cornell.edu/background/impeach/senaterules.pdf> (skatīts 12.06.2007.)
69. Statute of the Seimas of the Republic of Lithuania. 17.02.1994., No I-399, <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc> (skatīts 22.06.2007.)
70. The Political Constitution of the United Mexican States (1917). <http://www.constitucion.gob.mx/> (skatīts 25.07.2007.)
71. Конституция Российской Федерации (1993). <http://www.gov.ru/main /konst/konst0.html> (skatīts 12.02.2007.)
72. Регламент Государственной Думы от 22 января 1998 года № 2134-II ГД. <http://www.duma.ru> (skatīts 12.08.2007.)
73. Регламент Совета Федерации Федерального Собрания Российской Федерации. 30.01.2002. № 33-СФ. <http://www.council.gov.ru/about/agenda/ch3/item278.html> (skatīts 12.02.2007.)
74. Указ президента Республики Беларусь от 7 сентября 2004 г. N 431 о назначении республиканского референдума. <http://www.rec.gov.by/refer/refer2004.html> (skatīts 12.07.2007.)

Tiesu prakse

1. Par Saeimas 1999. gada 29. aprīļa lēmuma par Telekomunikāciju tarifu padomi 1. punkta un 4. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 57. pantam un citiem likumiem. LR Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.03-05 (99) . www.satv.tiesa.gov.lv (skatīts 13.04.2007.)
2. Par Ministru kabineta 1999. gada 30. novembra lēmuma “Par sabiedrības ar ierobežotu atbildību “WINDAU” Bauskas koģenerācijas stacijā ieguldīto ārvalstu investīciju aizsardzību” (protokols nr. 67, 38. paragrāfs) 1. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmei, Ministru kabineta iekārtas likuma 3. nodaļai, likuma “Par ārvalstu ieguldījumiem Latvijas Republikā” 1. panta pirmajai daļai, Enerģētikas likuma 41. pantam, likuma “Par valsts un pašvaldību īpašuma objektu privatizāciju” 8. panta pirmajai un ceturtajai daļai un likuma “Par akciju sabiedrībām” 49. pantam. LR Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 04-07 (99). www.satv.tiesa.gov.lv (skatīts 13.04.2007.)
3. Par Ministru kabineta 1996.gada 23.aprīļa noteikumu nr.148 “Kārtība, kādā atdodama manta vai atlīdzināma tās vērtība personām, kuru administratīvā izsūtīšana no Latvijas PSR vai KPFSR sastāvā iekļautās Latvijas PSR teritorijas daļas atzīta par nepamatotu” un Ministru kabineta 1997.gada 4.novembra noteikumu nr.367 “Grozījumi Ministru kabineta 1996.gada 23.aprīļa noteikumos nr.148 “Kārtība, kādā atdodama manta vai atlīdzināma tās vērtība personām, kuru administratīvā izsūtīšana no Latvijas PSR atzīta par nepamatotu”” atbilstību likumam “Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem” un citiem likumiem. LR Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.04-03 (98). www.satv.tiesa.gov.lv (skatīts 13.04.2007.)

4. Par likuma "Par tiesu varu" 75. pantā ietvertās normas vārdu "vai tiesas piesēdētājam" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 84. un 92. pantam. LR Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2004-04-01. www.satv.tiesa.gov.lv (skatīts 13.04.2007.)
5. On the compliance of actions of president Rolandas Paksas of the Republic of Lithuania against whom an impeachment case has been instituted with the constitution of the Republic of Lithuania. Conclusion of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. 31.03.2004. Case No. 14/04. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2004/c040331.htm> (skatīts 25.03.2007.);
6. On the Compliance of Article 1. (wording of 4 May 2004) and paragraph 2 (wording of 4 May 2004) of Article 2 of the Republic of Lithuania Law on presidential elections with the constitution of the Republic of Lithuania. Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. 25.05.2004. No.24/04. www.lrkt.lt (skatīts 12.08.2007.)
7. On the Compliance of Article 1. (wording of 4 May 2004) and paragraph 2 (wording of 4 May 2004) of
8. On the compliance of Article 259 of the Statute of the Seimas of the Republic of Lithuania with the Constitution of the Republic of Lithuania. Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. 11.05.1999. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/1999/n9a0511a.htm> (skatīts 11.08.2007.)
9. On the compliance of Paragraph 1 of Article 230 of the Statute of the Seimas of the Republic of Lithuania and decree of the president of the Republic of Lithuania No.397 „On proposal to institute impeachment proceedings against the member of Seimas of the Republic of Lithuania Artūras Paulauskas” of 12.03.2004. with the Constitution of the Republic of Lithuania. Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. 15.04.2004, Case No.17/04. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2004/r040415.htm> (skatīts 12.06.2007.)
10. On the request to settle the legal dispute of a constitutional nature between the President of Romania and the Government of Romania, formulated by the Prime Minister Călin Popescu Tăriceanu. Decision of the Constitutional Court of Romania No.356 of April 5, 2007. <http://www.ccr.ro/default.aspx?page=decisions/2007> (skatīts 06.06.2007.)
11. Case No.:2004Hun-Na1. <http://english.court.go.kr/home/english/casesearc> (skatīts 29.08.2007.)
12. Eiropas Savienības pamatnostādnes Starptautisko humanitāro tiesību ievērošanas veicināšanai. ES oficiālais vēstnesis. 23.12.2005. C.327/4. <http://eur-ex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2005:327:0004:0007:LV:PDF> (skatīts 14.05.2007.)